F. ENGELS · V. I. LENJIN

SELJAČKI POKRETI I AGRARNO PITANJE

★ njemački seljački rat

★ proletarijat i seljaštvo

★ revizija agrarnog programa radničke partije

›SVJETLOST‹ SARAJEVO

ἔθος BIBLIOTEKA Etos

IZBOR IZ DJELA KLASIKA MARKSIZMA

(Treća serija, knjiga 1)

ENGELS — LENJIN

SELJAČKI POKRETI I AGRARNO PITANJE

»SVJETLOST«, OOUR IZDAVAČKA DJELATNOST, SARAJEVO
1976.

Prevodi

MARE FRAN, MILJANA MOJAŠEVIĆA, NATAŠE TKALEC, dra ZVONKA TKALCA, MIRE VLAHOVIĆ

Izbor

dr FRANC CENGLE i dr ARIF TANOVIĆ

ČITAOCU

U ovoj knjizi se objavljuju poznati Engelsovi i Lenjinovi spisi o socijalnim, političkim i idejnim previranjima u evropskom, posebno njemačkom, francuskom i ruskom seljaštvu od kraja XV do sredine prve decenije XX stoljeća, tačnije od vircburške seljačke zavjere 1476. do seljačkih ustanaka koji su se rasplamsali uoči i u toku prve ruske revolucije 1905. godine. U Engelsovim i Lenjinovim društveno-istorijskim i teorijsko-političkim analizama — u stvari konkretizacijama Marksovog materijalističkog shvatanja istorije — istražena je ona revolucionarna tradicija koju u novom vremenu nastavlja radnička klasa. To je istovremeno jedan od osnovnih stavova naučnog socijalizma, koji, otkako je postao nauka, mora, Engelsovim riječima, i da se njeguje kao nauka, tj. mora da se studira.

Uzeti zajedno, Engelsovi i Lenjinovi teorijsko-istorijski radovi, uvršteni u ovu knjigu, otkrivaju unutarnju dijalektičku povezanost klasno-političkog raslojavanja feudalizma i nastajanja buržoazije te njoj antagonistički suprotstavljene revolucionarne radničke klase. Engels i Lenjin takođe dokazuju istovetnost klasnog položaja eksploatiranog gradskog i seoskog proletarijata, pa u tome otkrivaju nužnost njihovog klasnog saveza u pripremanju i izvođenju socijalističke revolucije.

Nastavljajući na Engelsove zaključke da je seljak značajan faktor stanovništva, proizvodnje i političke snage, a da je sitni seljak — budući proleter, Lenjin naglašava da je naš zadatak da nikad ne napuštamo klasno stanovište i da organiziramo najtješnji savez gradskog i seoskog proletarijata. Stoga, Lenjinovim riječima, agrarni program partije revolucionarnog proletarijata mora podržavati pokret proletariziranog seljaštva.

F. Engels

NJEMAČKI SELJAČKI RAT

PRETHODNA NAPOMENA DRUGOM IZDANJU (1870) »NJEMAČKOG SELJAČKOG RATA«[1]

Ovaj rad je napisan ljeti 1850, u Londonu, još pod neposrednim utiskom upravo dovršene kontrarevolucije; izašao je u 5. i 6. svesci »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue«, urednik Karl Marks, Hamburg 1850«. Moji politički prijatelji u Njemačkoj žele da se on preštampa, i ja izlazim u susret njihovoj želji pošto je on, na moju žalost, i danas savremen.

On ne polaže pravo na to da pruži samostalno istraživani materijal. Naprotiv, sva građa koja se odnosi na seljačke ustanke i Tomasa Mincera uzeta je iz Cimermana.[2] Njegova knjiga, iako tu i tamo s prazninama, još uvijek je najbolji pregled činjeničnog materijala. Uz to, stari Cimerman je s ljubavlju radio svoj predmet. Isti onaj revolucionarni instinkt za potlačenu klasu koji svuda izbija u njegovoj knjizi učinio ga je kasnije jednim od najboljih ljudi na krajnjoj ljevici u Frankfurtu. Izgleda da je otada svakako nešto ostario.

Ako pak Cimermanovu izlaganju nedostaje unutrašnja povezanost, ako njemu ne uspijeva da vjersko-politička sporna pitanja onog doba pokaže kao odraz istovremenih klasnih borbi; ako on u tim klasnim borbama vidi samo ugnjetače i ugnjetavane, zle i dobre, i krajnju pobjedu zlih; ako

---

[1] Ovu prethodnu napomenu napisao je Engels za drugo izdanje svoga spisa »Njemački seljački rat«, koje je izašlo u Lajpcigu 1870. Za treće izdanje istog spisa, 1875, Engels je napisao dopunu napomene. *Prev.*

[2] Wilhelm Zimermann, »Allgemeine Geschichte des grossen Bauernkrieges« (»Opća povijest velikog seljačkog rata«), Th. 1—3, Stuttgart, 1841—1843. *Prev.*

je njegovo pronicanje u društvene prilike koje su uvjetovale i izbijanje i ishod borbe veoma oskudno — to je bio nedostatak vremena u kom je knjiga nastala. Naprotiv, za svoje vrijeme ona je — pohvalan izuzetak među njemačkim idealističkim istorijskim djelima — još vrlo realistički pisana.

U svom izlaganju pokušao sam da, skicirajući istorijski tok borbe samo u njegovim konturama, objasnim postanak Seljačkog rata, položaj raznih stranaka koje su u njemu nastupile, političke i vjerske teorije u kojima te stranke pokušavaju da sebi objasne svoj položaj, najzad ishod same borbe — da to objasnim kao nužnu posljedicu istorijskih društvenih uvjeta života tih klasa; dakle, da tadašnje političko uređenje Njemačke, pobunu protiv njega, i političke i vjerske teorije toga vremena pokažem ne kao uzroke, nego kao rezultate onog stepena razvitka na kom su se tada u Njemačkoj nalazili zemljoradnja, industrija, kopneni i vodeni putovi, robni i novčani promet. Ovo, jedino materijalističko shvaćanje istorije ne potječe od mene, nego od Marksa, i primijenjeno je isto tako u njegovim radovima o francuskoj revoluciji od 1848/49. u istoj reviji, i u »Osamnaestom brumaireu Luja Bonaparta«.

Paralela između njemačke revolucije od 1525. s onom od 1848/49. bila je odveć upadljiva da bi se onda mogla sasvim zanemariti. Pored sličnosti toka revolucija, kad je jedna te ista kneževska vojska uzastopce razbijala razne lokalne ustanke, pored često smiješne sličnosti u nastupu građana u oba slučaja, pokazivala se ipak, jasno i razgovijetno, i razlika:

»Ko je imao koristi od revolucije od 1525? *Kneževi.* — Ko je imao koristi od revolucije od 1848? *Veliki* kneževi — Austrija i Pruska. Iza malih kneževa od 1525. stajali su sitni malograđani, vezujući ih za sebe porezima, a iza velikih kneževa od 1850, iza Austrije i Pruske, stoje savremeni krupni buržuji, brzo ih podjarmljujući državnim dugom. A iza krupnih buržuja stoje proleteri.«

Žao mi je što moram reći da je ovim riječima ukazano njemačkoj buržoaziji mnogo i premnogo časti. Oni su imali prilike, i u Austriji i u Pruskoj, da monarhiju »brzo podjarme državnim dugom«; nigdje i nikada nisu oni iskoristili tu priliku.

Buržoaziji je, ratom od 1866, pala Austrija u krilo kao poklon. Ali ona ne umije da vlada, ona je nemoćna i ni za šta nije sposobna. Ona umije samo jedno: da bjesni protiv radnika čim se pokrenu. Ona još ostaje na kormilu samo zato što je potrebna *Mađarima*.

A u Pruskoj? — Jeste, državni dug se zaista silno popeo, deficit je postao stalna pojava, državni izdaci rastu iz godine u godinu, buržoazija ima u Skupštini većinu, bez nje se ne mogu ni povisiti porezi ni zaključiti zajmovi — ali gdje je njena vlast nad državom? Još prije nekoliko mjeseci, kad je opet bio u pitanju jedan deficit, pružala im se najbolja mogućnost. Samo sa *nešto* istrajnosti mogli su da iznude lijepe ustupke. A šta rade oni? Smatraju da je to dovoljan ustupak što vlada *njima dozvoljava* da joj polažu pred noge oko 9 miliona, ne za *jednu* godinu, ne, nego *godišnje* i za sva buduća vremena.

Ja neću sirotim »nacional-liberalima«[3] u Skupštini da zamjeram više nego što zaslužuju. Znam da su ih oni koji stoje iza njih, većina buržoazije, ostavili na cjedilu. Ta većina *neće* da vlada. Ona 1848. godinu još uvijek ima u kostima. Otkud njemačkoj buržoaziji taj neobični kukavičluk, o tome niže.

Uostalom, gornje riječi su se sasvim potvrdile. Od 1850. imamo sve odsudnije uzmicanje malih država, koje služe samo još kao poluge za pruske ili austrijske intrige, sve žešće borbe za prevlast između Austrije i Pruske i najzad nasilni obračun od 1866, po kom je Austrija zadržala svoje vlastite provincije, Pruska, posredno ili neposredno, podvrgla sebi čitav sjever, a tri jugozapadne države izbačene su zasad napolje.[4]

---

[3] *Nacional-liberali* — stranka njemačke, u prvom redu pruske buržoazije, osnovana u jesen 1866. poslije rascjepa Stranke napretka (Fortschrittspartei), tzv. naprednjaka ili progresista. Nacional-liberali su napustili zahtjeve za političkom vlašću buržoazije, dajući prednost zadovoljenju materijalnih interesa te klase, i postavili su kao svoj glavni cilj ujedinjenje njemačkih država pod vodstvom Pruske. Njihova politika bila je odraz kapitulacije njemačke liberalne buržoazije pred Bismarkom. *Prev.*

[4] Imaju se u vidu Bavarska, Baden i Wirtemberg. *Prev.*

Za njemačku radničku klasu je u cijeloj ovoj glavnoj i državnoj akciji[5] samo ovo značajno:

Prvo, što su radnici putem općeg prava glasa dobili mogućnost da u zakonodavnoj Skupštini budu neposredno zastupani.

Drugo, što je Pruska prednjačila dobrim primjerom i progutala tri druge krune po milosti božjoj.[6] Ni sami nacional-liberali ne vjeruju u to da ona *poslije* ove procedure nosi istu neukaljanu krunu po milosti božjoj, koju je prije toga sebi pripisivala.

Treće, što u Njemačkoj postoji još samo *jedan* ozbiljan protivnik revolucije — pruska vlada.

I četvrto, što austrijski Nijemci moraju sada već jednom da postave sebi pitanje, šta hoće da budu: Nijemci ili Austrijanci? koga više vole da se drže — Njemačke ili svojih izvannjemačkih translajtanskih privjesaka. Da moraju da se odreknu jednog ili drugog, već je odavna bilo samo po sebi razumljivo, ali to su sitnoburžoaski demokrati stalno zabašurivali.

Što se tiče drugih važnih spornih pitanja u vezi sa 1866, o kojima se otad već do sita boga raspravljalo između »nacional-liberala«, s jedne, i »Narodne stranke«,[7] s druge stra-

---

[5] Njemački: Haupt und Staatsaktion — pustolovno-fantastična drama njemačkih putujućih glumaca 1680—1740. Glavna akcija (Hauptaktion), za razliku od veselog komada na kraju; državna akcija (Staatsaktion), zbog istorijsko-političkog sadržaja mnogih od tih drama i njihove pompezne dekoracije. *Prev.*

[6] Riječ je o kraljevini Hanover, izbornoj kneževini Hesen-Kasel i velikom vojvodstvu Nasau; njih je Pruska inkorporirala svome teritoriju poslije austrijsko-pruskog rata 1866. *Prev.*

[7] *Njemačka narodna stranka* nastala je 1865, a sastojala se od demokratskih elemenata sitne buržoazije i dijelom buržoazije — naročito one iz južnonjemačkih država. Suprotno od nacional-liberala, narodna stranka je istupila protiv hegemonije Pruske u Njemačkoj i branila plan federativne Velike Njemačke, kojoj treba da pripadaju i Pruska i Austrija. Propagirajući ideju njemačke federativne države, bila je protiv ujedinjenja Njemačke u obliku jedinstvene, centralizirane, demokratske republike. Godine 1866. Njemačkoj narodnoj stranci priključila se Saska narodna stranka, čija su jezgra bili radnici. To lijevo krilo narodne stranke nije u suštini imalo ništa zajedničko sa strankom

ne, to će istorija slijedećih godina pokazati da su se oba ova gledišta samo zato tako žestoko sukobljavala što su bila suprotni polovi jedne te iste ograničenosti.

Na društvenim odnosima u Njemačkoj nije 1866. godina gotovo ništa izmijenila. Onih nekoliko buržoaskih reformi — jedinstveni sistem mjera i utega, sloboda seljenja, sloboda industrije itd., sve u granicama primjerenim birokratiji — ne dostižu čak ni ono što su već imale buržoazije drugih zapadnoevropskih zemalja, i ostavljaju nedirnuto glavno zlo — birokratski sistem koncesija.[8] Uobičajena policijska praksa će i onako učiniti za proletarijat potpuno iluzornim sve zakone o slobodi seljenja, o pravu državljanstva, ukidanju pasoša, i druge.

Ono što je mnogo važnije od glavne i državne akcije od 1866. jeste podizanje industrije i trgovine, željeznica, telegrafa i oceanskog parobrodarstva u Njemačkoj od 1848. naovamo. Ukoliko ovaj napredak i zaostaje za napretkom koji je za isto vrijeme postignut u Engleskoj, pa čak i u Francuskoj, za Njemačku je on nečuven, i tu se za ovih dvadeset godina postiglo više nego inače za čitavo stoljeće. Njemačka je tek sada ozbiljno i nepovratno uvučena u *svjetsku trgovinu*. Industrijski kapital je brzo porastao, a razmjerno tome digao se i društveni položaj buržoazije. *Špekulacija*, najsigurniji znak industrijskog procvata, pojavila se u velikoj mjeri i privezala za svoja trijumfalna kola grofove i vojvode. Njemački kapital gradi sada ruske i rumunjske željeznice — neka mu je laka crna zemlja! — a još prije petnaest godina prosjačile su njemačke željeznice kod engleskih po-

---

osim antipruskog stava i nastojanja da se udruženim snagama postigne nacionalno ujedinjenje zemlje demokratskim putem. Poslije se to krilo razvijalo u socijalističkom pravcu. Glavni dio stranke, odvojivši se od sitnoburžoaskih demokrata, priključio se u avgustu 1869. Socijaldemokratskoj radničkoj stranci. *Prev.*

[8] Sredinom šezdesetih godina XIX stoljeća postojao je u Pruskoj birokratski sistem reglementiranja industrije. Za pojedine industrijske grane važio je sistem koncesija, specijalnih dozvola, koje su se pri osnivanju industrijskih poduzeća morale tražiti od državnih vlasti. Bez tih koncesija bavljenje industrijskom djelatnošću nije bilo moguće. Ove feudalno-birokratske mjere sprečavale su razvoj kapitalističke proizvodnje. *Prev.*

duzetnika. Pa kako je moguće da se buržoazija nije dokopala i političke vlasti, da se ona tako kukavički ponaša prema vladi?

Njemačka buržoazija ima tu nesreću da po omiljenom njemačkom običaju stiže prekasno. Doba njenog cvjetanja pada u vrijeme kad buržoazija ostalih zapadnoevropskih zemalja politički već opada. Buržoazija u Engleskoj nije mogla drukčije da dovede u vladu svog pravog predstavnika, Brajta, nego da proširi biračko pravo, što će, svojim posljedicama, morati učiniti kraj čitavoj buržoaskoj vladavini. U Francuskoj, gdje je buržoazija kao takva, kao cijela klasa, vladala samo dvije godine pod republikom, 1849. i 1850, mogla je ona da produži svoju socijalnu egzistenciju samo tako što je svoju političku vlast ustupila Luju Bonapartu i armiji. A pored tako beskrajno poraslih uzajamnih odnosa triju najnaprednijih evropskih zemalja, danas više nije moguće da u Njemačkoj buržoazija sebi komotno udešava političku vlast, kad je ona u Engleskoj i Francuskoj preživjela.

Postoji jedna specifična osobina buržoazije u odnosu na sve ranije vladajuće klase: u njenom razvitku ima jedna prekretnica, poslije koje svako dalje povećanje njenih sredstava moći, u prvom redu njenog kapitala, služi samo tome da je sve više i više učini nesposobnom za političku vlast. »*Iza krupnih buržuja stoje proleteri.*« U istoj mjeri u kojoj razvija svoju industriju, svoju trgovinu i svoja saobraćajna sredstva, u istoj mjeri stvara ona proletarijat. I na jednoj izvjesnoj tački — koja ne mora da nastupi svuda u isto vrijeme ili na istom stepenu razvitka — počinje ona da primjećuje kako joj ovaj njen proleterski dvojnik raste preko glave. Od tog trenutka ona gubi snagu da samostalno politički vlada, traži oko sebe saveznike, s kojima, već prema prilikama, dijeli svoju vlast, ili im je sasvim ustupa.

U Njemačkoj je ova prekretnica za buržoaziju nastupila još 1848. Doduše, njemačka buržoazija se nije tada uplašila toliko od njemačkog koliko od francuskog proletarijata. Pariska junska bitka 1848. pokazuje joj čemu ima da se nada; njemački proletarijat se bio upravo dovoljno uzmutio da bi joj pokazao da je i ovdje posijano sjeme za istu žetvu. I od toga dana bila je zalomljena oštrica političkoj akciji

buržoazije. Ona je tražila saveznike, prodavala im se po svaku cijenu — i do dan-danas je ostala kakva je i bila.

Svi ti saveznici su reakcionarne prirode. Tu je monarhija sa svojom armijom i svojom birokratijom, tu je krupno feudalno plemstvo, tu su sitni seoski plemići, tu su čak i popovi. Sa svima njima je buržoazija paktirala i ugovarala, samo da bi sačuvala svoju dragu kožu, dok joj najzad nije ostalo ništa više za što bi se cjenjkala. I što se proletarijat više razvijao, što je više počinjao da se osjeća kao klasa, da djeluje kao klasa, utoliko je buržoazija postajala sve malodušnija. Kada je čudesno loša strategija Prusa pobijedila kod Sadove[9] za čudo još lošiju strategiju Austrijanaca, onda je teško bilo reći ko je radosnije odahnuo — pruski buržuj, koji je kod Sadove bio također tučen, ili austrijski.

Naši krupni buržuji postupaju još 1870. isto onako kao što su 1525. postupali srednji građani. Što se tiče sitnih građana, majstora i kramara, oni će uvijek ostati jedni te isti. Oni se nadaju da će se, ne birajući sredstva, dići u redove krupne buržoazije, a boje se da ne budu survani u proletarijat. Lebdeći između straha i nade, oni će za vrijeme borbe spasavati svoju cijenjenu kožu, a poslije borbe priključiće se pobjedniku. Takva je njihova priroda.

Ukorak s poletom industrije od 1848. naovamo išla je i društvena i praktična akcija proletarijata. Uloga koju njemački radnici igraju danas u svojim strukovnim udruženjima, zadrugama, političkim organizacijama i skupovima, na izborima i u takozvanom Rajhstagu, i sama pokazuje kakav je preokret Njemačka neprimjetno doživjela za posljednjih dvadeset godina. Njemačkim radnicima služi na najveću čast što su *jedino oni* uspjeli da u parlament pošalju radnike i radničke predstavnike, dok ni Francuzima ni Englezima nije to dosad pošlo za rukom.

Ali ni proletarijat još nije izmakao paraleli sa 1525. Klasa koja je isključivo i doživotno upućena na nadnicu, još uvijek ni izdaleka ne sačinjava većinu njemačkog na-

[9] *Bitka kod Sadove,* sela u Češkoj, nedaleko od grada Hradec Kralove, vodila se 3. juna 1866. Bila je odlučujuća bitka u austrijsko-pruskom ratu te godine, koji se završio pobjedom Pruske nad Austrijom. *Prev.*

roda. I ona je dakle upućena na saveznike. A njih može da traži samo među sitnom buržoazijom, gradskim lumpenproletarijatom, među sitnim seljacima i poljoprivrednim nadničarima.

O *sitnim građanima* već smo govorili. Oni su veoma nepouzdani, osim ako je postignuta pobjeda; a tada njihovoj dernjavi po krčmama nema kraja. Ipak ima među njima vrlo dobrih elemenata, koji se sami od sebe priključuju radnicima.

Lumpenproletarijat, taj šljam propalih subjekata svih klasa, koji se uglavnom koncentrira po velikim gradovima, najgori je od svih mogućih saveznika. Ta bagra je apsolutno potkupljiva i apsolutno nametljiva. Kada su francuski radnici za vrijeme svake revolucije ispisivali po kućama: Mort aux voleurs! Smrt kradljivcima! a mnoge i strijeljali, to se nije događalo iz oduševljenja za vlasništvo, nego iz tačne spoznaje da se čovjek prije svega mora otarasiti ove bande. Svaki radnički vođa koji ove propalice upotrebljava kao gardu, ili se oslanja na njih, već time se pokazuje kao izdajnik pokreta.

Sitnih seljaka — jer imućniji spadaju u buržoaziju — ima raznih vrsta. Ili su *feudalni seljaci,* te još moraju da kuluče milostivom gospodaru. Pošto je buržoazija propustila da ove ljude oslobodi kmetovskog ropstva, što joj je bila dužnost, to neće biti teško da se oni uvjere da oslobođenje mogu da očekuju samo još od radničke klase.

Ili su *zakupci.* U tom slučaju postoji mahom isti odnos kao i u Irskoj. Zakupnina je tako visoka da seljak sa svojom porodicom može tek oskudno da živi ako je ljetina bila osrednja, a ako je ljetina bila loša, onda on gotovo skapava od gladi, ne može da plati zakupninu i time postaje sasvim zavisan od milosti vlasnika zemlje. Za takve ljude buržoazija poduzima nešto tek onda ako je na to prisiljena. Od koga drugog da očekuju spas osim od radnika?

Ostaju seljaci koji vode svoj *vlastiti mali zemljoposjed.* Oni su većinom toliko opterećeni hipotekama da zavise od lihvara isto toliko koliko zakupci od vlasnika zemlje. Ni njima ne ostaje ništa više od oskudne i uz to, zbog dobrih i rđavih godina, krajnje nesigurne nadnice. Oni imaju najma-

nje da očekuju od buržoazije, jer njih isisavaju baš buržuji, kapitalisti lihvari. Ali oni su mahom veoma vezani za svoje vlasništvo, iako ono u stvari ne pripada njima, nego lihvaru. Ipak će im se moći objasniti da se od lihvara mogu osloboditi samo onda ako jedna, od naroda zavisna vlada, pretvori sve hipotekarne dugove u dug državi i time snizi kamatnu stopu. A to može da ostvari samo radnička klasa.

Svuda gdje vlada srednji i krupni zemljoposjed *poljoprivredni nadničari* sačinjavaju najbrojniju klasu na selu. Takav je slučaj u cijeloj sjevernoj i istočnoj Njemačkoj, i *ovdje* nalaze industrijski radnici iz gradova svoje *najbrojnije i najprirodnije* saveznike. Kao što kapitalist stoji prema industrijskom radniku, tako zemljoposjednik ili krupni zakupac stoji prema poljoprivrednom nadničaru. Iste mjere koje će pomoći jednome moraju pomoći i drugome. Industrijski radnici mogu se osloboditi samo tako ako kapital buržoazije, tj. sirovine, mašine i alate i životna sredstva koja su potrebna za proizvodnju, pretvore u društveno vlasništvo, tj. u svoje vlasništvo koje će zajednički iskorištavati. Isto tako se i poljoprivredni radnici mogu osloboditi svoje strašne bijede samo onda kada, prije svega, glavni objekt njihovog rada, — sama zemlja bude uzeta iz privatnog vlasništva krupnih seljaka i još krupnijih feudalnih gospodara i pretvorena u društveno vlasništvo, obrađivana od zadruga poljoprivrednih radnika za njihov zajednički račun. A ovdje dolazimo do znamenitog zaključka Bazelskog međunarodnog radničkog kongresa[10]: da je interes društva da vlasništvo na zemlju pretvori u zajedničko, nacionalno vlasništvo. Ovaj zaključak je donijet uglavnom za zemlje u kojima postoji krupni zemljoposjed i, s tim u vezi, obrađivanje velikih imanja, a na ovim imanjima jedan gospodar i mnogo nadničara. A takvo stanje, uopće uzevši, još uvijek prevladava u Njemačkoj, pa je stoga ovaj zaključak, poslije Engleske, bio *veoma aktuelan baš za Njemačku.* Poljoprivredni proletari-

[10] Ima se u vidu *Bazelski kongres* Internacionale, na kojem je (10. septembra 1869) u pitanju zemljišnog vlasništva bila usvojena ova rezolucija: »1. Društvo ima pravo da ukine privatno vlasništvo na zemlju i da ga učini kolektivnim vlasništvom. 2. Ukinuti privatno vlasništvo na zemlju i pretvoriti je u kolektivno vlasništvo je neophodno.« *Prev.*

jat, poljoprivredni nadničari — to je klasa iz koje se masovno regrutuju vladarske armije. To je klasa koja sada, putem općeg prava glasa, šalje u parlament onu masu feudalaca i junkera; ali to je i klasa koja najbliže stoji gradskim industrijskim radnicima, koja s njima dijeli iste uvjete života, koja je čak još dublje od njih ogrezla u bijedi. Ovu klasu, koja je nemoćna zato što je rascjepkana i razbacana, i čiju skrivenu snagu vlada i plemstvo tako dobro poznaju da namjerno puštaju da propadaju škole samo da bi ona ostala neuka, ovu klasu oživjeti i uvući u pokret — to je prvi, najneodložniji zadatak njemačkog radničkog pokreta. Od onog dana kada masa poljoprivrednih nadničara bude naučila da shvaća svoje interese, od tog dana neće više u Njemačkoj moći da postoji jedna reakcionarna, feudalna, birokratska ili buržoaska vlada.

DOPUNA PRETHODNE NAPOMENE DRUGOM IZDANJU (1870) »NJEMAČKOG SELJAČKOG RATA«

Prethodni redovi napisani su prije više od četiri godine. Oni i danas isto tako vrijede. Ono što je bilo tačno poslije Sadove i podjele Njemačke potvrđuje se i poslije Sedana i stvaranja svetog njemačkog carstva pruske nacije.[11] Tako malo mogu da mijenjaju na pravcu istorijskog zbivanja »svijet potresajuće« glavne i državne akcije[5] takozvane velike politike.

Ono pak što mogu te glavne i državne akcije, to je da ubrzaju tok ovog zbivanja. A u tom pogledu su tvorci spomenutih »svijet potresajućih događaja« imali neželjenih uspjeha, uspjeha koji su njima samima krajnje nepoćudni, ali s kojima oni, htjeli ili ne htjeli, moraju da se pomire.

Već je rat od 1866. do temelja uzdrmao staru Prusku. Stajalo je to truda da se, poslije 1848, buntovnički industrijski — građanski kao i proleterski — element zapadnih provincija opet vrati pod staru disciplinu; no ipak je to uspjelo, i opet su državom vladali interesi junkera iz istočnih provincija, pored interesa armije. Sva sjeverozapadna Njemačka postala je 1866. pruska. Ostavljajući po strani nezaliječivu moralnu štetu koju je pretrpjela pruska kruna po milosti božjoj, progutavši tri druge krune po milosti božjoj, pomaklo se sada težište monarhije znatno prema zapadu. Pet miliona Porajnaca i Vestfalaca pojačani su, ponajprije sa 4 miliona direktno, a zatim sa 6 miliona indirektno, pu-

[11] Govoreći o svetom njemačkom carstvu pruske nacije, Engels parafrazira naziv srednjovjekovnog Svetog rimskog carstva njemačke nacije, ističući da je jedinstvo Njemačke izvršeno pod hegemonijom Pruske i da je bilo praćeno prusificiranjem njemačkih zemalja. *Prev.*

tem Sjevernonjemačkog Saveza[12] anektiranih Nijemaca. A 1870. došlo je k tome još 8 miliona jugozapadnih Nijemaca,[13] tako da je sada u »novom Rajhu« naspram 14½ miliona Staroprusa (iz šest istočnolapskih provincija, među kojima 2 miliona Poljaka) stajalo oko 25 miliona, koji su već davno bili odmakli od staropruskog junkerskog feudalizma. Tako su upravo pobjede pruske armije pomakle čitave temelje pruske državne zgrade; junkerska vladavina je samoj vladi postajala sve nesnosnija. Ali u isto vrijeme je munjeviti razvitak industrije potisnuo borbu između junkera i buržoazije borbom između buržoazije i radnika, tako da su se i iznutra potpuno preokrenuli društveni temelji stare države. Osnovni uvjet za postojanje monarhije, koja se od 1840. polagano raspadala, bio je borba između plemstva i buržoazije, u kojoj je ona održavala ravnotežu; od trenutka kada je trebalo ne više štititi plemstvo od naleta buržoazije, nego štititi sve imućne klase od naleta radničke klase, morala se stara apsolutna monarhija potpuno pretvoriti u naročito za tu svrhu izrađeni oblik države — u *bonapartističku monarhiju.* Ja sam ovaj prelaz Pruske na bonapartizam objasnio na jed-

---

[12] Pruska je poslije pobjede nad Austrijom u prusko-austrijskom ratu — 1866. anektirala kraljevinu Hanover, izbornu kneževinu Hesen-Kasel, veliko vojvodstvo Nasau, slobodni grad Frankfurt na Majni, vojvodstvo Šlesvig i Holštajn, neke dijelove Bavarske i neke dijelove Hesen-Darmštata. U isto vrijeme s direktnim aneksijama Pruska je postigla — pošto je prinudila Austriju da pristane na likvidaciju Njemačkog Saveza i na novu formu ujedinjenja njemačkih država sjeverno od rijeke Majne — potpisivanje saveznih ugovora sa 17 sjevernonjemačkih državica koje su ratovale na strani Pruske, a kojima su se nešto kasnije priključile Saska i druge njemačke države. Tako je stvoren Sjevernonjemački Savez. *Prev.*

[13] U vezi s pruskim pobjedama u njemačko-francuskom ratu 1870. priključile su se četiri južnonjemačke države (Baden, Hesen, Bavarska i Virtemberg) Sjevernonjemačkom Savezu. Poslije tog priključenja južnonjemačkih država Sjevernonjemački Savez se u službenim dokumentima nazivao, počev od 15. novembra 1870, Njemački Savez (Deutscher Bund). 9. decembra iste godine taj naziv je, na temelju odluke Rajhstaga, promijenjen u Njemački Rajh (Deutsches Reich), što će reći carstvo ili imperij. Službeno proglašenje Njemačkog Rajha izvršeno je 18. januara 1871. u Versaju, kraj Pariza, povodom krunisanja Vilhelma I za cara. *Prev.*

nom drugom mjestu (»Stambeno pitanje«, sv. 2, str. 26 i d.)[14]. Ono što nije bilo potrebno da tamo naglašavam, ali što je ovdje veoma bitno, jeste to da je ovaj prelaz *najveći napredak* koji je Pruska postigla od 1848; toliko je Pruska bila zaostala za suvremenim razvitkom. Ona je još uvijek bila polufeudalna država, a bonapartizam je svakako suvremen državni oblik, koji ima za pretpostavku ukidanje feudalizma. Pruska se mora dakle odlučiti da raščisti sa svojim brojnim ostacima feudalizma, da žrtvuje junkerstvo kao takvo. Prirodno, to se dešava u najblažem obliku i na omiljenu melodiju: Uvijek polagano naprijed! Tako na primjer u proslavljenom zakonu o uređenju okruga. Njime se ukidaju feudalne privilegije pojedinog junkera na njegovu dobru, ali samo zato da bi se opet uspostavile za sav okrug kao povlastice krupnih zemljoposjednika kao cjeline. Stvar ostaje ista, samo se prevodi s feudalnog na buržoaski dijalekt. Staropruskog junkera prinudno pretvaraju u nešto što je slično engleskom squireu, i on ne treba da se tome tako mnogo opire, jer su i jedan i drugi podjednako glupi.

Tako Pruska ima čudnu sudbinu da svoju buržoasku revoluciju, koju je počela 1803—1813, a 1848. povela jedan korak dalje, dovrši krajem ovog stoljeća u udobnoj formi bo-

[14] Engels ima u vidu ovo mjesto iz članaka »Stambeno pitanje«, napisanih 1872: »Ali u stvarnosti i u Njemačkoj je država, onakva kakva postoji, nužni produkt društvene podloge iz koje je izrasla. U Pruskoj — a Pruska je sad mjerodavna — postoji po red još i sad jakog, velikoposjedničkog plemstva razmjerno mlada i prije svega veoma kukavička buržoazija, koja sebi dosad nije izvojevala ni direktnu političku vlast, kao u Francuskoj, ni manje-više indirektnu, kao u Engleskoj. A pored te dvije klase postoji intelektualno vrlo razvijeni proletarijat, koji se brzo množi i svakog dana sve više organizira. Dakle, ovdje nalazimo pored osnovnog uvjeta stare apsolutne monarhije: ravnoteže između zemljišnog plemstva i buržoazije, i osnovni uvjet modernog bonapartizma: ravnotežu između buržoazije i proletarijata. No kako u staroj apsolutnoj monarhiji, tako i u savremenoj bonapartističkoj, stvarna državna vlast (Regierungsgewalt) leži u rukama posebne oficirske i činovničke kaste, koja se u Pruskoj popunjava dijelom iz vlastite sredine, dijelom iz sitnog majoratskog plemstva, rjeđe iz krupnog plemstva, a najmanjim dijelom iz buržoazije. Samostalnost te kaste, koja izgleda kao da stoji izvan i, tako reći, iznad društva, daje državi privid samostalnosti naspram društva. *Prev.*

napartizma. I ako sve bude dobro išlo, i ako svijet lijepo ostane miran, a mi svi doživimo duboku starost, onda vjerovatno možemo 1900. godine doživjeti da je vlada u Pruskoj zaista ukinula sve feudalne ustanove, da je Pruska najzad dospjela do tačke na kojoj se Francuska nalazila 1792.

Ukidanje feudalizma, rečeno u pozitivnoj formi, znači uspostavljanje buržoaskog poretka. U istoj mjeri u kojoj padaju plemićki privilegiji buržoazira se zakonodavstvo. I tu smo došli do jezgre odnosa njemačke buržoazije prema vladi. Vidjeli smo da je vlada *prisiljena* da uvodi te spore i sitne reforme. Ali ona svaki od tih sitnih ustupaka prikazuje buržoaziji kao *žrtvu* učinjenu za buržuje, kao ustupak koji je s mukom i nevoljom otet od krune, te sada i buržuji opet treba da učine neki ustupak vladi. I buržuji, mada im je stanje stvari prilično jasno, pristaju na tu obmanu. Tako je i nastao onaj prećutni sporazum koji čini nijemu osnovu svih debata u Rajhstagu i pruskoj Skupštini u Berlinu: na jednoj strani reformira vlada, puževim tempom, zakone u interesu buržoazije, uklanja industriji feudalne smetnje i smetnje nastale zbog raskomadanosti na male države, stvara jedinstven sistem monete, mjera i utega, daje slobodu industriji, stavlja zakonom o slobodi seljenja kapitalu radnu snagu Njemačke na neograničeno raspolaganje, povlašćuje trgovinu i špekulaciju; na drugoj strani prepušta buržoazija vladi svu stvarnu političku vlast, odobrava poreze, zajmove i vojnike i pomaže da se svi zakoni o reformama tako sastave da stara policijska vlast nad nepoćudnim licima ostane u punoj snazi. Buržoazija iskupljuje svoje postepeno društveno oslobođenje neodložnim ustupanjem svoje političke vlasti. Prirodno, glavna pobuda koja za buržoaziju čini prihvatljivim jedan takav sporazum nije strah od vlade nego strah od proletarijata...

No ma koliko da je naša buržoazija jadna na političkom polju, ne može se poricati da ona u industrijskom i trgovinskom pogledu vrši već jednom svoju dužnost. Polet industrije i trgovine, na koji je ukazano u uvodu drugom izdanju, razvio se otada s još većom energijom. Ono što se u ovom pogledu zbilo od 1869. u rajnsko-vestfalskoj industrijskoj oblasti upravo je nečuveno za Njemačku i podsjeća na polet u engleskim tvorničkim oblastima početkom ovog

stoljeća. Isto će tako biti i u Saskoj i gornjoj Šleziji, u Berlinu, Hanoveru i po primorskim gradovima. Mi imamo već najzad trgovinu u svjetskim razmjerima, pravu krupnu industriju, imamo pravu modernu buržoaziju; ali mi smo zato imali i pravi krah[15] i isto tako dobili pravi snažan proletarijat.

Za budućeg istoričara biće od mnogo manjeg značenja u istoriji Njemačke od 1869. do 1874. grmljavina bitaka kod Špiherna, Marla-Tura i Sedana[16] i sve što tamo spada, nego skromni, mirni, ali stalni razvitak njemačkog proletarijata. Već odmah 1870. nastupilo je teško iskušenje za njemačke radnike: bonapartistička ratna provokacija i njena prirodna posljedica; opći nacionalni entuzijazam u Njemačkoj. Njemački socijalistički radnici nisu se dali ni jednog trenutka zavesti. Ni traga od nacionalnog šovinizma nije se pokazalo kod njih. Usred najluđeg pobjedničkog zanosa oni su ostali hladni, zahtijevali »pravedan mir s francuskom republikom i nikakve aneksije«, pa ni samo opsadno stanje nije ih moglo ušutkati. Nikakva ratna slava, nikakvo brbljanje o »veličanstvenosti njemačkog Rajha« nisu za njih prianjali; njihov jedini cilj ostao je — oslobođenje cjelokupnog evropskog proletarijata. Slobodno se smije reći: jednom tako teškom, tako sjajno izdržanom iskušenju nisu dosad bili izloženi radnici nijedne druge zemlje.

Za opsadnim stanjem iz doba rata došli su veleizdajnički procesi, procesi zbog uvrede veličanstva i uvrede činovnika, sve veća i veća policijska šikaniranja iz doba mira. »Volks-

---

[15] Sa krahom od 1873. završilo se razdoblje tzv. grinderstva, vrijeme neobuzdane špekulacije i berzanskih manipulacija, koje je počelo poslije njemačko-francuskog rata 1870—71. *Prev.*

[16] *U bici kod Špiherna* (Lotaringija) 6. augusta 1870. Prusi su potukli II korpus francuske armije pod komandom generala Frosara. *Bitka kod Mar-la-Tur* odigrala se 16. augusta 1870. Strategijski rezultat te bitke bio je u tome što je Prusima uspjelo da zadrže već otpočeto odstupanje francuske rajnske armije iz Meca i da joj presijeku odstupnicu. *Bitka kod Sedana,* jedna od najodsudnijih u francusko-pruskom ratu, vođena je 1. i 2. septembra 1870. U njoj su pruske trupe razbile francusku armiju pod komandom maršala Mak-Maona i zarobile Napoleona III. *Prev.*

staat«[17] je redovno imao u isto vrijeme po tri do četiri svoja urednika u zatvoru, a ostali listovi isto tako. Svaki iole poznatiji partijski govornik morao je bar jednom godišnje pred sud, gdje je gotovo redovno osuđivan. Protjerivanja, konfiskacije i raspuštanje zborova sipali su kao grad. Sve badava. Na mjesto svakog uhapšenog ili protjeranog odmah je stupao drugi; za svaki raspušteni zbor sazivala su se dva nova, i istrajnošću i tačnim pridržavanjem zakona iscrpljivala se policijska samovolja na jednom mjestu za drugim. Svi progoni imali su za posljedicu suprotno od onoga što se njima htjelo; daleko od toga da slome radničku partiju, ili makar da je saviju, oni su joj samo stvarali nove pristalice i učvršćivali njenu organizaciju. U svojim borbama s vlastima, kao i s pojedinim buržujima, radnici su se svuda pokazivali kao intelektualno i moralno nadmoćniji i dokazali, naročito u svojim sukobima s takozvanim »poslodavcima«, da su sada oni obrazovani ljudi, a da su kapitalisti prostaci. A uz to oni borbu vode s humorom, koji je najbolji dokaz koliko su sigurni u svoju stvar i koliko su svjesni svoje nadmoćnosti. Tako vođena borba, na istorijski pripremljenom tlu, mora dati velikih rezultata. Uspjesi januarskih izbora[18] jedinstveni su u dosadašnjoj istoriji suvremenog radničkog pokreta, i divljenje koje su izazvali u cijeloj Evropi bilo je sasvim opravdano.

Njemački radnici imaju dvije bitne prednosti nad radnicima ostale Evrope. Prvo, što oni pripadaju najteoretskijem narodu Evrope i što su kod sebe očuvali taj teoretski smisao, koji su takozvani »obrazovani ljudi« Njemačke sasvim izgubili. Bez prethodništva njemačke filozofije, naročito Hegelove, nikad ne bi došlo do njemačkog naučnog socijalizma, tog jedinog naučnog socijalizma koji je ikad postojao. Bez teoretskog smisla među radnicima ne bi im ovaj

[17] »*Volksstaat*« (»Narodna država«), organ Socijaldemokratske radničke stranke, osnovane 1869; uređivao ga je Vilhelm Libkneht. *Prev.*

[18] Na izborima za Rajhstag održanim 10. januara 1874. socijaldemokratija je dobila više od 350.000 glasova (6% svih glasova) i 9 poslanika. Među izabranim socijaldemokratskim kandidatima bili su August Bebel i Vilhelm Libkneht, koji su tada bili u zatvoru. *Prev.*

naučni socijalizam nikada tako jako prešao u krv i meso, kao što je to s njima slučaj. A koliko je neprocjenjiva ta prednost, vidi se, na jednoj strani, po ravnodušnosti prema svakoj teoriji, koja je jedan od glavnih uzroka što engleski radnički pokret, i pored sve odlične organizacije pojedinih grana, tako polagano miče s mjesta, a na drugoj strani — po onoj zbrci i neredu koje je prudonizam u svom prvobitnom obliku počinio kod Francuza i Belgijanaca, a u svom dalje karikiranom obliku od strane Bakunjina — kod Španjolaca i Talijana.

Druga prednost je to što su Nijemci vremenski prilično posljednji ušli u suvremeni radnički pokret. Kao što njemački teoretski socijalizam nikada neće zaboraviti da stoji na plećima Sen-Simona, Furijea i Ovena, trojice ljudi koji, i pored sve fantastičnosti i sveg utopizma, spadaju među najznačajnije umove svih vremena i genijalno anticipiraju bezbroj stvari čiju tačnost mi sada naučno dokazujemo — isto tako ne smije njemački praktični radnički pokret nikada zaboraviti da se razvio na plećima engleskog i francuskog pokreta, da je naprosto mogao da se koristi njihovim skupo plaćenim iskustvima i da je sada mogao da izbjegne greške koje su za njih onda najčešće bile neizbježne. Bez prethodništva engleskih tredjuniona i francuskih političkih radničkih borbi, bez gigantskog impulsa koji je dala naročito Pariska komuna, gdje bismo bili danas?

Mora se reći za njemačke radnike da su s rijetkim razumijevanjem iskoristili prednosti svoga položaja. Prvi put otkako postoji jedan radnički pokret vodi se borba skladno i planski u tri njena smjera — u teoretskom, političkom i praktičnoekonomskom (otpor protiv kapitalista). U ovom tako reći koncentriranom napadu i leži jačina i nepobjedivost njemačkog pokreta.

S jedne strane zbog ovog njihovog povoljnog položaja, a s druge strane zbog inzularnih osobenosti engleskog i teške pritiješnjenosti francuskog pokreta, njemački radnici su u ovom momentu stavljeni u položaj prethodnice u proleterskoj borbi. Koliko će im događaji ostaviti ovu časnu dužnost, ne može se unaprijed reći. Ali dok je budu vršili, nadamo se da će je vršiti kako treba. Za to su potrebni udvo-

stručeni napori na svakom polju borbe i agitacije. Naročito će biti dužnost vođa da se sve više i više upoznaju s teoretskim pitanjima i da se sve više i više otresaju utjecaja uobičajenih fraza koje pripadaju starom pogledu na svijet, i da stalno imaju u vidu da socijalizam, otkako je postao nauka, mora i da se njeguje kao nauka, tj. mora da se studira. Bit će potrebno da se tako stečena i sve više i više pročišćavana spoznaja širi s pojačanom revnošću među radnike i da se sve čvršće zbija organizacija i partije i strukovnih saveza. Iako socijalistički glasovi dati u januaru predstavljaju već lijepu armiju, oni ipak ni izdaleka ne znače većinu njemačke radničke klase; i ma koliko da su ohrabrujući uspjesi propagande među seoskim stanovništvom, ipak baš tamo ostaje još beskrajno mnogo da se učini. Ne treba dakle sustati u borbi; treba neprijatelju otimati grad za gradom, izborni okrug za okrugom; ali prije svega treba čuvati smisao za pravi internacionalizam, smisao koji ne da mjesta nikakvom nacionalnom šovinizmu i koji s radošću pozdravlja svaki nov korak naprijed u proleterskom pokretu, svejedno koja ga je nacija učinila. Ako njemački radnici budu tako išli naprijed, oni neće stupati baš na čelu pokreta — i nije u interesu radničkog pokreta da mu radnici ma koje pojedinačne zemlje stupaju na čelu — ali će ipak zauzeti časno mjesto u borbenoj liniji; i oni će stajati tu naoružani kada ili neočekivano teška iskušenja ili veliki događaji budu od njih iziskivali povećanu hrabrost, povećanu odlučnost i energiju.

London, 1. jula 1874. *Fridrih Engels*

I njemački narod ima svoju revolucionarnu tradiciju. Bilo je jedno vrijeme kada je Njemačka davala ljude takvog karaktera koji bi se mogli staviti u red s najboljim revolucionarima drugih zemalja, kada je njemački narod razvio takvu izdržljivost i energiju koje bi, da je nacija bila centralizirana, dale najveličanstvenije rezultate, kada su se njemački seljaci i plebejci nosili takvim idejama i planovima od kojih njihove potomke veoma često hvata jeza.

Krajnje je vrijeme da se, nasuprot trenutnom malaksavanju koje se gotovo svuda pokazuje poslije dvogodišnje borbe, ponovo istaknu pred njemački narod sirove, ali snažne i uporne figure Velikog seljačkog rata. Protekla su otada tri stoljeća, i štošta se izmijenilo, a Seljački rat nije ipak nimalo stran našim današnjim borbama, i protivnici s kojima se treba boriti ostali su uglavnom isti. Klase i njihove frakcije koje su 1848. i 1849. svuda izdale naći ćemo kao izdajnike već 1525, iako na nižem stepenu razvitka. Svakako nije to nikakva prednost modernog ustanka što je krepki vandalizam Seljačkog rata došao u toku pokreta od posljednjih godina do izraza samo tu i tamo — u Odenvaldu, u Švarcvaldu i Šleskoj.

I

EKONOMSKI POLOŽAJ I SOCIJALNA STRUKTURA NJEMAČKE

Da se najprije ukratko osvrnemo na prilike u Njemačkoj početkom XVI vijeka.

Njemačka industrija se znatno razvila u XIV i XV vijeku. Na mjesto feudalne, seoske lokalne industrije došlo

je cehovsko, gradsko zanatstvo, koje je proizvodilo za šire krugove, pa čak i za udaljenija tržišta. Tkanje grubog sukna i lanenog platna predstavljalo je sada stalnu, široko razvijenu granu industrije; u Augsburgu su već pravljene čak i finije vunene i lanene tkanine, pa i svilene materije. Pored tkanja naročito se bila razvila ona radinost koja se dodirivala s umjetnošću i koja se razvijala na tlu crkvenog i svjetovnog luksuza kasnijeg srednjeg vijeka: radinost obrađivača zlata i srebra, kipara i duborezaca, bakrorezaca i rezbara, kovača oružja i medaljara, tokara itd., itd. Niz manje ili više značajnih pronalazaka, čije istorijske vrhunce predstavljaju pronalazak baruta* i štampe, znatno su pridonijeli razvoju zanatstva. Trgovina je išla ukorak s industrijom. Hanza[19] je svojim stogodišnjim monopolom nad morima omogućila čitavoj sjevernoj Njemačkoj da se uzdigne iz srednjevjekovnog barbarstva; no ako je ona već od kraja XV vijeka počela da brzo podliježe konkurenciji Engleza i Holanđana, ipak je, usprkos otkrićima Vaska da Game, veliki trgovački put od Indije prema sjeveru išao još uvijek preko Njemačke, a Augsburg još uvijek bio veliko stovarište talijanskih svilenih tkanina, indijskih začina i svih proizvoda sa Levanta. Gornjonjemački gradovi, naročito Augsburg i Nirnberg, bili su središte jednog, za ono vrijeme zavidnog bogatstva i luksuza. Vađenje rudnih blaga također se bilo znatno razvilo. U 15. vijeku vrijedili su njemački rudari za najvještije na svijetu, a procvat gradova istrgao je i zemljoradnju iz prvobitne srednjovjekovne primitivnosti. Ne samo što su učinjene obradivim prostrane oblasti, nego su se gajile i trave za dobivanje boja i druge uvezene biljke, čije je brižljivo gajenje uopće povoljno utjecalo na zemljoradnju.

---

* Barut je, kao što je sada nesumnjivo dokazano, prenijet iz Kine, preko Indije, k Arapima, a ovi su ga, s vatrenim oružjem, prenijeli preko Španije u Evropu. *(Engelsova napomena u izdanju od 1875).*

[19] Hanza — trgovinski i politički savez njemačkih gradova na Sjevernom moru, Baltičkom moru i njihovim obalskim rijekama. Imala je za cilj postizanje monopola trgovine u sjevernoj Evropi; postojala je od XIII do XVII stoljeća, a u drugoj polovici XIV stoljeća bila je na vrhuncu svoje moći. *Prev.*

Međutim, polet nacionalne njemačke proizvodnje još uvijek nije išao ukorak s poletom u drugim zemljama. Zemljoradnja je daleko zaostajala za engleskom i holandskom zemljoradnjom, industrija za talijanskom, flamanskom i engleskom industrijom, a u pomorskoj trgovini već su počinjali Englezi, a naročito Holanđani, da istiskuju Nijemce. Njemačka je još uvijek bila vrlo slabo naseljena. Civilizacija je postojala u Njemačkoj samo sporadično, grupirana oko pojedinih industrijskih i trgovačkih centara. Interesi samih tih pojedinih centara bili su veoma protivrječni i jedva da su imali tu i tamo koju dodirnu tačku. Jug je imao sasvim druge trgovinske veze i druga tržišta nego što ih je imao sjever; istok i zapad bili su gotovo izvan svakog saobraćaja. Nijedan jedini grad nije došao u položaj da postane industrijski centar cijele zemlje, kao što je to na primjer London već bio za Englesku. Sav unutrašnji saobraćaj se gotovo potpuno ograničavao na obalsku i riječnu plovidbu i na nekoliko velikih trgovačkih putova, od Augsburga i Nirnberga preko Kelna ka Holandiji i preko Erfurta k sjeveru. Nešto podalje od rijeka i trgovačkih putova nalazio se niz manjih gradova, koji su, isključeni iz velikog saobraćaja, nesmetano i dalje tavorili pod životnim uvjetima kasnijeg srednjeg vijeka i kojima je malo bila potrebna strana roba, a svoje su malo imali za izvoz. Od stanovništva tih oblasti jedino je plemstvo dolazilo u dodir sa širim krugovima i novim potrebama. Masa seljaka nikada nije prelazila najuže lokalne odnose i tim odnosima ograničeni lokalni horizont.

Dok je u Engleskoj i Francuskoj razvitak trgovine i industrije imao za posljedicu i povezivanje interesa širom cijele zemlje, a time i političku centralizaciju, u Njemačkoj je on doveo do grupacije interesa po provincijama — samo oko lokalnih centara, a time i do političke rascjepkanosti, rascjepkanosti koja se, uskoro potom, isključenjem Njemačke iz svjetske trgovine baš potpuno učvrstila. U istoj mjeri u kojoj se raspadalo *čisto feudalno* carstvo, raspadalo se uopće i carstvo kao cjelina, a veliki carski vazali pretvarali se u gotovo nezavisne kneževe, sklapali saveze na jednoj strani carski gradovi, a na drugoj carski vitezovi, čas jedni protiv drugih, a čas protiv kneževa ili cara. Carska vlast, koja ni sama nije znala šta da radi u svom položaju, nesigurno se

kolebala između različitih elemenata koji su sačinjavali carstvo i pri tom sve više i više gubila od svog autoriteta; njenim pokušajem da se po ugledu na Luja XI provede centralizacija nije se, usprkos svim intrigama i nasiljima, postiglo ništa više do da se održe u zajednici austrijske nasljedne zemlje. Oni koji su u ovoj zbrci, u ovim bezbrojnim, izukrštanim sukobima na kraju dobili, i morali dobiti, to su bili zastupnici centralizacije unutar ove rascjepkanosti, zastupnici lokalne i pokrajinske centralizacije — *kneževi*, pored kojih se i sam car sve više i više pretvarao u kneza ravna ostalima.

Pod takvim okolnostima se znatno izmijenio položaj klasa koje su naslijeđene od srednjeg vijeka, a pored starih stvorile su se i nove klase.

Iz redova visokog plemstva proizašli su *kneževi*. Oni su bili već gotovo sasvim nezavisni od cara i imali većinu vladalačkih prava. Ratovali su i sklapali mir na svoju ruku, držali stajaće vojske, sazivali zemaljske sabore i raspisivali poreze. Velik dio nižeg plemstva i gradova već su bili podredili sebi i bez prestanka se služili svim sredstvima da svojoj oblasti priključe još preostale gradove i baronije koje su bile neposredno podvrgnute caru. U odnosu na ove gradove i baronije oni su provodili centralizaciju, kao što su u odnosu na carsku vlast provodili decentralizaciju. U svojim oblastima već su vladali vrlo samovoljno. Staleže su sazivali većinom samo onda kad nije bilo druge pomoći. Raspisivali su poreze i ubirali novac kad im se prohtjelo. Pravo staleža da odobravaju poreze rijetko se priznavalo, a još rjeđe provodilo. Pa čak i tada bi knez obično dobivao većinu, pomoću oba staleža koja nisu plaćala porez a sudjelovala su u korišćenju prihoda od poreza — pomoću plemstva i prelata. Potreba za novcem rasla je kod kneževa s porastom luksuza i povećanjem troškova oko izdržavanja dvora, sa stajaćom vojskom, sa sve većim i većim troškovima oko upravljanja. Porezi su postajali sve nesnosniji. Gradovi su svojim privilegijama bili većinom zaštićeni od poreza; sav teret poreza padao je na seljake, i to kako na seljake na imanjima samih kneževa, tako i na kmetove, podložnike i činženjake na imanjima vazalnih vitezova. Gdje se neposredni porezi nisu pokazali kao dovoljni, dolazili su posredni.

Služilo se najlukavijim manevrima finansijske vještine da bi se popunila nezajažljiva kneževska blagajna. Kad sve to ne bi pomoglo, kad nije više bilo ničega da se založi i kad nijedan slobodni carski grad nije htio više da daje kredit, pribjegavalo se najprljavijim novčanim operacijama, kovao bi se bezvrijedan novac, diktirala bi se visoka ili niska vrijednost, već prema tome šta je odgovaralo kneževskoj blagajni. Trgovanje gradskim i drugim privilegijama, koji su potom nasilno opet oduzimani da bi se opet prodali po skupe pare, iskorišćavanje svakog pokušaja suprotstavljanja kao povoda za globe i pljačke svake vrste itd., itd. bili su također unosni i svakodnevni izvori novca za ondašnje kneževe. Za kneževe je i pravosuđe bio stalan i ne beznačajan trgovački artikl. Ukratko, tadašnji podanici, koji su osim toga imali da udovolje i ličnoj gramžljivosti kneževskih upravnika imanja i činovnika, iskusili su u punoj mjeri sve blagodati »očinskog« sistema vladavine.

Iz feudalne srednjovjekovne hijerarhije gotovo je sasvim bilo nestalo srednjeg plemstva; ono se ili podiglo do nezavisnosti malih kneževa ili je spalo u redove nižeg plemstva. *Niže plemstvo — vitezovi* — brzo je išlo u susret svojoj propasti. Velik dio njih već je bio sasvim osiromašio i živio je samo od svoje bilo vojničke, bilo civilne službe kod kneževa; drugi dio njih, bili su kneževski vazali i potčinjeni; manji dio stajao je pod neposrednom carskom vlašću. Razvoj ratne vještine, sve veće značenje pješadije i usavršavanje vatrenog oružja uništili su vojničko značenje viteške teške konjice, a time su i njihovi zamkovi prestali biti neosvojivi. Isto kao i nirnberške zanatlije, tako je i vitezove napredak industrije učinio izlišnim. Potreba vitezova za novcem znatno je pridonijela njihovoj propasti. Luksuz po zamkovima, takmičenje u raskoši na turnirima i o svečanostima i cijene oružja i konja rasli su s napretkom društvenog razvitka, dok su, međutim, izvori viteških i baronskih prihoda rasli malo ili baš nimalo. Neprestane borbe između plemića, s obaveznim pljačkama i globama, drumska razbojništva i slična otmjena zanimanja postala su s vremenom odveć opasna. Dažbine i kuluci plemićkih podanika jedva da su donosili više prihoda nego ranije. Da bi pokrili sve veće svoje potrebe, morala su milostiva gospoda pribjegavati istim

sredstvima kojima i kneževi. Iz godine u godinu sve se više usavršavao način pljačkanja seljaka od strane plemića. Kmetove su isisavali do posljednje kapi krvi, a podložnike, pod svakakvim izgovorima i imenima, tovarili novim dažbinama i kulucima. Kuluci, činži,[20] zakupnine, laudemije, smrtnine, zaštitnine itd. svojevoljno su povećavane, usprkos svim starim ugovorima. Odbijalo se da se sudi i sudilo se za novac, a kad vitez drukčije nije mogao da dođe do seljakova novca, on je seljaka bez daljega bacao u zatvor i prisiljavao ga da se otkupi.

Ni s ostalim staležima nije niže plemstvo živjelo u prijateljstvu. Vazalno plemstvo je težilo da bude podređeno jedino caru, a plemstvo koje je bilo podređeno jedino caru težilo je da očuva svoju nezavisnost; otuda stalne svađe s kneževima. Svećenstvu, koje je u svojoj tadašnjoj nadmenosti izgledalo vitezu kao sasvim izlišan stalež, zavidjelo je plemstvo na njegovim velikim posjedima i bogatstvima, koja su celibat i crkveni ustav čuvali od rasparčavanja. S gradovima je plemstvo bilo stalno na ratnoj nozi; ono je kod njih bilo prezaduženo, živjelo od haranja njihovih oblasti, od pljačke njihovih trgovaca, od otkupnine za one koje bi im zarobilo u borbama. I ta borba vitezova protiv svih ovih staleža postajala je utoliko žučnija ukoliko je i za njih pitanje novca postajalo životnim pitanjem.

Svećenstvo, predstavnik ideologije srednjovjekovnog feudalizma, u istoj je mjeri osjetilo utjecaj istorijskog preokreta. Štamparije i potrebe proširene trgovine oduzele su mu ne samo monopol čitanja i pisanja, nego i višeg obrazovanja. Podjela rada zahvatila je i duhovno polje. Novi stalež pravnika istisnuo je svećenike iz čitavog niza utjecajnih službi. I svećenstvo je uveliko počelo da postaje izlišno, pa je i samo potvrđivalo to svojom sve većom lije-

---

[20] *Činž* (Zins) — jedna od feudalnih dažbina uzimana od malih komada zemlje. *Smrtnina* (Sterbefall, Todfall) — plaćala se od nasljedstva na osnovu feudalnog prava vlastelinova na zemljište i na imovinu umrlog seljaka (u Francuskoj: »pravo mrtve ruke«). U Njemačkoj su feudalci, u pravilu, uzimali od nasljednikâ najbolje grlo stoke. *Zaštitnina* (Schutzgelder) — dažbina koju je uzimao feudalac od svojih podložnika kao platu za »pokroviteljstvo« i sudsku »zaštitu«. *Prev.*

nošću i neukošću. No ukoliko je ono postajalo izlišnije, utoliko je bivalo sve brojnije — zahvaljujući svom ogromnom bogatstvu, koje je ono još stalno povećavalo služeći se svim mogućim sredstvima.

Svećenstvo se dijelilo na dvije potpuno različite klase. *Aristokratsku* klasu sačinjavala je crkvena feudalna hijerarhija: biskupi i nadbiskupi, opati, priori i ostali prelati. Ovi crkveni velikodostojnici ili su bili i sami carski kneževi, ili su kao feudalci, pod vlašću drugih kneževa, upravljali prostranim oblastima s mnogo kmetova i podložnika. Ne samo što su oni u tom bezobzirnom iskorišćavanju svojih podređenih bili ravni plemstvu i kneževima, nego su se u tom poslu laćali još bestidnijih sredstava. Pored brutalne sile primjenjivali su sve šikane religije, pored strahota mučilišta sve užase anateme i uskraćenog oproštaja od grijehova, i sve intrige ispovjedaonice, da bi od svojih podanika iščupali i posljednju paru ili uvećali nasljednu crkvenu imovinu. Falsificiranje povelja bilo je obično i omiljeno sredstvo podvale ovih časnih ljudi. No iako su oni pored običnih feudalnih obaveza i nameta ubirali i desetinu, ipak ti prihodi nisu bivali dovoljni. Da bi se iz naroda iscijedile sve veće i veće dažbine, pribjegavalo se, i to dugo s najboljim uspjehom, fabriciranju čudotvornih ikona i relikvija, organiziranju blagotvornih mološta i prodaji oproštaja.

Na ove prelate i njihovu bezbrojnu žandarmeriju sastavljenu od fratara, koja je stalno rasla sa širenjem političkih i vjerskih huškanja, koncentrirala se ne samo narodna, nego i plemićka mržnja prema popovima. Ukoliko su oni bili podređeni neposredno caru, smetali su kneževima. Slobodni i udobni život gojaznih biskupa i opata s njihovom armijom fratara budio je zavist plemstva i utoliko više razjarivao narod — koji je morao plaćati taj ceh — ukoliko se njihov život očiglednije kosio s njihovim propovijedima.

Plebejski dio svećenstva sastojao se od seoskih i gradskih propovjednika. Oni su bili izvan feudalne crkvene hijerarhije i nisu imali nikakvog udjela u njenom bogatstvu. Njihov rad bio je manje kontroliran i, ma koliko da je bio značajan za crkvu, on je u datom momentu bio mnogo manje neophodan nego policijska služba kasarnski uređenih fratara. Zato su oni bili mnogo gore plaćeni i njihovi pri-

hodi su bili mahom veoma oskudni. Pošto su bili građanskog ili plebejskog porijekla, njima je bio dosta blizak život narodnih masa te su, usprkos svojoj popovštini, očuvali u sebi simpatije prema građanima i plebejcima. Učešće u suvremenim pokretima, što je inače kod kaluđera samo izuzetak, bilo je kod njih pravilo. Oni su davali teoretičare i ideologe pokreta, i mnogi od njih, predstavnici plebejaca i seljaka, umrli su zbog toga na gubilištu. Mržnja naroda prema popovima samo se u pojedinačnim slučajevima okretala protiv njih.

Kao što je nad kneževima i plemstvom stajao car, tako je nad visokim i nižim svećenstvom stajao *papa*. Kao što se caru plaćao »opći pfenig«,[21] državni porezi, tako su se papi plaćali opći crkveni porezi, od kojih su pokrivani izdaci za luksuz na rimskom dvoru. Zahvaljujući snazi i broju svećenstva, ni u jednoj zemlji nisu ti crkveni porezi ubirani s većom savjesnošću i strogošću nego u Njemačkoj. To je naročito vrijedilo za ubiranje anata[22] prilikom popunjavanja upražnjenih biskupskih mjesta. Sa sve većim potrebama iznalaženi su i novi načini da se dođe do novca: trgovina relikvijama, prodaja oproštaja, ubiranje novca u svetim godinama umjesto hodočašća u Rim, itd. Tako su velike sume novca iz godine u godinu tekle iz Njemačke u Rim, a pritisak koji je na taj način pojačavan povećavao je ne samo mržnju protiv svećenstva, nego je budio i nacionalno osjećanje, naročito kod plemstva, tada najnacionalnijeg staleža.

Od prvih stanovnika srednjovjekovnih *gradova* razvile su se s procvatom trgovine i zanatstva tri oštro odijeljene grupe.

---

[21] *»Opći pfenig«* — državni porez u starom Njemačkom Rajhu; bio je kombinacija glavarine (ličnog poreza) i poreza na imovinu. Glavni teret tog poreza padao je na seljaštvo. *Prev.*

[22] *Anati* (godišnji novci) — dažbine koje su se plaćale za podjelu crkvene nadarbine (beneficija) papi i (pola i pola) kardinalima. Ranije samo izvanredni ili prolazni, anati su poslije pape Bonifacija IX u drugoj polovici XIV stoljeća postali redovni porezi u visini cijelog godišnjeg prinosa jedne nadarbine ili u visini polovine tog prinosa. Uživaoci nadarbine namirivali su se za tu sumu poreza dvostruko i trostruko, putem nameta i iznuđenog novca od stanovništva. *Prev.*

Na čelu gradskog društva stajali su *patricijski koljenovići*, takozvana »*plemenita gospoda*«. To su bile najbogatije porodice. Samo su oni sjedili u gradskom vijeću i svim gradskim ustanovama. Tako ne samo da su upravljali gradskim prihodima, nego su ih i trošili. Jaki po svom bogatstvu i svom tradicionalnom, od cara i carstva priznatom, aristokratskom položaju, oni su iskorišćavali na sve moguće načine kako gradsku općinu tako i seljake koji su bili podređeni gradu. Oni su lihvarili i žitom i novcem, oktroirali za sebe monopole svake vrste, lišavali općinu, jednog za drugim, svih prava korišćenja gradskih šuma i livada i iskorišćavali ove neposredno u svoju ličnu korist, samovoljno nametali putarine, mostarine, vratarine i druge namete i trgovali cehovskim privilegijama, majstorskim i građanskim pravima i pravosuđem. Sa seljacima iz gradskog okruga nisu postupali ništa blaže nego plemstvo ili svećenstvo; naprotiv, gradski upravnici imanja i službenici po selima, sve sami patriciji, unijeli su u aristokratsku okrutnost i gramžljivost još izvjesnu birokratsku tačnost u načinu naplate. Gradskim prihodima, koji su sabirani na taj način, upravljalo se s najvećom samovoljom; obračun u gradskim knjigama, čista formalnost, vođen je krajnje nemarno i zbrkano. Pronevjere i manjkovi u kasama bili su na dnevnom redu. Koliko je lako tada bilo doći do golemog bogatstva na račun gradskih prihoda jednoj malobrojnoj kasti koja je sa svih strana bila okružena privilegijama i međusobno tijesno povezana rodbinskim vezama i interesima, shvatit ćemo ako se sjetimo onih mnogih pronevjera i lopovluka koje je 1848. godina iznijela na vidjelo u tolikim gradskim upravama.

Patriciji su se brinuli o tome da se svuda ugase prava gradske općine, naročito u finansijskim stvarima. Tek kasnije, kada su ova gospoda daleko dotjerala sa svojim prevarama, opet su se pobunile gradske općine da dobiju bar kontrolu nad gradskom upravom. U većini gradova one su zaista povratile svoja prava. Ali uslijed vječitih međusobnih svađa cehova, uslijed žilavosti patricija i zaštite koju su patriciji nalazili kod države i vladâ gradova s kojima su stajali u savezu, patricijski vijećnici su, bilo lukavstvom bilo silom, vrlo brzo faktički uspostavili svoju staru samovladu.

U svim gradovima se početkom XVI vijeka općina nalazila opet u opoziciji.

Gradska opozicija protiv patricija dijelila se u dvije grupe, koje su u Seljačkom ratu istupile sasvim određeno. *Građanska opozicija*, preteča naših današnjih liberala, obuhvatila je bogatijeg i srednje imućnog građanina, kao i veći ili manji dio sitnih građana, već prema lokalnim okolnostima. U postavljanju svojih zahtjeva oni su se potpuno držali ustava. Zahtijevali su kontrolu nad gradskom upravom i učešće u zakonodavnoj vlasti, bilo putem same općinske skupštine ili preko općinskih predstavnika (veliko vijeće, općinski odbor); zatim ograničenje patricijskog nepotizma i oligarhije nekoliko porodica, koja se sve otvorenije pojavljivala i unutar samog patricijata. Najviše još ako su pored toga zahtijevali da se nekoliko mjesta u vijeću popuni građanima iz njihove sredine. Ova stranka, kojoj se tu i tamo priključivao i nezadovoljni i propali dio patricija, imala je na svim redovnim općinskim skupštinama i u cehovima veliku većinu. Pristalice gradskog vijeća, zajedno s radikalnijom opozicijom, predstavljali su među pravim *građanima* apsolutnu manjinu.

Vidjet ćemo kako je za vrijeme pokreta u XVI vijeku ova »umjerena«, »zakonita«, »imućna« i »inteligentna« opozicija igrala sasvim istu ulogu, i sa sasvim istim uspjehom, kao njena nasljednica, konstitucionalna stranka,[23] u pokretu od 1848. i 1849.

U ostalome građanska opozicija je još vrlo ozbiljno ustajala protiv popova, čiji ju je gotovanski život i labavi moral dovodio do bijesa. Ona je zahtijevala da se poduzmu mjere

---

[23] Engels ima u vidu njemačke buržoaske liberale koji su u vrijeme revolucije 1848—1849. imali većinu u frankfurtskoj Nacionalnoj skupštini i u skupštinama pojedinih njemačkih država. U prvim mjesecima revolucije liberali su u nizu država (npr. u Pruskoj) bili na čelu »konstitucionalnih« (ustavnih) vlada, a zatim su ih zamijenili predstavnici birokratije i plemstva. Konstitucionalisti su nastojali sačuvati kraljevu vlast kao branu daljnjem toku i razvoju revolucije, ograničivši tu vlast liberalno-buržoaskom konstitucijom. Njihova sporazumaška taktika i nagodbe s reakcionarnim strankama bile su jedan od glavnih uzroka poraza njemačke revolucije. *Prev.*

protiv sablažnjivog načina života ovih časnih otaca. Ona je zahtijevala da se ukine posebno svećeničko pravosuđe i njihovo pravo da ne plaćaju poreze i da se uopće ograniči broj kaluđera.

Plebejsku opoziciju sačinjavali su propali građani i mnoštvo gradskih stanovnika koji nisu imali građanskih prava: zanatlijski pomoćnici, nadničari i raznovrsni začeci lumpenproletarijata, koji se sretaju čak i na niskim stupnjevima gradskog razvitka. Lumpenproletarijat je uopće pojava koju, više ili manje izraženu, sretamo u svim dosadašnjim fazama društvenog razvitka. Upravo je tada jako porasla masa ljudi bez određenog zanimanja ili stalnog mjesta boravka, i to uslijed raspadanja feudalizma u jednom društvu u kom su još svaka vrsta zanimanja a i svaka sfera života bili ušančeni iza bezbroj privilegija. U svim razvijenijim zemljama nikad broj vagabunda nije bio tako velik kao u prvoj polovini 16. vijeka. Jedan dio ovih skitnica stupao je za vrijeme ratova u vojsku, drugi dio se probijao prosjačeći po selima, a treći je, najzad, bijedno životario nadničareći po gradovima i obavljajući tamo druge necehovske poslove. Sva tri dijela su igrala ulogu u Seljačkom ratu: prvi — u kneževskim vojskama, kojima su podlegli seljaci; drugi — u seljačkim zavjerama i odredima, gdje njihov demoralizatorski utjecaj izbija na svakom koraku, treći — u borbama gradskih stranaka. No ne treba zaboraviti da je velik dio ove klase, naročito onaj dio koji je živio po gradovima, imao tada u sebi još dosta jaku jezgru zdrave seljačke prirode i da ni izdaleka nije kod sebe bio razvio onu potkupljivost i pokvarenost kakvu sretamo kod današnjeg civiliziranog lumpenproletarijata.

Kao što vidimo, plebejska opozicija tadašnjih gradova sastojala se iz vrlo mješovitih elemenata. Ona je ujedinjavala propale dijelove starog feudalizma i cehovskog društva s još nerazvijenim, tek proklijalim proleterskim elementom modernog buržoaskog društva koje se rađalo. Osirotjeli članovi cehova, koji su još samo privilegijima bili vezani za postojeći građanski poredak, na jednoj strani; seljaci otjerani s imanja i otpušteni sluge, koji još nisu mogli da postanu proleteri, na drugoj strani. Između obje ove grupe stajali su kalfe, koji su u tom trenutku bili izvan oficijelnog društva, i po svom načinu života toliko se primicali prole-

tarijatu koliko god su to dopuštali tadašnje stanje industrije i cehovski privilegiji, no oni su, u isti mah, bili sve sami budući građanski majstori, upravo silom ovih cehovskih privilegija. Stoga je ideološki stav ove mješavine elemenata morao biti sasvim nesiguran i, već prema lokalnim prilikama, različit. U političkim borbama prije Seljačkog rata plebejska opozicija ne istupa kao stranka, nego samo kao neobuzdani, pljačkaški prirepak građanske opozicije, koji se mogao dobiti i odbiti s nekoliko buradi vina. Tek su seljački ustanci napravili od nje stranku, pa i tada je ona u postavljanju svojih zahtjeva i u svom nastupu gotovo svuda bila zavisna od seljaka — interesantan dokaz za to koliko je onda grad još zavisio od sela. Ukoliko je istupala samostalno, tražila je da se gradski cehovski monopoli prošire i na selo i nije htjela ni da čuje o tome da se ukinu feudalne obaveze gradskog okruga prema gradu i time smanje gradski prihodi, itd.; ukratko, utoliko je ona reakcionarna, prepušta se svojim vlastitim malograđanskim elementima i daje time karakterističnu predigru za tragikomediju koju današnja sitna buržoazija već tri godine igra pod firmom demokratije.

Jedino je u Tiringenu, i to pod neposrednim Mincerovim utjecajem, a u pojedinim drugim mjestima i pod utjecajem njegovih učenika, opća bujica događaja toliko daleko ponijela plebejsku grupu po gradovima, da je embrionalni proleterski elemenat u njoj mogao trenutno da uzme maha nad svim ostalim grupama koje su učestvovale u pokretu. Ova epizoda, koja predstavlja kulminacionu tačku čitavog Seljačkog rata i koja je koncentrirana oko najveličanstvenije figure ovog rata, oko *Tomasa Mincera*, u isti mah je i najkraća. Razumije se da se ta plebejska grupa najbrže morala skrhati, da je ona u isto vrijeme morala prvenstveno nositi obilježje fantastičnosti i da su njeni zahtjevi morali ostati veoma neodređeni; upravo je ona u tadašnjim prilikama imala najnesigurniji teren pod nogama.

Na najnižem mjestu među svim ovim klasama, izuzev plebejske opozicije, stajala je velika eksploatirana masa nacije — *seljaci*. Na seljaku je počivala čitava zgrada društva: kneževi, činovnici, plemstvo, svećenstvo, patriciji i građani. Bilo da je pripadao knezu, baronu, biskupu, manastiru ili gradu, s njim se svuda postupalo kao sa stvari, kao s tegle-

ćom marvom, pa još i gore. Ako je bio kmet, on je svome gospodaru bio prepušten na milost i nemilost. Ako je bio podložnik, onda su već zakonske, ugovorima utvrđene obaveze bile dovoljne da ga ugnjave; ali ove obaveze su se iz dana u dan povećavale. Najveći dio svog vremena morao je da radi na gospodarevom imanju; od onoga što bi zaradio za nekoliko slobodnih sati morao je plaćati desetinu, danak, zakupninu, porez, ratni porez, zemaljski porez i državni porez. I kad se ženio i kad je umirao morao je plaćati gospodaru. Pored redovnih kuluka, on je morao da za milostivog gospodara skuplja slamu, da bere jagode, da bere borovnice, da skuplja puževe ljušture, da u lovu nagoni divljač, da cijepa drva itd. Ribolov i lov bili su gospodarevo pravo; seljak je morao da mirno promatra kako mu divljač uništava usjeve. Gospodari su gotovo svuda silom oduzimali od seljaka općinske pašnjake i šume. I kao što je gospodar samovoljno raspolagao i seljakovim imanjem, isto tako je samovoljno raspolagao i seljakovom ličnošću, kao i ličnošću njegove žene i njegovih kćeri. On je imao pravo prve noći. Kad mu se prohtjelo, bacao je seljaka u zatvor, u kome ga je tada isto tako sigurno čekalo mučenje kao što ga sada čeka istražni sudac. Ubijao ga je ili mu skidao glavu kad je htio. Od onih odgojnih poglavlja Karoline [krivični zakonik cara Karla V] u kojima se govori »o odsijecanju ušiju«, »o odsijecanju nosa«, »o vađenju očiju«, »o odsijecanju ruku i prstiju«, »o odsijecanju glave«, »o mučenju na točku«, »o spaljivanju«, »o mučenju usijanim klij eštima«, »o čerečenju« itd., nema ni jednog jedinog koje milostivi gospodar ili pokrovitelj nije po svom ćefu primjenjivao na svoje seljake. Ko je trebalo da štiti seljaka? U sudovima su sjedili baroni, popovi, patriciji ili pravnici, koji su dobro znali za što su plaćani. Ta svi službeni staleži carstva živjeli su od isisavanja seljaka.

Seljaci su škripali zubima pod teškim pritiskom, no ipak ih je bilo teško podići na ustanak. Njihova rascjepkanost je u najvećoj mjeri otežavala svaki zajednički dogovor. Stara navika da se podvrgavaju, koja se prenosila s koljena na koljeno, zatim to što su se u mnogim krajevima bili odvikli od upotrebe oružja, kao i okrutnost kojom su isisavani, koja je, već prema ličnosti gospodara, čas rasla čas opadala, pri-

donijeli su da se kod seljaka sačuva mir. Stoga u srednjem vijeku imamo masu lokalnih seljačkih pobuna, ali — bar u Njemačkoj — nemamo prije Seljačkog rata nijednog općeg, nacionalnog seljačkog ustanka. Seljaci nisu bili u stanju da sami dignu revoluciju dokle god je nasuprot njima, udružena i zbijena, stajala organizirana sila kneževa, plemstva i gradova. Samo u savezu s ostalim staležima mogli su imati izgleda na pobjedu; no kako bi mogli da se udruže s ostalim staležima, kad su ih svi oni podjednako isisavali?

Vidimo kako na početku XVI vijeka različiti staleži carstva: kneževi, plemstvo, prelati, patriciji, građani, plebejci i seljaci sačinjavaju jednu izvanredno zamršenu masu s najrazličitijim interesima koji se ukrštaju u svim mogućim pravcima. Svi su staleži stajali jedan drugome na putu i bili u stalnoj, čas otvorenoj čas potajnoj međusobnoj borbi. Pod ovim okolnostima bila je sasvim nemoguća onakva podjela čitave nacije u dva velika tabora kakva je postojala u doba kad je planula prva francuska revolucija i kakva postoji sada; na jednom višem stepenu razvitka, u najnaprednijim zemljama; do te podjele moglo je, čak i približno, doći tek onda kada se digao najdonji sloj nacije, koji su iskorišćavali svi ostali staleži: sloj seljaka i plebejaca. Lako ćemo shvatiti tadašnju zbrku interesa, shvaćanja i težnji, kada se sjetimo kakvu je konfuziju u toku posljednje dvije godine prouzrokovao sadašnji sastav njemačke nacije od feudalnog plemstva, buržoazije, sitne buržoazije, seljaštva i proletarijata.

II

VELIKE OPOZICIONE GRUPACIJE I NJIHOVI IDEOLOZI LUTER I MINCER

Već decentralizacija i lokalna i pokrajinska samostalnost, međusobno udaljavanje provincija na idustrijskom i trgovinskom polju i slabe saobraćajne veze gotovo su onemogućavali grupiranje tadašnjih, tako raznovrsnih staleža u veće cjeline. Ovo grupiranje vrši se tek s općim širenjem revolucionarnih vjersko-političkih ideja u doba reformacije.

Razni staleži, koji ove ideje prihvaćaju ili im se suprotstavljaju, grupiraju, doduše vrlo teško i tek otprilike, naciju u tri velika tabora — katolički ili reakcionarni, luterovski građansko-reformistički, i revolucionarni. To što i u ovom velikom procesu diobe nacije postoji malo dosljednosti, to što u oba prva tabora nailazimo u izvjesnoj mjeri na iste elemente, objašnjava se stanjem raspadanja u kom se nalazila većina službenih staleža naslijeđenih od srednjeg vijeka, i postojanjem decentralizacije, koja je istim staležima na različitim mjestima nametala u istom trenutku različit stav. U toku posljednjih godina mi smo imali toliko često prilike da u Njemačkoj promatramo sasvim slične stvari, da se ne možemo čuditi tako upadljivoj ispremetanosti staleža i klasa pod mnogo zamršenijim okolnostima XVI vijeka.

Usprkos najnovijim iskustvima, njemačka ideologija još uvijek ne vidi u borbama u kojima je podlegao srednji vijek ništa drugo do žestoke teološke svađe. Da su se ljudi onog doba samo mogli sporazumjeti o nebeskim stvarima, onda, po shvaćanju naših rodoljubivih istoričara i mudrih državnika, ne bi bilo nikakvog razloga da se svađaju oko stvari ovog svijeta. Ovi ideolozi su toliko lakovjerni, da za gotovo primaju sve iluzije koje jedna epoha stvara o samoj sebi ili koje ideolozi jednog doba stvaraju o tom dobu. Ista klasa ljudi vidi na primjer u revoluciji od 1789. samo prilično žučnu debatu o prednostima ustavne monarhije nad apsolutnom, u julskoj revoluciji samo praktičan spor o neodrživosti prava »po milosti božjoj«, a u februarskoj revoluciji samo pokušaj da se riješi pitanje: »Republika ili monarhija!« itd. O *klasnim borbama* koje se vode u toku ovih potresa i u kojima politička parola koja se svaki put ispisuje na zastavi predstavlja samo njihov izraz, o tim klasnim borbama naši ideolozi čak i dandanas jedva da nešto slute, iako glas o njima sasvim jasno odjekuje ne samo iz inozemstva, nego se razabire i iz gunđanja i roptanja mnogih hiljada domaćih proletera.

I u takozvanim vjerskim ratovima XVI vijeka radilo se prije svega o vrlo stvarnim materijalnim klasnim interesima, i ovi ratovi su bili klasne borbe isto tako kao i kasniji unutrašnji sukobi u Engleskoj i Francuskoj. To što su se ove klasne borbe vodile onda pod vjerskim parolama, to što su

se interesi, potrebe i zahtjevi pojedinih klasa krili pod religioznim ruhom, ne mijenja ništa na stvari i lako se objašnjava prilikama toga doba.

Srednji vijek je počeo sve iznova. On je raščistio sa starom civilizacijom, starom filozofijom, politikom i pravom, da bi počeo sve ispočetka. Jedino što je preuzeo od nestalog starog svijeta bili su kršćanstvo i niz polurazrušenih gradova, lišenih sve svoje civilizacije. To je imalo za posljedicu da su, kao i na svim prvim stupnjevima razvitka, popovi uzeli monopol duhovnog odgoja, a time je i sam odgoj dobio bitno teološki karakter. Politika i pravo, kao i sve ostale grane nauke, ostali su u rukama popova u položaju pukih ogranaka teologije i obrađivani su po istim principima koji su vrijedili u teologiji. Crkvene dogme su ujedno bile i politički aksiomi, a mjesta iz Biblije imala su u svakom sudu zakonsku snagu. Čak i onda kada se razvio poseban stalež pravnika ostalo je pravo još dugo pod tutorstvom teologije. A ova prevlast teologije na čitavom polju duhovne djelatnosti bila je ujedno neminovna posljedica položaja crkve kao najopćije sinteze i potvrde postojeće feudalne vlasti.

Jasno je da su time svi općeizraženi napadi protiv feudalizma, prije svega napadi protiv crkve, sve revolucionarne društvene i političke doktrine morale biti ujedno i pretežno teološke hereze. Da bi se mogli napasti postojeći društveni odnosi, morala se sa njih skinuti svetačka aureola.

Revolucionarna opozicija protiv feudalizma provlači se kroz čitav srednji vijek. Ona se pojavljuje, već prema prilikama doba, kao mistika, kao otvorena hereza, kao oružan ustanak. Što se mistike tiče, poznato je koliko su reformatori XVI vijeka bili pod njenim utjecajem; i Mincer je od nje mnogo uzeo. Hereze su bile djelomično izraz reakcije patrijarhalnih alpskih seljaka protiv feudalizma koji je nadirao k njima (valdenzi);[24] djelomično izraz opozicije gradova protiv feudalizma kom su se bili oteli (albigenzi,[24] Arnold

[24] *Valdenzi* — vjerska sekta, nastala potkraj XII stoljeća među najsiromašnijim plebejcima južnofrancuskih gradova. Po predanju, njen osnivač bio je lionski trgovac Pjer Vald, koji je svu svoju imovinu podijelio siromasima. Valdenzi su propovijedali odricanje od vlasništva, osuđivali gomilanje bogatstva kod

iz Breše, itd.); djelomično izraz neposrednih seljačkih ustanaka Džon Bol, zatim majstor iz Ugarske u Pikardiji, itd.). Patrijarhalnu herezu valdenza možemo, isto kao i švicarski ustanak, da ostavimo ovdje po strani, kao jedan i formom i sadržajem reakcionaran pokušaj zatvaranja pred tokom istorije i kao stvar od samo lokalnog značenja. U oba ostala oblika srednjovjekovne hereze nailazimo već u XII vijeku na preteče velike suprotnosti između građanske i seljačko-plebejske opozicije, suprotnosti na kojoj se slomio Seljački rat. Ova suprotnost provlači se kroz cio kasniji srednji vijek.

Hereza gradova — a ona zapravo i jeste oficijelna hereza srednjeg vijeka — okrenula se uglavnom protiv popova i napala njihova bogatstva i njihov politički položaj. Kao što sada buržoazija zahtijeva gouvernement à bon marché, jeftinu vladu, tako su srednjovjekovni građani najprije zahtijevali église à bon marché, jeftinu crkvu. Po formi reakcionarna, kao i svaka hereza koja u daljem razvoju crkve i dogmi može da vidi samo izopačavanja, tražila je građanska hereza uspostavljanje jednostavnog prakršćanskog crkvenog uređenja i ukidanje ekskluzivnog svećeničkog staleža. Takvim jeftinim uređenjem bili bi uklonjeni fratri, prelati, rimski dvor, ukratko — sve što je crkvu skupo stajalo. Gradovi, i sâmi republike, mada pod zaštitom vladara, svojim napadima protiv papinstva prvi su u općoj formi izrazili mišljenje da je republika normalni oblik buržoaske vladavine. Njihov neprijateljski stav prema nizu dogmi i crkvenih zakona obja-

---

katoličke crkve i pozivali na vraćanje ranom kršćanstvu. Hereza valdenza naročito se proširila među seoskim stanovništvom u planinskim predjelima jugozapadne Švicarske i Savoje, gdje je nosila karakter obrane ostataka prvobitnokomunističkih i patrijarhalnih odnosa. *Prev.*

Albigenzi — vjerska sekta, široko rasprostranjena u XII—XIII stoljeću u gradovima južne Francuske i sjeverne Italije. Njeno glavno žarište bio je južnofrancuski grad Albi. Albigenzi su istupali protiv pompeznih katoličkih obreda i protiv crkvene hijerarhije, izražavali su u vjerskoj formi protest trgovačkog i zanatlijskog stanovništva gradova protiv feudalizma. Njima se pridružio dio južnofrancuskog plemstva, koje je težilo za sekularizacijom crkvene zemlje. Papa Inoćentije III organizirao je 1209. križarski rat protiv Albigenza. Njihov pokret bio je ugušen tek poslije dvadesetogodišnjeg rata i žestokih represija. *Prev.*

šnjava se djelomično onim što je već rečeno, a djelomično i ostalim uvjetima njihova života. Zašto su oni na primjer tako žučno ustajali protiv celibata, na to ne daje niko bolji odgovor od Bokača. Arnold iz Breše u Italiji i Njemačkoj, albigenzi u južnoj Francuskoj, Džon Viklif u Engleskoj, Hus i kalikstinci[25] u Češkoj bili su glavni predstavnici ovog pravca. To što je opozicija protiv feudalizma nastupila ovdje samo kao opozicija protiv *crkvenog* feudalizma objašnjava se sasvim jednostavno time što su gradovi bili svuda već priznati stalež, te mogli da se bore protiv svjetovnog feudalizma svojim privilegijama, oružjem ili u staleškim skupštinama.

I ovdje već vidimo, kako u južnoj Francuskoj tako i u Engleskoj i Češkoj, da se najveći dio nižeg plemstva priključuje gradovima u njihovoj borbi protiv popova i u njihovoj herezi — pojava koju objašnjavamo zavisnošću nižeg plemstva od gradova i povezanošću njihovih interesa u odnosu na kneževe i prelate, pojava koju ćemo opet sresti u Seljačkom ratu.

Sasvim drugi karakter nosila je hereza koja je bila neposredni izraz seljačkih i plebejskih potreba i gotovo uvijek se priključivala kojem ustanku. Istina. ona je u pogledu popova, papinstva i uspostavljanja prakršćanskog crkvenog uređenja zahtijevala isto što i građanska hereza, ali je ujedno išla neuporedivo dalje. Ona je tražila uspostavljanje prakršćanske jednakosti među članovima zajednice i priznanje te jednakosti kao norme i za građanski svijet. Ona je iz »jednakosti djece božje« izvlačila zaključak o građanskoj jednakosti, pa djelomično čak i o imovinskoj jednakosti. Izjednačivanje plemstva sa seljacima, patricija i povlašćenih građana s plebejcima, ukidanje kuluka, danka na zemlju, poreza, povlasti-

---

[25] *Kalikstinci* — jedna od dviju struja u husitskom nacionalnooslobodilačkom i reformacijskom pokretu u Češkoj (prva polovina XV stoljeća), usmjerenog protiv njemačkog plemstva, njemačkog Rajha i katoličke crkve. Kalikstinci su se oslanjali na građane i na dio češkog plemstva, ograničavali su svoje zahtjeve na stvaranje nacionalne češke crkve i na sekularizaciju crkvenih imanja. Ime im dolazi od latinske riječi calix — kalež, jer su zahtijevali da se vjernici pričešćuju ne samo hljebom nego i vinom iz kaleža. *Prev.*

ca i bar najvećih razlika u imovini — bili su zahtjevi koji su, s manje ili više određenosti, isticani i branjeni kao neminovne posljedice prakršćanskog učenja. Ova seljačko-plebejska hereza, koju u doba cvjetanja feudalizma, na primjer kod albigenza, teško da možemo da odvajamo od građanske hereze, razvija se u XIV i XV vijeku u oštro odijeljeno partijsko shvaćanje i pojavljuje se obično sasvim samostalno pored građanske hereze. Tako Džon Bol, propovjednik iz doba Vot-Tajlerovog ustanka u Engleskoj pored Viklifova pokreta, tako taboriti[26] pored kalikstinaca u Češkoj. Kod taborita izbija ispod teokratskog ruha čak i republikanska tendencija, koju krajem XV i početkom XVI vijeka dalje izgrađuju u Njemačkoj predstavnici plebejaca.

Na ovaj oblik hereze nadovezuje se zanesenjaštvo mističarskih sekta, flagelanata, lolarda[27] itd., koji u doba ugnjetavanja dalje prenose revolucionarnu tradiciju.

Plebejci su bili tada jedina klasa koja je stajala sasvim izvan oficijelno postojećeg društva. Ona se nalazila izvan feudalnog i izvan građanskog bloka. Nije imala ni povlastica ni imanja; nije imala čak ni teškim nametima opterećenog

---

[26] *Taboriti* — druga struja u husitskom pokretu, koja je — suprotno od kalikstinaca — bila njegovo revolucionarno, demokratsko krilo. Taboriti su u svojim zahtjevima odražavali težnje seljačkih masa i najdonjih slojeva gradskog stanovništva za likvidiranjem cijelog feudalnog poretka, za nacionalnom nezavisnošću i demokratsko-republikanskim uređenjem. Borbu kalikstinaca protiv taborita iskoristila je združena feudalna reakcija za gušenje husitskog pokreta. Posljednje uporište taborita, grad Tabor (po kome su dobili ime), palo je 1452. *Prev.*

[27] *Flagelanti* (od latinske riječi flagellare — bičevati) — asketska vjerska sekta koja se iz Italije proširila na neke druge evropske zemlje, poglavito na Njemačku, gdje je postojala od XIII do XV stoljeća. Njeni pripadnici vjerovali su da samobičevanjem postižu oproštenje grijehâ. *Lolardi* (doslovno: »koji mrmljaju molitve«) — vjerska sekta u Engleskoj i drugim evropskim zemljama; nastala je u XIV stoljeću u Holandiji. Ljuti protivnik katoličke crkve, preuzela je učenje engleskog reformatora Viklifa, izvlačila iz njega radikalnije konsekvence i istupala u religiozno-mističnoj formi protiv feudalnih privilegija. Njeno središte bila je grofovija Norfolk. Mnogi lolardi učestvovali su u ustanku Vota Tajlera 1381. Od kraja XIV stoljeća bili su žestoko progonjeni *Prev.*

posjeda, kakav su imali seljaci i sitni građani. Ona je u svakom pogledu bila bez prava i imanja; njeni životni uvjeti se direktno nisu čak ni dodirivali s postojećim institucijama, koje su je potpuno ignorirale. Ona je bila živi simptom raspadanja feudalnog i cehovskog društva i ujedno prvi preteča suvremenog buržoaskog društva.

Tim položajem se objašnjava što se plebejska frakcija već tada ne zadovoljava samo borbom protiv feudalizma i povlašćenog malograđanstva, što je ona, bar u mašti, morala poći dalje čak i do suvremenog buržoaskog društva koje je tek na pomolu, što je ona, ta potpuno siromašna frakcija, morala već da posumnja u institucije, shvaćanja i predstave koje su zajedničke svim društvenim oblicima zasnovanim na klasnim suprotnostima.. Hilijastička sanjarenja[28] prvobitnog kršćanstva pružala su za to pogodnu polaznu tačku. Ali, isto tako, ovo odlaženje ne samo dalje od suvremenog života, nego čak i od budućnosti, moglo je biti samo na silu, u fantaziji, i već prvi pokušaj praktične primjene morao se svršiti vraćanjem u uske granice koje su tadašnje okolnosti jedino dopuštale. Napad protiv privatnog vlasništva i zahtjev da dobra budu zajednička morali su se rasplinuti u prostu organizaciju milosrđa; neodređena kršćanska jednakost najviše ako je mogla da iziđe na buržoasku »jednakost pred zakonom«; ukidanje svake vlasti pretvorilo se najzad u uspostavljanje republikanskih vlada izabranih od naroda. Anticipacija komunizma putem mašte postala je u stvarnosti anticipacijom modernih buržoaskih odnosa.

Ovu nasilnu anticipaciju u pogledu kasnije istorije, ipak potpuno objašnjivu životnim položajem plebejske frakcije, nalazimo najprije u *Njemačkoj*, kod *Tomasa Mincera* i njegove stranke. Kod taborita je doduše postojala jedna vrsta

---

[28] *Hilijazam* (od grčke riječi hilioi — hiljada, tisuća) — mističko vjersko učenje o vidljivom ponovnom dolasku Krista i uspostavljanju »hiljadugodišnjeg carstva« pravde, opće jednakosti i blagostanja na zemlji. Hilijastičko vjersko učenje nastalo je u vrijeme raspadanja robovlasničkog društva, na osnovi teške ugnjetenosti i neopisivih patnji radnih ljudi, koji su tražili izlaz u fantastičnim maštanjima o izbavljenju. Hilijazam je bio široko rasprostranjen u doba ranog kršćanstva, a kasnije je stalno oživljavao u učenjima raznih srednjovjekovnih sekta. *Prev.*

hilijastičke zajednice dobara, ali samo kao čisto vojna mjera. Tek kod Mincera su ovi komunistički prizvuci izraz težnji jednog stvarnog sloja društva, tek kod njega su oni formulirani s izvjesnom određenošću, i tek od njega naovamo srećemo ih u svim velikim narodnim potresima, sve do njihovog postepenog spajanja s modernim proleterskim pokretom, isto tako kao što su se u srednjem vijeku spojile borbe slobodnih seljaka protiv feudalne vlasti, koja ih je sve više i više stezala, s borbama kmetova i podložnika za potpuno uništenje feudalne vlasti.

Dok su se u prvom od tri velika tabora, u *konzervativno-katoličkom*, našli na okupu svi elementi koji su bili zainteresirani na održanju postojećeg stanja, dakle — državna vlast, duhovni i jedan dio svjetovnih kneževa, bogatije plemstvo, prelati i gradski patricijat, oko zastave *građanske umjerene, luterovske* reforme okupljali su se imućni elementi opozicije, najveći dio nižeg plemstva, građani, pa čak i jedan dio svjetovnih kneževa koji su se nadali da će se obogatiti konfiskacijom crkvenih dobara i htjeli iskoristiti priliku da postignu veću nezavisnost od države. Najzad, seljaci i plebejci su se udružili u *revolucionarnu* stranku, čije je zahtjeve i učenja najjasnije formulirao Mincer.

Svojim učenjem, kao i svojim karakterom i svojim držanjem, Luter i Mincer u potpunosti predstavljaju svaki svoju stranku.

Luter je u toku od 1517. do 1525. prošao kroz sasvim iste faze kroz koje su od 1846. do 1849. prošli današnji njemački pristalice ustava, i kroz koje prolazi svaka buržoaska stranka koju, izbačenu za trenutak na čelo pokreta, u samom tom pokretu nadjačava plebejska ili proleterska stranka koja stoji iza nje.

Kada je Luter 1517. najprije istupio protiv dogma i uređenja katoličke crkve, opozicija koju je predstavljao nije uopće imala još nikakvog određenog karaktera. Ne idući dalje od zahtjeva ranije građanske hereze, ta opozicija nije isključivala iz svojih redova nijednu struju koja bi dalje išla, a nije to ni mogla. U prvom trenutku morali su se ujediniti svi opozicioni elementi; morala se upotrijebiti najodlučnija revolucionarna energija, morala je biti zastupana cje-

iokupna dosadašnja hereza protiv katoličke ortodoksije. Isto tako su naši liberalni buržuji još i 1847. godine bili revolucionarni, nazivali sebe socijalistima i komunistima i sanjali o oslobođenju radničke klase. U ovom prvom periodu njegova nastupa, Luterova snažna seljačka priroda najžešće se razmahala.

»Ako oni (rimski popovi) nastave da bjesne, onda mislim da gotovo ne bi bilo boljeg lijeka i savjeta da se tome stane na put nego da kraljevi i kneževi upotrijebe silu, da se naoružaju i da napadnu ove štetne ljude koji truju sav svijet i da jednom učine tome kraj *oružjem, a ne riječima.* Kao što lopove kažnjavamo vješanjem, razbojnike mačem, heretike ognjem, zašto da tim prije ne napadnemo *svim vrstama oružja* ove štetne učitelje propasti, kao što su pape, kardinali, biskupi i roj rimske Sodome, *i da u njihovoj krvi ne operemo svoje ruke?«*

No ova prva revolucionarna vatra nije dugo potrajala. Grom iz Luterovih ruku udario je. Zatalasao se cio njemački narod. Na jednoj strani, u njegovim proglasima protiv popova, u njegovoj propovijedi o kršćanskoj slobodi, vidjeli su seljaci i plebejci signal za ustanak; na drugoj strani, njemu su se priključivali umjereniji građani i velik dio nižeg plemstva, pa je talas ponio čak i kneževe. Jedni su vjerovali da je došao dan kada treba da obračunaju sa svim svojim ugnjetačima, drugi su samo htjeli da slome vlast popova, katoličku hijerarhiju, da se otresu zavisnosti od Rima i da se obogate konfiskacijom crkvenih imanja. Stranke su se podijelile i našle svoje predstavnike. Luter je morao da bira među njima. On, štićenik saskog kneza-izbornika, ugledni vitemberški profesor, velik čovjek koji je prekonoć postao moćan i slavan, opkoljen krugom nesamostalnih kreatura i laskavaca, ni trenutka nije oklijevao. Napustio je narodne elemente pokreta i prešao na stranu građana, plemića i kneževa. Umukli su pozivi na borbu protiv Rima do istrage; Luter je sada propovijedao *miran razvitak* i *pasivan otpor* (up. na primjer »Plemstvu njemačke nacije« od 1520. godine itd.). Na Hutenov poziv da dođe k njemu i Sikingenu u Ebernburg, centar plemićke zavjere protiv popova i kneževa, Luter je odgovorio:

»Ne bih htio da se evanđelje *brani silom i prolijevanjem krvi*. Svijet je savladan riječju, riječju se crkva održala, riječju će se ona opet vratiti na pravi put, a antikrist će bez sile pasti kao što je bez sile i došao.«

Ovim preokretom, ili bolje, ovim određenim formuliranjem Luterova pravca počelo je ono pogađanje i cjenkanje oko toga koje institucije i dogme treba zadržati a koje reformirati, ono odvratno diplomatiziranje, ustupanje, spletkarenje i sporazumijevanje, čiji je rezultat bila Augzburška vjeroispovijest,[29] ovaj na kraju krajeva iscjenkani ustav reformirane građanske crkve. To je isto ono sitničavo cjenkanje koje se u političkom obliku nedavno do gadosti ponavljalo u njemačkim nacionalnim skupštinama, sporazumaškim skupštinama, komorama za reviziju ustava i erfurtskim parlamentima. U ovim pregovorima se najotvorenije ispoljio malograđanski karakter službene reformacije.

To što je Luter, sada već izjašnjeni predstavnik građanske reforme, propovijedao zakoniti progres, imalo je svojih razloga. Većina gradova bila je za umjerenu reformu: niže plemstvo joj se sve više i više priključivalo, jedan dio kneževa joj je prišao, a drugi se kolebao. Njen uspjeh je bio osiguran, bar u velikom dijelu Njemačke. Ako bi se nastavio miran razvitak, onda ostali dijelovi Njemačke ne bi mogli da se dugo opiru prodiranju te umjerene opozicije. Međutim, svaki nasilan potres morao bi dovesti umjerenu stranku u sukob s ekstremnom — plebejskom i seljačkom — strankom, odbiti od pokreta kneževe, plemstvo i mnoge gradove i samo pružiti priliku ili da seljaci i plebejci dobiju prevlast nad građanskom strankom, ili da katolička restauracija slomi sve stranke pokreta. A mi smo u posljednje vrijeme imali da vidimo dosta primjera kako se buržoaske stranke, čim

[29] *Augzburška vjeroispovijest* (Augsburger Konfession) — naziv za osnove luteranstva kakve su bile izložene pred carem Karlom V na Državnom saboru u Augsburgu 1530. godine. Bila je rezultat prilagođavanja građanskih ideala o »jeftinoj crkvi« (ukidanje raskošnih obreda, pojednostavljenje crkvene hijerarhije) interesima kneževa. Umjesto pape, poglavarom crkve proglašavao se vladajući knez. Car Karlo V odbacio je Augzburšku vjeroispovijest. Rat koji su protiv njega vodili kneževi luteranske ispovijesti završio se 1555. Augzburškim vjerskim mirom. Taj mir je utvrdio pravo svakog kneza da po svom nahođenju određuje vjeru svojih podanika. *Prev.*

su izvojevale i najbeznačajnije pobjede, trude da putem zakonitog progresa izlaviraju između Scile revolucije i Haribde restauracije.

Kao što su u općim društvenim i političkim uvjetima toga doba rezultati svake promjene neminovno koristili kneževima i pojačavali njihovu vlast, tako je i građanska reforma utoliko više morala padati pod kontrolu reformatorskih kneževa ukoliko se jače odvajala od plebejskih i seljačkih elemenata. Sam Luter je sve više postajao njihov sluga, i narod je dobro znao što čini kad ga je nazvao običnim kneževskim slugom i kad ga je u Orlamindenu gonio kamenjem.

Kada je planuo Seljački rat, i to u krajevima gdje su kneževi i plemići bili mahom katolici, Luter je nastojao da odigra posredničku ulogu. Odlučno je napao vlade kako je za ustanak krivo njihovo ugnjetavanje, kako ne ustaju seljaci protiv njih nego bog, a na drugoj strani je govorio kako je, zaista, i ustanak bezbožna stvar i protivan evanđelju. Na kraju je posavjetovao objema stranama da popuste i da žive u međusobnom miru.

No ustanak se brzo širio, usprkos tim blagonamjernim predlozima za posredovanje, zahvatio čak i protestantske oblasti u kojima su vladali kneževi, plemići i gradovi koji su bili Luterove pristalice, i ubrzo prerastao preko glave »razumnoj«, građanskoj reformi. U neposrednoj Luterovoj blizini, u Tiringenu, ulogorio se glavni štab najodlučnijeg dijela ustanika pod Mincerovim vodstvom. Još nekoliko uspjeha i cijela bi Njemačka bila u plamenu, Luter bi bio opkoljen i možda natjeran pod koplja kao izdajnik, a bujica seljačko-plebejske revolucije bi zbrisala građansku reformu. Tu nije imalo šta da se razmišlja. Pred revolucijom su zaboravljena sva stara neprijateljstva; u poređenju sa seljačkim gomilama, sluge rimske Sodome bili su nevini jaganjci, krotka djeca božja; i građani i kneževi, plemići i popovi, Luter i papa udružili su se »protiv razbojničkih i pljačkaških seljačkih gomila«.[30]

[30] Ova izreka je naslov pamfleta »Wider die mördischen und reubischen rotten der andern bawren«, zvanog i »Widder die stürmenden bawren«. Citat koji slijedi i daljnji citati uzeti su iz Cimermanove knjige. *Prev.*

»Treba ih *smrskati, daviti i klati, tajno i javno* ko gdje može, kao što se *bijesni pas* mora ubijati!« vikao je Luter. »Stoga, draga gospodo, vrebajte, spasavajte, koljite, tucite, davite, gdje ko može; ako pogineš, blago tebi, jer blaženije smrti nikad ne bi mogao naći.«

Samo ne treba, kaže, imati nikakvog lažnog sažaljenja prema seljacima. I sami staju na stranu pobunjenika oni koji imaju sažaljenja prema njima, prema kojima ni bog nema sažaljenja nego za koje traži da budu kažnjeni i uništeni. Poslije toga će seljaci naučiti da zahvaljuju bogu što moraju predati jednu kravu da bi mogli drugu da u miru muzu: a kneževi će upoznati u ovom ustanku kakvog je karaktera ta rulja, kojom se može samo silom upravljati.

»Mudrac kaže: cibus, onus et virgam asino [hrana, tovar i batine — magarcu], seljacima je u glavi zobena slama, oni ne slušaju riječi i nerazumni su, te zato moraju da čuju batine, puške, što su i zaslužili. Treba da molimo za njih da se pokoravaju; a ako neće, onda tu nema mnogo milosti. *Neka među njih zazviždе kuršumi,* inače će počiniti hiljadu puta gore stvari.«

Upravo su tako govorili naši pokojni socijalistički i filantropski buržuji kad je proletarijat poslije martovskih dana tražio svoj udio u plodovima pobjede.

Luter je svojim prevodom biblije dao plebejskom pokretu u ruke moćno oružje. On je u bibliji suprotstavio feudaliziranom kršćanstvu svoga doba skromno kršćanstvo prvih vjekova, a trulom feudalnom društvu — sliku jednog društva koje nije znalo za razgranatu, umjetnu feudalnu hijerarhiju. Seljaci su u svakom pogledu iskoristili ovo oružje protiv kneževa, plemstva i popova. Sad je Luter okrenuo to oružje protiv njih i napravio od biblije pravi ditiramb vlasti, koja dolazi od boga, ditiramb kakav nikada nije sastavila nijedna ulizica apsolutne monarhije. Biblijom su sankcionirani kneževska vlast po milosti božjoj, pasivna poslušnost, pa čak i kmetstvo. Time ne samo što je odrican Seljački ustanak, nego je odricana čak i sva Luterova pobuna protiv duhovne i svjetovne vlasti; na taj način je kneževima izdat ne samo narodni pokret, nego i građanski.

Treba li da navodimo imena buržuja koji su nedavno opet pružili primjere i ovog odricanja svoje vlastite prošlosti?

Uporedimo sada građanskog reformatora Lutera s plebejskim revolucionarom *Mincerom.*

Tomas Mincer je rođen u *Štolbergu* na Harcu, oko 1498.[31] godine. Kažu da mu je otac umro na vješalima kao žrtva samovolje štolberških grofova. Već u svojoj petnaestoj godini stvorio je Mincer u školi u Haleu jedno tajno udruženje protiv magdeburškog nadbiskupa i rimske crkve uopće. Njegova učenost u pitanjima tadašnje teologije rano mu je pribavila stepen doktora i mjesto kapelana u jednom ženskom manastiru u Haleu. Već se ovdje s najvećim prezirom odnosio prema crkvenim dogmama i obredu, pri služenju mise sasvim ispuštao riječi o pretvaranju hljeba u tijelo Kristovo i jeo, kako Luter kaže o njemu, božje tijelo neposvećeno. Glavni predmet njegovih studija bili su srednjovjekovni mističari, naročito hilijastička djela Joakima Kalabrijskog. Minceru je izgledalo da su se s reformacijom i općim gibanjima njegova doba približili hiljadugodišnje carstvo i strašni sud nad izopačenom crkvom i pokvarenim čovječanstvom što ga je ovaj pisac najavljivao i opisivao. Njegove su propovijedi imale velikog uspjeha po okolini. On je 1520. pošao kao prvi evangelistički propovjednik u Cvikau. Ovdje je naišao na jednu od onih zanesenjačkih hilijastičkih sekta koje su u mnogim krajevima nastavljale svoj život u tišini i iza čije je trenutne skrušenosti i povučenosti skriveno bujala opozicija najdonjih društvenih slojeva protiv postojećeg poretka, i koje su sada, u vrijeme sve većeg vrenja u narodu, sve otvorenije i upornije izlazile na javnost. Bila je to sekta anabaptista,[32] na čijem je čelu sta-

---

[31] Datum i godina rođenja Tomasa Mincera nisu tačno ustanovljeni. Mincer je vjerojatno rođen oko godine 1490. (između 1489—1493), iako ima istoričara i biografa koji uzimaju da je rođen na samom kraju XV stoljeća. Engels se oslanja na V. Cimermana, koji u prvom izdanju svoje knjige »Opća povijest velikog seljačkog rata« navodi godinu 1498. *Prev.*

[32] *Anabaptisti* (od grčke riječi anabaptizein — ponovo uroniti, ponovo krstiti) zvali su se članovi ove vjerske sekte zbog svoga zahtjeva za ponovnim krštenjem u svjesnoj dobi života. *Prev.*

jao Niklas *Štorh.* Oni su propovijedali da se približuje sudnji dan i hiljadugodišnje carstvo i imali »vizije, ekstaze i proročanski duh«. Ubrzo su došli u sukob s gradskim vijećem Cvikaua; Mincer ih je branio, iako im se nikad nije potpuno priključio, nego su, obrnuto, oni potpali pod njegov utjecaj. Gradsko vijeće je prema njima energično postupilo; oni su morali napustiti grad, i Mincer s njima. To je bilo krajem 1521.

Mincer je pošao u Prag i pokušao da uhvati tamo korijena, povezujući se s ostacima husitskog pokreta. Ali jedini uspjeh njegovih proglasa bio je taj da je iz Češke opet morao da bježi. 1522. postao je propovjednik u Alštetu u Tiringenu. Ovdje je počeo da reformira bogosluženje. Još prije nego što se Luter usudio da pođe tako daleko, Mincer je potpuno izbacio latinski jezik i tražio da se čita cijela biblija, a ne samo propisana nedjeljna evanđelja i poslanice. U isti mah je organizirao propagandu i u okolini. Sa svih strana stjecao se narod k njemu i ubrzo je Alštet postao centrom narodnog protivpopovskog pokreta za cijeli Tiringen.

Još uvijek je Mincer bio prije svega teolog; još uvijek je upravljao svoje napade gotovo isključivo protiv popova. No on nije propovijedao, kao što je to Luter tada već činio, staloženu debatu i miran progres, nego je nastavio Luterove ranije, energične propovijedi i pozivao saske kneževe i narod na oružanu borbu protiv katoličkih popova.

»Ta Krist kaže: ‚Nisam došao da donesem mir nego mač.' A šta treba da radite vi (saski kneževi) s tim mačem? Ništa drugo do da uklonite i odvojite te zle ljude koji onemogućuju evanđelje, ako hoćete da budete božje sluge. Krist je sasvim ozbiljno zapovjedio (Luka 19, 27): ‚Uzmite moje neprijatelje i davite ih pred mojim očima...' Ne govorite nam nikakve prazne fraze, kako će to učiniti božja sila bez pomoći vašeg mača, jer bi vam inače mogao zarđati. One koji su protiv božjeg otkrivenja treba ukloniti bez samilosti, kao što su Hiskija, Kir, Ozej, Daniel i Ilija rastjerali svećenike boga Bala, inače se kršćanska crkva neće više vratiti svome izvoru. Mora se iščupati korov iz vinograda božjeg u doba berbe. Bog je rekao Mojsiju (5, 7): ‚Nemajte milosti prema bezbožnicima, porušite njihove oltare, razmrskajte njihove idole i spalite ih da se ne ljutim na vas'.«

Ali ovi pozivi kneževima ostali su bez uspjeha, dok je u isto vrijeme u narodu iz dana u dan raslo revolucionarno uzbuđenje. Mincer, čije su se ideje sve jasnije razvijale i postajale sve smjelije, sada se odlučno odvojio od građanske reformacije i istupao odsad direktno kao politički agitator.

Svojim teološko-filozofskim učenjem on je napao sve glavne tačke ne samo katoličanstva, nego kršćanstva uopće. On je u formi kršćanstva širio jednu vrstu panteizma, koji pokazuje interesantnu sličnost sa suvremenim spekulativnim shvaćanjem[33] i ponegdje graniči čak s ateizmom. On je odbacio bibliju i kao isključivo i kao nepogrešivo otkrivenje. Po njemu je pravo, živo otkrivenje razum, otkrivenje koje je postojalo u sva vremena i kod svih naroda i koje još postoji. Suprotstavljati bibliju razumu znači ubijati duh slovom. Jer, sveti duh o kome govori biblija nije nešto što postoji izvan nas; sveti duh je upravo razum. Vjera nije ništa drugo do oživotvorenje razuma u čovjeku, te stoga i neznabošci mogu da imaju vjeru. Ova vjera, ovaj oživotvoreni razum uzdiže čovjeka do boga i čini ga blaženim. Stoga nebo nije nešto s onog svijeta, njega treba tražiti u ovom životu, i zadatak vjernika je da ovo nebo i carstvo božje ostvare ovdje na zemlji. Kao što na onom svijetu nema neba, tako na onom svijetu nema ni pakla ni prokletstva. Isto tako nema drugih đavola osim ljudskih pohlepa i gramžljivosti. Krist je bio čovjek kao i mi, prorok i učitelj, i pričest nije ništa drugo do prost objed u znak uspomene, pri kom se kruh i vino uzimaju bez ikakvih mističnih primjesa.

Ovo učenje širio je Mincer mahom uvijeno u iste kršćanske fraze u koje se jedno vrijeme morala uvijati novija filozofija. Ali iz njegovih spisa svuda proviruje arhiheretička osnovna misao i vidi se da je njemu bilo mnogo manje stalo do biblijskog službenog plašta nego nekim Hegelovim učenicima u novije doba. A ipak leže tri stotine godina između Mincera i današnje filozofije.

Njegovo političko učenje se nadovezalo tačno na ovo revolucionarno vjersko shvaćanje i pošlo isto tako daleko pre-

---

[33] Engels ima u vidu poglede njemačkog idealističkog filozofa Štrausa i drugih mladohegelovaca, koji su u svojim ranim djelima u pitanjima religije istupali kao panteisti. *Prev.*

ko postojećih društvenih i političkih odnosa kao što je njegova teologija pošla daleko preko pojmova koji su vrijedili u njegovo vrijeme. Kao što se Mincerova filozofija religije doticala ateizma, tako se njegov politički program doticao komunizma, i mnoge od današnjih komunističkih sekta nisu još u predvečerje februarske revolucije raspolagale bogatijim teoretskim arsenalom nego »mincerovci« XVI vijeka. Ovaj program je bio više genijalna anticipacija uvjeta za oslobođenje proleterskih elemenata koji su se tek razvijali među plebejcima nego što je bio sinteza zahtjeva tadašnjih plebejaca, i taj program je zahtijevao neodgodivo stvaranje carstva božjeg, proricanoga hiljadugodišnjeg carstva, na zemlji — putem vraćanja crkve u njeno prvobitno stanje i putem uklanjanja svih institucija koje stoje u suprotnosti prema ovoj, tobože prakršćanskoj, a u stvari vrlo novoj crkvi. Ali pod carstvom božjim Mincer nije razumijevao ništa drugo do jedan društveni poredak u kom neće više biti klasnih razlika, privatnog vlasništva i državne vlasti koja bi članovima društva bila tuđa i nezavisna od njih. Sve postojeće vlasti, ukoliko se ne bi pokorile i prišle revoluciji, trebalo bi srušiti, svi poslovi i sva dobra imali bi biti zajednički i imala bi se provesti najpotpunija jednakost. Trebalo bi osnovati jedan savez koji bi imao da ovo provede ne samo širom cijele Njemačke, nego širom čitavog kršćanskog svijeta. Kneževe i vlastelu trebalo bi pozvati da se priključe. Ako to oni ne bi htjeli, savez bi imao da ih prvom prilikom sruši oružjem u ruci ili da ih pobije.

Mincer se odmah dao na posao da organizira ovaj savez. Njegove propovijedi poprimile su još žešći, još revolucionarniji karakter. Pored napada na popove, on je istom strastvenošću grmio protiv kneževa, plemstva, patricija i u živim bojama slikao postojeći pritisak, kome je suprotstavljao svoju zamišljenu sliku hiljadugodišnjeg carstva socijal-republikanske jednakosti. U isto vrijeme Mincer je objavljivao jedan za drugim revolucionarne pamflete i slao emisare u svim pravcima, dok je on sam organizirao savez u Alštetu i okolini.

Prvi plod ove propagande bilo je rušenje Bogorodičine kapele u Melerbacu kod Alšteta, po zapovijesti: »Rušite njihove oltare, lomite njihove stupove i vatrom sažežite njiho-

ve idole, jer vi ste sveti narod (Knjiga ponovljenih zakona 7, 6). Saski kneževi su lično došli u Alštet da umire pobunu i pozvali Mincera na dvor. Tamo je on održao propovijed kakvu od Lutera, »ovog krotko živećeg mesa u Vitenbergu«, kako ga Mincer nazva, nisu bili navikli da čuju. On je uporno zahtijevao da se moraju pobiti bezbožni vlastodršci, naročito popovi i kaluđeri, koji s evanđeljem postupaju kao s herezom i pozivao se za to na novi Novi zavjet. Za bezbožnike je govorio da nemaju prava da žive, osim po milosti izabranih. Ako kneževi neće da istrijebe bezbožnike, onda će im bog oduzeti mač, *jer čitava zajednica ima silu mača.* Glavni nosioci lihve, lopovluka i razbojništva su kneževi i vlastela. Oni sve živo grabe u svoje vlasništvo, ribe u vodi, ptice u zraku, biljke na zemlji. A onda još propovijedaju sirotinji zapovijest »Ne kradi«, a oni sami dižu gdje što stignu, gule i deru seljaka i zanatliju. A kad seljak ili zanatlija posegne i za najmanjom sitnicom, onda on mora da visi, a na sve to kaže onda doktor Lažov: Amen.

»Gospoda su sama tome kriva što im siromašan čovjek postaje neprijatelj. Oni neće da otklone uzroke pobune, pa otkuda onda da se to na kraju svrši dobro? Ah draga gospodo, kako će lijepo Gospod razmahnuti gvozdenom palicom po starim loncima! Istinu vam velim, bunit ću narod. Neka bude!« (Up. Cimerman »Seljački rat«, II, str. 75).

Mincer je štampao ovu propovijed. Njegovog štampara iz Alšteta kaznio je saski vojvoda Johan progonstvom iz zemlje, a što se njega samog tiče, naređeno je da sve njegove spise mora cenzurirati vojvodska vlada u Vajmaru. No on nije poštovao ovo naređenje. Odmah zatim on je u carskom gradu Milhauzenu štampao jedan veoma uzbuđujući spis, u kom je pozvao narod da

»probije široku rupu, kako bi sav svijet mogao da vidi i shvati tko su naši veliki Hansovi koji su od Gospoda tako bogohulno napravili nacrtanog čovječuljka«,

i koji je zaključio riječima:

»Sav svijet će morati da izdrži jak potres, desit će se takve stvari, da će bezbožnici padati sa svojih stolica, a oni koji su bili dolje bit će podignuti.«

Kao moto napisao je »Tomas Mincer s čekićem« na naslovnu stranu:

»Zapamti, stavio sam ti moje riječi u tvoja usta, postavio sam te danas iznad ljudi i carstva zato da istrebljuješ, da rušiš, da razgoniš, da strmoglaviš, da gradiš i sadiš. Gvozdeni zid je podignut između kraljeva, kneževa, popova i naroda. Neka stupe u borbu i pobjeda će, čudesno, donijeti propast jakih, bezbožnih tirana.«

Mincerov rascjep s Luterom i s njegovom strankom već je odavna postojao. Luter je i sam morao da usvoji neke crkvene reforme koje je Mincer uveo ne pitajući ga. On je promatrao Mincerovu djelatnost s ozlojeđenim nepovjerenjem umjerenog reformatora protiv stranke koja je bila energičnija i gurala dalje. Još proljeća 1524. godine pisao je Mincer Melanhtonu, ovom uzorku filistarskog, jektičavog knjiškog moljca, da on i Luter uopće ne razumiju pokret, da hoće da ga uguše vjerom u slovo Biblije, i da je cijelo njihovo učenje crvom nagriženo.

»Draga braćo, okanite se čekanja i oklijevanja, vrijeme je, ljeto je pred vratima. Okanite se prijateljstva s bezbožnicima, jer oni smetaju da riječ djeluje punom snagom. Ne laskajte vašim kneževima, inače ćete i sami propasti s njima. Vi prefinjeni poznavaoci Biblije, ne ljutite se, ja ne mogu drukčije.«

Luter je više puta pozivao Mincera na javnu diskusiju, ali on, koji je svakog trenutka bio spreman da pred narodom prihvati borbu, nije imao ni najmanje želje da se upušta u teološku raspru pred pristranom publikom Vitemberškog univerziteta. On nije htio da »svjedočanstva duha budu isključivo stvar visoke škole«. Ako je Luter iskren, onda neka utječe u tom smjeru da prestanu maltretiranja Mincerova štampara i da se ukine naređenje o cenzuri, kako bi se borba mogla nesmetano voditi u štampi.

Sada, poslije spomenute revolucionarne Mincerove brošure, istupio je Luter javno protiv njega kao denuncijant. U svom štampanom »Pismu saskim kneževima protiv buntovničkog duha« proglasio je on Mincera za oruđe satane i pozvao kneževe da interveniraju i protjeraju iz zemlje pokretače pobune, pošto oni neće da se zadovolje time što propovijedaju svoja zla učenja, nego pozivaju na ustanak i otpor silom protiv vlasti.

1. augusta morao je Mincer da odgovara pred kneževima na vajmarskom dvoru po optužbama zbog buntovničke djelatnosti. Protiv njega je postojao veoma kompromitirajući materijal. Bili su ušli u trag njegovom tajnom savezu, a u udruženjima rudara i seljaka otkrili su njegove prste. Zaprijetili su mu progonstvom. Tek što se vratio u Alštet, doznao je da saski vojvoda Georg traži njegovo izručenje. Naime, bila su uhvaćena njegovom rukom pisana pisma saveza u kojima je pozivao Georgove podanike na oružani ustanak protiv neprijatelja evanđelja. Gradsko vijeće bi ga izručilo da nije napustio grad.

Međutim, sve veće i veće vrenje među seljacima i plebejcima neobično je olakšavalo Mincerovu propagandu. Za ovu propagandu on je u anabaptistima našao neocjenjive propagatore. Ova sekta, bez određenih pozitivnih dogmi, održavana na okupu samo zajedničkom opozicijom svojih članova protiv svih vladajućih klasa i zajedničkim simbolom ponovnog krštenja, asketski stroga u svom načinu života, neumorna, fanatična i neustrašiva u agitaciji, sve se više i više okupljala oko Mincera. Lišena, uslijed progona, svakog stalnog mjesta boravka, krstarila je ona širom cijele Njemačke i svuda objavljivala novo učenje u kom im je Mincer objasnio njihove vlastite potrebe i želje. Bezbroj njih su mučeni, spaljeni ili pogubljeni na drugi način, ali hrabrost i izdržljivost ovih emisara bile su nepokolebive, a uspjeh njihove djelatnosti, zahvaljujući brzom porastu vrenja u narodu, bio je ogroman. Stoga je Mincer, bježeći iz Tiringena, nailazio svuda na pripremljen teren, bilo kuda da se okrenuo.

Kod Nirnberga, kamo je Mincer najprije pošao,[34] bio je tek mjesec dana prije toga u klici ugušen jedan seljački ustanak. Mincer je tu radio tajno. Uskoro su se pojavili ljudi koji su branili njegove najsmjelije teološke postavke o neobaveznosti biblije i o nevažnosti svetih tajni i izjavljivali da je Krist bio samo čovjek i da svjetovna vlast nije

[34] Prema kasnije utvrđenim podacima, Mincer je naprije pošao u carski grad Milhauzen, odakle je u septembru 1524. bio protjeran zbog učešća u nemirima nižih gradskih slojeva. Iz Milhauzena je stigao u Nirnberg. *Prev.*

od boga. »Eto kruži satana, duh iz Alšteta!« vikao je Luter. Ovdje u Nirnbergu štampao je Mincer svoj odgovor Luteru. On ga je naprosto optužio da laska kneževima i da svojom polovičnošću potpomaže reakcionarnu stranku. Narod će se usprkos tome osloboditi, a s doktorom Luterom će se onda dešavati ono što se dešava s uhvaćenom lisicom. — Odlukom gradskog vijeća spis je konfisciran, a Mincer je morao da napusti Nirnberg.

On je pošao sada preko Švapske u Elzas i Švicarsku i vratio se u gornji Švarcvald, gdje je već od prije nekoliko mjeseci bio izbio ustanak koji su velikim dijelom ubrzali njegovi anabaptistički emisari. Ovaj Mincerov propagandni put očigledno je znatno pridonio organiziranju narodne stranke, jasnom formuliranju njenih zahtjeva i definitivnom općem izbijanju ustanka u aprilu 1525. Ovdje se naročito jasno ispoljio dvostruki način Mincerova rada: na jednoj strani on se obraćao narodu u formi vjerskih proroštava, jezikom koji je narod tada jedino razumijevao, a na drugoj strani se obraćao upućenima, kojima je mogao otvoreno da govori o svojim krajnjim namjerama. Kao što je ranije u Tiringenu bio okupio oko sebe i postavio na čelo tajnog saveza jedan krug najodlučnijih ljudi, ne samo iz naroda, nego i iz redova nižeg svećenstva, tako on sada postaje ovdje centrom cijeloga revolucionarnog pokreta u jugozapadnoj Njemačkoj, organizira savez od Saske i Tiringena, preko Franačke i Švapske pa do Elzasa i švicarske granice i broji među svojim učenicima i vođama saveza agitatore iz južne Njemačke kao što su Hubmajer iz Valdshuta, Konrad Grebel iz Ciriha, Franc Rabman iz Grisena, Šapeler iz Memingena, Jakob Vee iz Lajphajma, doktor Mantel iz Štutgarta, većinom revolucionarni svećenici. Sam Mincer mahom se zadržavao u Grisenu na granici Šafhauzena i prokrstario je odatle Hegau, Kletgau, itd. Krvavi progoni koje su protiv ove nove plebejske hereze svuda poduzimali uznemireni kneževi i plemići nemalo su pridonijeli da se potpiri pobunjenički duh i da se savez čvršće zbije. Tako je Mincer oko pet mjeseci agitirao po gornjoj Njemačkoj, a kad se približio dan da zavjerenici stupe u akciju on se vratio u Tiringen, gdje je htio da lično rukovodi ustankom i gdje ćemo ga opet naći.

Vidjet ćemo kako karakter i ponašanje obojice šefova stranaka vjerno odražava držanje njihovih samih stranaka, kako su neodlučnost, strah od samog pokreta koji je uzimao sve ozbiljnije razmjere i kukavičko Luterovo sluganstvo kneževima potpuno odgovarali neodlučnoj dvosmislenoj politici građanstva i kako se Mincerova revolucionarna energija i odlučnost odrazila u najrazvijenijem krilu plebejaca i seljaka. Razlika je samo u tome što se Luter zadovoljio time da izrazi pojmove i želje većine svoje klase i na taj način stekne kod nje izvanredno jeftinu popularnost, dok je Mincer, naprotiv, daleko pošao iznad neposrednih predstava i zahtjeva plebejaca i seljaka i tek od elite revolucionarnih elemenata na koje je naišao stvorio partiju, koja je uostalom, ukoliko je stajala na visini njegovih ideja i imala njegovu energiju, uvijek bila samo jedan mali dio pobunjene mase.

III
PRETEČE VELIKOG SELJAČKOG RATA IZMEĐU 1476. I 1517.

Otprilike pedeset godina poslije ugušivanja husitskog pokreta pojavili su se prvi simptomi revolucionarnog duha koji je proklijavao među njemačkim seljacima.

U vircburškoj biskupiji, zemlji koja je već ranije osiromašila uslijed husitskih ratova, »nevaljale vlade, mnogostrukih poreza, dažbina, neprestanih borbi, neprijateljstava, ratova, paljevina, ubojstava, zatvora i slično«, i koju su neprestano na besraman način pljačkali biskupi, popovi i plemići, izbila je 1476. prva seljačka zavjera. Odjednom se pojavio u Taubergrundu kao prorok jedan mlad pastir i muzikant, *Hans Behajm iz Niklashauzena,* koga su također nazivali bubnjar i *Pfajferhenslajn* [svirač Hansić]. Pričao je kako mu se pojavila djevica Marija, kako mu je naredila da spali svoj bubanj, da ne služi više plesu i grešnim nasladama, nego da poziva narod na kajanje, te da tako svi treba da se okane svojih grijehova i taštih naslada ovoga svijeta, da bace sa sebe sav nakit i ukras i pođu na hodočašće majci božjoj u Niklashauzen da je mole za oproštenje svojih grijehova.

Već ovdje, kod prvog preteče pokreta, nailazimo na onaj asketizam koji ćemo sresti kod svih srednjovjekovnih ustanaka s religioznim obilježjem, a u novije vrijeme — na početku svakog proleterskog pokreta. Ova asketska moralna strogost, ovaj zahtjev za odricanjem od svih životnih zadovoljstava i uživanja, postavlja, na jednoj strani, princip spartanske jednakosti nasuprot vladajućim klasama, a na drugoj strani on je neophodna prelazna faza bez koje se najdonji sloj društva ne bi mogao nikad pokrenuti. Da bi razvio svoju revolucionarnu energiju, da bi mu samom postao jasan njegov neprijateljski položaj prema svim ostalim elementima društva, da bi se koncentrirao kao klasa, mora taj sloj da počne time što će odbaciti od sebe sve što bi ga moglo izmiriti s postojećim društvenim poretkom, mora da se odrekne od ono malo uživanja koja mu teški život trenutno još čine podnošljivim i koja mu i najžešći pritisak ne može uskratiti. Ovaj *plebejski i proleterski asketizam* sasvim se razlikuje i po svom divlje-fanatičnom obliku i po sadržaju od građanskog asketizma kakav su propovijedali građanska, luterovska etika i engleski puritanci[35] (za razliku od independenata[35a] i radikalnijih sekta) i čija se sva

[35] *Puritanci* (od latinske riječi purus — čist) — pristalice protestantskog pokreta u Engleskoj i Škotskoj, igrali su veliku ulogu u pripremanju i provođenju engleske buržoaske revolucije XVII stoljeća. Dvije glavne struje među puritancima bili su prezbiterijanci (predstavnici krupne londonske buržoazije i buržoaziranog plemstva) i independenti. Borba puritanaca, isprva u okviru anglikanske crkve, bila je usmjerena na uklanjanje ostataka katolicizma u toj crkvi i protiv njenog plemićkomonarhijskog karaktera, a onda i protiv feudalnoapsolutističkog režima uopće. Puritanci su propovijedali kao najveće vrline: štedljivost, strogost u poslovnom životu i specifičnu askezu (u interesu bržeg razvoja buržoaskog bogatstva, proširene reprodukcije).

[35a] *Independenti* (od engleske riječi, independent — nezavisan) — prvobitno, od kraja XVI stoljeća, radikalnija od dviju glavnih struja puritanizma u Engleskoj; pod parolom vjerske nezavisnosti istupali su protiv engleskog apsolutizma i anglikanske državne crkve. Na početku engleske buržoaske revolucije XVII stoljeća independenti su formirali posebnu političku stranku, koja je zastupala interese srednje trgovačke i industrijske buržoazije i buržoaziranog srednjeg plemstva. Pod utjecajem revolucionarnog poleta masâ independenti su svrgnuli kralja i, pošto su ga smaknuli, proglasili republiku (1649) i odstranili gornji

tajna sastoji u *građanskoj štedljivosti*. Uostalom, razumije se da ovaj plebejsko-proleterski asketizam gubi svoj revolucionarni karakter u istoj mjeri u kojoj, s jedne strane, razvoj modernih proizvodnih snaga beskrajno povećava sredstva uživanja i time čini izlišnom spartansku jednakost, i ukoliko, s druge strane, životni položaj proletarijata, a time i sam proletarijat postaje sve revolucionarniji. Taj asketizam iščezava zatim postepeno iz mase i izrađa se kod pripadnika sekte koji tvrdoglavo ostaju pri njemu — ili neposredno u građansko cicijašenje, ili u visokoparno razmetanje vrlinom, što se u praksi isto tako svodi na malograđansko ili cehovsko tvrdičenje. Tim manje je potrebno da se proleterskoj masi propovijeda odricanje od zemaljskih uživanja, pošto ona nema gotovo više ničega čega bi mogla da se odriče.

Pfajferhenslajnova propovijed o kajanju naišla je na jak odziv. Svi proroci ustanka počinjali su njom, i u stvari ovaj rascjepkani, rijetko posijani i u slijepoj poslušnosti odrasli seljački rod mogao je da se pokrene samo jednim teškim naporom i naglim odricanjem od čitavog svog dotadašnjeg načina života. Počela su i brzo uzela maha hodočašća u Niklashauzen. I što je narod masovnije pritjecao, time je mladi buntovnik sve otvorenije iznosio svoje planove. Propovijedao je kako mu je majka božja iz Niklashauzena objavila da odsad ne treba više da bude ni cara ni kneza, ni pape ni druge crkvene ili svjetovne vlasti, kako svi ljudi treba da su međusobno braća, da zarađuju svoj kruh radom svojih ruku i da nijedan ne treba da ima više nego drugi. Treba zauvijek ukinuti sve namete, danke, kuluke, trošarine, poreze i druge dažbine i obaveze, a šume, vode i pašnjaci treba svuda da su slobodni.

Narod je s radošću prihvatao ovo novo evanđelje. Ubrzo se nadaleko raširila prorokova slava, »poruka naše djevice«. K njemu su se kretale gomile hodočasnika iz Oden-

---

dom (dom lordova) parlamenta. Pribojavajući se revolucionarno-demokratskih struja, razbili su po dolasku na vlast pokrete levelera i digera, a 1659. uspostavili vojnu diktaturu — tzv. protektorat — čime su pripremili tlo za restauraciju monarhije. *Prev.*

valda, sa Majne, Kohera i Jagsta, čak iz Bavarske, Švapske i sa Rajne. Pričalo se kako čini čuda. Padali su pred njim na koljena i molili mu se kao svecu. Grabili su se za rese s njegove kape kao da su relikvije ili amajlije. Uzalud su popovi ustajali protiv njega i prikazivali njegove vizije kao đavolju opsjenu, a njegova čuda kao prevare pakla. Masa vjernika munjevito je rasla, počela je da se stvara revolucionarna sekta, a nedjeljne propovijedi buntovnog pastira okupljale su u Niklashauzenu po četrdeset i više hiljada ljudi.

Više mjeseci propovijedao je Pfajferhenslajn pred masama. Ali on nije imao namjeru da se zadrži samo na propovijedi. On je imao tajne veze s niklashauzenskim župnikom i s dva viteza, s Kuncom fon Tunfeldom i njegovim sinom, koji su pristali uz novo učenje i trebalo je da budu vojni rukovodioci u namjeravanom ustanku. Najzad je, u nedjelju uoči sv. Kilijana, kad je izgledalo da je njegova moć dovoljno jaka, dao signal.

»A sada, zaključio je svoju propovijed, idite doma i razmislite o tome šta vam je objavila presveta majka božja; i ostavite slijedeće subote kod kuće žene, djecu i starce, a vi ljudi dođite opet ovamo u Niklashauzen na dan sv. Margarete, to jest slijedeće subote, i povedite sa sobom što više možete braće i prijatelja. No nemojte doći s hodočasničkim štapom u ruci, nego naoružani, s hodočasničkom svijećom u jednoj, s mačem, kopljem ili helebardom u drugoj ruci. A sveta Djevica će vam onda objaviti što je njena volja da činite.«

Ali prije nego što su seljaci u masama prispjeli, biskupovi konjanici su noću uhvatili proroka ustanka i doveli ga na vircburški dvorac. Određenog dana došlo je 34000 naoružanih seljaka, ali ova vijest je porazno djelovala. Najveći dio njih se razbjegao. Oni koji su bili upućeniji u stvar zadržali su oko 16.000 na okupu i pod vodstvom Kunca fon Tunfelda i njegova sina Mihaela pošli pred dvor. Biskup ih je pomoću raznih obećanja nagovorio da se vrate natrag, ali tek što su počeli da se razilaze, napala ih je biskupova konjica i mnoge zarobila. Dvojici su odrubili glave, a samog Pfajferhenslajna su spalili. Kunc fon Tunfeld je pobjegao, i oprošteno mu je tek kad je svoje imanje poklonio biskupiji. Hodočašća u Niklashauzen trajala su još izvjesno vrijeme, pa su najzad suzbijena.

Poslije ovog prvog pokušaja ostala je Njemačka opet duže vremena mirna. Tek krajem devedesetih godina počeli su novi seljački ustanci i zavjere.

Preskočit ćemo ovdje holandski seljački ustanak od 1491. i 1492, koji je ugušio tek saski vojvoda Albreht u bici kod Hemskerka, zatim istovremeni ustanak seljaka u kemtenskoj opatiji u gornjoj Švapskoj i frizijski ustanak pod Siardom Ailvaom oko 1497, koji je također ugušio vojvoda Albreht. Ovi ustanci su se razvijali djelomice suviše daleko od poprišta pravog Seljačkog rata, a djelomice oni predstavljaju borbe dotle slobodnih seljaka protiv pokušaja da im se nametne feudalizam. Preći ćemo odmah na obje velike zavjere koje su pripremile Seljački rat: na zavjeru *Bundšu* i na zavjeru *Siroti Konrad.*

Ista skupoća koja je u Holandiji izazvala seljački ustanak dovela je 1493. u Elzasu do osnivanja jednog tajnog saveza seljaka i plebejaca, u kom su uzeli učešća i ljudi iz čisto građanske opozicije, i s kojim je, manje ili više, simpatizirao čak i jedan dio nižeg plemstva. Središte saveza bila je oblast Šletštata, Sulca, Dambaha, Roshajma, Šervajlera itd., itd. Zavjerenici su tražili da se opljačkaju i istrijebe Jevreji, čija je lihva već onda, isto kao i danas, isisavala seljake Elzasa; da se zavede godina opraštanja, sa kojom bi trebalo da zastare svi dugovi; da se ukinu carina, porez na potrošnju i drugi nameti; da se ukinu crkveni i rotvajlski (carski) sud; da dobiju pravo odobravanja poreza; da se popovska plaća ograniči na po 50—60 forinti; da se ukine tajna ispovijed i da svaka općina sama bira svoj sud. Zavjerenici su imali plan da čim budu dovoljno jaki izvrše prepad na utvrđeni Šletštat, da konfisciraju manastirske i gradske kase i da odavde dignu na ustanak cio Elzas. Zastava saveza, koju je trebalo razviti u trenutku ustanka, imala je na sebi seljačku cipelu s dugim remenjem, takozvani *Bundšu,* koji je odsad pa za dvadeset idućih godina bio simbol i ime seljačkih zavjera.

Zavjerenici su obično održavali svoje sastanke noću na usamljenom Hungerbergu. Prijem u savez bio je skopčan s najtajanstvenijim ceremonijama i s najstrašnijim prijetnjama kaznom protiv izdajnika. No usprkos tome stvar je izišla na vidjelo, upravo kad je trebalo izvesti napad na Šletštat,

u Veliku nedjelju 1493. Vlast je brzo preduzela mjere; mnogi zavjerenici su pohapšeni i udareni na muke, neki su raščerečeni ili su im odrubljene glave, a nekima su odsjekli šake ili prste pa ih onda prognali iz zemlje. Velik broj njih pobjegao je u Švicarsku.

Ali ovim prvim razbijanjem Bundšu nipošto nije bio uništen. Naprotiv, on je tajno i dalje postojao, a oni mnogi izbjeglice, posijani po Švicarskoj i južnoj Njemačkoj, postali su odreda njegovi emisari, koji su nailazeći svuda na istu prijemčivost za ustanak, prouzrokovanu istim pritiskom, raširili Bundšu širom cijelog današnjeg Badena. Žilavost i istrajnost kojom su gornjenjemački seljaci, počev od 1493. pa za trideset godina dalje, stvarali svoje zavjere i savladavali sve teškoće koje su proizlazile iz njihova načina života pod uvjetima teritorijalne raskomadanosti i stajale na putu jednom većem, centraliziranom savezu, i s kojom su oni, poslije bezbroj razbijanja, poraza i pogubljenja svojih vođa, uvijek iznova stvarali svoje zavjere, dok se najzad nije dala prilika za masovni ustanak — ova upornost je zaista za divljenje.

1502. pokazali su se u špajerskoj biskupiji, koja je onda obuhvatala i oblast oko Bruhsala, znaci jednog tajnog pokreta među seljacima. Bundšu se ovdje zaista bio reorganizirao s velikim uspjehom. Oko 7.000 ljudi bilo je u savezu čiji se centar nalazio u Untergrombahu, između Bruhsala i Vajngartena, i čiji su se ogranci prostirali niz Rajnu do Majne, i najviše do markgrofovije Baden. U njihovom programu je stajalo da ne treba više da se daju kneževima, plemićima i popovima nikakav danak niti desetina, niti porez ili trošarina, da kmetstvo treba da se ukine, da treba da se *oduzmu* manastiri i druga *crkvena imanja pa da se podijele narodu i da se ne priznaje niko drugi za gospodara osim car.*

Ovdje prvi put nalazimo kod seljaka izražena oba zahtjeva: zahtjev za sekularizacijom crkvenih dobara u korist naroda i zahtjev za jedinstvenom i nedjeljivom njemačkom monarhijom — zahtjeve koji će se odsad redovno pojavljivati u razvijenijem krilu seljaka i plebejaca, dok Tomas

Mincer ne pretvori *podjelu* crkvenih dobara u njihovu *konfiskaciju* u korist *zajednice dobara,* a jedinstveno njemačko *carstvo* u jedinstvenu i nedjeljivu *republiku.*

Obnovljeni Bundšu imao je, kao i stari, svoje tajno mjesto sastanaka, svoju zakletvu na konspirativnost, svoje ceremonije prilikom prijema u članstvo i na svojoj saveznoj zastavi ispisano: »Ništa osim božje pravde!« Plan akcije bio je sličan elzaškom planu. Trebalo je napasti Bruhsal, gdje je većina stanovništva bila učlanjena u savez, tu organizirati vojsku saveza i poslati je kao putujući centar okupljanja u okolne kneževine.

Plan je izdao jedan svećenik, kome ga je neki od zavjerenika odao u svojoj ispovijedi. Vlade su odmah poduzele protivmjere. Koliko se savez bio razgranao vidi se po strahu koji je obuzeo razne carevinske staleže u Elzasu i Švapski savez.[36] Skupljale su se trupe i nastala masovna hapšenja. Car Maksimilijan, »posljednji vitez«, propisao je najkrvožednije kazne protiv nečuvenog pothvata seljaka. Tu i tamo bilo je i grupiranja i oružanog otpora, ali usamljeni seljački odredi ipak se nisu dugo održali. Neki od zavjerenika su pogubljeni, a dosta njih je pobjeglo. No ipak se tajna tako dobro očuvala, da su većina njih, pa i sam vođa, mogli da nesmetano ostanu ili u svojim mjestima ili pak u zemljama susjednih gospodara.

Poslije ovog novog poraza opet je nastupilo duže prividno zatišje u klasnim borbama. No krišom se i dalje radilo. U Švapskoj se, očigledno u vezi s rastjeranim članovima Bundšua, već u toku prvih godina šesnaestog vijeka organizirao *Siroti Konrad.* U Švarcvaldu je Bundšu i dalje postojao u pojedinačnim manjim grupama, dok poslije deset godina nije uspjelo jednom energičnom seljačkom vođi da te pojedinačne konce opet okupi u jednu veliku zavjeru. Obje

[36] *Švapski savez* kneževa, plemića i patricijskog gornjeg sloja carskih gradova jugozapadne Njemačke osnovan je 1488. Njegov glavni cilj bio je borba protiv seljačkog i plebejskog pokreta. Južnonjemački i zapadnonjemački kneževi, koji su rukovodili tim savezom, nastojali su da ga iskoriste i za jačanje svoje oligarhijske moći. Savez je imao vlastite oružane snage, vlastite administrativne i sudske organe. Raspao se 1534. zbog unutrašnjih razdora. *Prev.*

zavjere su izbile na javnost ubrzo jedna poslije druge i padaju u burne godine 1513—1515, kada su istovremeno švicarski, mađarski i slovenski seljaci digli niz značajnih buna.

Na gornjoj Rajni Bundšu je obnovio *Jos Fric* iz Untergrombaha, izbjeglica zbog zavjere od 1502, bivši vojnik i jedan u svakom pogledu značajan karakter. Otkako je pobjegao, zadržavao se po raznim mjestima između Bodenskog jezera i Švarcvalda i na kraju se nastanio u Lehenu kod Frajburga, u pokrajini Brajsgau, gdje je čak postao poljar. Kako je on odavde reorganizirao savez, kako je vješto znao da u njega uvuče najraznovrsnije ljude — o tome sadrži istražni materijal najzanimljivije podatke. Diplomatskom talentu i neumornoj istrajnosti ovog uzor-konspiratora uspjelo je da uvuče u savez ogroman broj ljudi najrazličitijih klasa: vitezove, popove, građane, plebejce i seljake, a izgleda prilično sigurno da je čak organizirao više stepena zavjere, koji su bili više ili manje međusobno oštro odijeljeni. Svi upotrebljivi elementi iskorišćeni su s najvećom obazrivošću i spretnošću. Osim upućenijih emisara, koji su najrazličitije prerušeni krstarili zemljom, upotrebljavani su za sporednije zadatke i skitnice i prosjaci. Jos je održavao neposredne veze s prosjačkim kraljevima i preko njih držao pod svojom rukom sav mnogobrojni svijet skitnica. Ti prosjački kraljevi igraju značajnu ulogu u njegovoj zavjeri. Bile su to izvanredno originalne figure: jedan od njih se skitao s jednom djevojkom i prosio na račun njenih tobože ranjavih nogu, imao na šeširu više od osam znakova, »četrnaest spasilaca«, sv. Otiliju, našu gospu itd. i nosio dugu crvenu bradu i velik čvorav štap s kamom i badljem; drugi, koji je prosio u ime sv. Valentina, nudio je na prodaju začine i sjeme protiv glista, imao je na sebi dug kaput boje gvožđa, crvenu kapu s tridentskim djetešcetom na njoj, mač o boku i jednu kamu s puno noževa za pojasom; drugi su imali rane koje su hotimice držali otvorene, i uz to slična avanturistička odijela. Bilo ih je najmanje deset. Trebalo je da oni, za nagradu od 2.000 forinti, u isto vrijeme podmetnu vatru u Elzasu, u badenskoj markgrofoviji i u Brajsgauu i da se, na dan cabernske crkvene slave, s bar 2.000 svojih ljudi jave u Rozenu pod komandu Georga Šnajdera, bivšeg starješine landsknehta, kako bi zauzeli grad. Među pravim čla-

novima saveza ustanovljena je štafetna služba od stanice do stanice i Jos Fric i njegov glavni emisar, Štofel iz Frajburga, neprestance su jahali od mjesta do mjesta i vršili noćnu smotru novih članova. O rasprostranjenosti saveza na gornjoj Rajni i u Švarcvaldu dovoljno svjedoče istražna akta. Ona sadrže bezbroj imena članova, pored podataka o njima, iz najrazličitijih mjesta onog kraja. Većina njih su kalfe, zatim seljaci i gostioničari, nekoliko plemića, popova (tako i onaj iz samog Leena) i nezaposlenih landsknehta. Već po ovom sastavu se vidi mnogo razvijeniji karakter koji je Bundšu dobio pod Josom Fricom. Plebejski element gradova počinjao je da sve više sebi pribavlja važnost. Ogranci zavjere širili su se preko cijelog Elzasa, današnjeg Badena, do Virtemberga i Majne. Kadikad su po zabačenim brdima, na Knibisu itd., itd., održavane veće skupštine i vođeni razgovori o stvarima saveza. Sastanci vođa, kojima su često prisustvovali i članovi dotičnog mjesta, kao i delegati iz udaljenijih krajeva, održavali su se na Hartmati kod Leena pa su ovdje primljene i četrnaest tačaka saveznog programa. Nikakav gospodar više osim cara i (po nekim) pape; ukidanje carskog i ograničenje crkvenog suda na crkvene stvari; ukidanje svih kamata koje se plaćaju tako dugo da se izjednače s glavnicom; petpostotna kamata kao najviša dozvoljena stopa, sloboda lova, ribolova, ispaše i sječe drveta; ograničenje popova na po jednu prebendu; konfiskacija crkvenih dobara i manastirskih dragocjenosti u korist kase saveza; ukidanje svih nepravičnih poreza i trošarina; vječiti mir u cijelom kršćanskom svijetu; energične mjere protiv protivnika saveza; savezni porez; zauzimanje jednog utvrđenog grada — Frajburga — koji bi služio kao centar saveza; otpočinjanje pregovora s carem čim se okupe odredi saveza, i sa Švicarskom u slučaju da car odbije — to su tačke na kojima su se složili. Iz njih se vidi kako su, na jednoj strani, zahtjevi seljaka i plebejaca dobivali sve određeniji i čvršći oblik, a na drugoj strani, kako su se u istoj mjeri morali činiti ustupci umjerenim i neodlučnim elementima.

S ustankom je trebalo da se počne o jeseni 1513. Nedostajala je samo još savezna zastava, i Jos Fric pođe u Hajlbron da naruči da se ona izradi. Na njoj su, pored raznih amblema i slika, stajali i slika Bundšua i natpis: »Gospode,

budi na pomoći tvojoj božjoj pravednosti.« No dok je on bio na putu, učinjen je preuranjen pokušaj da se na prepad zauzme Frajburg. Pokušaj je otkriven prije vremena. Neke nesmotrenosti u toku propagande pomogle su gradskom vijeću Frajburga i badenskom markgrofu da naiđu na pravi trag, a izdajstvo dvojice zavjerenika dovršilo je niz otkrića. Odmah su markgrof, frajburško vijeće i carska vlada u Enzišajmu razaslali svoje žbire i vojsku. Velik broj bundšuovaca je pohapšen, udaran na muke i pogubljen. No ipak je i ovog puta umakla većina njih, pa i sam Jos Fric. Švicarske vlade su ovog puta svom žestinom progonile bjegunce, pa i same pogubile više njih. Ali ni one, kao ni njihovi susjedi, nisu mogle spriječiti da se najveći dio bjegunaca stalno zadrži u blizini svojih dotadašnjih mjesta stanovanja i da se polako čak vrati u svoja mjesta. Najviše je bješnjela elzaška vlada u Enzišajmu. Po njenoj zapovijesti mnogi su pogubljeni, stavljeni na točak i raščerečeni. Sam Jos Fric mahom se zadržavao na švicarskoj obali Rajne, ali je često prelazio i u Švarcvald, no nikad ga nisu mogli uhvatiti.

Zašto su se ovog puta Švicarci udružili sa susjednim vladama protiv bundšuovaca, pokazuje seljački ustanak koji je slijedeće, 1514. godine izbio u Bernu, Soloturnu i Lucernu i imao za posljedicu čišćenje aristokratskih vlada i patricijata uopće. Pored toga, seljaci su izborili podosta prava za sebe. Jednostavan razlog što su uspjeli ovi lokalni švicarski ustanici je taj što je Švicarska bila još mnogo manje centralizirana nego Njemačka. Seljaci su i 1525. svuda obračunali sa svojim lokalnim gospodarima, ali su podlegli organiziranim kneževskim vojskama, a upravo ovo nije bilo u Švicarskoj.

Istodobno s Bundšuom u Badenu, i očigledno, u neposrednoj vezi s njim, i u Virtembergu se organizirala druga zavjera. Iz dokumenata se vidi da je ona postojala još od 1503, ali pošto je ime Bundšu postalo odveć opasno otkako je razbijena zavjera Untergrombahovaca, to su oni uzeli ime Siroti Konrad. Njihovo glavno sjedište bila je dolina Remsa ispod Hoenstaufenberga. Njihovo postojanje nije, bar među narodom, već dugo bilo nikakva tajna. Besramni pritisak Ulrihove vladavine i niz gladnih godina, koje su mnogo pridonijele izbijanju ustanaka od 1513. i 1514, povećali su

broj članova saveza; novi porezi na vino, meso i kruh, kao i porez na kapital godišnje po pfenig na svaku forintu — dali su povod za izbijanje ustanka. Najprije je trebalo zauzeti grad Šorndorf, gdje su se, u kući nožara Kaspara Pregicera, sastajale vođe zavjere. Ustanak je izbio u proljeće 1514. Pred grad je došlo 3.000, a po nekima 5.000 seljaka, ali vojvodini činovnici su ih prijateljskim obećanjima nagovarali da se povuku. Pošto je obećao ukidanje novih poreza, vojvoda Ulrih je dojurio sa 80 konjanika i, uslijed ovog obećanja, našao sve mirno. Obećao je da će sazvati zemaljsku skupštinu, koja će ispitati sve žalbe. Ali vođe zavjere su vrlo dobro znali da Ulrih ne namjerava ništa drugo do da narod održi u miru dotle dok pribavi i sakupi dovoljan broj trupa, pa da pregazi svoju riječ i da silom pokupi poreze. Stoga su oni, iz kuće Kaspara Pregicera, »kancelarije Sirotog Konrada«, uputili pozive za sazivanje kongresa saveza. Emisare su na svim stranama agitirali za kongres. Uspjeh prvog ustanka u dolini Remsa bio je pojačao pokret svuda u narodu. Pisma i emisari su svuda nailazili na pogodan teren, te je tako kongres, koji je održan 28. maja u Unter tirkhajmu, bio brojno posjećen iz svih krajeva Virtemberga. Zaključeno je da se brzo nastavi s agitacijom i da se prvom zgodnom prilikom otpočne s ustankom u dolini Remsa, kako bi se on odatle dalje proširio. Kad su bivši vojnik Bantelhans iz Detingena i ugledni seljak Zingerhans iz Virtingena uvukli u savez i oblast švapskih Alpa, ustanak je već bio izbio na svim stranama. Zingerhans je istina iznenada napadnut i zarobljen, ali gradovi Baknang, Vinenden i Markgreningen pali su u ruke seljaka koji su bili u savezu s plebejcima, te je cijela zemlja od Vajnsberga do Blaubajrena i odatle do badenske granice bila u otvorenom ustanku. Ulrih je morao da popušta. U isto vrijeme kad je sazivao zemaljsku skupštinu za 25. juni tražio je od susjednih kneževa i slobodnih gradova pomoć protiv ustanka, koji, kaže, ugrožava sve kneževe, vlasti i patricije u carstvu i »neobično naliči na Bundšu«.

Međutim se, već 18. juna, u Štutgartu sastala zemaljska skupština, tj. poslanici gradova i mnogi delegati seljaka koji su zahtijevali da i sami budu zastupani u skupštini. Prelati još nisu bili stigli, a vitezovi nisu bili ni pozvani. Štutgart-

ska gradska opozicija i dva seljačka odreda koja su se nalazila u blizini, u Leonbergu i dolini Remsa, i otuda prijetili, poduprli su zahtjeve seljaka. Njihovi delegati su primljeni u skupštinu i zaključeno je da se otpuste i kazne tri omrznuta vojvodina savjetnika — Lamparter, Tumb i Lorher — da se pored vojvode postavi vijeće od četiri viteza, četiri građanina i četiri seljaka, da se utvrdi njegova civilna lista i da se manastiri i zadužbine konfisciraju u korist državne klase.

Vojvoda Ulrih je na ove revolucionarne odluke odgovorio državnim udarom. On je 21. juna odjahao sa svojim vitezovima i savjetnicima u Tibingen, kamo su pošli i prelati, zapovjedio i građanima da dođu tamo, što je i bilo, i nastavio tu zasjedanje skupštine bez seljaka. Pod vojnim terorom građani su tu izdali svoje saveznike seljake. 8. jula zaključen je tibingenski sporazum, kojem su zemlji nametnuti vojvodini dugovi od blizu jednog miliona, a vojvodi neka ograničenja, kojih se nikad nije pridržavao, dok su seljaci otpravljeni s nekoliko praznih općih fraza i s jednim vrlo stvarnim krivičnim zakonikom protiv pobuna i zavjera. O tome da seljaci budu zastupani u skupštini, nije, prirodno, bilo više ni govora. Seljaci su vikali protiv izdajstva, ali pošto je vojvoda, poslije preuzimanja njegovih dugova od strane staleža, opet imao kredita, to je on opet sakupio vojsku, a i njegovi susjedi su, naročito falački knez-izbornik, poslali u pomoć trupe. Tako je do kraja jula sva zemlja prihvatila tibingenski sporazum i pružila nove izraze svoje pokornosti. Samo je u dolini Remsa pružio otpor Siroti Konrad. Vojvoda, koji je opet lično odjahao tamo, gotovo je ubijen, a na Kapelbergu je formiran jedan seljački logor. Ali kad se stvar odugovlačila, većina zavjerenika se opet razišla uslijed oskudice u namirnicama, a i ostali su, zbog jednog dvosmislenog sporazuma s nekim članovima zemaljske skupštine, pošli svojim kućama. Ulrih, čija je vojska međutim bila pojačana još dobrovoljno datim gradskim odredima, koji su se sada, pošto su ostvarili svoje zahtjeve, fanatično okrenuli protiv seljaka, — Ulrih je sada, usprkos sporazumu, napao dolinu Remsa i opljačkao njene gradove i sela. Pohapšeno je 1.600 seljaka, šesnaestorici od njih je

odmah odrubljena glava, a ostali su mahom osuđeni na velike novčane kazne u korist Ulrihove kase. Mnogi su dugo ostali u zatvoru. Donijeti su strogi krivični zakoni protiv obnavljanja saveza, protiv svih seljačkih skupova, a švapski plemići su sklopili naročiti savez za ugušenje svakog pokušaja ustanka. — Glavne vođe Sirotog Konrada su međutim sretno umakli u Švicarsku, i poslije nekoliko godina vraćali se otuda kući, mahom pojedinačno.

Istodobno s virtemberškim ustankom pokazivali su se simptomi nove djelatnosti Bundšua u Brajsgauu i badenskoj markgrofoviji. Kod Bila je učinjen juna mjeseca jedan pokušaj da se digne ustanak, no markgraf Filip je odmah razbio taj pokušaj, a vođa Gugel-Bastian je uhapšen u Frajburgu i pogubljen.

Iste, 1514. godine, također u proljeće, izbio je u *Mađarskoj* opći seljački rat. Propovijedao se križarski rat protiv Turaka i, kao i obično, obećavana je sloboda kmetovima i podložnicima koji se priključe. Skupilo se oko 60.000 ljudi, koji su stavljeni pod komandu Jurja Dože, jednog Seklera[37] koji se odlikovao već u ranijim borbama protiv Turaka i stekao plemićku titulu. No mađarski vitezovi i magnati nerado su gledali na taj križarski rat, koji je prijetio da ih ostavi bez njihova vlasništva — njihovih slugu. Oni su žurili za pojedinim seljačkim odredima i silom i surovim postupcima vraćali svoje kmetove. Kada se to pročulo u križarskoj vojsci, buknuo je bijes ugnjetenih seljaka. Dvojica između najvatrenijih propovjednika križarskog pohoda, Laurencije i Barnabas, još su više svojim revolucionarnim govorima potpirili mržnju vojske protiv plemića. I sam Doža je, kao i njegove trupe, bio razjaren na izdajničko plemstvo. Križarska vojska se pretvorila u revolucionarnu armiju i on je stao na čelo ovog novog pokreta.

On se ulogorio sa svojim seljacima na polju Rakoš kraj Pešte. Neprijateljstva su otpočela svađama s pripadnicima plemićke stranke po okolnim selima i peštanskim predgrađima. Uskoro je došlo do čarki, najzad do sicilijanske ve-

[37] *Sekleri* — Mađari koji žive u planinskim oblastima istočnog dijela Transilvanije, danas u Rumunjskoj. *Prev.*

černje[38] za plemiće koji su seljacima došli do ruku, i do paljevine svih okolnih zamkova. Dvor je prijetio, ali uzalud. Čim je pod zidinama prijestolnice izvršena nad plemstvom prva narodna kazna, poduzeo je Doža dalje operacije. Podijelio je svoju vojsku u pet kolona. Dvije su poslane u planine gornje Mađarske da tamo podignu sve na ustanak i istrijebe plemiće. Treća je, pod Ambrošem Salereši, peštanskim građaninom, ostala na Rakošu da pazi na prijestolnicu. Četvrtu i petu poveli su Doža i njegov brat Gregor prema Segedinu.

U međuvremenu su se u Pešti okupili plemići i pozvali u pomoć erdeljskog vojvodu Ivana Zapolju. Plemići su, u zajednici s građanima Budimpešte, a pošto je Salereši s građanskim elementima seljačke vojske prešao na stranu neprijatelja, potukli i uništili korpus koji je logorovao na Rakošu. Mnoštvo zarobljenika je pogubljeno na najokrutniji način, a ostatak je poslat kućama s odsječenim nosevima i ušima.

Doža nije imao uspjeha pod Segedinom i pošao je prema Čanađu, koji je osvojio potukavši plemićku vojsku pod Batori Ištvanom i biskupom Čakijem i izvršivši na zarobljenicima, među kojima su bili i biskup i kraljevski rizničar Teleki, krvavu odmazdu za zvjerstva na Rakošu. U Čanađu je proglasio republiku, ukidanje plemstva, opću jednakost i suverenost naroda i pošao zatim prema Temišvaru, u kom se Batori već bio utvrdio. No dok je on u toku dva mjeseca dana opsjedao ovu tvrđavu, dobivši pojačanje u novoj vojsci pod Antonom Hosuom, podlegla su u više bitaka s plemstvom oba gornjomađarska odreda vojske, a protiv njega je nastupao Ivan Zapolja s erdeljskom vojskom. Zapolja je napao i razbio seljake, sam Doža je bio zarobljen, pečen na usijanom prijestolu i njegovi ljudi su ga živog pojeli, jer im je samo pod tim uvjetom poklanjan život. Laurencije i Hossu su opet sakupili razbijene seljake, ali oni su potučeni i sve što je neprijatelju dopalo šaka bilo je

---

38 Ima se u vidu narodni ustanak na Siciliji protiv vladavine francuske anžuvinske dinastije, koja je osvojila Siciliju 1267. godine. Naveče 31. marta 1282. u Palermu su ustanici uništili nekoliko tisuća francuskih vitezova i vojnika. Znak za početak ustanka bilo je zvonjenje na večernju. *Prev.*

nabijeno na kolac ili obješeno. Na hiljade seljačkih leševa visjelo je duž drumova ili na ulazima u popaljena sela. Izgleda da je što poginulo, što masakrirano oko 60.000 ljudi. Ali plemstvo se pobrinulo da se na slijedećem zasjedanju zemaljske skupštine robovanje seljaka opet prizna kao zakon zemlje.

Seljački ustanak u »Vendskoj marki«, tj. u Koruškoj, Kranjskoj i Štajerskoj, koji je izbio u isto vrijeme, razvio se iz jedne zavjere koja je bila slična Bundšuu i koja je stvorena još 1503. i izazvala jedan ustanak u ovoj oblasti koju su isisavali plemići i carski činovnici, pustošili turski upadi i mučila glad. Slovenski seljaci ove oblasti, kao i njemački, opet su već 1513. podigli ratnu zastavu za »stara prava«, pa ako su se i ove godine dali opet umiriti, ako su se 1514, kada su se još masovnije okupili, dali uvjeriti — izričitim obećanjem cara Maksimilijana da će se vratiti stara prava — da se raziđu, — to je proljeća 1515. tim žešće buknuo osvetnički rat stalno obmanjivanog naroda. Kao i u Mađarskoj, svuda su razarani zamkovi i manastiri, a zarobljenim plemićima sudili su seljački porotnici i odrubljivali im glave. U Štajerskoj i Koruškoj uspjelo je carskom kapetanu Ditrihštajnu da brzo uguši ustanak. U Kranjskoj je ustanak ugušen tek napadom na Brežice (jeseni 1516) i bezbrojnim austrijskim zvjerstvima, koja su zatim uslijedila i koja se mogu sasvim staviti u red s gadostima mađarskih plemića.

Razumljivo je što su poslije niza tako odlučnih poraza i poslije tih masovnih plemićkih zvjerstava seljaci u Njemačkoj ostali za duže vrijeme mirni. Pa ipak nisu sasvim prestajale ni zavjere ni lokalni ustanci. Već 1516. vratila se većina izbjeglica iz Bundšua i Sirotog Konrada u Švapsku i na gornju Rajnu i 1517. Bundšu je u Švarcvaldu radio punom parom. Sam Jos Fric, koji je još uvijek na grudima nosio skrivenu staru saveznu zastavu od 1513, krstario je opet Švarcvaldom i razvijao veliku djelatnost. Zavjera se ponovo organizirala. Kao prije četiri godine, i opet su zakazivani skupovi na Knibisu. No tajna se nije očuvala, vlade su saznale za to i poduzele mjere. Mnogi su uhvaćeni i pogubljeni, najaktivniji i najinteligentniji članovi morali su

pobjeći, a među njima i Jos Fric, koga ni sad nisu mogli uhvatiti i koji izgleda da je uskoro zatim umro u Švicarskoj, pošto se otada više nigdje ne spominje.

IV

PLEMIĆKI USTANAK

U isto vrijeme kada je u Švarcvaldu ugušena četvrta zavjera Bundšua, dao je Luter u Vitenbergu signal za pokret koji je imao da svojim vrtlogom zahvati sve staleže i uzdrma cijelu carevinu. Teze tiringijskog augustinca[39] upalile su kao da je grom pogodio u bure baruta. S početka su s njima našle zajednički, opći izraz, oko koga su se grupirale iznenadnom brzinom, raznovrsne izukrštane težnje vitezova kao i građana, seljaka kao i plebejaca, kneževa koji su čeznuli za nezavisnošću kao i nižeg svećenstva, tajnih mističarskih sekta kao i učene i satirično-burleskne opozicije pisaca.[40] Ovaj prekonoć stvoreni savez svih opozicionih elemenata, ma koliko da je bio kratka vijeka, neočekivano je otkrio ogromnu snagu pokreta i tim brže ga gurao naprijed.

Ali baš taj brzi razvoj pokreta morao je da također vrlo brzo razvije klice razdora koje je pokret nosio u sebi, morao je da ponovo razdvoji i postavi u njihov normalni neprijateljski položaj bar one sastavne dijelove uskomešane mase koji su po svom čitavom društvenom položaju direktno stajali nasuprot jedni drugima. Ova polarizacija šarene

---

[39] *Teze tiringijskog augustinca* — 95 teza koje je Luter (ranije redovnik jednog augustinskog samostana u Tiringiji) pribio na vrata dvorske crkve (Schlosskirche) u Vitenbergu 31. oktobra 1517. Teze su sadržavale oštar protest protiv indulgencija (oproštenja grijehova) i protiv zloupotrebe katoličkog svećenstva, a također i prvu skicu Luterova vjerskog učenja, koncipiranog u duhu građanskih ideala. *Prev.*

[40] *Burleska* — vrsta parodijsko-satiričke književnosti; raširena među piscima renesanse i ideolozima humanizma, koji su se njome služili za ismijavanje visokoparnog stila dvorskog pjesništva i usiljenosti običaja u vrhovima feudalnog društva. *Prev.*

opozicione mase oko dvaju privlačnih centara nastupila je već u toku prvih godina reformacije. Plemstvo i građani su se bezuvjetno grupirali oko Lutera. Seljaci i plebejci, još ne videći u Luteru direktnog neprijatelja, sačinjavali su, kao i prije posebnu revolucionarnu opozicionu stranku. Samo što je pokret sada bio mnogo općiji, mnogo dublji nego prije Lutera i što je time postala neminovnom oštro izražena suprotnost i neposredna međusobna borba obiju stranaka. Ta neposredna suprotnost ubrzo je nastupila; Luter i Mincer borili su se jedan protiv drugog u štampi i na propovjedaonici isto kao što je kneževska, viteška i gradska vojska, koja je većinom bila sastavljena od luterovskih ili bar Luteru naklonjenih snaga, razbijala odrede seljaka i plebejaca.

Koliko su se jako razilazili interesi i potrebe raznih elemenata koji su prihvatili reformaciju, pokazuje još prije Seljačkog rata pokušaj plemstva da ostvari svoje zahtjeve uperene protiv kneževa i popova.

Već smo gore vidjeli u kakvom se položaju nalazilo njemačko plemstvo početkom XVI vijeka. Ono je bilo na putu da ga svjetovni i duhovni kneževi, koji su sve više jačali, liše njegove nezavisnosti. Ono je u isto vrijeme gledalo kako je u istoj mjeri u kojoj je ono padalo padala i vlast carstva i kako se carstvo raspadalo u mnoštvo suverenih kneževina. Za njega se njegova propast morala poklapati s propašću Nijemaca kao nacije. Pored toga, plemstvo, naročito plemstvo koje je bilo neposredno podređeno caru, bilo je onaj stalež koji je, kako po svom vojničkom pozivu tako i po svom položaju u odnosu na kneževe, naročito zastupalo carstvo i carsku vlast. Ono je bilo najnacionalniji stalež, i ukoliko je jača bila carska vlast, ukoliko su slabiji i malobrojniji bili kneževi, ukoliko je Njemačka bila jedinstvenija, utoliko je ono bilo jače. Otuda onaj opći gnjev vitezova zbog bijednog političkog položaja Njemačke, zbog slabosti carstva prema vani, slabosti koja je rasla u istoj mjeri u kojoj je carska kuća putem nasljedstva kačila o carstvo jednu provinciju za drugom, zbog rovarenja stranih sila unutar Njemačke i zbog zavjera njemačkih kneževa s inozemstvom protiv carske vlasti. Zahtjevi plemstva su se,

opozicione mase oko dvaju privlačnih centara nastupila je već u toku prvih godina reformacije. Plemstvo i građani su se bezuvjetno grupirali oko Lutera. Seljaci i plebejci, još ne videći u Luteru direktnog neprijatelja, sačinjavali su, kao i prije posebnu revolucionarnu opozicionu stranku. Samo što je pokret sada bio mnogo općiji, mnogo dublji nego prije Lutera i što je time postala neminovnom oštro izražena suprotnost i neposredna međusobna borba obiju stranaka. Ta neposredna suprotnost ubrzo je nastupila; Luter i Mincer borili su se jedan protiv drugog u štampi i na propovjedaonici isto kao što je kneževska, viteška i gradska vojska, koja je većinom bila sastavljena od luterovskih ili bar Luteru naklonjenih snaga, razbijala odrede seljaka i plebejaca.

Koliko su se jako razilazili interesi i potrebe raznih elemenata koji su prihvatili reformaciju, pokazuje još prije Seljačkog rata pokušaj plemstva da ostvari svoje zahtjeve uperene protiv kneževa i popova.

Već smo gore vidjeli u kakvom se položaju nalazilo njemačko plemstvo početkom XVI vijeka. Ono je bilo na putu da ga svjetovni i duhovni kneževi, koji su sve više jačali, liše njegove nezavisnosti. Ono je u isto vrijeme gledalo kako je u istoj mjeri u kojoj je ono padalo padala i vlast carstva i kako se carstvo raspadalo u mnoštvo suverenih kneževina. Za njega se njegova propast morala poklapati s propašću Nijemaca kao nacije. Pored toga, plemstvo, naročito plemstvo koje je bilo neposredno podređeno caru, bilo je onaj stalež koji je, kako po svom vojničkom pozivu tako i po svom položaju u odnosu na kneževe, naročito zastupalo carstvo i carsku vlast. Ono je bilo najnacionalniji stalež, i ukoliko je jača bila carska vlast, ukoliko su slabiji i malobrojniji bili kneževi, ukoliko je Njemačka bila jedinstvenija, utoliko je ono bilo jače. Otuda onaj opći gnjev vitezova zbog bijednog političkog položaja Njemačke, zbog slabosti carstva prema vani, slabosti koja je rasla u istoj mjeri u kojoj je carska kuća putem nasljedstva kačila o carstvo jednu provinciju za drugom, zbog rovarenja stranih sila unutar Njemačke i zbog zavjera njemačkih kneževa s inozemstvom protiv carske vlasti. Zahtjevi plemstva su se,

dakle, morali prije svega sažeti u zahtjev za reformom carstva, čije bi žrtve trebalo da budu kneževi i više svećenstvo. Taj posao sažimanja uzeo je na sebe *Ulrih fon Huten*, teoretski predstavnik njemačkog plemstva, u zajednici s *Francom fon Sikingenom*, njegovim vojnim i političkim predstavnikom.

Huten je vrlo određeno formulirao i vrlo radikalno shvatio svoju reformu carstva koju je tražio u ime plemstva. Nije se radilo ni o čemu manjem nego o uklanjanju svih kneževa, o sekularizaciji svih crkvenih kneževina i imanja, o uspostavljanju *plemićke demokratije* s monarhom na čelu, otprilike onakve kakva je postojala u najboljim danima pokojne poljske republike. Huten i Sikingen su vjerovali da će uspostavljanjem vlasti plemstva, te pretežno vojničke klase, uklanjanjem kneževa, nosilaca rascjepkanosti, uništenjem popovske vlasti i odvajanjem Njemačke od crkvene vlasti Rima opet ujediniti, osloboditi i ojačati Njemačku.

Plemićka demokratija, koja počiva na kmetstvu i kakva je postojala u Poljskoj i, u nešto modificiranom obliku, u prvim stoljećima u državama koje su osvojili Germani, jedan je od najsirovijih oblika društva i sasvim normalno se dalje razvija u izgrađenu feudalnu hijerarhiju, koja znači već jedan znatno viši stepen. Ta čista plemićka demokratija bila je dakle u XVI vijeku u Njemačkoj nemoguća. Ona je već bila nemoguća i zbog toga što su u Njemačkoj postojali uopće značajni i jaki gradovi. Ali, na drugoj strani, bio je nemoguć i onaj savez nižeg plemstva i gradova koji je u Engleskoj doveo do pretvaranja feudalno-staleške u buržoasko-ustavnu monarhiju. U Njemačkoj se staro plemstvo održalo, a u Engleskoj je ono u Ratovima dviju ruža[41] istrijebljeno, izuzev 28 porodica, a zamijenjeno novim plemstvom

---

[41] *Ratovi dviju ruža* (1455—1485) rat između predstavnika dvaju engleskih feudalnih rodova koji su se otimali o prijesto; Jorkâ, koji su u grbu imali bijelu ružu, i Lankasterâ, koji su u grbu imali crvenu ružu. Oko Jorka se grupirao dio krupnih feudalaca ekonomski razvijenijeg juga, vitezovi i građani. Lankastere je podržavala feudalna aristokratija sjevernih grofovija. Rat je doveo do gotovo potpunog istrebljenja starih feudalnih rodova i dolaska na vlast nove dinastije, Tjudora, koja je u Engleskoj uspostavila apsolutizam. *Prev.*

buržoaskog porijekla i s buržoaskim tendencijama. U Njemačkoj je i dalje postojalo kmetstvo i plemstvo je imalo *feudalne* izvore prihoda; u Engleskoj je kmetstvo bilo gotovo sasvim ukinuto i plemić je bio običan buržoaski zemljoposjednik s *buržoaskim* izvorom prihoda — zemljišnom rentom. Najzad, centralizacija apsolutne monarhije, koja je u Francuskoj postojala još od vremena Luja XI na temelju suprotnosti između plemstva i građanstva i sve se dalje razvijala, nije u Njemačkoj bila moguća već i zbog toga što u njoj uopće nisu postojali uvjeti za nacionalnu centralizaciju, ili su oni pak bili nerazvijeni.

Što je više Huten, pod ovakvim uvjetima, nastojao da svoj ideal provede u praksu, to je više morao da čini ustupke, a to su neodređenije postojale konture njegove reforme carstva. Samo plemstvo nije bilo dovoljno jako da ostvari taj podhvat, što je pokazivala njegova sve veća slabost prema kneževima. Morali su se tražiti saveznici, a jedino mogući saveznici bili su gradovi, seljaci i utjecajni teoretičari reformatorskog pokreta. No gradovi su dobro poznavali plemstvo, te mu nisu vjerovali i odbijali su svaki savez s njim. Seljaci su, s potpunim pravom, smatrali plemstvo, koje ih je isisavalo i zlostavljalo, svojim najljućim neprijateljem. A teoretičari su se držali građana, kneževa ili seljaka. Čega je pozitivnog moglo obećavati plemstvo građanima i seljacima od jedne reforme države čiji je glavni cilj stalno bio podizanje plemstva? Pod takvim okolnostima Hutenu nije ostajalo ništa drugo no da u svojim propagandnim spisima malo, ili baš ništa ne kaže o budućem međusobnom odnosu plemstva, gradova i seljaka, i da sve zlo svaljuje na kneževe i popove i na zavisnost od Rima, i da dokazuje građanima kako im vlastiti interes nalaže da se u predstojećoj borbi između kneževa i plemstva drže bar neutralno. O ukidanju kmetstva i dažbina koje je seljak morao davati plemstvu nema kod Hutena nigdje ni riječi.

Odnos njemačkog plemstva prema seljacima bio je tada sasvim isti kakav je bio odnos poljskog plemstva prema svojim seljacima u toku ustanaka od 1830—1846. Kao i u suvremenim poljskim ustancima, i tada u Njemačkoj pokret je mogao uspjeti samo ako bi postojao savez između svih opozicionih stranaka, a naročito između plemstva i seljaka.

Ali upravo takav savez je u oba slučaja bio *nemoguć*. Niti je plemstvo bilo došlo u položaj da mora da se odrekne svojih političkih privilegija i feudalnih prava prema seljacima, niti su revolucionarni seljaci mogli da se, s općim i neodređenim izgledima, upuste u savez s plemstvom, staležom koji ih je upravo najviše tlačio. Kao u Poljskoj 1830, tako ni u Njemačkoj 1522. plemstvo više nije moglo da pridobije seljake. Samo potpuno ukidanje kmetstva i podložništva i odricanje od svih plemićkih privilegija mogli bi da ujedine seljaštvo s plemstvom. Ali i plemstvo, kao i svaki povlašćeni stalež, nije bilo ni najmanje raspoloženo da se dobrovoljno odrekne svojih povlastica, svog čitavog privilegiranog položaja i najvećeg dijela svojih izvora prihoda.

Tako je plemstvo najzad, kad je došlo do borbe, samo stajalo nasuprot kneževima. Moglo se sigurno predvidjeti da će ga kneževi, koji su mu već dva stoljeća stalno oduzimali teren ispod nogu, i ovog puta tući bez muke.

Tok same borbe je poznat. Huten i Sikingen, koji je već bio poznat kao politički i vojni vođa srednjonjemačkog plemstva, sklopili su 1522. u Landauu savez rajnskog, švapskog i franačkog plemstva na šest godina, tobože u cilju samoobrane. Sikingen je sastavio vojsku, nešto iz svojih sredstava, a nešto pomoću susjednih vitezova, organizirao vrbovanje vojnika i pojačanja u Franačkoj, na donjoj Rajni, u Holandiji i Vestfaliji i otpočeo neprijateljstva septembra 1522. objavom rata knezu-izborniku, nadbiskupu trijerskom. Ali dok je on bio pod Trierom, kneževi su mu brzom akcijom odsjekli pojačanja; hesenski landgrof i falački knez-izbornik pošli su u pomoć Trijercima, a Sikingen je morao da se zatvori u svoj zamak Landštul. Usprkos svim naporima Hutena i drugih njegovih prijatelja, njegovi saveznici plemići, uplašeni koncentriranom i brzom akcijom kneževa, ostavili su ga na cjedilu. On sam bio je smrtno ranjen, predao je Landštul i umro odmah potom. Huten je morao pobjeći u Švicarsku i umro je nekoliko mjeseci kasnije na ostrvu Ufnau na Ciriškom jezeru.

Ovim porazom i smrću obojice vođa slomljena je moć plemstva kao tijela nezavisnog od kneževa. Odsad se plemstvo pojavljuje samo još ili u službi ili pod rukovodstvom kneževa. Seljački rat, koji je izbio uskoro potom, još ga je

više natjerao da se, posredno ili neposredno, stavi pod zaštitu kneževa i dokazao ujedno da je njemačko plemstvo više voljelo da pod vrhovnom vlašću kneževa nastavi s iskorišćavanjem seljaka nego da u otvorenom savezu s *oslobođenim* seljacima sruši kneževe i popove.

V

ŠVAPSKO-FRANAČKI SELJAČKI RAT

Od trenutka kad je Luter svojom objavom rata katoličkoj hijerarhiji pokrenuo sve opozicione elemente Njemačke, nije prošla nijedna godina da i seljaci opet nisu istupili sa svojim zahtjevima. Od 1518. do 1523. slijedili su u Švarcvaldu i gornjoj Švapskoj jedan lokalni seljački ustanak za drugim. Od proljeća 1524. ovi ustanci su postali redovna stvar. Aprila te godine odbili su seljaci opatije Martal da idu na kuluk i plaćaju dažbine; u maju su seljaci iz Sankt Blaziena uskratili plaćanje kmetskih dažbina; u junu su seljaci iz Štajnhajma kod Memingena izjavili da neće da plaćaju ni desetinu ni ostale dažbine; u julu i augustu digli su seljaci Turgaua ustanak i tek su natjerani na mir nešto posredništvom Cirišana, a nešto brutalnošću švicarske savezne vlade, koja je više njih kaznila pogubljenjem. Najzad, došlo je u landgrofoviji Štilingen do jednog odlučnog ustanka, koji se može smatrati neposrednim *početkom Seljačkog rata.*

Štilingenski seljaci su neočekivano odbili da izvršuju svoje obaveze prema landgrafu, sakupili su jake odrede i uputili se 24. oktobra 1524, pod *Hansom Milerom iz Bulgenbaha,* ka Valdšutu. Ovdje su, u zajednici s građanima, osnovali jednu evangelističku zajednicu. Građani su utoliko prije pristupili savezu što su u to vrijeme bili u sukobu s vladom Prednje Austrije[42] zbog vjerskih progona *Balazara*

---

[42] *Prednja Austrija* (Vorderösterreich, Vorland) — naziv za jugozapadne njemačke zemlje Habsburgovaca. Car Maksimilijan stvorio je 1491. administrativnu oblast Prednja Austrija, koja je obuhvaćala Gornji Elzas, Brajsgau, dio Švarcvalda i četiri grada na Rajni (Waldstädte): Rajnfelden, Sekingen, Laufenburg i Valdšut. *Prev.*

Hubmajera, njihovog propovjednika, a prijatelja i učenika Tomasa Mincera. Određen je savezni porez od tri krajcera nedjeljno — ogromna suma s obzirom na ondašnju vrijednost novca — poslati emisari u Elzas, na Mozelu, na cijelu gornju Rajnu i u Franačku da svuda uvlače seljake u savez i kao cilj saveza proklamirano ukidanje feudalne vlasti, rušenje svih zamkova i manastira i uklanjanje svih gospodara osim cara. Zastava saveza bila je *njemačka trobojnica*.

Ustanak se brzo širio čitavim današnjim badenskim Oberlandom. Paničan strah je zahvatio gornjošvapsko plemstvo, čije su se gotovo sve oružane snage nalazile u Italiji u ratu protiv Fransoa I, kralja Francuske. Plemstvu nije ostajalo ništa drugo do da stvar odugovlači pregovorima, a da za to vrijeme skuplja novac i vrbuje vojsku, dok bude dovoljno jako da seljake za njihovu drskost kazni »žarenjem i paljenjem, pljačkom i ubojstvom«.[43] Od ovog momenta je počelo ono sistematsko izdajstvo, ono dosljedno vjerolomstvo i podmuklost, kojima su se plemići i kneževi odlikovali u toku cijeloga Seljačkog rata i koji su bili njihovo najjače oružje protiv seljaka, decentraliziranih i teško pristupačnih organizaciji. Švapski savez, koji je obuhvatao kneževe, plemstvo i carske gradove jugozapadne Njemačke, umiješao se kao posrednik, ali ne garantirajući seljacima stvarnih ustupaka. Seljaci se nisu smirili. Hans Miler iz Bulgenbaha, pošao je, od 30. septembra do sredine oktobra, preko Švarcvalda do Uraha i Furtvangena, podigao svoj odred na 3.500 ljudi i ulogorio se s njima kod Evatingena (nedaleko od Štilingena). Plemstvo nije raspolagalo s više od 1.700 ljudi, pa i to je bilo rascjepkano. Ono je bilo prisiljeno da pregovara o primirju, i primirje je stvarno i zaključeno u evatingenskom logoru. Seljacima je obećan prijateljski sporazum, bilo neposrednim putem između zainteresiranih, bilo putem izabranih sudaca, i da će zemaljski sud u Štokau ispitati njihove žalbe. I plemićke i seljačke trupe su se razišle.

---

[43] Iz ultimatuma koji je Truhzes, zapovjednik kaznene vojske Švapskog saveza, postavio seljacima-ustanicima Hegaua kad je plemstvo već sakupilo kontrarevolucionarne snage. *Prev.*

Seljaci su se složili na 16 tačaka, za koje je trebalo tražiti odobrenje od suda u Štokau. Oni su bili vrlo umjereni. Ukidanje prava lova, kuluka, teških poreza i vlasteoskih privilegija uopće, zaštitu protiv samovoljnog hapšenja i pristranosti i samovolje sudova — ništa više od toga nisu tražili.

Naprotiv, plemići su, čim su seljaci pošli kućama, odmah zahtijevali da se do odluke suda ispunjavaju sve sporne obaveze. Prirodno, seljaci su to odbili i uputili plemiće na sud. Ponovno je izbila borba; seljaci su se opet okupljali, a kneževi i plemići su koncentrirali svoje trupe. Ovoga puta se pokret opet dalje proširio, do preko Breajsgaua i do duboko u Virtemberg. Trupe pod *Georgom Truhzesom fon Valdburgom*, tim Albom Seljačkog rata, motrile su na njih, tukle pojedina pojačanja, ali se nisu usuđivale da napadnu glavninu. Georg Truhzes je pregovarao s vođama seljaka i tu i tamo sklapao i sporazume.

Krajem decembra počeli su pregovori pred zemaljskim sudom u Štokau. Seljaci su protestirali što je sud sastavljen sve od samih plemića. Kao odgovor im je pročitan carski dekret.[44] Pregovori su se odugovlačili, a za to vrijeme su se plemići, kneževi i švapske savezne vlasti oružali. Nadvojvoda Ferdinand, koji je osim današnjih austrijskih nasljednih zemalja vladao i Virtembergom, badenskim Švarcvaldom i južnim Elzasom, zapovjedio je da se prema pobunjenim seljacima najstrože postupi. Treba ih hvatati, mučiti i ubijati bez milosti, treba ih uništavati, na način koji je najlakši, paliti i pustošiti sve što je njihovo, a njihove žene i djecu protjerati iz zemlje. Vidi se kako su se kneževi i plemići držali primirja i šta su razumijevali pod prijateljskim posredovanjem i ispitivanjem žalbi. Nadvojvoda Ferdinand, kome je kuća Velzer iz Augsburga pozajmila novac, oružao se u najvećoj žurbi; Švapski savez je dao raspis za jedan kontingent u trupama i novcu, koji se imao spremiti u tri roka.

---

[44] Prema dekretu cara Maksimilijana o zemaljskim sudovima, članovi tih sudova mogli su biti samo predstavnici »plemenitih« staleža. *Prev.*

Ovi dosadašnji ustanci poklapaju se s petomjesečnim boravkom Tomasa Mincera u Oberlandu.[45] Doduše, nema nikakvih neposrednih dokaza o utjecaju koji je on vršio na izbijanje i tok pokreta, ali posredno ovaj utjecaj je sasvim utvrđen. Najodlučniji revolucionari među seljacima su većinom njegovi učenici i zastupaju njegove ideje. Svi mu suvremenici pripisuju onih dvanaest tačaka, kao i pismo s tačkama oberlandskih seljaka, mada je sigurno da on bar one prve nije sastavljao. Još na svom povratku u Tiringen on je uputio pobunjenim seljacima jedan odriješito revolucionaran spis.

U isto vrijeme kovao je vojvoda Ulrih, koji je od 1519. bio protjeran iz Virtemberga, planove da pomoću seljaka opet dođe do svoje zemlje. Fakat je da je on od vremena svog protjerivanja nastojao da iskoristi revolucionarnu stranku i da ju je stalno potpomagao. Njegovo ime je umiješano u većinu lokalnih nemira koji su 1520. do 1524. izbijali u Švarcvaldu i Virtembergu, i sad se neposredno spremao da iz svog zamka Hoentvila upadne u Virtemberg. Međutim, njega su seljaci samo iskorišćavali i on nikada nije imao utjecaja na njih, a još manje njihova povjerenja.

Tako je prošla zima a da ni jedna od obiju strana nije poduzela ništa odlučno. Gospoda kneževi su se sklonili, seljački ustanak se širio. Januara 1525. potpuno je vrilo u čitavoj zemlji između Dunava, Rajne i Leha, a u februaru je izbila oluja.

Dok je *Švarcvaldsko-hegauški* odred pod Hansom Milerom iz Bulgenbaha konspirirao s virtemberškim vojvodom Ulrihom i djelomično uzeo učešća u njegovom uzaludnom pohodu na Štutgart (februara i marta 1525), ustali su, 9. februara, seljaci u Ridu, iznad Ulma, okupili se u jednom logoru kod Baltringena, zaštićenom baruštinama, poboli *crvenu zastavu* i formirali, pod vodstvom Ulriha Šmida, *Baltringenski odred.* Brojali su 10.000 do 12.000 ljudi.

---

[45] *Oberland* — ovdje Gornji Baden, tj. južni, planinski dio Badena, uz Švicarsku. U XVI stoljeću samo je dio tog teritorija pripadao markgrofu badenskom, dok je ostali dio pripadao austrijskoj zemlji Brajsgau ili bio u posjedu manjih crkvenih i svjetovnih feudalaca. *Prev.*

Na vijest da idu trupe i protiv tamošnjih nezadovoljnika, sakupio se 25. februara na Šusenu *Gornjoalgojski odred*, koji je brojao 7.000 ljudi. Kempćani, koji su cijele zime bili u svađi sa svojim nadbiskupom, sastali su se 26. i ujedinili se s njima. Gradovi Memingen i Kaufbajren priključili su se pokretu pod izvjesnim uvjetima; no ipak se već ovdje pojavila dvoličnost u stavu koji su zauzeli gradovi u ovoj borbi. 7. marta usvojene su u Memingenu 12 memingenskih tačaka za sve seljake gornjeg Algoja.

Na poruku Algojaca formirao se na Bodenskom jezeru, pod Ajtelom Hansom, *Jezerski odred*. I ovaj se odred brzo pojačavao. Glavni štab bio je u Bermatingenu.

Isto tako su ustali seljaci u donjem Algoju, u oblasti Oksenhauzena i Šelenberga, Cajla i Valdenburga — Truhzesovu vlastelinstvu — i to već prvih dana marta. Taj *Donjoalgojski odred*, koji je brojao 7.000 ljudi, logorovao je kod Vurcaha.

Ova četiri odreda usvojila su sve memingenske tačke, koje su uostalom bile mnogo umjerenije od hegauških te su i na onim mjestima što su se odnosila na ponašanje oružanih odreda prema plemstvu i vladama pokazivale čudan nedostatak odlučnosti. Odlučnost je dolazila, gdje je dolazila, tek u toku rata, pošto su seljaci stekli iskustva s postupcima svojih neprijatelja.

U isto vrijeme kad i ovi odredi, formiran je i šesti odred na Dunavu. Iz čitave oblasti od Ulma do Donauverta, iz doline Ilera, Rota i Bibera došli su seljaci u Lajphajm i tamo se ulogorili. Tu su bili svi za vojsku sposobni ljudi iz 15 mjesta i pojačanja iz 117 mjesta. Vođa *Lajphajmskog odreda* bio je Ulrih Šen, a njegov propovjednik Jakob Wee, lajphajmski župnik.

Tako je početkom marta stajalo pod oružjem u šest logora oko 30.000 do 40.000 pobunjenih gornjošvapskih seljaka. Ti seljački odredi bili su vrlo mješovitog karaktera. Revolucionarna — Mincerova — stranka bila je svuda u manjini. Usprkos tome, ona je svuda bila jezgra i uporište seljačkih logora. Seljačka masa je uvijek bila spremna da s plemićima sklapa sporazume, čim bi joj bili osigurani ustupci, za koje se nadala da će ih prijetnjom dobiti. Pored

toga, kad se stvar odugovlačila, a kneževske vojske nastupale, ona je postala sita ratovanja i oni koji su imali još ma šta da izgube mahom su pošli kućama. Zatim, odredima se masovno priključio skitnički lumpenproletarijat, koji je otežavao disciplinu, demoralizirao seljake i također često bježao i vraćao se. Već iz toga je jasno što su seljački odredi ostali s početka svuda u defanzivi, demoralizirali se u logorima i što, bez obzira na njihovu slabost u taktici i nedostatak dobrih vođa, ni u kom slučaju nisu bili dorasli kneževskim vojskama.

Još dok su se odredi okupljali, upao je vojvoda Ulrih s vrbovanim trupama i s nekoliko hegauških seljaka iz Hoentvila u Virtemberg. Švapski savez bio bi poražen da su sada s druge strane navalili seljaci na trupe Truhzesa fon Valdburga. Ali pošto su odredi ostali tamo u defanzivi, ubrzo je Truhzesu uspjelo da sa seljacima iz Baltringena, Algoja i sa Jezera zaključi primirje, otpočne pregovore i da kao termin za likvidaciju stvari odredi nedjelju judiku (2. april).[46] Za to vrijeme on je pošao protiv vojvode Ulriha, opsjeo Štutgart i natjerao vojvodu da već 17. marta ponovo napusti Virtemberg. Zatim se okrenuo protiv seljaka; ali u samoj njegovoj vojsci pobunili su se landsknehti i odbili da idu protiv seljaka. Truhzesu je uspjelo da umiri buntovnike, pa je pošao prema Ulmu, gdje su se okupljala nova pojačanja. Kod Kirhajma ispod Teka ostavio je jedan izvidnički logor.

Švapski savez, koji je najzad dobio odriješene ruke i imao na okupu svoje prve kontingente, zbacio je sada masku i izjavio da je »odlučio da oružjem i božjom pomoći promijeni sve ono što su se seljaci usudili da svojom voljom urade«.[47]

Seljaci su se međutim strogo držali primirja. Oni su za pregovore u nedjelju judiku sastavili svoje zahtjeve, po-

---

[46] *Nedjelja judika* — peta korizmena nedjelja, pretposljednja nedjelja prije Uskrsa (prema psalmu 43, 1: iudica me — sudi mi!). *Prev.*

[47] Ta odluka bila je donesena na savjetovanju vlasti Švapskog saveza u Ulmu, marta 1525, u vrijeme kad su predstavnici saveza još pregovarali s ustanicima. Fiksirana je u jednom dokumentu iz Ulmskog arhiva, koji citira Cimerman. *Prev.*

znatih *dvanaest tačaka*. Oni su tražili da općine biraju i otpuštaju svećenike, da se ukine mala desetina, a da se velika desetina,[48] po odbitku iznosa za svećeničke plaće, upotrijebi u javne svrhe, da se ukine kmetstvo, pravo lova i ribolova, smrtnina, da se smanje pretjerani kuluci, porezi i zakupnine, da se općinama i pojedincima vrate silom otete šume, livade i privilegiji i da se ukloni samovolja iz pravosuđa i uprave. Vidi se da je umjerena, miroljubiva stranka još imala znatnu prevagu u seljačkim odredima. Revolucionarna stranka je već ranije bila postavila svoj program u *»Pismu s tačkama«*. Ovo otvoreno pismo svim seljacima poziva seljake da stupe u »kršćanski savez i bratstvo« da bi skinuli sve terete, bilo milom, »što zacijelo ne može biti«, bilo silom, a onima koji to neće prijeti »svjetovnim prokletstvom«, tj. isključenjem iz društva i svakog saobraćaja s članovima saveza. Na sve zamkove, manastire i popovske zadužbine treba da padne svjetovno prokletstvo, osim ako ih plemići, popovi i kaluđeri dobrovoljno napuste i usele se u obične kuće kao i ostali ljudi i priključe se kršćanskom savezu. — U ovom radikalnom manifestu, koji je očigledno sastavljen *prije* proljetnog ustanka od 1525, radi se prije svega o revoluciji, o potpunom savlađivanju još vladajućih klasa, a »svjetovno prokletstvo« naznačuje samo ugnjetače i izdajnike, koje treba pobiti, zamkove, koje treba popaliti, manastire i zadužbine, koje treba konfiscirati, a njihova dobra pretvoriti u novac.

Ali prije nego što su seljaci stigli da predaju svojih dvanaest tačaka sazvanim izabranim sucima, stigla im je vijest da je Švapski savez prekršio sporazum i da se primiču trupe. Oni su odmah poduzeli mjere. U Grajsbojernu je održana opća skupština Algojaca, Baltringovaca i Jezeraca. Odredi su pomiješani i od njih formirane četiri nove kolone i zaključeno da se konfisciraju crkvena imanja, a da se njihove dragocjenosti prodaju u korist ratne kase i da se spale zamko-

---

[48] Velika i mala desetina — dvije vrste feudalnih davanja u korist katoličke crkve. Veličina i karakter tih davanja bili su različiti u različitim krajevima Njemačke: u većini slučajeva premašivali su deseti dio seljakova proizvoda. U pravilu se velika desetina uzimala od žita i vina, a mala desetina od ostalih poljoprivrednih kultura. *Prev.*

vi. Tako je pored službenih dvanaest tačaka »Pismo s tačkama« postalo pravilom njihovog vođenja rata, a nedjelja judika, dan koji je bio određen za sklapanje mira, postala je datum *općeg ustanka*.

Uzrujanost koja je svuda rasla, stalni lokalni sukobi seljaka s plemstvom i vijest o ustanku u Švarcvaldu, koji već šest mjeseci stalno raste, i o njegovom proširenju do Dunava i Leha svakako su dovoljni da objasne brzo uzastopno izbijanje seljačkih ustanaka u dvije trećine Njemačke. Ali da su na čelu pokreta stajali ljudi koji su ga organizirali preko anabaptističkih i drugih emisara, to dokazuje činjenica što su svi ti pojedinačni ustanci izbili u isto vrijeme. U drugoj polovini marta već su izbili nemiri u Virtembergu, na donjem Nekaru, u Odenvaldu i u donjoj i srednjoj Franačkoj; ali svuda je već unaprijed bio zakazan 2. april, nedjelja judika, kao dan općeg juriša, svuda je dat odlučan udar, dignut masovni ustanak, prve nedjelje aprila. I Algojci, Hegauovci i Jezerci su 1. aprila zvonjenjem na uzbunu i masovnim skupovima okupili u logor sve za oružje sposobne muškarce i, istovremeno s Baltringovcima, otpočeli rat protiv zamkova i manastira.

U *Franačkoj*, gdje se pokret grupirao oko šest centara, ustanak je svuda izbio prvih dana aprila. Kod *Nerdlingena* su se u to vrijeme formirala dva seljačka logora, čijom pomoću je revolucionarna stranka u gradu, kojoj je bio vođa *Anton Forner*, uzela prevlast i provela Fornerovo imenovanje za predsjednika općine i priključenje grada seljacima. U oblasti *Anspaha* su seljaci svuda ustali između 1. i 7. aprila i ustanak se odavde proširio do Bavarske. U oblasti *Rotenburga* seljaci su stajali pod oružjem već od 22. marta; u gradu Rotenburgu su 27. marta sitni građani i plebejci pod *Štefanom fon Mencingenom* srušili patricijsku vlast; no pošto su ovdje baš obaveze seljaka predstavljale glavne prihode grada, to se i nova vlada držala prema seljacima vrlo kolebljivo i dvosmisleno. U *vircburškoj* nadbiskupiji bio je početkom aprila opći ustanak seljaka i malih gradova a u *bamberškoj* biskupiji opći ustanak je u roku od pet dana natjerao biskupa da popušta. Najzad, na sjeveru se, na granici Tiringena, formirao snažni *Bildhojzerski seljački logor*.

U *Odenvaldu,* gdje su na čelu revolucionarne stranke stajali *Vendel Hipler,* plemić i negdašnji kancelar grofova Hoenloe, i *Georg Mecler,* gostioničar iz Balenberga kod Krauthajma, digla se oluja već 26. marta. Sa svih strana kretali su se seljaci prema rijeci Tauberu. Priključilo se i 2.000 ljudi iz logora ispred Rotenburga. Georg Mecler preuzeo je vodstvo i, pošto su stigla sva pojačanja, krenuo je 4. aprila prema manastiru Šentalu na rijeci Jakstu, gdje mu se pridružilo *ljudstvo* iz doline *Nekara.* Nekarci, koje je predvodio *Žeklajn Rorbah,* gostioničar iz Bekingena kod Hajlbrona, proklamirali su u nedjelju judiku u Flajnu, Zonthajmu itd. ustanak, dok je u isto vrijeme Vendel Hipler s velikim brojem zavjerenika izvršio prepad na Eringen i zahvatio pokretom susjedne seljake. U Šentalu su obje seljačke kolone, koje su se ujedinile u *»Svijetli odred«,* usvojile onih dvanaest tačaka i organizirale pohode protiv zamkova i manastira. Svijetli odred imao je 8.000 ljudi, topove i 3.000 lakih pušaka. Njemu se priključio i *Florijan Gajer,* franački vitez, i formirao Crnu četu, elitni korpus koji je uglavnom bio sastavljen od rotenburškog i eringenskog landvera.

Neprijateljstva je otpočeo virtemberški namjesnik u Nekarzulmu, grof Ludvig od Helfnštajna. On je naredio da se smaknu svi seljaci koji su mu pali u ruke. Svijetli odred pošao mu je u susret. Ovi pokolji, kao i upravo dobivena vijest o porazu Lajphajmskog odreda, o pogubljenju Jakoba Veea i o Truhzesovim zvjerstvima, ogorčili su seljake. Helfnštajn, koji se bio zatvorio u Vajnsberg, bude ovdje napadnut. Zamak je napao Florijan Gajer, zauzeo poslije duže borbe grad i zarobio grofa Ludviga i više vitezova. Slijedećeg dana, 17. aprila, održao je Jeklajn Rorbah s najodlučnijim ljudima svoga odreda suđenje zarobljenicima i osudio četrnaestoricu njih, s Helfnštajnom na čelu, da se natjeraju pod koplja, — najsramnija smrt na koju ih je mogao osuditi. Zauzeće Vajnsberga i Jeklajnova teroristička osveta izvršena nad Helfnštajnom učinili su potrebni utisak na plemstvo. Grofovi Levenštajna pristupili su seljačkom savezu, a grofovi Hohenloe, koji su još ranije pristupili, ali nisu bili pružili nikakvu pomoć, odmah su poslali tražene topove i barut.

Vođe su se savjetovale o tome da li bi za starješinu trebalo uzeti Geca fon Berlihingena, »pošto bi im on mogao privući plemstvo«. Prijedlog je naišao na odziv, ali Florijan Gajer, koji je u ovakvom raspoloženju seljaka i vođa vidio početak reakcije, odvojio se potom sa svojom Crnom četom od odreda, prokrstario na svoju ruku prvo oblast Nekara, a zatim Vicburga i svuda razarao zamkove i popovska gnijezda.

Ostatak odreda pošao je najprije na Hajlbron. U ovom moćnom, slobodnom carskom gradu stajala je, kao gotovo svuda, nasuprot patricijima jedna građanska i jedna revolucionarna opozicija. Ova druga je, u tajnom sporazumu sa seljacima, za vrijeme jednog meteža, već 17. aprila otvorila kapije G. Mecleru i Jeklajn Rorbahu. Seljački vođe su sa svojim ljudima zauzeli grad, koji je primljen u bratstvo i dao 1.200 zlatnih forinti i jednu četu dobrovoljaca. Poharani su samo svećenstvo i imanja Vitezova njemačkog reda.[49] 22. aprila seljaci su opet pošli ostavivši za sobom malu posadu. Trebalo je da Hajlbron postane centar raznih odreda, koji su stvarno i slali delegate tamo i savjetovali se o zajedničkoj akciji i zajedničkim zahtjevima seljaka. Ali u gradu su sada opet bili dobili prevagu građanska opozicija i patricijat, koji su se poslije seljačkog upada sjedinili, ometali poduzimanje svakog energičnog koraka i očekivali samo da se primaknu kneževske vojske, pa da definitivno izdadu seljake.

Seljaci su pošli prema Odenvaldu. 24. aprila morao je Gec fon Berlihingen, koji se nekoliko dana prije toga ponudio prvo falačkom knezu-izborniku, zatim seljacima, pa opet kne-

---

[49] *Vitezovi njemačkog reda* — njemački viteški duhovni red, osnovan 1190. za vrijeme trećeg križarskog rata u Palestini. Red je prigrabio u Njemačkoj i u drugim zemljama brojne posjede, a u XIII stoljeću osvojio je Istočnu Prusku, pokorivši i istrijebivši tamošnje litavsko stanovništvo, i učinio je uporištem agresije protiv Litve, Poljske i ruskih kneževina. Godine 1237 sjedinio se sa drugim njemačkim redom — livonskim, osnovanim 1202, koji je bio osvojio Livonsku i Estonsku. Poslije poraza na Čudskom (Pejpuskom) jezeru, koji im je 1242. nanio Aleksandar Nevski, i poslije poraza u bici kod Grinvalda (Tanenberga) 1410, koji im je nanio Jagielo, veliki knez Litve i kralj Poljske, red je oslabio i mogao je kasnije sačuvati samo dio svojih posjeda. *Prev.*

zu, da stupi u evangelističko bratstvo i preuzme vrhovnu komandu nad Bijelim *svijetlim* odredom (nasuprot *Crnom* odredu Florijana Gajera). Ali on je bio istodobno zarobljenik seljaka, koji su ga s nepovjerenjem nadgledali i vezali ga za savjet starješina, bez kojeg nije mogao ništa da radi. Gec i Mecler krenuli su sada s masom seljaka preko Buhena prema Amorbahu, gdje su ostali od 30. aprila do 5. maja i digli na ustanak cijelu oblast oko Mainca. Plemstvo je svuda natjerano da se priključi i time su bili pošteđeni njihovi zamkovi; samo su manastiri popaljeni i opljačkani. Odred se bio primjetno demoralizirao; najenergičniji ljudi bili su pošli s Florijanom Gajerom ili s Jeklajnom Rorbahom, jer se i Rorbah odvojio poslije zauzeća Hajlbrona, očigledno zbog toga što on koji je sudio grofu Helenštajnu nije htio da duže ostane s odredom koji je htio da se složi s plemstvom. Već i samo to navaljivanje da se postigne sporazum s plemstvom bilo je znak demoraliziranja. Uskoro potom predložio je Vendel Hipler jednu vrlo umjesnu reorganizaciju odreda: da se uzmu u službu landsknehti, koji se svakodnevno nude, i da se odred ne obnavlja, kao dosad, mjesečno, uzimanjem novih i otpuštanjem starih kontingenata, nego da se zadrži ljudstvo koje se već nalazi pod oružjem i koje je u izvjesnoj mjeri izvježbano. Ali skupština zajednice odbacila je oba predloga; seljaci su već bili postali obijesni i cio rat su shvaćali kao pljačkaški pohod, u kom im se nije mogla sviđati konkurencija landsknehta i u kom su morali biti slobodni da idu kući čim napune svoje džepove. U Amorbahu se pošlo čak tako daleko da je hajlbronski gradski vijećnik Hans Berlin uspio da starješine i savjetnici odreda prime »Deklaraciju dvanaest tačaka«, jedan akt u kom su bile zatupljene i posljednje oštrice onih dvanaest tačaka, a seljacima stavljene u usta ponizno molećive riječi. Ali ovog puta seljacima je bilo i suviše toga; oni su s velikom bukom odbacili deklaraciju i uporno ostali pri prvobitnim tačkama.

U međuvremenu je u oblasti Vircburga nastupio odlučan preokret. Biskup, koji se u vrijeme prvog seljačkog ustanka, početkom aprila, povukao u utvrđeni Frauenberg kod Vircburga i uzalud na sve strane pisao za pomoć, bio je najzad natjeran na momentano popuštanje. 2. maja otvo-

reno je zasjedanje zemaljske skupštine, na kom su bili zastupani i seljaci. Ali prije nego što se mogao postići ikakav rezultat, uhvaćena su pisma koja su otkrila biskupove izdajničke mahinacije. Zemaljska skupština se odmah raspustila, a između pobunjenih građana i seljaka i biskupovih ljudi otpočela su neprijateljstva. Sam biskup pobjegao je 5. maja u Hajdelberg. Već slijedećeg dana prispio je u Vircburg Florijan Gajer s Crnom četom i s njim *franački tauberski odred,* koji je bio formiran od seljaka iz Mergenthajma, Rotenburga i Ansbaha. 7. maja stigao je Gec fon Berlihingen s Bijelim svijetlim odredom i počelo je opsjedanje Frauenberga.

U oblasti Limpurga, Elvangena i Hala formirao se već krajem marta i početkom aprila drugi, gajldorfski ili *Prosti svijetli odred.* On je nastupio vrlo silovito, pobunio cio kraj, popalio mnoge manastire i zamkove, pored ostalih i zamak Hohenštaufen, natjerao sve seljake da mu se pripoje i sve plemiće, čak i limpurške peharnike, da stupe u kršćansko bratstvo. Početkom maja odred je upao u Virtemberg, ali je natjeran da se povuče. Partikularizam njemačkih državica je i tada, kao i 1848. godine, malo dozvoljavao da revolucionari s raznih teritorija države rade zajednički. Gajldorfci su, zato što su bili ograničeni na mali teren, neizbježno morali splasnuti pošto su savladali svaki otpor na tom terenu. Oni su se izmirili s gradom Gmindom i raspršili se, ostavivši za sobom samo 500 oružanih ljudi.

U *Falačkoj* su se krajem aprila na objema obalama Rajne formirali seljački odredi. Oni su razorili mnoge zamkove i manastire i zauzeli 1. maja Najštat na Harti, pošto su dan prije toga Bruhrajnci, koji su prešli na ovu stranu, prisilili Špajer na zaključenje sporazuma. Cabernski maršal nije mogao ništa da učini s ono malo trupa kneza-izbornika i 10. maja morao je knez-izbornik da s pobunjenim seljacima zaključi ugovor u kom im je garantirao da će se zemaljska skupština pozabaviti ukidanjem njihovih nameta.

Najzad, u *Virtembergu* je ustanak već rano izbio u pojedinim krajevima. Na Alpama oko Uraha seljaci su još u februaru sklopili savez protiv popova i vlastele, a krajem marta digli su se seljaci iz Blaubojrena, Uraha, Minzinga, Ba-

linga i Rozenfelda. Gajldorfci su upali kod Gepingena, Jeklajn Rorbah kod Brakenhajma, a ostaci potučenog Lajphajmskog odreda kod Pfulingena u virtemberšku oblast i pobunili seljake. I u ostalim krajevima su izbili ozbiljni nemiri. Već 6. aprila morao je Pfulingen da kapitulira pred seljacima. Vlada austrijskog nadvojvode bila je u najvećoj neprilici. Novca uopće nije imala, a trupa vrlo malo. Gradovi i zamkovi nalazili su se u najgorem stanju i nisu imali ni posade ni municije. I sam Ašperg bio je gotovo nezaštićen.

Vladin pokušaj da prikupi gradske odrede protiv seljaka doveo je do njenog momentanog poraza. 16. aprila odbio je botvarski odred da maršira, i, mjesto prema Štutgartu, pošao prema Vunenštajnu kod Botvara, gdje je formirao jezgru jednog građanskog i seljačkog logora, koji se brzo pojačavao. Istog dana izbio je ustanak u Cabergauu; opljačkan je manastir Maulbron, a mnoštvo manastira i zamkova potpuno opustošeno. Iz susjednog Bruhrajna došla su seljacima pojačanja.

Na čelo odreda u Vunenštajnu došao je *Matern Fajerbaher*, gradski vijećnik iz Botvara, jedan od vođa građanske opozicije, ali dovoljno kompromitiran, te je morao da ide sa seljacima. On je međutim ostao stalno umjeren, sprečavao da se nad zamkovima izvršuju propisi »Pisma s tačkama« i nastojao da svuda posreduje između seljaka i umjerenih građana. On je spriječio da se Virtemberžani sjedine s Bijelim odredom i također nagovorio kasnije Gajldorfce da se povuku iz Virtemberga. Zbog svojih građanskih tendencija on je 19. aprila smijenjen, ali već idućeg dana je opet imenovan za starješinu. On je bio neophodan, pa čak i kad je Virtemberžanima došao 22. Jeklajn Rorbah sa 200 odlučnih ljudi, njemu nije ostajalo ništa drugo do da Fajerbahera ostavi na njegovom mjestu i da se ograniči na to da budno prati njegove postupke.

18. aprila pokušala je vlada da pregovara sa seljacima na Vunenštajnu. Seljaci su ostajali na tome da vlada mora da prihvati onih dvanaest tačaka, a to punomoćnici, prirodno, nisu mogli. Odred se krenuo. 20. je bio u Laufenu, gdje su vladini predstavnici posljednji put odbijeni. 22. on je bio, u jačini od 6.000 ljudi, u Bitinghajmu i ugrožavao Štutgart.

Ovdje je gradsko vijeće mahom bilo pobjeglo, a na čelu uprave bio je jedan odbor građana. Među građanima je postojala ista stranačka podvojenost između patricija, građanske opozicije i revolucionarnih plebejaca koja svuda postoji. Plebejci otvoriše 25. aprila seljacima kapije i tako Štutgart bi odmah zauzet. Ovdje je potpuno provedena organizacija *Svijetlog kršćanskog odreda,* kako su se sad nazivali virtemberški ustanici, i tačno pravilima određenih plaća, podjela plijena, snabdijevanje itd. Priključila im se jedna četa Štutgartaca pod Tajsom Gerberom.

29. aprila pošao je Fojerbaher s cijelim odredom protiv Gajldorfaca, koji su kod Šorndorfa upali u Virtemberg, primio sav kraj u savez i natjerao time Gajldorfce da se povuku. On je tako spriječio da revolucionarni element u njegovu odredu, na čijem čelu je stajao Rorbah, ne dobije tim miješanjem s bezobzirnim Gajldorfcima opasno pojačanje. Na vijest da se primiče Truhzes, pošao mu je iz Šorndorfa u susret i ulogorio se 1. maja kod Kirhajma ispod Teka.

Ovim smo izložili postanak i razvoj ustanka u onom dijelu Njemačke koji moramo smatrati kao oblast prve grupe seljačkih odreda. Prije nego što pređemo na ostale grupe (Tiringen i Hesen, Elzas, Austrija i Alpe) moramo prikazati Truhzesov pohod, u kom je on, s početka sam, a kasnije potpomognut od strane raznih kneževa i gradova, uništio ovu grupu ustanika.

Ostavili smo Truhzesa kod Ulma, kamo se krenuo krajem marta, ostavivši kod Kirhajma, ispod Teka jedan izvidnički korpus pod Ditrihom Špetom. Truhzesov korpus, koji, zajedno s pojačanjem Švapskog saveza, koncentriranim oko Ulma, nije imao potpunih 10.000 ljudi, od kojih su 7.200 bili pješaci, bio je jedina raspoloživa vojska za napad protiv seljaka. Pojačanja su veoma sporo stizala u Ulm, nešto poradi teškoće vrbovanja u pobunjenim oblastima, nešto poradi novčane oskudice vlada, a nešto zbog toga što je ono malo trupa bilo svuda više nego neophodno za posadu tvrđava i zamkova. Već smo vidjeli koliko su kneževi i gradovi imali malo raspoloživih trupa koje nisu pripadale Švapskom savezu. Sve je dakle zavisilo od uspjeha koji bi imao da izvojuje Georg Truhzes sa svojom saveznom vojskom.

Truhzes se prvo krenuo protiv *Baltringenskog odreda*, koji je u međuvremenu počeo da pustoši zamkove i manastire po okolini Rida. Seljaci, povukavši se kad su se primicale trupe Švapskog saveza, bili su zaobiđeni i istjerani iz baruština, pa su prešli Dunav i sklonili se u klance i šume švapskih Alpa. Ovdje, gdje im konjica i topovi, glavna snaga švapske savezne vojske, nisu mogli ništa učiniti, Truhzes ih nije dalje progonio. On je pošao protiv Lajphajmovaca, koji su imali 5.000 ljudi kod Lajphajma, 4.000 u dolini Mindela i 6.000 kod Ilertisena, digli na ustanak cio kraj, razarali manastire i zamkove i spremali se da sa sve tri kolone idu na Ulm. I ovdje izgleda da je već nastupila izvjesna demoralizacija među seljacima i uništila vojničku pouzdanost odreda, jer Jakob Vee je odmah tražio da pregovara s Truhzesom. Ali ovaj, imajući sada za sobom dovoljnu vojnu snagu, nije pristao, nego je 4. aprila napao kod Lajphajma glavni odred i potpuno ga razbio. Jakob Vee i Ulrih Šen, kao i dva druga seljačka vođe, zarobljeni su i smaknuti; Lajphajm je kapitulirao, i s nekoliko ekspedicija po okolini pokoren je sav okrug.

Jedna nova pobuna landsknehta, izazvana njihovom željom da pljačkaju i da dobiju posebne nagrade, opet je zadržala Truhzesa do 10. aprila. Zatim je pošao na jugozapad protiv *Baltrinžana*, koji su u međuvremenu bili upali u njegova vlastelinstva Valdburg, Cajl i Volfeg i opsjeli njegove zamkove. I ovdje je našao seljake rascjepkane i potukao ih 11. i 12. aprila u uzastopnim pojedinačnim borbama, koje su dovele također do potpunog raspada i Baltringenskog odreda. Ostatak se povukao pod popom Florijanom ka *Jezerskom odredu*. Sad se Truhzes okrenu protiv ovog odreda. Jezerski odred, koji se međutim nije zadržao samo na krstarenjima, nego je uveo u bratstvo i gradove Buhhorn i Volmatingen, održao je 13. veliko ratno savjetovanje u manastiru Salem i odlučio da krene protiv Truhzesa. Odmah su svuda zvona zvonila na uzbunu i u bermatingenskom logoru se okupilo 10.000 ljudi, kojima su se priključili i potučeni Baltrinžani. Oni su 15. aprila imali jednu sretnu borbu s Truhzesom, koji nije htio da svoju vojsku stavi ovdje na kocku u jednoj odlučujućoj bici, nego je više volio da pregovara, utoliko prije što je doznao da se približuju i Algojci i He-

gauovci. Tako je on zaključio 17. aprila u Vajngartenu s Jezercima i Baltrinžanima jedan, za njih na izgled prilično povoljan sporazum, koji su seljaci prihvatili bez razmišljanja. On je uspio da i seljaci gornjeg i donjeg Algoja također prihvate ovaj sporazum i pošao onda prema Virtembergu.

Truhzesa je ovdje od potpune propasti spasilo njegovo lukavstvo. Da nije umio da obmane slabe, ograničene, mahom već demoralizirane seljake i njihove većinom nesposobne, plašljive i potkupljive vođe, on bi sa svojom malom vojskom bio opkoljen između četiri kolone, koje su skupa brojale bar 25.000—30.000 ljudi, i bezuvjetno uništen. Ali ograničenost njegovih neprijatelja, neizbježna kod seljačkih masa, omogućila mu je da ih se otrese upravo u trenutku kada su cio rat, bar za Švapsku i Franačku, mogli da okončaju jednim udarcem. Jezerci su se tako tačno držali sporazuma, kojim im je najzad, naravno, podvaljeno — da su se kasnije latili oružja protiv svojih v'a titih saveznika, seljaka Hegaua. Algojci, koje su njihovi vođe uplele u izdaju, odmah su se, istina, odrekli tog sporazuma, ali Truhzes je već bio izvan opasnosti.

Seljaci Hegaua, iako nisu bili obuhvaćeni vajngartenskim sporazumom, pružili su odmah potom nov dokaz beskrajne lokalne ograničenosti i tvrdoglavog provincijalizma, koji je upropastio cio Seljački rat. Pošto je Truhzes uzalud s njima pregovarao i pošao ka Virtembergu, oni su pošli za njim i stalno išli s boka njegove vojske, ali im nije palo na pamet da se ujedine sa virtemberškim Svijetlim kršćanskim odredom, i to s razloga što su Virtemberžani i Nekarci odbili jednom da njima pomognu. Stoga su se oni, kad se Truhzes dovoljno udaljio od njihovog kraja, mirno povratili i pošli prema Frajburgu.

Virtemberžane smo ostavili pod Maternom Fajerbaherom kod Kirhajma ispod Teka, odakle se izvidnički korpus pod Ditrihom Špatom, koji je Truhzes ostavio, povukao u Urah. Poslije jednog uzaludnog napada na Urah, Fajerbaher je pošao prema Nirtingenu i pisao svim susjednim ustaničkim odredima za pojačanje za odlučnu bitku. I zaista su stigla znatna pojačanja, kako iz virtemberškog Unterlanda tako i iz Geua. Naročito su došla dva jaka odreda seljaka

iz Goja, koji su se okupili oko ostataka Lajphajmskog odreda, dospjelih u povlačenju do zapadnog Virtemberga, i koji su digli na ustanak cijelu gornju dolinu Nekara i Nagolda do Beblingena i Leonberga i spojili se 5. maja u Nirtingenu s Fojerbaherom. Kod Beblingena je Truhzes naišao na ujedinjene odrede. Njihov broj, njihovi topovi i njihov položaj zapanjili su ga. Po svojoj uobičajenoj metodi, on je odmah počeo s pregovorima i zaključio sa seljacima primirje. Čim ih je time oslobodio straha od napada, napao ih je 12. maja *za vrijeme primirja* i prisilio ih na odlučnu bitku. Seljaci su pružali dug i hrabar otpor, dok je najzad Beblingen izdajom građana predat Truhzesu. Tako je lijevo seljačko krilo bilo lišeno svog uporišta, odbačeno i zaobiđeno. Time je odlučena bitka. Među nedisciplniranim seljacima nastao je nered, a ubrzo i divlji bijeg. Što nije smakla ili zarobila savezna konjica, bacalo je oružje i hitalo kući. »Svijetli kršćanski odred«, a sa njim cio virtemberški ustanak, potpuno se raspao. Thojs Gerber je umakao u Eslingen, Fojerbaher je pobjegao u Švicarsku, a Jeklajn Rorbah je zarobljen i u lancima doveden do Nekargartaha, gdje je Truhzes naredio da se priveže za kolac, da se okolo nalože drva i da se tako živ peče na tihoj vatri, dok je on sam, bančeći sa svojim vitezovima, uživao u ovom viteškom prizoru.

Iz Nekargartaha Truhzes je jednim upadom u Krajgau potpomagao operacije falačkog kneza-izbornika. Falački knez-izbornik, koji je u međuvremenu sakupio trupe, čuvši o Truhzesovim uspjesima odmah je pogazio sporazum sa seljacima, napao 23. maja Bruhrajn, poslije žestokog otpora zauzeo i spalio Malš, opljačkao niz sela i posjeo Bruhsal. U isto vrijeme napao je Truhzes Epingen i zarobio tamošnjeg vođu pokreta, Antona Ajšenhuta, za koga je knez-izbornik naredio da se, s desetak ostalih seljačkih vođa, odmah pogubi. Bruhrain i Krajhgau su time bili umireni i morali su platiti oko 40.000 forinti globe. Obje vojske — Truhzesova, koja je dotadašnjim bitkama bila svedena na 6.000 ljudi, i kneza-izbornika (6.500 ljudi) — sjedinile su se sada i pošle protiv Odenvaldovaca.

Vijest o beblingenskom porazu svuda je raširila strah među pobunjenicima. Slobodni carski gradovi, ukoliko su bili dospjeli pod tešku seljačku ruku, odjednom su odahnuli.

Hajlbron je bio prvi grad koji je poduzeo korake za izmirenje sa Švapskim savezom. U Hajlbronu su članovi seljačke kancelarije i delegati raznih odreda vijećali o prijedlozima koje je u ime svih pobunjenih seljaka trebalo podnijeti caru i državi. Na ovim pregovorima, koji su trebali da dovedu do općeg rezultata važećeg za cijelu Njemačku, ponovo se pokazalo da nijedan pojedinačni stalež, pa ni seljački, ni izdaleka nije bio toliko razvijen da bi sa svog stanovišta mogao da preuredi sav poredak u Njemačkoj. Odmah se pokazalo da se za tu svrhu moraju pridobiti plemstvo i naročito građani. Time je *Vendl Hipler* uzeo vođenje pregovora u svoje ruke. Vendl Hipler je najtačnije od svih vođa pokreta shvaćao postojeće prilike. On nije bio neki revolucionar širokog zamaha kao Mincer, niti predstavnik seljaka kao Mecler ili Rorbah. Njegovo mnogostruko iskustvo i njegovo praktično poznavanje međusobnog položaja pojedinih staleža nisu mu dali da od staleža koji su bili upleteni u pokret isključivo zastupa jedan protiv ostalih. Upravo kao što je Mincer, kao predstavnik početaka proletarijata, klase koja je stajala potpuno izvan dotadašnjeg službenog društvenog sastava, morao doći dotle da naslućuje komunizam, isto tako je Vendl Hipler, predstavnik tako reći prosjeka svih progresivnih elemenata nacije, dospio do naslućivanja *modernog buržoaskog društva*. Principi koje je on zastupao, zahtjevi koje je postavljao nisu, istina, bili nešto neposredno ostvarljivo, ali oni su bili neizbježni, nešto idealizirani rezultat postojećeg raspadanja feudalnog društva; i seljaci su, čim su se dali na to da prave projekte zakona za cijelu državu, morali da to prihvate. Tako je centralizacija koju su zahtijevali seljaci poprimila ovdje u Hajlbronu pozitivni oblik. No taj oblik se neizmjerno razlikovao od onog oblika centralizacije kakav su zamišljali seljaci. Tako je ona bliže određena na primjer zahtjevom za uspostavljanje jedinstvenog sistema novca, mjera i utega, zahtjevom za ukidanje unutrašnjih carina itd., ukratko — zahtjevima koji su bili mnogo više u interesu stanovnika gradova nego seljaka. Tako su plemstvu činjeni ustupci koji se znatno približuju današnjim otkupima i koji se na kraju krajeva svode na pretvaranje feudalnog zemljoposjeda u buržoaski. Ukratko, čim su zahtjevi seljaka bili sažeti u zahtjev za »re-

formu države« morali su se oni podrediti ne momentanim zahtjevima, nego definitivnim interesima građana.

Dok se u Hajlbronu još diskutiralo o ovoj reformi države, već je otputovao autor »Deklaracije dvanaest tačaka«, Hans Berlin, u susret Truhzesu da u ime patricija i građana pregovara o predaji grada. Reakcionarni pokreti u gradu podupirali su izdajstvo, i Vendl Hipler morao je da bježi sa seljacima. On je pošao u Vajnsberg, gdje je nastojao da okupi ostatke Virtemberžana i ono malo za borbu još sposobnih Gajldorfaca. Ali uslijed približavanja falačkog kneza-izbornika i Truhzesa, i odavde je pobjegao i tako morao da ode u Vircburg da pokrene Bijeli svijetli odred. Savezne trupe i trupe kneza-izbornika pokorile su međutim cijelu oblast Nekara, natjerale seljake na nove izraze odanosti, spalile mnoga sela i poklale ili povješale sve odbjegle seljake koje su uhvatile. Iz osvete za pogubljenje Helfnštajna spaljen je Vajnsberg.

Odredi koji su se ujedinili pod Vircburgom bili su u međuvremenu opsjeli Frauenberg i izvršili 15. maja, još prije nego što je učinjen prodor, jedan hrabar ali uzaludan juriš na tvrđavu. 400 najboljih ljudi, mahom iz čete Florijana Gajera, ostalo je mrtvo ili ranjeno u rovovima. Dva dana kasnije, 17. maja, stigao je Vendl Hipler i sazvao ratno vijeće. On je predložio da se pod Frauenbergom ostavi samo 4.000 ljudi, a da se sva glavnina snaga, jačine 20.000 ljudi, pred Truhzesovim očima ulogori kod Krauthajma na Jagstu, gdje bi se mogla koncentrirati sva pojačanja. Plan je bio izvrstan; sàmo grupiranje masa i brojna nadmoćnost mogle su pružiti nade da će se potući jaka kneževska vojska, koja je sada brojala oko 13.000 ljudi. A među seljacima su već i suviše porasle demoraliziranost i obeshrabrenost a da bi bila moguća još ma kakva energična akcija. Možda je i Gec fon Berlihingen, koji je uskoro potom javno istupio kao izdajnik, pridonio tome da se odred zadrži, te tako Hiplerov plan nije nikad izveden. Mjesto toga, odredi su kao i uvijek pocjepkani. Tek 23. maja krenuo se Bijeli svijetli odred, pošto su Franci obećali da odmah pođu za njim. 26. je stigla vijest da je markgrof počeo neprijateljstva protiv seljaka, i markgrafsko-anspahške čete koje su logorovale u Vircburgu prozvane su da se vrate. Ostatak opsadne voj-

ske, s Crnom četom Florijana Gajera, zauzeo je položaj kod Hajdingsfelda, nedaleko od Vircburga.

Bijeli svijetli odred stigao je 24. maja u Krauthajm, u stanju slabe bojne gotovosti. Ovdje su mnogi čuli da su se njihova sela u međuvremenu prignula pred Truhzesom i to im je bio izgovor da idu kući. Odred je pošao dalje u Nekarsulm i pregovarao 28. maja s Truhzesom. Istodobno su poslati glasnici Francima, Elzašanima i Švarcvaldsko-hegauškom odredu s pozivom za hitnu pomoć. Iz Nekarsulma vratio se Gec fon Berlihingen ka Eringenu. Odred se svakodnevno smanjivao, i Gec fon Berlihingen je nestao za vrijeme marša; odjahao je kući, pošto je već ranije, preko svog starog ratnog druga Ditriha Špeta, pregovarao s Truhzesom oko svog prelaska. Kod Eringena je, uslijed lažnih vijesti o približavanju neprijatelja, paničan strah odjednom zahvatio bespomoćnu i obeshrabrenu masu. Odred se razbjegao u punom neredu, i tek s mukom su Mecler i Vendl Hipler zadržali na okupu oko 2.000 ljudi i opet ih poveli na Krauthajm. Dotle je stigao franački neregularni odred u jačini od 5.000 ljudi, koji se zaobilaznim maršem preko Levenštajna ka Eringenu, maršem koji je Gec udesio očigledno u izdajničkoj namjeri, mimoišao sa Svijetlim odredom i pošao ka Nekaršulmu. Ovaj gradić, u kom su držale posadu nekoliko četa Bijelog svijetlog odreda, opsjeo je Truhzes. Franci su stigli noću i vidjeli su vatru švapskog saveznog logora; ali njihove vođe nisu imale hrabrosti da napadnu i povukli su se ka Krauthajmu, gdje su najzad našli ostatak Bijelog svijetlog odreda. Pošto nije došlo nikakvo pojačanje, Nekarsulm se 29. predao saveznim trupama. Truhzes je naredio da se odmah pogubi trinaest seljaka i pošao zatim, žareći i paleći, pljačkajući i ubijajući, u susret odredima. Gomile ruševina i seljaci obješeni o drveće obilježavali su čitavom dolinom Nekara, Kohera i Jagsta njegov put.

Kod Krauthajma je švapska savezna vojska naišla na seljake koji su se, natjerani Truhzesovim pokretom s boka, povukli ka Kenigshofenu na Tauberu. Ovdje su oni, u jačini od 8.000 ljudi i 32 topa, zauzeli položaj. Truhzes im se primakao zaštićen brežuljcima i šumama, poslao naprijed kolone koje su ih opkolile i napao ih 2. juna takvom nadmoćnošću i energijom, da su oni, usprkos najupornijoj protiv-

obrani, koja je trajala do u noć, do nogu potučeni i razbijeni. Kao i uvijek, i ovdje je švapska savezna konjica, »smrt seljaka«, odigrala glavnu ulogu u uništenju ustaničke vojske. Bacivši se na seljake, koji su bili zbunjeni artiljerijom, puščanom vatrom i napadima kopljima, ona ih je potpuno razbila i pojedinačno ubijala. Kakvu je vrstu rata vodio Truhzes sa svojim konjanicima, pokazuje sudbina 300 građana Kenigshofena koji su bili u seljačkoj vojsci. Osim petnaest njih svi su pobijeni u toku bitke, a od ovih petnaest još su četvorici kasnije odsječene glave.

Pošto je tako svršio sa seljacima Odenvalda, doline Nekara i donje Franačke, Truhzes je pohodima, paljenjem čitavih sela i bezbrojnim pogubljenjima umirio cijelu okolinu i pošao zatim prema Vircburgu. Usput je čuo da se drugi franački odred pod Florijanom Gajerom i Gregorom fon Burg-Bernshajmom nalazi kod Sulcdorfa i odmah je pošao protiv njega.

Florijan Gajer, koji je od vremena uzaludnog juriša na Frauenberg uglavnom vodio pregovore s kneževima i gradovima, naročito s Rotenburgom i anspahškim markgrofom Kazimirom oko njegova pristupanja seljačkom bratstvu, iznenada se vratio na vijest o porazu kod Kenigshofena. S njegovim odredom spojio se Anspahški odred pod Gregorom fon Burg-Bernshajmom. Ovaj odred se bio tek nedavno formirao. Markgraf Kazimir je na pravi hoencolernski način umio da u svojoj oblasti, nešto obećanjima, a nešto prijetnjom trupama, drži seljački ustanak u šahu. On se držao potpuno neutralno prema svim tuđim odredima dokle god oni nisu privlačili k sebi anspahške podanike. Nastojao je da mržnju seljaka kanalizira uglavnom prema crkvenim zadužbinama, čijom konačnom konfiskacijom je mislio da se obogati. Pri tom se stalno oružao i čekao događaje. Tek što je stigla vijest o bici kod Beblingena, on je otpočeo neprijateljstva protiv svojih buntovnih seljaka, poharao im i popalio sela, a mnoge od njih povješao i posmicao. Ipak su se seljaci brzo okupili i potukli ga, pod Gregorom fon Burg-Bernshajmom, 29. maja kod Vindshajma. Još dok su ga progonili, stigao ih je poziv pritiješnjenih Odenvaldaca, pa su se odmah krenuli ka Hajdingfeldu, a odatle s Florijanom

Gajerom opet ka Vircburgu (2. juna). Ovdje su ostavili, još uvijek bez vijesti o Odenvaldcima, 5.000 seljaka i pošli s 4.000 ljudi — ostatak se bio razbjegao — za ostalima. Kad su, zbog lažnih vijesti o ishodu bitke kod Kenigshofena, mislili da su sigurni, napao ih je Truhzes kod *Sulcdorfa* i do nogu potukao. Kao i obično, Truhzesovi konjanici i pješaci počinili su strašno krvoproliće. Florijan Gajer zadržao je na okupu ostatak svoje Crne čete, 600 ljudi, i probio se s njima prema selu Ingolštat, 200 ljudi zaposjelo je crkvu i groblje, a 400 zamak. Falačani su išli u potjeru za njim, jedna kolona od 1.200 ljudi zauzela je selo i zapalila crkvu; što nije našlo smrt u plamenu, bilo je smaknuto. Zatim su Falačani probili topovima trošni zid zamka i pokušali s jurišem. Zaštićeni jednim unutrašnjim zidom, seljaci su ih dva puta odbili, ali su oni porušili topovima i ovaj drugi zid i izvršili zatim treći juriš, koji je uspio. Polovina Gajerovih ljudi je pobijena; s posljednje dvije stotine on je sretno umakao. Ali već slijedećeg dana (duhovski ponedjeljak) otkriveno je njegovo sklonište; Falačani su opkolili šumu u kojoj se bio sakrio i pobili sav odred. Samo je 17 ljudi zarobljeno u toku ta dva dana. Florijan Gajer se opet probio s nekoliko najodlučnijih ljudi i pošao ka Gajldorfcima, koji su se opet bili sakupili u jačini od oko 7.000 ljudi. No kad je stigao, našao ih je, zbog poražavajućih vijesti sa svih strana, većinom opet u rasulu. Pokušao je da skupi po šumama raspršene ljude, ali su ga 9. juna kod Hala iznenadile trupe, i pao je boreći se.

Truhzes, koji je odmah poslije pobjede kod Kenigshofena poslao vijest opsjednutima u Frauenbergu, pošao je sada na Vircburg. Gradsko vijeće se tajno sporazumjelo s njim, tako da je vojska Švapskog saveza mogla da noću uoči 7. juna opkoli grad sa 5.000 seljaka koji su se nalazili u njemu i da slijedećeg jutra bez kapi krvi uđe kroz kapije koje je otvorilo gradsko vijeće. Ovim izdajstvom vircburških »uvaženih« razoružan je posljednji franački seljački odred i zarobljeni svi njegovi vođe. Truhzes je naredio da se odmah pogubi 81 čovjek. Sad su u Vircburg pristizali razni franački kneževi: sam vircburški biskup, bamberški biskup i brandenburško-anspahški markgraf. Milostiva gospoda su podije-

lila među sobom uloge. Truhzes je pošao s bamberškim biskupom, koji je sada odmah pogazio svoj sporazum sa seljacima i izručio svoju zemlju bijesnim razbojničkim hordama švapske savezničke vojske. Markgrof Kazimir je pustošio svoju vlastitu zemlju. Tajningen je spaljen; nebrojena sela su opljačkana ili popaljena; pored toga, markgrof je u svakom gradu održao krvava suđenja. U Nojštatu na Ajšhi naredio je da se pogubi osamnaest, u Bergelu četrdeset tri ustanika. Odatle je pošao ka Rotenburgu, gdje su patriciji već bili izvršili kontrarevoluciju i uhapsili Štefana fon Mencingena. Rotenburški sitni građani i plebejci morali su sada da teško ispaštaju što su se prema seljacima dvolično ponašali, što su do posljednjeg trenutka odbijali da im pomognu, što su u svom lokalnom, ograničenom egoizmu insistirali na ugušivanju seoske radinosti u korist gradskih cehova i što su se tek protiv svoje volje odrekli gradskih prihoda koji su tekli iz feudalnih obaveza seljaka. Markgraf je naredio da se šesnaestorici njih odrubi glava, a prvome, razumije se, Mencingenu. — Vircburški biskup je na isti način krstario po svojoj oblasti, svuda pljačkajući, pustošeći i paleći. Na svom pobjedničkom pohodu on je naredio da se pogubi 256 ustanika i okrunio je svoje djelo, na svom povratku u Vircburg, pogubljenjem još trinaestorice Vircburžana.

U oblasti Majnca je namjesnik, biskup Vilhelm fon Štrasburg, uspostavio mir bez otpora. On je naredio da se pogube samo četvorica. Rajngau, koji se također bio pobunio, ali gdje je već odavna sve bilo pošlo kući, naknadno je napao Froven fon Huten, Ulrihov rođak, i sasvim ga »umirio« pogubljenjem dvanaestorice vođa zavjere. Frankfurt, koji je doživio također značajne revolucionarne pokrete, držali su na uzdi s početka popustljivošću gradskog vijeća, a zatim vrbovanim trupama. U rajnskoj Falačkoj se, otkako je knez-izbornik pogazio sporazum, opet bilo okupilo oko 8.000 seljaka i ponovo su palili manastire i zamkove; ali trijerski nadbiskup je pošao cabernskom maršalu u pomoć i potukao ih kod Pfederšajma već 23. maja. Nizom zvjerstava (samo u Pfederšajmu su pogubljena 82 čovjeka) i zauzećem Vajsenburga 7. jula završen je ovdje ustanak.

Od svih odreda trebalo je pobijediti još samo dva: Hegauško-švarcvaldski i Algojski. Nadvojvoda Ferdinand je spletkario s oba odreda. Kao što su markgrof Kazimir i drugi kneževi težili da ustanak iskoriste za prisvajanje crkvenih zemalja i kneževina, tako je on nastojao da ga iskoristi za jačanje moći austrijske dinastije. On je pregovarao s algojskim vođom Valterom Bahom i s hegauškim Hansom Milerom iz Bulgenbaha, kako bi nagovorio seljake da se izjasne za priključenje Austriji, ali iako su oba vođe bili potkupljivi, oni kod odreda nisu mogli da provedu ništa više do da Algojci zaključe s nadvojvodom primirje i da ostanu neutralni prema Austriji.

Hegauovci su na svom povlačenju iz Virtemberga popalili niz zamkova i dobili pojačanja iz markgrafsko-badenskih zemalja. Oni su 13. maja pošli na Frajburg, obasipali ga od 18. artiljerijom i ušli 23, pošto je grad kapitulirao, s razvijenim zastavama ušli u njega. Odatle su pošli na Štokah i Radolfcel i dugo vodili bezuspješan mali rat protiv posada ovih gradova. Ovi su, kao i plemstvo i susjedni gradovi, pozvali u pomoć, na osnovu vajngartenskog sporazuma, Jezerce, i negdašnji ustanici iz Jezerskog odreda digli su se, u jačini od 5.000 ljudi, protiv svojih saveznika. Tolika je bila lokalna ograničenost tih seljaka. Samo 600 njih oduprli su se tome, htjeli da se priključe Hegauovcima, i bili masakrirani. Hegauovci su pak, po nagovoru potkupljenog Hansa Milera iz Bulgenbaha, već napustili opsadu, i kad je Hans Miler uskoro zatim pobjegao, oni su se razišli. Ostatak se ušančio na Hilcingenskom Prelazu, gdje su ga 16. jula potukle i uništile trupe koje su dotle prikupljene. Posredstvom švicarskih gradova, s Hegauovcima je zaključen sporazum, koji međutim nije spriječio da Hans Miler, usprkos svom izdajstvu, bude uhapšen u Laufenburgu i pogubljen. U Brajsgauu je sada i Frajburg ispao (17. jula) iz saveza seljaka i poslao trupe protiv njih; no i ovdje je, zbog slabosti kneževskih oružanih snaga, zaključen 18. septembra u Ofenburgu jedan sporazum, kojim je bio obuhvaćen i Šundgau. Prisiljene tiranijom grofa fon Sulca, ponovo su ustale onih osam grupa iz Švarcvalda i Kletgauovci, koji još nisu bili razoružani, ali su u oktobru bili potučeni. 13. novembra

Švarcvaldci su prisiljeni na sporazum, a 6. decembra je pao Valdšut, posljednji bedem ustanka na gornjoj Rajni.

Algojci su, poslije Truhzesova odlaska, opet nastavili svoje napade na manastire i zamkove i vršili energične odmazde za pustošenja švapske savezne vojske. Oni su imali protiv sebe samo mali broj trupa, koje su poduzimale samo pojedinačne male napade, ali nikada nisu smjele zalaziti za njima po šumama. U junu je izbio u Memingenu, koji se držao prilično neutralno, jedan veći pokret protiv patricija, koji je ugušen samo tako što se u blizini slučajno nalazilo nešto švapskih saveznih trupa, koje su u pravo vrijeme pritekle patricijima u pomoć. Šapeler, propovjednik i vođa plebejskog pokreta, umakao je u Sankt Galen. Seljaci su pošli sada pod grad i upravo su htjeli da otpočnu da topovima probijaju zidove, kad čuju da se Truhzes približava od Vircburga. 27. jula oni su mu pošli u susret s dvije kolone preko Babenhauzena i Oberginсburga. Nadvojvoda Ferdinand je još jednom pokušao da pridobije seljake za austrijsku dinastiju. Pozivajući se na primirje koje je s njima sklopio, on je pozvao Truhzesa da ne nadire dalje protiv seljaka. Švapski savez je ipak naredio Truhzesu da napada, samo da se okani žarenja i paljenja; Truhzes je međutim bio odveć pametan a da bi se odrekao svog glavnog i najodlučnijeg ratnog sredstva, čak i da mu je bilo moguće da obuzda landsknehte, koje je od Bodenskog jezera pa do Majne vodio iz nasilja u nasilje. Seljaci, u jačini od oko 23.000 ljudi, zauzeli su položaj iza Ilera i Lojbasa. Prema njihovom frontu stajao je Truhzes s 11.000 ljudi. Položaji obje vojske bili su jaki; konjica nije mogla da djeluje na tom terenu; a ako su Truhzesovi landsknehti bili nadmoćniji od seljaka po organizaciji, vojničkim pomoćnim izvorima i disciplini, to su Algojci imali u svojom redovima mnoštvo isluženih vojnika i iskusnih starješina i raspolagali brojnim topovima s uvježbanim ljudstvom. 19. jula otvorila je švapska savezna vojska topovsku vatru, koja je 20. nastavljena s obje strane, no bez rezultata. 21. se pridružio Truhzesu Georg fon Frundsberg s 300 landsknehta. On je poznavao mnoge seljačke starješine, koji su služili pod njim u talijanskim pohodima, i počeo da s njima pregovara. Gdje nisu bila dovoljna vojnička sredstva, uspjela je izdaja. Valter Bah i više drugih star-

ješina i tobdžija prodali su se. Oni su naredili da se upali sva seljačka rezerva baruta i uvjerili odred da treba da pokuša s opkoljavanjem. Ali tek što su seljaci izašli iz svog utvrđenog položaja, pali su u zamku koju im je namjestio Truhzes u dogovoru s Bahom i ostalim izdajnicima. Oni su se utoliko manje mogli braniti što su ih njihove starješine, izdajnici, ostavili pod izgovorom da hoće da izvrše izviđanje, i već se nalazili na putu za Švicarsku. Dvije seljačke kolone su tako potpuno uništene, a treća, pod Knopfom iz Lajbasa, uspjela je da se još u redu povuče. Ona je opet zauzela položaj na Kolenbergu kod Kemptena, gdje ju je Truhzes opkolio. Ni ovdje se on nije usudio da je napadne. Presjekao joj je dovoz i nastojao da je demoralizira, naredivši da se spali oko 200 sela u okolini. Glad i prizor s njihovim zapaljenim kućama natjerali su najzad seljake da se predaju (25. jula). Više od dvadeset njih odmah je pogubljeno. Knopf iz Lajbasa, jedini vođa ovog odreda koji nije izdao svoju zastavu, pobjegao je u Bregenc. Ali ovdje je uhapšen, i poslije dugog tamnovanja obješen.

Time je završen švapsko-franački seljački rat.

VI

TIRINŠKI, ELZAŠKI i AUSTRIJSKI SELJAČKI RAT

Odmah čim su izbili pokreti u Švapskoj, opet je pohitao *Tomas Mincer* u *Tiringen* i nastanio se, krajem februara ili početkom marta, u slobodnom carskom gradu *Milhauzenu*, gdje je njegova stranka bila najjača. On je držao sve konce pokreta u svojoj ruci. Znao je kakva se opća oluja spremala u južnoj Njemačkoj, pa je stavio sebi u zadatak da Tiringen pretvori u centar pokreta za sjevernu Njemačku. Naišao je na veoma plodno tlo. Sam Tiringen, glavno žarište reformatorskog pokreta, bio je silno uznemiren; a materijalna nevolja ugnjetenih seljaka, ništa manje nego revolucionarna, vjerska i politička učenja, koja su se onda širila, bila je pripremila za opći ustanak i susjedne zemlje — Hesen, Sasku i oblast Harza. Naročito je u Milhauzenu sva masa sit-

nih građana bila pridobijena za ekstremni, Mincerov smjer, i jedva je čekala trenutak kada će pokazati svoju brojnu nadmoćnost nad oholim patricijima. Sam Mincer je morao da ih stišava da se ne bi preuranilo. Ali njegov učenik Pfajfer, koji je ovdje rukovodio pokretom, već se toliko bio kompromitirao da nije mogao da zadrži eksploziju, i već 17. marta 1525, još prije općeg ustanka u južnoj Njemačkoj, digao je Milhauzen svoju revoluciju. Staro patricijsko gradsko vijeće je oboreno, a vlast data u ruke novoizabranom »vječitom vijeću«, čiji predsjednik je bio Mincer.[50]

Najgore što može da se desi vođi jedne ekstremne stranke jeste to da bude prisiljen da preuzme vlast u jednoj epohi kada pokret još nije zreo za vladavinu klase koju on zastupa i za provođenje mjera koje iziskuje vladavina te klase. Šta on *može* da čini, ne zavisi od njegove volje, nego od nivoa do kojeg se popela suprotnost raznih klasa i od stupnja razvitka materijalnih uvjeta života, produkcionih i prometnih odnosa, na kome počiva dati stupanj klasnih suprotnosti. Šta on *treba* da čini, šta od njega zahtijeva njegova vlastita stranka, opet ne zavisi od njega, ali ni od stupnja razvitka klasne borbe i njenih uvjeta; on je vezan svojim dotadašnjim doktrinama i zahtjevima, koji opet ne proizlaze iz trenutnog međusobnog položaja društvenih klasa i iz trenutnog, manje ili više slučajnog stanja produkcionih i prometnih odnosa, nego iz njegovog većeg ili manjeg pronicanja u opće rezultate društvenog i političkog pokreta. Tako se on neizbježno nalazi u nerješivoj dilemi: ono što *može* da čini — protivrječi čitavom njegovom dotadašnjem nastupu, njegovim principima i neposrednim interesima njegove stranke; a ono što *treba* da čini — ne može se provesti. Jednom riječju, on je prisiljen da zastupa ne svoju stranku, svoju klasu, nego onu klasu za čiju je vlast pokret upravo zreo. On mora, u interesu samog pokreta, da provodi interese njemu tuđe klase, a da svojoj vlastitoj klasi zamazuje oči frazama i obećanjima, uvjeravanjem da su interesi one

[50] Kasnijim istraživanjima je ustanovljeno da Mincer nije imao nikakav službeni položaj u milhauzenskom »Vječitom vijeću«. Ali prisustvujući njegovim sjednicama i rukovodeći njegovom djelatnošću, on je faktično bio na čelu nove revolucionarne vlade. *Prev.*

tuđe klase njeni vlastiti interesi. Ko dospije u ovaj naopaki položaj, nema mu spasa. I u najnovije vrijeme doživjeli smo takvih primjera; da podsjetimo samo na položaj koji su u posljednjoj francuskoj privremenoj vladi zauzeli predstavnici proletarijata,[51] iako su oni sami predstavljali jedan vrlo podređen stupanj razvitka proletarijata. Ko poslije iskustva februarske vlade — da i ne govorimo o našim plemenitim njemačkim privremenim vladama i državnim regenstvima — može pretendirati na oficijelne položaje, mora da je ili sasvim ograničen, ili da ekstremnorevolucionarnom pokretu pripada u najbolju ruku samo na riječima.

Mincerov položaj na čelu milhauzenskog »vječitog vijeća« bio je međutim još mnogo opasniji od položaja ma kojeg suvremenog revolucionarnog upravljača. Ne samo tadašnji pokret, nego ni čitavo njegovo stoljeće nije bilo zrelo za provođenje ideja koje je i sam on tek bio počeo da nejasno naslućuje. Klasa koju je on predstavljao, daleko od toga da je bila potpuno razvijena i sposobna da podjarmi i preuredi čitavo društvo, upravo je tek počinjala da nastaje. Društveni preokret koji mu je lebdio u fantaziji imao je toliko malo osnova u tadašnjim materijalnim uvjetima, da su ti uvjeti pripremali čak jedan društveni poredak koji je upravo bio suprotan društvenom poretku o kom je on sanjao. Ali pri tom je on ostao vezan za svoje dotadašnje propovijedi o kršćanskoj jednakosti i evanđeoskoj zajednici dobara: on je morao bar pokušati da to provede. Proklamirana je zajednica dobara, ista, [illegible] obaveza na rad i ukidanje svake vlasti. Ali u stvarnosti Milhauzen je ostao republikanski imperijski grad s nešto demokratiziranim ustavom, sa senatom biranim općim glasanjem, koji je stajao pod kontrolom skupštine, i sa jednom na brzu ruku improvizovanom organizacijom za ishranu sirotinje. Društveni preokret, koji se protestantskim građanskim suvremenicima učinio tako užasnim, nije u stvari pošao nikad dalje od slabog i nesvjesnog pokušaja preuranjenog uspostavljanja kasnijeg buržoaskog društva.

---

[51] Engels ima u vidu sitnoburžoaskog socijalista Luisa Blana i radnika Albera (Aleksandar Marten) koji su kao predstavnici proletarijata ušli u buržoasku privremenu vladu Francuske republike, formiranu u februaru 1848. *Prev.*

Izgleda da je sam Mincer osjećao duboki jaz koji je postojao između njegovih teorija i neposredno date stvarnosti, jaz koji mu je utoliko manje mogao ostati sakriven ukoliko su se iskrivljenije morala odražavati njegova genijalna shvaćanja u sirovim glavama mase njegovih pristalica. On se dao na širenje i organiziranje pokreta s vatrenošću koja je i za samog njega bila nečuvena; pisao je pisma i slao glasnike i emisare na sve strane. Njegova pisma i propovijedi odišu revolucionarnim fanatizmom, koji zadivljuje čak i poslije njegovih ranijih spisa. Sasvim je nestalo naivnog mladićkog humora revolucionarnih Mincerovih pamfleta; nema više mirnog, postepenog izlaganja mislioca, koje mu je ranije bilo svojstveno. Mincer je sada sasvim prorok revolucije; on neprestano potpiruje mržnju protiv vladajućih klasa, podbada najdivlje strasti, i govori još samo u snažnim obrtima koje vjerski i nacionalni delirijum stavlja u usta starozavjetnim prorocima. Vidi se po stilu u koji je on morao sada da se unosi, na kakvom je stupnju razvitka bila publika na koju je imao da utječe.

. Primjer Milhauzena i Mincerova agitacija brzo su nadaleko djelovali. U *Tiringenu*, u *Ajhsfeldu* u *Harcu*, u *saskim vojvodstvima*, u *Hesenu* i *Fuldi*, u *gornjoj Franačkoj* i u *Fogtlandu* svuda su se dizali seljaci, okupljali se u odrede i palili zamkove i manastire. Mincer je manje ili više priznavan za vođu cijelog pokreta, a Milhauzen je ostao centralna tačka, dok je u Erfurtu pobijedio jedan čisto građanski pokret, a tamošnja vladajuća stranka stalno zauzimala dvoličan stav prema seljacima.

Kneževi su u Tiringenu bili s početka isto onako smeteni i bespomoćni u odnosu prema seljacima kao i oni u Franačkoj i Švapskoj. Tek posljednjih dana aprila uspjelo je hesenskom landgrafu da sakupi jedan korpus — istom onom landgrofu Filipu, čiju pobožnost protestantske i buržoaske istorije reformacije tako mnogo umiju da hvale i o čijim ćemo bestidnostima prema seljacima odmah čuti koju riječcu. Landgrof Filip je s nekoliko brzih pohoda i energičnim mjerama uskoro pokorio najveći dio svoje zemlje, prikupio nove odrede i uputio se zatim u oblast fuldskog opata, svog dotadašnjeg vazalnog gospodara. On je 3. maja

potukao kod Frauenberga Fuldski seljački odred, pokorio cijelu zemlju i iskoristio priliku ne samo da se otrese opatove vrhovne vlasti, nego da čak fuldsku opatiju pretvori u hesenski feud — zadržavajući, prirodno, pravo na njenu kasniju sekularizaciju. Zatim je zauzeo Ajzenah i Langnsalcu i pošao, sjedinivši se s vojvodskim saskim trupama, na centar ustanka, na Milhauzen. Mincer je okupio svoje borbene snage, oko 8.000 ljudi i nekoliko topova, kod Frankenhauzena. Tiringijski odred ni izdaleka nije imao onu ubojnost kakvu je jedan dio gornjošvapskih i franačkih odreda suprotstavio Truhzesu; on je bio slabo naoružan i loše disciplinirman, imao je malo izvježbanih vojnika i nije imao starješina. Sam Mincer nije, očigledno, raspolagao ni najmanjim vojnim znanjima. Pa ipak su kneževi našli za shodno da i ovdje upotrijebe taktiku koja je Truhzesu tako često pomogla da pobijedi: vjerolomstvo. Oni su 16. maja otpočeli pregovore, zaključili primirje, a zatim iznenada napali seljake, još prije nego što je isteklo primirje.

Mincer se nalazio sa svojim ljudima na i danas tako zvanom Šlahtbergu, ušančen iza zaklona od kola. Obeshrabrenost je već jako zahvatala odred. Kneževi su obećali amnestiju ako im odred izruči Mincera živa. Mincer je sazvao svoje ljude u krug i stavio kneževske prijedloge na diskusiju. Jedan vitez i jedan pop su se izjasnili za kapitulaciju; Mincer je naredio da se obojica odmah izvedu u krug i da im se odrube glave. Ovaj energični teroristički akt, pozdravljen od odlučnih revolucionara klicanjem, opet je unio izvjesnu stabilnost u odred. No najzad bi se odred ipak najvećim dijelom razišao bez otpora, da nisu primijetili kako se kneževski landknehti, opkolivši brdo, usprkos primirju približuju u zatvorenim kolonama. Brzo je formirana fronta iza kola, ali već su topovske i puščane kugle padale po poluzaštićenim, borbi nevičnim seljacima, i već su landsknehti bili stigli do kolskih barikada. Poslije kratkog otpora probijena je linija od kola, zarobljeni seljački topovi, a sami seljaci razbijeni. Oni su bježali u divljem neredu i tako tim sigurnije padali u ruke zaobilaznim kolonama i konjici, koje su među njima izvršile nečuveno krvoproliće. Od osam hiljada seljaka pobijeno je preko pet hiljada. Ostatak je pobjegao u Frankenhauzen, a u stopu za njima došla je i kne-

ževska konjica. Grad je zauzet. Ranjen u glavu, Mincer je otkriven u jednoj kući i zarobljen. 25. maja predao se i Milhauzen; Pfajfer, koji je bio ostao tamo, umakao je, ali je uhapšen u oblasti Ajzenaha.

Mincer je u prisustvu kneževa udaren na muke, a zatim pogubljen. Pošao je na gubilište isto onako hrabro kao što je hrabro i živio. Najviše ako je imao dvadeset i osam godina kad je pogubljen. I Pfajfer je smaknut, a osim njih dvojice i bezbroj drugih. U Fuldi je božji čovjek, Filip od Hesena, počeo svoje krvavo suđenje; on i saski kneževi naredili su da se posijeku mačem, pored ostalih: u Ajzenahu 24, u Langensalci 41, poslije bitke kod Frankenhauzena 300, u Milhauzenu preko 100, kod Germara 26, kod Tingede 50, kod Zangerhauzena 12, u Lajpcigu 8 ustanika, da i ne govorimo o sakaćenjima i drugim blažim mjerama, o pljačkama i paljevinama sela i gradova.

Milhauzen se morao odreći svog položaja slobodnog carskog grada i bio je pripojen saskim zemljama, isto kao fuldska opatija hesenskoj landgrofoviji.

Kneževi su sada pošli preko Tirinške šume, gdje su franački seljaci iz Bildhauzenskog logora bili stupili u savez s Tirinžanima i popalili mnoge zamkove. Pred Majningenom je došlo do borbe; seljaci su potučeni i povukli se natrag ka gradu. Grad im je iznenada zatvorio vrata i zaprijetio da ih napadne s leđa. Odred je, doveden u tjesnac ovim izdajstvom svojih saveznika, kapitulirao pred kneževima i razbjegao se već u toku pregovora. Bildhauzenski logor se već odavna bio raspao, i tako je s razbijanjem ovog odreda uništen posljednji ostatak ustanika iz Saske, Hesena, Tiringena i gornje Franačke.

U *Elzasu* je ustanak izbio kasnije nego na desnoj strani Rajne. Tek sredinom aprila digli su se seljaci u štrasburškoj biskupiji, a uskoro za njima seljaci gornjeg Elzasa i Zundgua. 18. aprila opljačkao je jedan donjoelzaški seljački odred manastir Altdorf; ostali odredi formirali su se kod Ebershajma i Bara, kao i u dolinama Vilera i Urbisa. Oni su se ubrzo koncentrirali u veliki donjoelzaški odred i organizirali zauzeće gradova i sela, kao i razaranje manastira.

Svuda je uziman u vojsku treći čovjek. Dvanaest tačaka ovog odreda znatno su radikalnije od švapsko-franačkih.[52]

Dok se jedna donjoelzaška kolona koncentrirala početkom maja kod Sankt Hipolita i, poslije neuspjelog pokušaja da zauzme ovaj grad, uzela, u sporazumu s građanima, pod svoju vlast 10. maja Berken, 13. Rapoltsvajler, 14. Rajhenvajer, dotle je jedna druga pošla pod Erazmusom Gerberom da izvrši prepad na Štrasburg. Pokušaj nije uspio, kolona se uputila ka Vogezima, razorila manastir Maursminster i opsjela Cabern, koji se 13. maja predao. Odavde je pošla na lotarinšku granicu i pobunila susjedni dio vojvodstva, zauzevši ujedno planinske tjesnace. Kod Herbichajma na Sari i kod Najburga formirani su veliki logori; kod Sargeminda se ušančilo 4.000 njemačko-lotarinških seljaka; najzad, dva izbočena odreda — Kolbenski u Vogezima kod Štircelbrona, i Kleburški odred kod Vajsenburga — osiguravali su front i desno krilo, dok se lijevo krilo naslanjalo na Gornjoelzašane.

Ovi, od 20. aprila u pokretu, natjerali su 10. maja Sulc, 12. Gebvajler, 15. Senhajm i okolinu da se priključe seljačkom bratstvu. Austrijska vlada i okolni carski gradovi ujedinili su se, istina, odmah protiv njih, ali su bili odveć slabi da im pruže ozbiljan otpor, a kamoli da ih napadnu. Tako je, izuzev nekoliko gradova, sav Elzas do sredine maja bio već u rukama ustanika.

No već se približavala vojska koja je trebalo da slomi drzovitost elzaških seljaka. Bili su to *Francuzi*, koji su ovdje izvršili restauraciju plemićke vlasti. Lotarinški vojvoda Anton krenuo je već 6. maja s vojskom od 30.000 ljudi, među kojima se nalazio cvijet francuskog plemstva i španjolske, pijemontske, lombardijske, grčke i albanske pomoćne trupe.

---

[52] Tačke elzaških seljaka ne samo da su oštrije formulirale antifeudalne zahtjeve izložene u »Dvanaest tačaka« švapsko-franačkog seljaštva (ukidanje kmetstva, vraćanje općinske zemlje koju je uzurpiralo plemstvo, itd.) nego su u mnogome išle dalje od tog programa. Bile su usmjerene i protiv lihvara, zahtijevale su ukidanje ne samo male desetine nego i velike desetine, proklamirale su pravo mjesnog stanovništva da skida funkcionere koji su izazvali nezadovoljstvo naroda i da ih zamjenjuje novim. *Prev.*

16. maja naišao je kod Licelštajna na 4.000 seljaka, koje je bez muke potukao, a već 17. je natjerao na kapitulaciju Cabern, koji su bili posjeli seljaci. Ali već dok su Lotarinžani ulazili u grad i razoružavali seljake, kapitulacija je pogažena; landsknehti su napali nezaštićene seljake i većinom ih pobili. Ostale donjoelzaške kolone su se raspršile, a vojvoda Anton pošao prema Gornjoelzašanima. Ovi, koji su odbili da pođu na Cabern u pomoć Donjoelzašanima, budu sada kod Šervajlera napadnuti svim lotarinškim snagama. Oni su se veoma hrabro branili, ali ogromna nadmoćnost — 30.000 protiv 7.000 — i izdaja od strane većeg broja vitezova, naročito od strane rajhenvajerskog namjesnika, učinili su uzaludnom svaku hrabrost. Oni su potpuno potučeni i razbijeni. Vojvoda je s uobičajenom okrutnošću umirio sada sav Elzas. Samo je Zundgau ostao pošteđen njegova prisustva. Pod prijetnjom da će ga pozvati u svoju zemlju, austrijska vlada je ovdje natjerala svoje seljake početkom juna na zaključenje sporazuma u Enzishajmu. Ali ona je sama opet odmah pogazila taj sporazum i naredila masovna vješanja propovjednika i vođa pokreta. Na to su seljaci digli nov ustanak, koji se svršio time što su seljaci Zundgaua obuhvaćeni ofenburškim sporazumom (18. septembra).

Ostalo nam je sada da opišemo još seljački rat u *austrijskim alpskim zemljama.* Ovi krajevi, kao i susjedna *salcburška nadbiskupija,* nalazili su se još od vremena »stare pravde« u stalnoj opoziciji prema vladi i plemstvu, i reformatorska učenja su i ovdje naišla na pogodno tlo. Vjerski progoni i samovoljni poreski tereti doveli su do izbijanja ustanka.

Grad *Salcburg* je, potpomagan od strane seljaka i rudara, još 1522. bio u svađi s nadbiskupom zbog svojih gradskih privilegija i zbog pitanja bogosluženja. Krajem 1524. biskup je s uvrbovanim landsknehtima napao grad, terorizirao ga topovima sa zamka i progonio heretičke propovjednike. U isto vrijeme je raspisao nove, teške poreze i time do krajnje mjere razdražio svo stanovništvo. Proljeća 1525, u isti čas sa švapsko-franačkim i tirinškim ustankom, iznenada su ustali seljaci i rudari cijele zemlje, organizirali se u odrede pod starješinama *Prasslerom* i *Vajtmozerom,* oslobodili grad i opkolili salcburški zamak. I oni su, kao i za-

padnonjemački seljaci, sklopili kršćanski savez i formulirali svoje zahtjeve u tačkama kojih je ovdje bilo četrnaest.

I u *Štajerskoj, Gornjoj Austriji, Koruškoj i Kranjskoj* gdje su novi nezakoniti porezi, carine i propisi pogađali narod u njegovim najbitnijim interesima, ustali su seljaci u proljeće 1525. Oni su osvojili velik broj zamkova i kod Grisa potukli pobjednika »stare pravde«, starog vojskovođu Ditrihštajna. Iako je vladi uspjelo da obmanama umiri jedan dio ustanika, većina je ipak ostala na okupu i sjedinila se sa Salcburžanima, tako da su sva oblast Salcburga i najveći dio gornje Austrije, Štajerske, Koruške i Kranjske bili u rukama seljaka i rudara.

U Tirolu su reformatorska učenja također našla velik broj pristalica; ovdje su čak, još više nego u ostalim austrijskim alpskim zemljama, s uspjehom radili Mincerovi emisari. Nadvojvoda Ferdinand je i ovdje progonio propovjednike novog učenja i novim samovoljnim finansijskim odredbama na isti način posezao u prava stanovništva. Posljedica toga je bila, kao i svuda, ustanak u proljeće iste 1525. godine. Ustanici, čiji je vrhovni komandant bio jedan mincerovac, Gajsmajer, jedini vojnički talent od značenja među svim seljačkim starješinama, zauzeli su mnoštvo zamkova i postupili veoma energično prema popovima, osobito na jugu, u oblasti Eča. I Forarlbergovci su se digli i priključili se Algojcima.

Pritiješnjen sa svih strana, nadvojvoda je činio ustupak za ustupkom ustanicima, koje je nedavno prije toga htio da istrijebi žarenjem i paljenjem, pljačkom i ubijanjem. On je sazvao zemaljske skupštine nasljednih zemalja i do njihova sastanka sklopio primirje sa seljacima. U međuvremenu se oružao svom silom, da bi što je prije moguće mogao da sa »zlikovcima« govori drugim jezikom.

Primirje, naravno, nije dugo trajalo. Ditrihštajn, kome je ponestalo novca, počeo je da udara namete po vojvodstvima. Pored toga, njegove slavenske i mađarske trupe dozvoljavale su sebi najbestidnija zvjerstva prema stanovništvu. Tako su Štajerci opet ustali, napali noću između 2. i 3. jula vojskovođu Ditrihštajna u Šladmingu i pobili sve što nije govorilo njemački. Sam Ditrihštajn je zarobljen, 3. jula uju-

tru formirali su seljaci porotni sud, koji je između zarobljenika osudio na smrt 40 čeških i hrvatskih plemića. Njima su odmah odrubljene glave. To je djelovalo; nadvojvoda je odmah odobrio sve zahtjeve staleža iz pet vojvodstava (gornje i donje Austrije, Štajerske, Koruške i Kranjske).

I u Tirolu su prihvaćeni zahtjevi zemaljske skupštine i time umiren sjever. Jug je pak, uporno ostajući pri svojim prvobitnim zahtjevima, nasuprot razvodnjenim odlukama zemaljske skupštine, ostao pod oružjem. Tek je u decembru ovdje nadvojvoda silom uspostavio red. On nije propustio da naredi da se pogubi velik broj inicijatora i vođa ustanka koji su mu dopali ruku.

Protiv Salcburga je pošlo u augustu 10.000 Bavaraca pod Georgom fon Frundsbergom. Ova impozantna vojna snaga, kao i svađe koje su izbile među seljacima, natjerali su Salcburžane da s nadbiskupom pregovaraju o sporazumu, koji je zaključen 1. septembra i koji je usvojio i nadvojvoda. Ipak su oba kneza, pojačavši u međuvremenu dovoljno svoje trupe, vrlo brzo pogazila ovaj sporazum i time natjerala salcburške seljake na nov ustanak. Ustanici su se održali preko zime; u proljeće je k njima došao Gajsmajer i otvorio sjajnu borbu protiv trupa koje su nadirale sa svih strana. U nizu veličanstvenih bitaka, on je — u toku maja i juna 1526. — potukao, jedne za drugim, Bavarce, Austrijance, švapske savezne trupe i nadbiskupove salcburške landsknehte i dugo ometao pojedine korpuse da se sjedine. Između bitaka je našao vremena da opsjedne Radštat. Opkoljen, najzad, nadmoćnim trupama sa svih strana, morao se povući, probio se borbom i proveo ostatke svoga korpusa sredinom austrijskih Alpa na mletački teritorij. Mletačka republika i Švicarska pružale su neumornom seljačkom vođi teren za nove intrige; on je još godinu dana pokušavao da ih uvuče u rat protiv Austrije, koji bi mu pružio priliku za novi seljački ustanak. Ali u toku ovih pregovora stigla ga je ruka jednog ubojice; nadvojvoda Ferdinand i salcburški nadbiskup nisu mirovali dokle god je Gajsmajer bio u životu; oni su potkupili jednog bandita, i njemu je uspjelo da 1527. ubije opasnog buntovnika.

VII

POSLJEDICE SELJAČKOG RATA

Gajsmajerovim povlačenjem na mletački teritorij svršen je posljednji epilog Seljačkog rata. Seljaci su svuda opet podvrgnuti svojim crkvenim, plemićkim ili patricijskim gospodarima; ugovori koji su tu i tamo bili s njima sklopljeni pogaženi su, a dosadašnji nameti povećani su ogromnim globama, koje su pobjednici nametnuli pobijeđenima. Najveličanstveniji pokušaj revolucije njemačkog naroda svršio se sramnim porazom i podvostručenim pritiskom. Ali položaj seljačke klase nije se na dugo pogoršao ugušenjem ustanka. Ono što su plemstvo, kneževi i popovi mogli da iz godine u godinu izvuku od seljaka to je već bilo izvučeno prije rata; ondašnji njemački seljak imao je s današnjim proleterom zajedničko to što se njegov udio u proizvodima njegova rada ograničavao na minimum sredstava za život, nužnih za njegovo izdržavanje i za rasplođivanje seljačke rase. Prosječno uzeto, ovdje dakle nije imalo šta više da se uzima. Istina, upropašten je poneki imućniji srednjak, mnoštvo podložnika je satjerano u položaj kmetova, konfiscirani su čitavi pojasevi općinskih zemalja, velik broj seljaka je, zbog razaranja njihovih domova i pustošenja njihovih polja, kao i zbog općeg nereda, bačen među skitnice ili među plebejce po gradovima. No ratovi i pustošenja bili su svakodnevna pojava onog doba, i, uopće uzeto, seljačka klasa je stajala upravo i suviše nisko a da bi se povišenim porezima mogao na duže pogoršati njen položaj. Vjerski ratovi koji su naišli i, najzad, Tridesetogodišnji rat sa svojim neprestanim, masovnim pustošenjima i uništavanjima stanovništva mnogo su jače pogodili seljake nego Seljački rat. Naročito je Tridesetogodišnji rat uništio najveći dio proizvodnih snaga u poljoprivredi i time, kao i istodobnim razaranjem mnogih gradova, uvalio za duže vrijeme seljake, plebejce i upropaštene građane u irsku bijedu u njenom najcrnjem obliku.

Onaj ko je najviše nastradao u Seljačkom ratu, bilo je *svećenstvo*. Njihovi manastiri i zadužbine su bili popaljeni, njihove dragocjenosti popljačkane, prodate u inozemstvo ili istopljene, a njihove rezerve potrošene. Svuda su mogli da

pruže najmanjeg otpora, a pri tom se sav bijes narodne mržnje najjače svaljivao na njih. Ostali staleži — kneževi, plemići i građani — čak su se u duši radovali nevolji omrznutih prelata. Seljački rat je popularizirao sekularizaciju crkvenih dobara u korist seljaka, a svjetovni kneževi i djelomično gradovi dali su se na to da ovu sekularizaciju provedu u *svoju* korist, i uskoro su se u protestantskim zemljama posjedi prelata nalazili u rukama kneževa ili patricija. Ali bilo je dirnuto i u vlast crkvenih kneževa, i svjetovni kneževi su umjeli da narodnu mržnju iskoriste u tom smjeru. Tako smo vidjeli kako je opat manastira Fulde degradiran sa vazalnog gospodara na vazala Filipa od Hesena. Tako je grad Kempten natjerao kneza-opata da mu po bagatelnoj cijeni proda niz dragocjenih privilegija koje je imao u gradu.

Plemstvo je isto tako znatno stradalo. Većina njegovih zamkova bila je uništena, velik broj najuglednijih porodica bio je upropašten i mogao da opstane jedino u službi kneževa. Njegova nemoć prema seljacima bila je ustanovljena; ono je bilo svuda tučeno i prisiljeno na kapitulaciju; spasle su ga samo kneževske vojske. Ono je moralo da sve više gubi svoje značenje kao stalež koji je neposredno podređen caru i da dolazi pod vlast kneževa.

Gradovi, u cjelini uzeto, također nisu imali nikakve koristi od Seljačkog rata. Gotovo svuda je opet učvršćena vlast patricija; opozicija građana bila je za duže vrijeme slomljena. Tako se stari patricijski nemar vukao, sputavajući trgovinu i industriju u svakom pravcu, sve do francuske revolucije. Pored toga, kneževi su učinili gradove odgovornim za momentane uspjehe koje bi u njihovom krilu postizala građanska ili plebejska stranka za vrijeme borbe. Gradovi koji su već ranije pripadali kneževskim oblastima teško su globljeni, lišavani svojih privilegija i nezaštićeni ugnjetavani lakomom samovoljom kneževa (Frankenhauzen, Arnštat, Šmalkalden, Vircburg, itd., itd.), carski gradovi su pripajani kneževskim teritorijama (na primjer Milhauzen), ili pak dovođeni u moralnu zavisnost od susjednih kneževa, kao mnogi franački carski gradovi.

Onaj ko je pod tim okolnostima jedino imao koristi od ishoda Seljačkog rata, bili su *kneževi*. Mi smo vidjeli već na početku našeg izlaganja kako je slabi industrijski, trgovinski i poljoprivredni razvitak Njemačke onemogućavao svako ujedinjavanje Nijemaca u *naciju*, kako je on dopuštao samo lokalnu i provincijsku centralizaciju, i kako su predstavnici ove centralizacije unutar rascjepkanosti, kneževi, bili jedini stalež kome je morala biti od koristi svaka promjena postojećih društvenih i političkih odnosa. Stupanj razvitka tadašnje Njemačke bio je tako nizak i u isto vrijeme tako nejednak u raznim provincijama, da su uporedo sa svjetovnim kneževinama mogle da postoje suverene crkvene jedinice, gradske republike i suvereni grofovi i baruni; ali u isto vrijeme takav razvitak je, mada veoma lagano i mlitavo, no ipak stalno gurao u smjeru *provincijske* centralizacije, tj. u smjeru podređivanja ostalih imperijskih staleža kneževima. Stoga su na kraju Seljačkog rata mogli dobiti jedino kneževi. Tako je u stvari i bilo. Oni nisu dobili samo relativno, time što su oslabljeni njihovi suparnici — svećenstvo, plemstvo i gradovi; oni su dobili i apsolutno, jer su odnijeli glavni plijen na račun svih ostalih staleža. Crkvena imanja sekularizirana su u njihovu korist; jedan dio plemstva, napola ili sasvim upropašten, morao je postepeno doći pod njihovu vrhovnu vlast; novac od globa gradova i sela tekao je u njihovu kasu, koja je, uz to, ukidanjem mnogih gradskih privilegija dobila mnogo šire polje za svoje omiljene finansijske operacije.

Rascjepkanost Njemačke, a jačanje i konsolidiranje te rascjepkanosti bili su glavni rezultat Seljačkog rata, bila je ujedno i uzrok njegova neuspjeha.

Vidjeli smo kako je Njemačka bila rascjepkana ne samo na bezbroj nezavisnih, međusobno potpuno tuđih provincija, nego kako se i nacija, u svakoj od ovih provincija, raspadala u razgranatu mrežu staleža i podstaleža. Osim kneževa i popova, nalazimo plemiće i seljake na selu, patricije, građane i plebejce po gradovima, sve same staleže čiji su interesi bili potpuno tuđi jedni drugima, ukoliko se oni nisu ukrštali i sukobljavali. A nad svim ovim kompliciranim interesima još interes cara i pape. Vidjeli smo kako su se po-

Iako, nepotpuno i već prema mjestima nejednako ti različiti interesi najzad okupili u tri velike grupe; kako je, usprkos tom sporom grupiranju, svaki stalež bio u opoziciji prema smjeru koji su okolnosti nalagale nacionalnom razvitku, počinjao pokret na svoju ruku i time dolazio u sukob ne samo sa svim konzervativnim, nego i sa svim ostalim opozicionim staležima i najzad morao da podlegne. Tako je bilo s plemstvom u Sikingenovom ustanku, tako sa seljacima u Seljačkom ratu, tako s građanima u cijeloj njihovoj pitomoj reformaciji. Tako i sami seljaci i plebejci nisu u većini krajeva Njemačke imali zajedničke akcije i stajali su jedni drugima na putu. Također smo vidjeli iz kakvih je uzroka proizašla ova pocjepkanost klasne borbe i s njom povezani potpuni poraz revolucionarnog i polovični poraz građanskog pokreta.

Iz gornjeg izlaganja bit će zacijelo svakome jasno: kako su lokalna i provincijska rascjepkanost i lokalna i provincijska ograničenost, koja iz nje neminovno proizlazi, upropastile sav pokret; kako ni građani, ni seljaci, ni plebejci nisu mogli da nastupe koncentrirano, u nacionalnim razmjerima, i kako su na primjer seljaci u svakoj provinciji radili na svoju ruku, stalno uskraćivali pomoć okolnim pobunjenim seljacima i stoga stalno bivali satirani u pojedinačnim uzastopnim borbama s vojskama koje mahom nisu bivale ravne ni desetom dijelu cjelokupne ustaničke mase. Razna primirja i sporazumi pojedinih odreda s njihovim protivnicima predstavljaju isto toliko akata izdaje zajedničke stvari, a jedino moguće grupiranje raznih odreda ne prema tome što im je u većoj ili manjoj mjeri bila zajednička njihova vlastita akcija, nego prema tome što im je bio zajednički specijalni neprijatelj kome su podlijegali, najjači je dokaz toga u kolikoj su mjeri seljaci različitih provincija bili tuđi jedni drugima.

I ovdje se, opet sama po sebi, nameće analogija s pokretom od 1848—1850. I 1848. godine su se međusobno sukobljavali interesi opozicionih klasa i svaka klasa radila na svoju ruku. Buržoazija, odviše razvijena a da bi mogla da i dalje podnosi feudalno-birokratski apsolutizam, ipak još nije bila dovoljno jaka da svojim zahtjevima odmah podredi zahtjeve drugih klasa. Proletarijat, odveć slab a da bi raču-

nao s brzim preskakanjem preko buržoaskog perioda i sa skorim uzimanjem vlasti u svoje vlastite ruke, već je pod apsolutizmom bio dobro upoznao slasti buržoaske vladavine i bio je, uopće uzev, odveć razvijen a da bi i za momenat mogao da smatra oslobođenje buržoazije svojim vlastitim oslobođenjem. Masa nacije — sitni građani, zanatlije i seljaci — bila je prepuštena sama sebi od strane njenog, s početka još prirodnog saveznika — buržoazije, kao već suviše revolucionarna, a ponegdje i od strane proletarijata, kao još nedovoljno razvijena; i među sobom opet pocjepkana, ni ona nije ni do čega dotjerala, i oponirala je lijevo i desno svojim suoponentima. Najzad, lokalna ograničenost nije mogla biti veća 1525. među seljacima nego što je ona bila među svim klasama koje su učestvovale u pokretu od 1848. Stotinu lokalnih revolucija, stotinu isto tako nesmetano provođenih lokalnih reakcija koje su se na njih nadovezivale, održavanje pocjepkanosti na male državice, itd. itd., jesu dokazi koji dovoljno jasno govore o tome. *Onaj ko poslije obiju njemačkih revolucija, one od 1525. i one od 1848, i poslije njihovih rezultata još uvijek može da bunca o federativnoj republici, — tome je mjesto nigdje drugdje nego u ludnici.*

Ali obje revolucije, revolucija šesnaestog vijeka i revolucija od 1848—1850, ipak se, usprkos svim analogijama, veoma bitno razlikuju jedna od druge. Iako revolucija od 1848. ne svjedoči ništa o napretku Njemačke, ona ipak svjedoči o napretku Evrope.

Ko je imao koristi od revolucije od 1525? Kneževi. — Ko je imao koristi od revolucije 1848? *Veliki* kneževi — Austrija i Pruska. Iza malih kneževa od 1525. stajali su sitni malograđani, vezujući ih za sebe porezima, a iza velikih kneževa od 1850, iza Austrije i Pruske, stoje suvremeni krupni buržuji, brzo ih podjarmljujući državnim dugom. A iza krupnih buržuja stoje proleteri.

Revolucija od 1525. bila je lokalna njemačka stvar. Englezi, Francuzi, Česi i Mađari već su imali za sobom svoje seljačke ratove kad su Nijemci poveli svoj seljački rat. Ako je Njemačka bila rascjepkana, Evropa je bila još rascjepkanija. Revolucija od 1848. nije bila lokalna njemačka stvar,

nego je bila dio jednog velikog evropskog zbivanja. Uzroci koji su je pokretali u toku cijelog njenog trajanja nisu stiješnjeni na uzan prostor jedne jedine zemlje, čak ne ni na prostor jednog dijela svijeta. Čak, zemlje koje su bile poprište ove revolucije upravo su najmanje učestvovale u njenom stvaranju. One su, manje ili više, besvjesne i bezvoljne sirovine koje se prerađuju u toku jednog pokreta u kom sada učestvuje cio svijet, pokreta koji pod postojećim društvenim uvjetima svakako može da nam izgleda samo kao tuđa sila, mada je on, na kraju krajeva, samo naš vlastiti pokret. Stoga revolucija od 1848. do 1850. ne može da se svrši kao ona od 1525.

(Preveo MILJAN MOJAŠEVIĆ.

Redaktor NATAŠA TKALEC

F. Engels

O DRUŠTVENIM ODNOSIMA U RUSIJI

(»Volksstaat«, 1875)

Ovi redovi su napisani prilikom polemike u koju sam bio upleten s nekim g. Petrom Nikitičem Tkačovom. U jednom članku o ruskom časopisu »Naprijed« koji izlazi u Londonu (»Volksstaat«, 1874, br. 117 i 118) imao sam prilike da sasvim uzgred spomenem ime toga gospodina, ali na način kojim sam navukao na sebe njegovo cijenjeno neprijateljstvo. Ne časeći ni časa gospodin Tkačov je objavio »Otvoreno pismo g. Fridrihu Engelsu, Cirih 1874« u kome priča o meni svakojake čudne stvari i zatim, nasuprot mom krajnjem neznanju, iznosi svoje vlastito mišljenje o stanju stvari i o perspektivama socijalne revolucije u Rusiji. I oblik i sadržina te pisanije nosili su običan bakunjinistički pečat. Pošto je bila objavljena na njemačkom jeziku, smatrao sam da vrijedi truda da odgovorim u »Volksstaat«-u (vidi »Emigrantska literatura«, IV i V, »Volksstaat«, 1875, br. 36 i d.). Prvi dio mog odgovora prikazuje uglavnom bakunjinistički način literarne borbe, koji se sastoji prosto u tome da se protivniku prikači dobra porcija očiglednih laži. Separatnim otiskom u izdanju »Volkssaat«-a ovom prvom, pretežno ličnom dijelu je zadovoljeno. Zato ga ovdje neću objavljivati, i u brošuri koju izdavač želi da izda ostavljam samo drugi dio, koji se uglavnom bavi društvenim prilikama u Rusiji kakve su nastale poslije 1861, poslije takozvanog oslobođenja seljaka.

Razvoj stvari u Rusiji je od najveće važnosti za njemačku radničku klasu. Postojeća ruska imperija predstavlja po-

sljednje veliko uporište cijele zapadnoevropske reakcije. To se najbolje pokazalo 1848. i 1849. Zato što je Njemačka 1848. propustila da digne na oružje Poljsku i povede rat protiv ruskog cara (kao što su to »Nove rajnske novine« tražile od samog početka), mogao je taj isti car 1849. da uguši mađarsku revoluciju koja je već stajala pred vratima Beča, da 1850. sudi u Varšavi, Austriji, Pruskoj i njemačkim državicama i da ponovo uspostavi stari Bundestag. A još prije nekoliko dana — početkom maja 1875. — ruski car je, sasvim kao prije 25 godina, primio u Berlinu na poklonjenje svoje vazale i dokazao da je on i danas još arbitar Evrope. Nijedna revolucija u Zapadnoj Evropi ne može konačno pobijediti dok pored nje postoji današnja ruska država. A Njemačka je njen najbliži susjed, Njemačka je, dakle, prva na udaru ruskih reakcionarnih armija. Pad ruske carističke države, raspad ruske imperije je, dakle, jedan od prvih uslova za konačnu pobjedu njemačkog proletarijata.

Taj pad ne mora nipošto da bude izazvan spolja, bi ga jedan spoljni rat mogao znatno ubrzati. U samoj ruskoj imperiji ima elemenata koji snažno rade na njenom rušenju.

Prvi element su *Poljaci*. Oni su usljed stogodišnjeg ugnjetavanja dovedeni u položaj da budu ili revolucionarni, da potpomažu svaki stvarni revolucionarni ustanak Zapada kao prvi korak ka oslobođenju Poljske, ili da propadnu. A baš sad su u položaju kad svoje zapadnoevropske saveznike mogu tražiti samo u taboru proletarijata. Već sto godina njih stalno izdaju sve buržoaske stranke Zapada. U Njemačkoj se o buržoaziji može uopće govoriti tek od 1848, i od tog vremena ona je stalno neprijateljski raspoložena prema Poljacima. U Francuskoj, Napoleon je izdao Poljsku 1812. i usljed te izdaje izgubio rat, krunu i carstvo; za njegovim primjerom pošli su: 1830. i 1840. buržoasko kraljevstvo, 1848. buržoaska republika, u Krimskom ratu i 1863. Drugo carstvo. I jedni i drugi su podjednako sramno izdavali Poljsku. Pa i danas još francuski radikalni buržoaski republikanci puze pred carem da bi za novu izdaju Poljske iscjenjkali savez za revanš protiv Pruske, baš kao što buržoazija njemačkog Rajha obožava tog istog cara kao zaštitnika evropskog mira, tj. stabilnosti njemačkopruskih aneksija. Is-

krenu podršku bez ikakvih zadnjih namjera Poljaci mogu naći samo kod revolucionarnih radnika, jer su i jedni i drugi podjednako zainteresovani na tome da zajednički neprijatelj padne i jer oslobođenje Poljske znači isto što i taj pad.

Ali djelatnost Poljaka je prostorno ograničena. Ona se ograničava na Poljsku, Litvu i Malorusiju; pravo jezgro ruske imperije, Velikorusija, nepristupačno je njihovoj djelatnosti. Četrdeset miliona Velikorusa su i odveć velik narod i imali su odveć osoben razvoj da bi im se pokret mogao nametnuti spolja. A to nije ni potrebno. U stvari, masa ruskog naroda, seljaci, stoljećima je s pokoljenja na pokoljenje tupo životarila u nekoj vrsti vanistorijske začmalosti, i jedina promjena koja je prekidala tu čamotinju sastojala se u pojedinim uzaludnim ustancima i novim pritiscima plemstva i vlade. Tom vanistorijskom životarenju učinila je kraj sama ruska vlada ukidanjem kmetstva (1861), koje se više nije moglo odgađati, i otkupom feudalnih tereta — mjerom koja je bila udešena na tako lukav način da je većinu seljaka i većinu plemića vodila u sigurnu propast. Dakle, same prilike u kojima se sad nalazi ruski seljak tjeraju ga u pokret, pokret koji je doduše tek u nastajanju, ali koji nezadrživo napreduje usljed ekonomskog položaja seljačke mase, koji je svakog dana sve gori. Potmulo nezadovoljstvo seljaka već sad je činjenica s kojom moraju računati kako vlada tako i sve nezadovoljne i opozicione stranke.

Iz tog proizlazi da ondje gdje je u daljem izlaganju riječ o Rusiji ne treba pod Rusijom podrazumijevati cijelu rusku imperiju, nego isključivo Velikorusiju, tj. područje čije su najzapadnije gubernije Pskov i Smolensk, a najjužnije — Kursk i Voronjež.

Što se tiče same stvari, g. Tkačov priča njemačkim radnicima kako ja u pogledu Rusije ne samo što nemam »nekih znanja«, nego čak pokazujem potpuno »neznanje«, pa se zato osjeća primoranim da im izloži pravo stanje stvari, a naročito razloge zbog kojih se baš sada može u Rusiji kao od šale napraviti socijalna revolucija, mnogo lakše nego u Zapadnoj Evropi.

»Kod nas nema gradskog proletarijata, to je doduše istina; ali mi zato nemamo ni buržoazije... naši radnici imaće da se bore samo *s političkom vlašću — vlast kapitala* je kod nas još u klici. I vama, gospodine, biće svakako poznato da je borba s prvom mnogo lakša nego s drugom.«

Prevrat koji moderni socijalizam želi da postigne sastoji se, ukratko rečeno, u pobjedi proletarijata nad buržoazijom i u novom organizovanju društva putem uništenja svih klasnih razlika. Za ovo je potreban ne samo proletarijat koji će izvršiti taj prevrat, nego i buržoazija u čijim su se rukama društvene proizvodne snage toliko razvile da omogućavaju konačno uništenje klasnih razlika. I kod divljaka i kod poludivljaka često nema klasnih razlika, a kroz takvo stanje je prošao svaki narod. Ali nama neće pasti na pamet da to stanje ponovo uspostavljamo već i zbog toga što su iz njega, s razvojem društvenih proizvodnih snaga, nužno proizišle klasne razlike. Tek na izvjesnom, za naše prilike čak vrlo visokom stupnju razvitka društvenih proizvodnih snaga, biće moguće podići proizvodnju tako visoko da će ukidanje klasnih razlika značiti stvaran napredak, da će ono biti trajno i da neće dovesti do zastoja ili čak nazadovanja u društvenom načinu proizvodnje. Ali taj stupanj razvitka dostigle su proizvodne snage tek u rukama buržoazije. Buržoazija je, prema tome, i s te strane isto tako nužan preduslov socijalističke revolucije kao i sam proletarijat. Prema tome, čovjek koji je kadar da kaže da se ta revolucija može u nekoj zemlji lakše izvršiti zato što ona *doduše* nema proletarijata, *ali* nema ni buržoazije, dokazuje samo da on još mora učiti azbuku socijalizma.

Dakle, ruski radnici — a ti su radnici, kako g. Tkačov sam kaže, »zemljoradnici, pa kao takvi nisu proleteri nego *vlasnici*« — mogu lakše da izvrše revoluciju jer neće imati da se bore s vlašću kapitala, nego »samo s političkom vlašću«, s ruskom državom. A ta država »izgleda kao sila samo izdaleka... ona nema korijena u ekonomskom životu naroda; ona ne otjelovljuje u sebi interese nijednog staleža... Kod vas država nije prividna sila. Ona se objema nogama opire o kapital; ona otjelovljuje u sebi (!) određene ekonomske interese... Kod nas ova stvar stoji upravo obrnuto — naš društveni oblik ima za svoj opstanak da zahvali dr-

žavi, državi koja takoreći visi u vazduhu, koja s postojećim socijalnim poretkom nema ničeg zajedničkog, koja ima svoj korijen u prošlosti, a ne u sadašnjosti«.

Ne zadržavajmo se na konfuznoj predstavi da ekonomskim interesima treba država, koju sami stvaraju, zato da bi se *otjelovili,* ili na smjelom tvrđenju da ruski društveni oblik (u koji spada i seljačka općinska svojina) ima za svoj opstanak da zahvali državi, ili na protivrječnosti da ta ista država »nema ničeg zajedničkog« s postojećim socijalnim poretkom koji je njena vlastita tvorevina. Pogledajmo radije tu »državu koja visi u vazduhu«, koja ne zastupa interese nijednog jedinog staleža.

U evropskoj Rusiji seljaci posjeduju 105 miliona desjatina, a plemići (kako ću ovdje, kratkoće radi, nazivati krupne zemljoposjednike) 100 miliona desjatina zemlje, od čega otprilike polovina otpada na 15.000 plemića, od kojih, prema tome, svaki posjeduje prosječno po 3.300 desjatina. Seljačka zemlja je, dakle, samo nešto malo veća od plemićke. Plemići, kao što se vidi, nemaju ni najmanjeg interesa na postojanju ruske države koja im štiti posjedovanje polovine zemlje. Dalje. Od svoje polovine seljaci plaćaju godišnje 195 miliona rubalja zemljišnog poreza, a plemići — 13 miliona! Zemlje plemića su, prosječno uzeto, dvostruko plodnije od seljačkih, jer je država pri raspravljanju sporova oko otkupa feudalnih tereta oduzela seljacima i dala plemićima ne samo veći dio zemlje, nego i najbolju zemlju, a seljaci su osim toga onu najgoru zemlju morali da plate plemićima kao najbolju. I rusko plemstvo nema nikakvog interesa na postojanju ruske države!

Seljaci su — u svojoj većini — otkupom dovedeni u krajnje bijedan, potpuno neodrživ položaj. Ne samo što im je oduzet najveći i najbolji dio njihove zemlje, tako da je u svim plodnim oblastima imperije seljačka zemlja — za ruske poljoprivredne prilike — mnogo premalena da bi se od nje moglo živjeti. Ne samo što im je za nju bila zaračunata pretjerana cijena, koju im je avansirala država i koju sad moraju s kamatama da otplaćuju državi. Ne samo što je na njih prevaljen sav teret zemljišnog poreza, dok je plemstvo skoro sasvim oslobođeno te obaveze, tako da sam zemljišni porez guta čitavu vrijednost zemljišne rente seljač-

ke zemlje, pa i više, a sva druga seljakova plaćanja, o kojima ćemo odmah govoriti, direktan su odbitak od onog dijela njegovog prihoda koji predstavlja njegovu nadnicu. Ne samo to. Pored zemljišnog poreza, kamata i otplate avansa državi dolaze ovamo, otkako je uvedena mjesna uprava, još i gubernijski i sreski porezi. Glavna posljedica ove »reforme« bilo je novo poresko opterećenje seljakâ. Država je u cijelosti zadržala svoja primanja, a veliki dio izdataka prebacila na gubernije i srezove, koji su za njihovo pokriće udarili nove poreze, pa je u Rusiji pravilo da su viši staleži gotovo oslobođeni od poreza, a da seljak plaća skoro sve.

Takvo stanje je kao stvoreno za zelenaša, a kako su Rusi skoro besprimjerno talentovani za trgovinu na nižem stepenu, za iskorišćavanje povoljnih situacija na tržištu i za kaišarenje koje je s tim nerazdvojno povezano — zar nije još Petar I rekao da jedan Rus izlazi na kraj sa tri Jevrejina — to zelenaš nigdje ne izostaje. Kad se približava vrijeme plaćanja poreza, dolazi zelenaš, kulak — često bogati seljak iz iste općine — i nudi svoj gotov novac. Seljak mora po svaku cijenu imati novac i bez pogovora mora prihvatiti zelenaševe uslove. Time on samo dospijeva u još veći škripac, njemu treba sve više i više gotovog novca. U vrijeme žetve dolazi trgovac žitom; potreba za novcem sili seljaka da proda dio žita koji je njemu i njegovoj porodici potreban za život. Trgovac žitom širi lažne vijesti kojima obara cijene, plaća nižu cijenu, i to često dijelom u svakojakoj visoko zaračunatoj robi; jer i trucksystem je u Rusiji jako razvijen. Veliki ruski izvoz žita zasniva se, kao što se vidi, sasvim neposredno na gladi seljačkog stanovništva. — Drugi način eksploatisanja seljaka je ovaj: špekulant uzima pod zakup od vlade državnu zemlju na duži niz godina, obrađuje je sâm dok ona bez đubrenja daje dobar prinos; zatim je dijeli na parcele i iscrpljenu zemlju daje u pazakup, uz visoku rentu, susjednim seljacima koji na svom nadjelu ne mogu da sastave kraj s krajem. Kao što gore imamo engleski trucksystem, tako ovdje imamo tačno irske middlemen-e. Ukratko, nema zemlje u kojoj bi kapitalistički parazitizam, pored sve strašne primitivnosti buržoaskog društva, bio tako razvijen, tako pokrio i obavio svojim mrežama cijelu zemlju, cijelu narodnu masu, kao baš u Rusiji.

I da sve te pijavice koje isisavaju seljaka nemaju nikakvog interesa na postojanju ruske države, čiji zakoni i sudovi štite njihove lijepe i unosne poslove?

Krupna buržoazija Petrograda, Moskve, Odese, koja se u toku posljednjih deset godina, naročito zahvaljujući željezničkim prugama, nečuveno brzo razvijala, a u toku posljednjih godina cvjetanja špekulacije veselo »učestvovala u krahovima«, izvoznici žita, kudjelje, lana, loja, čiji se čitav posao zasniva na bijedi seljaka, cjelokupna ruska krupna industrija, koja postoji samo zahvaljujući zaštitnoj carini koju joj odobrava država, svi ti značajni i sve brojniji elementi stanovništva da nemaju nikakvog interesa na postojanju ruske države? A da i ne govorimo o bezbrojnoj vojsci činovnika koja preplavljuje i potkrada Rusiju i koja tamo sačinjava pravi pravcati stalež. I kad nas g. Tkačov uvjerava da ruska država nema »korijena u ekonomskom životu naroda, da ona ne otjelovljuje u sebi interese nijednog staleža«, da ona visi »u vazduhu«, onda nam se čini da u vazduhu ne visi ruska država, nego naprotiv — g. Tkačov.

Da je položaj ruskih seljaka poslije oslobođenja od kmetstva postao nesnosan i za duže vrijeme neodrživ, da je već iz tog razloga revolucija u Rusiji na pomolu — to je jasno. Pitanje je samo: šta može i šta će biti rezultat te revolucije? Gospodin Tkačov kaže da će ona biti socijalna. To je čista tautologija. Svaka stvarna revolucija je socijalna, jer dovodi na vlast novu klasu i omogućava joj da preobrazi društvo prema svojoj zamisli. Ali, on hoće da kaže da će revolucija biti socijalistička, da će ona u Rusiji uvesti društveni oblik kome teži zapadnoevropski socijalizam prije nego što mi na Zapadu dođemo do njega — i to u društvenim prilikama gdje se proletarijat i buržoazija javljaju samo sporadično i na nižem stupnju razvitka. A to treba da bude moguće zato što su Rusi takoreći izabrani narod socijalizma i imaju artele i zajedničku svojinu zemlje.

Artel, koji g. Tkačov pominje samo uzgred, a na kome ćemo se mi ovdje zadržati zato što on još od Hercenovog doba igra kod mnogih Rusa tajanstvenu ulogu, — artel je u Rusiji široko rasprostranjena vrsta asocijacije, najjednostavniji oblik slobodne kooperacije kakva se javlja u lovu kod lovačkih naroda. Ni riječ ni predmet nisu slovenskog,

nego tatarskog porijekla. Oboje se nalazi s jedne strane kod Kirgiza, Jakuta itd., a s druge strane kod Laponaca, Samojeda i drugih finskih naroda.[1] Zato se u Rusiji artel prvobitno razvija na sjeveru i istoku, u dodiru s Fincima i Tatarima, a ne na jugozapadu. Oštra klima čini nužnom raznovrsnu industrijsku djelatnost, pri čemu se nedovoljan razvitak gradova i kapitala nadoknađuje, koliko je moguće, ovim oblikom kooperacije. — Jedno od najmarkantnijih obilježja artela, solidarno jemstvo članova prema trećim licima, počiva prvobitno na vezama krvnog srodstva, kao Gewere kod starih Nijemaca, krvna osveta itd. — Uostalom, u Rusiji se riječ artel upotrebljava ne samo za zajedničku djelatnost razne vrste, nego i za zajedničke ustanove. — U radničkim artelima uvijek se bira starješina (starosta), koji vrši poslove blagajnika, knjigovođe itd., a ukoliko je potrebno i poslovođe, i prima posebnu plaću. Takvi se arteli osnivaju:

1) za privremena preduzeća, poslije svršetka kojih se raspuštaju;

2) među licima jednog istog zanimanja, na primjer među nosačima itd.;

3) za prava industrijska, stalna preduzeća.

Oni se osnivaju ugovorom koji potpisuju svi članovi. Ako ti članovi ne mogu da skupe potreban kapital, što se vrlo često dešava, na primjer u preduzećima za spravljanje sira i preduzećima za ribolov (za mreže, čamce itd.), artel pada u ruke zelenašu, koji uz visoku kamatu pozajmljuje sumu novca koja im nedostaje i od tog momenta trpa u svoj džep najveći dio proizvoda. Još groznije su eksploatisani oni arteli koji se kao cjelina unajmljuju kod nekog preduzetnika kao najamni radnici. Oni sami upravljaju svojom industrijskom djelatnošću i time uštеđuju kapitalistu troškove nadzora. Ovaj iznajmljuje članovima artela kolibe za stanovanje i predujmljuje im životne namirnice, pri čemu se ovdje opet razvija najodvratniji trucksystem. Tako kod šumskih radnika i katranara u arhangelskoj guberniji, na mnogim poslovima u Sibiru itd. (v. Flerovskij, »Položenie rabo-

---

[1] O artelu vidi između ostalog: Sbornik materialov ob arteljah v Rossii (Zbornik materijala o artelima u Rusiji), Petrograd 1873, sveska I.

čego klassa v Rossii«. »Položaj radničke klase u Rusiji«, Petrograd 1869). Dakle, ovdje artel služi za to da kapitalistu bitno *olakša* eksploataciju najamnih radnika. A opet s druge strane postoje arteli koji i sami zapošljavaju najamne radnike, radnike koji *nisu* članovi asocijacije.

Vidimo, dakle, da je artel samoniklo i stoga još veoma nerazvijeno kooperativno društvo i da kao takvo nema ničeg isključivo ruskog ili čak slovenskog. Takva društva obrazuju se svuda gdje za to postoji potreba. Tako u Švicarskoj u mljekarama, u Engleskoj kod ribara, gdje su čak veoma raznovrsna. Šleski kubikaši (Nijemci, ne Poljaci), koji su četrdesetih godina izgradili tolike njemačke željezničke pruge, bili su organizovani u prave artele. Jača zastupljenost tog oblika u Rusiji dokazuje, dakako, da u ruskom narodu postoji jaka sklonost za udruživanje, ali još ni izdaleka ne dokazuje njegovu sposobnost da pomoću te sklonosti skoči iz artela pravo u socijalistički društveni poredak. Za ovo je prije svega ostalog potrebno da sam artel bude sposoban za razvitak, da odbaci svoj samonikli oblik, u kome, kao što smo vidjeli, više služi kapitalu nego radnicima, i da se uzdigne *bar* do nivoa zapadnoevropskih kooperativnih društava. Ali, ako jedanput smijemo da povjerujemo g. Tkačovu (što je poslije svega prethodnog više nego riskantno), o tome nema ni govora. Naprotiv, on nas uvjerava s ponosom, koji je za njegovo stanovište u najvećoj mjeri karakterističan:

> »Što se tiče kooperativnih i kreditnih asocijacija njemačkog (!) tipa, koje su prije kratkog vremena vještački presađene u Rusiju, većina naših radnika odnosila se prema njima potpuno ravnodušno, i one su gotovo svuda krahirale.«

Moderno kooperativno društvo je bar dokazalo da može za svoj račun s uspjehom voditi veliku industriju (predionice i tkačnice u Lankaširu). Artel pak ne samo što za ovo nije dosad sposoban, nego će on, ako se ne bude dalje razvijao, u sukobu s velikom industrijom neminovno propasti.

Opštinsku svojinu ruskih seljaka otkrio je oko 1845. pruski vladin savjetnik Haksthauzen i bučno predstavio svijetu kao čudo neviđeno, mada je Haksthauzen u svom vestfalskom zavičaju mogao naći još dosta takvih ostataka, a

kao vladin činovnik bio čak dužan da ih tačno poznaje. Tek od Haksthauzena doznao je Hercen, i sam ruski spahija, da su njegovi seljaci imali zemlju u zajedničkoj svojini, i iskoristio tu stvar da ruske seljake prikaže kao prave nosioce socijalizma, kao rođene komuniste, nasuprot radnicima starećeg, trulog evropskog Zapada, koji su socijalizam morali tek s mukom vještački izgraditi. Od Hercena je ovo doznao Bakunjin, a od Bakunjina g. Tkačov. Čujmo njega:

»Naš narod je... u svojoj velikoj većini... prožet principima općinske svojine; on je, ako se tako smijemo izraziti, instinktivno, tradicionalno komunist. Ideja kolektivne svojine je tako duboko srasla s čitavim pogledom na svijet ruskog naroda (odmah ćemo vidjeti dokle doseže svijet ruskog seljaka) da vlada, sada kad je počela da shvata da je ova ideja nespojiva s principima »dobro uređenog« društva i kad u ime tih principa želi da usadi u svijest i život naroda ideju individualne svojine, može da to postigne samo pomoću bajoneta i knute. Iz ovog se jasno vidi da naš narod, bez obzira na svoju neprosvijećenost, stoji mnogo bliže socijalizmu nego narodi Zapadne Evrope, iako su oni kulturniji.«

U stvari, općinska svojina na zemlju je ustanova koju nalazimo na niskom stupnju razvitka kod svih indogermanskih naroda od Indije do Irske, pa čak i kod Malajaca koji su se razvijali pod indijskim uticajem, na primjer na Javi. Još 1608. godine je zajednička svojina zemlje koja je postojala u novoosvojenoj Sjevernoj Irskoj poslužila Englezima kao izgovor da tu zemlju proglase ničijom i da je konfiskuju u korist krune. U Indiji postoji još i danđanas cio niz oblika zajedničke svojine. U Njemačkoj je ona bila opća pojava; općinske zemlje koje još ovdje ondje postoje ostatak su zajedničke svojine, a često se, naročito u brdskim krajevima, još nailazi na njene jasne tragove: povremene diobe općinske zemlje itd. Tačniji dokazi i pojedinosti u pogledu staronjemačke zajedničke svojine mogu se naći u ražnim *Maurerovim* spisima, koji su za ovo pitanje klasični. U Zapadnoj Evropi, uključujući Poljsku i Malorusiju, ova zajednička svojina postala je na izvjesnom stupnju društvenog razvitka prepreka, kočnica agrarne proizvodnje, i sve je više bila odstranjivana. Međutim u Velikorusiji (tj. Rusiji u pravom smislu riječi) ona se održala do danas, što u prvom redu dokazuje da se agrarna proizvodnja i toj proizvodnji odgo-

varajući agrarni društveni odnosi nalaze tamo još uvijek na veoma nerazvijenom stupnju, što stvarno i jeste tako. Ruski seljak živi i radi samo u svojoj općini; cio ostali svijet postoji za njega samo utoliko ukoliko se miješa u tu njegovu općinu. To je u tolikoj mjeri tačno da u ruskom jeziku ista riječ, mir, znači i »svijet« i »seljačku opštinu«. Ves mir, cio svijet, znači za seljaka skupštinu članova općine. Kad, dakle, g. Tkačov govori o »pogledu na *svijet*« ruskih seljaka, onda je on ruski mir očigledno pogrešno preveo. Takva potpuna izolovanost pojedinih općina, koja u cijeloj zemlji stvara doduše jednake, ali ni u kom slučaju zajedničke interese, prirodna je osnova *orijentalnog despotizma,* i gdje god je, od Indije do Rusije, taj društveni oblik dominirao, on je stalno stvarao taj despotizam, stalno nalazio u njemu svoju dopunu. Ne samo ruska država uopće, nego čak ni njen specifični oblik, carski despotizam, ne visi u vazduhu, već je nužan i logičan proizvod ruskih društvenih odnosa, s kojima, po g. Tkačovu, »nema ničeg zajedničkog«! Dalji razvitak Rusije u *buržoaskom* pravcu i ovdje će malo pomalo ukinuti općinsku svojinu a da se ruska vlada neće morati da umiješa »bajonetima i knutom«. A to će biti utoliko prije što u Rusiji općinsku zemlju seljaci ne obrađuju zajednički, pa tek onda dijele proizvod, kao što se to još i danas radi u pojedinim krajevima Indije; naprotiv, zemlja se s vremena na vrijeme dijeli među pojedine kućne starješine i svak obrađuje svoj dio zasebno. Otud mogućnost vrlo velikih razlika u imovnom stanju između pojedinih članova općine, a te razlike i postoje u stvarnosti. Gotovo svuda među članovima općine bude nekoliko bogatih seljaka — ovdje ondje i milionera — koji igraju ulogu zelenaša i isisavaju seljačku masu. Niko to ne zna bolje od g. Tkačova. Jer dok on njemačkim radnicima priča priču o tome da se ruskim seljacima, tim instinktivnim, tradicionalnim komunistima »ideja kolektivne svojine« može izbiti iz glave samo knutom i bajonetima, dotle u svojoj ruskoj brošuri na str. 15 kaže:

»Među seljaštvom stvara se klasa *kulaka, kupaca i zakupaca* seljačkih i plemićkih zemalja — seljačka aristokratija.«

To je ista sorta krvopija koju smo gore podrobnije opisali.

Najteži udar općinskoj svojini zadao je i opet otkup feudalnih tereta. Plemiću je dodijeljen najveći i najbolji dio zemlje; za seljake često nije ostalo ni koliko je za život potrebno. Osim toga, šume su dodijeljene plemićima; seljak sad mora kupovati drvo za ogrijev, zanate i građu koje je ranije mogao sjeći slobodno. Tako sad seljak ima jedino kuću i golu zemlju, bez sredstava za njeno obrađivanje, a prosječno uzevši ni ona nije dovoljna da ishrani njega i njegovu porodicu od žetve do žetve. U takvim uslovima i pod pritiskom poreza i zelenaštva općinska svojina na zemlju nije više blagodet, ona postaje okov. Seljaci često bježe od nje, s porodicom ili bez nje, da bi se prehranili kao radnici potukači, a svoju zemlju napuštaju.[1]

Kao što vidimo, općinska svojina u Rusiji već davno je preživjela vrijeme svog cvjetanja i, kako po svemu izgleda, ide u susret svome raspadanju. Ali ipak se ne može poreći da postoji mogućnost prevođenja ovog društvenog oblika u viši oblik ukoliko se on održi dotle dok prilike za ovo ne sazru i ukoliko se pokaže sposoban za razvitak u tom pravcu da seljaci neće više obrađivati zemlju individualno nego zajednički,[2] — prevođenja u taj viši oblik a da pri tome ruski seljaci ne bi morali da prođu međustepen buržoaske parcelne svojine. To se pak može desiti samo onda ako u Zapadnoj Evropi još prije potpunog raspada općinske svojine bude uspješno izvršena proleterska revolucija, koja će ruskom seljaku stvoriti preduslove za to prevođenje, naročito one materijalne, koji su mu potrebni da bi u cijelom svom poljoprivrednom sistemu mogao izvršiti prevrat koji je s tim nužno povezan. Čisto razmetanje je, dakle, kad go-

[1] O položaju seljaka vidi, između ostalog, zvanični izvještaj vladine komisije o poljoprivrednoj proizvodnji (1873), zatim Skaldina, »V zaholuste i v stolice« (»U zabačenom provincijskom kutu i u prijestonici«, Petrograd 1870). Ovo djelo napisao je jedan liberalni konzervativac.

[2] U Poljskoj, naročito u Guberniji Grodno, gdje je plemstvo najvećim dijelom upropašćeno ustankom od 1863, seljaci sad stalno kupuju ili zakupljaju plemićka imanja i obrađuju ih nerazdijeljena i *za zajednički račun*. A ti seljaci već stoljećima nemaju općinske svojine i nisu Velikorusi, nego Poljaci, Litvanci i Bjelorusi.

spodin Tkačov veli da ruski seljaci, mada su »vlasnici«, stoje »bliže socijalizmu« nego radnici Zapadne Evrope, koji nemaju nikakve svojine. Baš naprotiv. Ako išta još može spasti rusku općinu i pružiti joj mogućnost da se pretvori u nov, za život doista sposoban oblik, onda je to proleterska revolucija u Zapadnoj Evropi.

Isto tako lako kao s ekonomskom, svršava g. Tkačov i s političkom revolucijom. Ruski narod, priča on, »neprestano protestuje« protiv ropstva, čas u obliku »vjerskih sekta... odbijanja plaćanja poreza... razbojničkih bandi (njemački radnici mogu sebi čestitati na tome što je Šinderhanes, na taj način, otac njemačke socijaldemokratije)... paljevina... ustanaka... i zato možemo ruski narod nazvati instinktivnim revolucionarom«. I tako je Tkačov uvjeren »da je samo potrebno u nekoliko mjesta istovremeno probuditi nagomilano osjećanje ogorčenja i nezadovoljstva koje... stalno kipti u grudima našeg naroda«. Tada će se »ujedinjenje revolucionarnih snaga ostvariti *već samo od sebe*, a borba će morati da se svrši... povoljno po narodnu stvar. Praktična potreba i instinkt samoodržanja« stvaraju sami od sebe »čvrst i neraskidiv savez među protestujućim općinama«.

Lakše i udobnije se revolucija uopće ne može zamisliti. Treba udariti na tri, četiri mjesta istovremeno i »instinktivni revolucionar«, »praktična potreba«, »instinkt samoodržanja« uradiće sve drugo »već sami od sebe«. Ako je to tako lako, sasvim je neshvatljivo zašto revolucija nije već davno izvršena, narod oslobođen i Rusija pretvorena u socijalističku uzor-zemlju.

Međutim, stvari stoje sasvim drukčije. Ruski narod, taj instinktivni revolucionar, dizao je doduše bezbrojne izolovane seljačke ustanke protiv *plemstva* i protiv pojedinih činovnika, ali *nikad protiv cara*, osim ako mu je na čelo stao kakav *samozvanac* i tražio za sebe prijesto. Posljednji veliki seljački ustanak pod Katarinom II bio je moguć samo zato što se Jemeljan Pugačov izdavao za njenog supruga Petra III, koga njegova žena tobože nije ubila, nego zbacila s prijestola i zatvorila, a on pobjegao. Naprotiv, car je ruskom seljaku bog na zemlji: Bog visok, car dalek — govori

on u nevolji. Da je masa seljačkog stanovništva, naročito poslije otkupa feudalnih tereta, dovedena u položaj koji joj sve više i više nameće borbu i protiv vlade i cara, to je van sumnje; ali bajku o »instinktivnom revolucionaru« može g. Tkačov da priča nekom drugom.

Čak i u slučaju *kad* bi masa ruskih seljaka i bila još *toliko* instinktivno revolucionarna, čak i *kad* bismo zamislili da se revolucije mogu praviti po porudžbini, kao što se pravi komad cica na cvjetiće ili samovar, — čak i u tom slučaju pitam ja: smije li čovjek kome je više od dvanaest godina zamišljati tok revolucije na *tako* djetinjast način kao što se to dešava ovdje? A sjetimo se i toga da je ovo bilo napisano pošto je već prva revolucija, napravljena po tom bakunjinističkom modelu — revolucija od 1873. u Španiji — *tako* sjajno propala. I tamo se počelo istovremeno u nekoliko mjesta. I tamo se računalo na to da će praktična potreba i instinkt samoodržanja već sami od sebe ostvariti čvrst i neraskidiv savez među protestujućim općinama. A šta se dogodilo? Svaka općina, svaki grad branio je samo sebe, a o uzajamnom potpomaganju nije bilo ni govora, i Pavija je, sa svega 3.000 ljudi u roku od 14 dana pokorio grad za gradom i učinio kraj čitavom anarhističkom slavlju. (Vidi moje »Bakunjiniste na poslu«, gdje je to opisano u pojedinostima.)

Nema sumnje, Rusija se nalazi u predvečerju revolucije. Finansije su krajnje poremećene. Povećanje poreza ne pomaže, kamate starih državnih dugova plaćaju se novim zajmovima, a svaki novi zajam nailazi na sve veće teškoće; do novca se može doći još samo pod izgovorom građenja željeznica! Uprava je, otkako se zna, skroz naskroz korumpirana; činovnici žive više od krađe, mita i ucjenjivanja nego od plate. Čitava poljoprivredna proizvodnja — apsolutno najvažnija za Rusiju — dovedena je otkupom od 1861. u potpun nered; krupni zemljoposjed je ostao bez dovoljno radne snage, a seljaci bez dovoljno zemlje, pritisnuti porezima, isisavani od zelenaša; prinos zemljoradnje opada iz godine u godinu. Sve to se s mukom i čisto spolja održava zajedno pomoću orijentalnog despotizma, čiju samovolju mi na Zapadu ne možemo sebi ni da predstavimo; despotizma koji ne samo što iz dana u dan dolazi u sve upadljiviju protiv-

rječnost sa shvatanjima prosviječenih klasa, i naročito sa shvatanjima prijestoničke buržoazije koja brzo raste, nego koji je, osim toga, pod svojim današnjim nosiocima izgubio vjeru u samog sebe, koji danas čini koncesiju liberalizmu, da bi ih sutra, zaplašen, opet povukao, i koji time sve više i više gubi svako povjerenje. A prosviječeni slojevi nacije, koji se koncentrišu u prijestonici, postaju sve svjesniji toga da je ovo stanje neodrživo, da je prevrat na pomolu, i zanose se iluzijama da će se taj prevrat moći usmjeriti u mirno ustavno korito. Ovdje su sjedinjeni svi uslovi revolucije, revolucije koju će započeti više klase prijestonice, možda čak i sama vlada, a koju će seljaci brzo razviti dalje i odvesti preko granica prve ustavne faze; ova revolucija će za cijelu Evropu biti od najveće važnosti već i zato što će jednim udarcem uništiti posljednju, dosad nedirnutu rezervu cjelokupne evropske reakcije. Ta revolucija se približava sigurnim korakom. Samo dva događaja mogla bi je odgoditi za duže vrijeme: srećan ishod rata protiv Turske ili Austrije, za šta su potrebni novac i pouzdani saveznici, ili pak — preuranjeni pokušaj ustanka, koji imućne klase ponovo tjera u naručje vlade.

POGOVOR

Najprije moram ispraviti da g. Tkačov, tačno govoreći, nije bio bakunjinist, tj. anarhist, nego se izdavao za »blankista«. Moja pogreška je bila prirodna, jer se pomenuti gospodin, po tadašnjem ruskom emigrantskom običaju, pred Zapadom solidarisao s čitavom ruskom emigracijom i faktički u svojoj brošuri branio od mojih napada takođe Bakunjina i drugove, i to tako kao da su se ti napadi odnosili na njega lično.

Pogledi na rusku komunističku seljačku općinu koje je on zastupao nasuprot mojim — bili su u osnovi pogledi Hercena. Taj za revolucionara proglašavani panslavistički beletrist doznao je iz Haksthauzenovih »Studien über Russland« da kmetovi na njegovim imanjima ne znaju za privatnu zemljišnu svojinu, nego da oranice i livade s vremena na vrijeme nanovo raspodjeljuju među sobom. Njemu kao beletristu nije bilo potrebno da uči ono što je uskoro zatim postalo općepoznato — da je općinska svojina na zemlju jedan oblik posjeda koji upravo izumire, ali koji je u prastaro doba vladao kod Nijemaca, Kelta, Indijaca, ukratko kod svih indogermanskih naroda, koji u Indiji postoji još i danas, koji je u Irskoj i Škotskoj tek nedavno silom potisnut, koji u Njemačkoj ovdje ondje još može da se nađe i koji je u stvari na izvjesnom stepenu razvitka zajednički svim narodima. Ali kao panslavist, Hercen, koji je u najboljem slučaju bio socijalist samo po frazeologiji, našao je u tome nov izgovor da svoju »svetu« Rusiju i njenu misiju da podmladi i preporodi prestarjeli, preživjeli Zapad — ako je potrebno i silom oružja — pokaže nasuprot tom istom trulom Zapadu u još blještavijoj svjetlosti. Ono što izlapjeli

Francuzi i Englezi ne mogu da ostvare nikakvim naporima, Rusi imaju već gotovo kod svoje kuće.

»Sačuvati općinu i dati slobodu ličnosti, proširiti seosku i općinsku samoupravu na gradove i na čitavu državu čuvajući nacionalno jedinstvo, — u tome je čitavo pitanje budućnosti Rusije, tj. pitanje iste one socijalne antinomije čije rješenje zaokuplja i pokreće umove Zapada« (Hercen, pisma Lintonu).

Dakle, političko pitanje moglo bi za Rusiju još i da postoji, »socijalno pitanje« je za Rusiju već riješeno.

S istom lakoćom kao Hercen rješava stvar njegov sljedbenik Tkačov. Ako Tkačov u godini 1875. i nije više mogao tvrditi da je u Rusiji »socijalno pitanje« već riješeno, ipak, po njegovim riječima, ruski seljaci kao rođeni komunisti stoje neizmjerno bliže socijalizmu i žive osim toga neizmjerno bolje nego siromašni, od boga napušteni zapadnoevropski proleteri. Ako su francuski republikanci na osnovu svoje stogodišnje revolucionarne djelatnosti smatrali svoj narod za politički izabrani narod, mnogi tadašnji ruski socijalisti proglašavali su Rusiju za socijalno izabrani narod; preporod starog ekonomskog svijeta trebalo je da ponikne ne iz borbi zapadnoevropskog proletarijata, nego iz najdublje unutrašnjosti ruskog seljaka. Moj napad bio je uperen protiv tog djetinjastog shvatanja.

Ali ruska općina našla je uvažavanje i priznanje među ljudima koji stoje beskrajno više nego Herceni i Tkačovi. Među njima je bio i Nikolaj Černiševski, onaj veliki mislilac kome Rusija duguje tako beskrajno mnogo i čije će polagano usmrćivanje dugogodišnjim zatočenjem među sibirskim Jakutima ostati vječita sramna mrlja na imenu Aleksandra II »Oslobodioca«.

Černiševski nije nikad, zbog ruske intelektualne blokade, upoznao Marksova djela, i kad se pojavio »Kapital«, on je već dugo sjedio u Srednje-Viljujsku, među Jakutima. Cio njegov duhovni razvitak morao je proticati u sredini koja je stvorena tom intelektualnom blokadom. Ono što ruska cenzura nije pustila u zemlju, za Rusiju jedva da je postojalo ili uopšte nije postojalo. Stoga ako se tamo nalaze pojedine slabosti, pojedine ograničenosti shvatanja, onda se treba čuditi jedino tome što ih nema i više.

I Černiševski gleda u ruskoj seljačkoj općini sredstvo da se iz postojećeg društvenog oblika dođe do novog razvojnog stepena koji je, s jedne strane, viši od ruske opštine, a s druge — viši od zapadnoevropskog kapitalističkog društva s njegovim klasnim suprotnostima. I u tome što Rusija posjeduje to sredstvo, dok ga Zapad nema, u tome on vidi preimućstvo.

»Uvođenje boljeg poretka stvari vanredno je otežano u Zapadnoj Evropi bezgraničnim proširenjem prava pojedine ličnosti... nije lako odricati se makar i neznatnog dijela onog čime si se već navikao da služiš, a na Zapadu je pojedina ličnost već navikla na bezgraničnost privatnih prava. Koristi i potrebi uzajamnih ustupaka može da nauči ljude samo gorko iskustvo i dugo razmišljanje. Na Zapadu je bolji poredak ekonomskih odnosa skopčan sa žrtvama, i zato je njegovo osnivanje veoma otežano. On se protivi navikama engleskog i francuskog seoskog stanovništva.« Ali »ono što u jednoj zemlji predstavlja utopiju, postoji u drugoj kao činjenica... te navike, čije unošenje u narodni život izgleda Englezu i Francuzu kao neobično težak posao, postoje kod Rusa kao činjenica njegovog narodnog života... Poredak stvari do kojeg sad Zapad nastoji da dođe tako teškim i tako dugim putem još uvijek postoji kod nas u snažnom narodnom običaju našeg seoskog života... Mi vidimo kakvim je žalosnim posljedicama urodio na Zapadu gubitak općinske zemljišne svojine i kako zapadne narode staje mnogo muke da vrate ono što su izgubili. Primjer Zapada ne smije biti izgubljen za nas« (Černiševski, Djela ženevsko izdanje, t. V, str. 16—19, citirano kod Plehanova, »Naši raznoglasija«, Ženeva 1885).

A o uralskim Kozacima, kod kojih je još postojalo zajedničko obrađivanje zemlje sa poznijom podjelom proizvoda među pojedine porodice, on kaže:

»Ako Uralci u sadašnjem svom ustrojstvu dočekaju vrijeme kad u proizvodnju žita budu uvedene mašine, njima će biti vrlo drago što se sačuvalo ustrojstvo koje omogućava upotrebu takvih mašina koje zahtijevaju gazdinstva ogromnih razmjera, na stotine desjatina« (ibidem, str. 135).

Pritom nikako ne treba zaboraviti da su Uralci sa svojim — iz vojnih obzira (imamo i kasarnski komunizam) od propasti sačuvanim — zajedničkim obrađivanjem zemlje potpuno osamljen slučaj u Rusiji, otprilike kao kod nas na

Mozeli Gehöferschaften sa svojim povremenim ponovnim podjelama. Ostanu li oni pri svom sadašnjem ustrojstvu dok ne sazru za uvođenje mašina, od toga nećemo imati koristi mi, nego ruski vojni fiskus, čiji su oni sluge.

Bilo kako bilo, postojala je činjenica: u isto vrijeme dok se u Zapadnoj Evropi kapitalističko društvo raspada i dok mu prijeti propast od neizbježnih protivrječnosti njegovog vlastitog razvitka, u isto vrijeme se u Rusiji otprilike polovina čitave obradive zemlje još nalazi u zajedničkoj svojini seljačkih općina. Ako na Zapadu rješenje protivrječnosti putem reorganizacije društva pretpostavlja preuzimanje svih sredstava za proizvodnju, dakle i zemlje, u zajedničku svojinu društva, u kakvom odnosu prema toj zajedničkoj svojini koja na Zapadu tek treba da se stvori stoji zajednička svojina koja u Rusiji već, ili, bolje rečeno, još postoji? Zar ona ne može da posluži kao polazna tačka jedne nacionalne akcije koja, preskakanjem cijelog kapitalističkog perioda, ruski seljački komunizam odmah prevodi u modernu socijalističku zajedničku svojinu na sva sredstva za proizvodnju, obogaćujući je svim tehničkim dostignućima kapitalističke ere? Ili, da citiram riječi kojima Marks u jednom pismu rezimira shvatanje Černiševskog:

> »Treba li Rusija da najprije razori seljačku komunu, kao što to zahtijevaju liberali, da bi zatim prešla na kapitalistički sistem, ili ona može, naprotiv, ne prošavši muke toga sistema, usvojiti sve njegove plodove, razvijajući dalje svoje vlastite, istorijski date pretpostavke?«

Već samo postavljanje pitanja pokazuje pravac u kome treba tražiti rješenje. Ruska općina postojala je stotinama godina a da iz nje nikad nije došao impuls da sama iz sebe razvije viši oblik zajedničke svojine; baš kao što to nije bio slučaj ni s njemačkom markom, ni s keltskim klanom, ni s indijskom i drugim općinama sa primitivnokomunističkim ustanovama. Sve te općine su u toku vremena, pod uticajem robne proizvodnje i robne razmjene između pojedinih porodica i pojedinih lica — koje poniču iz njihove vlastite sredine i koje ih postepeno prožimaju — sve više i više gubile svoj komunistički karakter i pretvarale se u općine međusobno nezavisnih zemljoposjednika. Što se pitanje da li rusku općinu čeka druga i bolja sudbina uopšte

može postavljati, nije kriva sama ta općina, već jedino okolnost što se ona s relativnom žilavošću održala u jednoj evropskoj zemlji sve do vremena kad je u Zapadnoj Evropi ne samo robna proizvodnja uopće, nego i njena najviša i posljednja forma, kapitalistička proizvodnja, došla u protivrječnost sa proizvodnim snagama koje je sama razvila, kad je ona nesposobna da i dalje upravlja tim snagama i kad usljed tih unutrašnjih protivrječnosti i odgovarajućih im klasnih sukoba propada. Već iz ovog proizilazi da inicijativa za približno takav preobražaj ruske općine ne može da potekne od nje same, nego samo od industrijskih proletera Zapada. Pobjeda zapadnoevropskog proletarijata nad buržoazijom i s tom pobjedom skopčano zamjenjivanje kapitalističke proizvodnje proizvodnjom kojom upravlja društvo — to je neophodan preduslov podizanja ruske općine na isti stepen.

U stvari: nigdje i nikad agrarni komunizam koji se sačuvao od gentilnog društva nije iz sebe razvio ništa drugo do svoje vlastito raspadanje. Ruska seljačka općina već je 1861. predstavljala relativno oslabjeli oblik tog komunizma; zajedničko obrađivanje zemlje koje još postoji u pojedinim krajevima Indije i u južnoslovenskoj zadruzi, vjerovatnoj majci ruske općine, moralo je da ustupi mjesto obrađivanju od strane pojedinih porodica; zajednička svojina dolazila je do izraza samo još kod periodičkih novih raspodjela zemlje koje su u različitim krajevima vršene u vrlo različitim vremenskim razmacima. Te periodičke nove raspodjele treba samo da zamru ili da budu ukinute odlukom, i pred nama je selo sa parcelnim seljacima.

Ali sama činjenica da se, u vrijeme dok postoji ruska seljačka općina, kapitalistička proizvodnja u Zapadnoj Evropi približava momentu kad će da se raspadne i kad već sama ukazuje na nov oblik proizvodnje, kod kojeg se sredstva za proizvodnju planski upotrebljavaju kao društvena svojina, — sama ta činjenica ne može ruskoj općini uliti snagu da sama iz sebe razvije taj novi društveni oblik. Kako da ruska općina ovlada džinovskim proizvodnim snagama kapitalističkog društva kao društvenom svojinom i oruđem prije nego što i samo kapitalističko društvo izvrši tu revoluciju; kako da ruska općina pokaže svijetu na koji se na-

čin krupna industrija vodi za zajednički račun, kad je već svoju zemlju zaboravila obrađivati za zajedniki račun?

Doduše, u Rusiji ima dosta ljudi koji tačno poznaju zapadno kapitalističko društvo sa svim njegovim nepomirljivim suprotnostima i sukobima i koji su načisto i o putu koji vodi iz tog tobožnjeg ćorsokaka. Ali, prvo, tih nekoliko hiljada ljudi koji to shvataju ne žive u općini, a onih eventualnih pedeset miliona koji u Velikorusiji još žive u uslovima zajedničke svojine zemlje nemaju o tome ni najbljeđi pojam. Njima su shvatanja tih nekoliko hiljada ljudi u najmanju ruku toliko tuđa i neshvatljiva koliko su engleskim proleterima 1800—1840. bili tuđi i neshvatljivi planovi koje je za njihovo spasenje izmišljao Robert Oven. A među radnicima koje je Oven zapošljavao u svojoj fabrici u Nju-Lanarku najviše je bilo takvih koji su odrasli u ustanovama i običajima jednog komunističkog gentilnog društva u raspađanju, u keltsko-škotskom klanu. Oven ni jednom riječju ne pominje da je kod tih radnika nailazio na veće razumijevanje. A zatim, istorijski je nemoguće da niži ekonomski stepen razvitka treba da riješi zagonetke i sukobe koji su ponikli i mogli da poniknu tek na mnogo višem stepenu. Svi oblici gentilne zajednice koji nastaju prije robne proizvodnje i individualne razmjene imaju s budućim socijalističkim društvom zajedničko jedno: da su izvjesni predmeti, sredstva za proizvodnju, u zajedničkoj svojini i zajedničkom korišćenju izvjesnih grupa. Ali ovo jedno zajedničko svojstvo ne osposobljava niži društveni oblik da iz sebe stvori buduće socijalističko društvo, taj pravi i posljednji proizvod kapitalizma. Svaka data ekonomska formacija mora da rješava vlastite, iz nje same proizašle probleme; htjeti rješavati probleme jedne druge, potpuno strane formacije, bilo bi potpuno apsurdno. A to važi za rusku općinu isto tako kao i za južnoslovensku zadrugu, za indijsko gentalno domaćinstvo ili za ma koji drugi društveni oblik divljaštva ili varvarstva za koji je karakteristično to da se sredstva za proizvodnju nalaze u zajedničkom posjedu.

No zato je ne samo moguće nego i sigurno da će, poslije pobjede proletarijata i prevođenja sredstava za proizvodnju u zajednički posjed kod zapadnoevropskih naroda, zemlje koje su tek krenule putem kapitalističke proizvodnje i koje

su još sačuvale gentilne ustanove ili njihove ostatke, imati u ostacima zajedničkog posjeda i njima odgovarajućim običajima moćno sredstvo kojim će moći da svoj proces razvitka ka socijalističkom društvu znatno skrate i da uštede najveći dio patnji i borbi kroz koje mi u Zapadnoj Evropi moramo da prođemo. Za ovo je pak neminovan uslov: primjer i aktivna pomoć Zapada, zasad još kapitalističkog. Tek kad kapitalistička privreda bude prevaziđena u svojoj domovini i u zemljama svog procvata, tek kad zaostale zemlje na tom primjeru vide »kako se to radi«, kako se moderne industrijske proizvodne snage kao društvena svojina stavljaju u službu zajednice, tek tada te zaostale zemlje mogu započeti taj skraćeni proces razvitka. No tada i sa sigurnim uspjehom. A to važi za sve zemlje koje se nalaze na dokapitalističkom stepenu razvitka, a ne samo za Rusiju. U Rusiji će to ići relativno najlakše, jer je tamo dio domaćeg stanovništva već usvojio intelektualne rezultate kapitalističkog razvitka, pa će usljed toga biti moguće da se tamo, u revolucionarno vrijeme, društveni preobražaj izvrši prilično istovremeno s onim na Zapadu.

To smo već Marks i ja rekli 21. januara 1882. u predgovoru Plehanovljevog ruskog prevoda »Komunističkog manifesta«. Tamo piše: »Pored kapitalističke groznice koja se brzo razvija i buržoaske zemljišne svojine koja se tek stvara, nalazimo u Rusiji više od pola zemlje u zajedničkoj svojini seljaka. Pita se sad: može li ruska općina, ovaj oblik prvobitne zajedničke svojine na zemlju koji se u stvari već nalazi u jakom raspadanju, preći neposredno u viši, komunistički oblik zemljišne svojine — ili mora prije toga proći kroz isti proces raspadanja koji karakteriše društveni razvitak Zapada? — Jedini danas mogući odgovor na to pitanje je ovaj: ako ruska revolucija posluži kao signal za radničku revoluciju na Zapadu, tako da će se obje međusobno dopunjavati, tada ruska zemljišna svojina mora postati polazna tačka komunističkog razvitka.«

Ne treba međutim zaboraviti da je ovo jako raspadanje ruske zajedničke svojine, koje se tu pominje, otad znatno napredovalo. Porazi u Krimskom ratu pokazali su potrebu brzog industrijskog razvitka za Rusiju. Prije svega, trebalo je izgraditi željeznice, a bez domaće krupne industrije one

se u velikim razmjerama ne mogu da grade. Preduslov za nju bilo je takozvano oslobođenje seljaka; s njim je svanula kapitalistička era za Rusiju, a s njome i era brzog potkopavanja zajedničke svojine na zemlju. Seljacima nametnuta otkupna plaćanja, pored povišenih poreza i istovremenog smanjenja i pogoršanja njima dodijeljenog zemljišta, neminovno su bacila seljake u ruke zelenaša, većinom članova seljačke općine koji su se obogatili. Željeznice su mnogim, dotad zabačenim krajevima, otvorile tržište za njihovo žito, ali su u njih donijele i jeftine proizvode krupne industrije i pomoću njih potisle kućnu industriju seljaka koji su dotle izrađivali slične proizvode dijelom za vlastitu potrebu, dijelom za prodaju. Tradicionalni privredni odnosi postali su haotični, nastupio je poremećaj koji svugdje prati prelaz naturalne privrede u novčanu, u općini su se pojavile velike imovinske razlike među pojedinim članovima, — siromašniji su postali dužnički robovi bogatih. Ukratko, isti proces koji je u doba prije Solona rastočio atinski gens prodorom novčane privrede[1] — počeo je da rastače rusku općinu. Doduše, Solon je mogao da jednim revolucionarnim zahvatom u tada još prilično mlado pravo privatne svojine oslobodi dužničke robove tim što je jednostavno poništio dugove. Ali on više nije mogao da povrati u život staroatinski gens, a tako isto nikakva sila na svijetu neće moći da ponovo uspostavi rusku općinu čim njen poremećaj dostigne izvjesnu visinu. Osim toga, ruska vlada je zabranila da se ponovna podjela zemlje među članovima općine vrši češće no jedanput u 12 godina, kako bi se seljak sve više i više od nje odvikavao i počeo da se smatra privatnim vlasnikom svog nadjela.

U tom smislu Marks se još 1877. izjasnio u jednom pismu upućenom u Rusiju. Neki g. Žukovski, taj koji sada kao blagajnik Državne banke sankcioniše svojim potpisom ruske banknote, napisao je u »Evropskom vjesniku« (»Vestnik Evropi«) nešto o Marksu, na šta mu je jedan drugi pisac odgovorio u »Otadžbinskim zapisima« (»Otečestvenie Zapiski«). Kao ispravku na taj članak Marks je napisao pismo uredniku »Zapisa« koji je to pismo, pošto je u prepisi-

[1] Vidi Engels, »Porijeklo porodice itd.«, 5. izd., Šutgart 1892, str. 109—113.

ma s francuskog originala dugo cirkulisalo po Rusiji, objavio u ruskom prevodu u »Vjesniku narodnę volje« (Vestnik Narodnoj Voli) 1886. u Ženevi, a kasnije i u samoj Rusiji. Pismo je u ruskim krugovima, kao i sve što je poticalo od Marksa, izazvalo veliku pažnju i različita tumačenja, i zato ovdje dajem suštinu njegovog sadržaja.

Marks najprije odbacuje shvatanje koje mu se potura u »Zapisima« da on dijeli mišljenje ruskih liberala po kome Rusija nema prečeg posla nego da ukine zajedničku svojinu seljaka i da se sunovrati u kapitalizam. On kaže da njegova kratka bilješka o Hercenu u dodatku prvom izdanju »Kapitala« ne dokazuje ništa. Ta bilješka glasi: »Ako se na evropskom kontinentu utjecaj kapitalističke proizvodnje, koji podriva ljudsku rasu... bude, kao dosad, razvijao ruku pod ruku s takmičenjem u veličini nacionalne soldateske, državnih dugova, poreza, elegantnog ratovanja itd., onda će podmlađivanje Evrope putem knute i obavezne infuzije kalmičke krvi, što tako ozbiljno proriče polu-Rus, ali cio Moskov Hercen (uzgred rečeno, taj beletrist nije svoja otkrića o »ruskom komunizmu« učinio u Rusiji, nego u dijelu pruskog vladinog savjetnika Haksthauzena), najzad postati neizbježno« (»Kapital«, I izd., str. 763). — Zatim Marks nastavlja: ovo mjesto »ne može ni u kom slučaju predstavljati ključ za moje poglede na napore (dalje se u originalu citira na ruskom jeziku) Rusa da za svoju otadžbinu nađu put razvitka koji se razlikuje od onog kojim je išla i ide Zapadna Evropa« itd. — U pogovoru drugom njemačkom izdanju »Kapitala« govorim o »velikom ruskom naučniku i kritičaru« (Černiševskom) sa poštovanjem koje on zaslužuje. On je u člancima vrijednim pažnje raspravljao pitanje da li Rusija, kao što zahtijevaju liberali, mora početi s razaranjem seljačke općine i onda preći na kapitalistički režim, ili može, naprotiv, ne prošavši kroz muke tog sistema, usvojiti sve njegove plodove i razvijati dalje svoje vlastite istorijski date pretpostavke. Černiševski se izjašnjava u ovom drugom smislu.

»Ukratko, jer ne bih htio da ostavim »nešto za odgonetanje«, govoriću bez uvijanja. Da bih mogao prosuđivati ekonomski razvitak Rusije s punim poznavanjem stvari, učio sam ruski i zatim godinama studirao zvanične i druge

publikacije koje se na to odnose. Rezultat do kojeg sam došao je ovaj: *ako Rusija nastavi da ide putem kojim je udarila poslije 1861 ona će izgubiti najljepšu šansu koju je istorija ikad pružila jednom narodu, da bi umjesto toga prošla kroz sve sudbonosne faze kapitalističkog sistema.*«

Zatim Marks tumači neka dalja nerazumijevanja njegovog kritičara; jedino mjesto koje se odnosi na pitanje koje nas ovdje interesuje glasi:

»Šta je mogao moj kritičar izvući iz ove istorijske skice? [prikaza prvobitne akumulacije u »Kapitalu«]. Jedino ovo: ako Rusija teži da postane kapitalistička nacija po zapadnoevropskom obrascu, a posljednjih godina ona se u tom pravcu mnogo trudila — ona neće moći da to postigne a da prije toga dobar dio svojih seljaka ne pretvori u proletere; a kad jednom bude uvučena u vrtlog kapitalističke privrede, ona će morati da se povinuje neumoljivim zakonima tog sistema, baš kao i ostali profani narodi. To je sve.«

Tako je pisao Marks 1877. godine. Tada su u Rusiji postojale dvije vlade: carska vlada i vlada tajnog izvršnog komiteta (ispolnitelnij komitet) zavjerenika-terorista. Vlast ove tajne vlade rasla je iz dana u dan. Izgledalo je da neposredno predstoji obaranje carizma; revolucija u Rusiji morala je čitavu evropsku reakciju lišiti njenog najjačeg oružja, njene velike rezervne armije, a time i političkom razvitku Zapada dati nov snažan podsticaj, a osim toga beskrajno povoljnije uslove za borbu. Nije čudo što je tada Marks savjetovao Rusima da se ne žure toliko sa skokom u kapitalizam.

Ruska revolucija nije izbila. Carizam je nadjačao terorizam, koji mu je za momenat čak ponovo bacio u naručje sve imućne klase, »prijatelje reda« .A u toku 17 godina, koliko je prošlo od tog pisma, i kapitalizam i raspadanje seljačke općine u Rusiji ogromno su napredovali. Kako stoji pitanje danas, 1894. godine?

Kad je poslije poraza u Krimskom ratu i samoubistva cara Nikolaja stari carski despotizam ostao i dalje neizmijenjen, bio je otvoren samo jedan put; što brži prelaz na kapitalističku industriju. Armija je propadala zbog džinovskih dimenzija carstva, u dugim marševima do ratišta; udaljenosti su morale biti uništene mrežom strateških željez-

nica. Ali željeznice znače kapitalističku industriju i revolucionisanje primitivne zemljoradnje. S jedne strane, proizvod zemljoradnje i najzabačenijih predjela stupa u direktnu vezu sa svjetskim tržištem, s druge strane — široka mreža željeznica ne može da se gradi i održava u pogonu bez domaće industrije koja liferuje šine, lokomotive, vagone itd. Ali *jedna* grana krupne industrije ne može da se uvede a da se ne uzme u obzir cio sistem; tekstilna industrija relativno modernog tipa, koja je već ranije uhvatila korijena u kraju oko Moskve, Vladimira i na obalama Baltičkog Mora, dobila je mogućnosti za nov polet. Željeznicama i fabrikama pridružila su se proširenja već postojećih i osnivanja novih banaka; oslobođenje seljaka od kmetstva uspostavilo je slobodu kretanja, a trebalo je očekivati oslobođenje velikog dijela tih seljaka i od zemljišnog posjeda, koje je uskoro zatim došlo samo od sebe. Time su u kratkom periodu vremena položeni temelji kapitalističkog načina proizvodnje u Rusiji. Ali to je bila i sjekira udarena u korijen ruske seljačke općine.

Kukati sada nad tim ne vrijedi. Da je poslije Krimskog rata carski despotizam zamijenjen direktnom parlamentarnom vlašću plemstva i birokratije, proces bi možda bio nešto usporen; da je na kormilo došla mlada buržoazija, on bi sigurno bio još i ubrzan. Prema tadašnjem stanju stvari, drugog izbora nije bilo. Pokraj Drugog carstva u Francuskoj, pokraj najsjajnijeg poleta kapitalističke industrije u Engleskoj, od Rusije se zaista nije moglo tražiti da se na bazi seljačke općine baci na državnosocijalističke eksperimente odozgo. Nešto se moralo dogoditi. Ono što je u tim okolnostima bilo moguće — dogodilo se; kao uvijek i svuda u zemljama robne proizvodnje, ljudi su radili u većini slučajeva samo upola svjesno ili potpuno mehanički i ne znajući šta rade.

Onda je došao nov period revolucija odozgo koji je počela Njemačka, a time i period naglog rastenja socijalizma u svim evropskim zemljama. Rusija je uzela učešća u općem pokretu. Tamo je on — kao što se samo po sebi razumije — dobio oblik juriša za obaranje carskog respotizma, za osvajanje intelektualne i političke slobode kretanja za naciju. Vjerovanje u čudotvornu snagu seljačke općine, iz

koje bi mogao i morao doći socijalni preporod, od kojeg kao što vidimo nije bio sasvim slobodan ni Černiševski, — to vjerovanje je učinilo svoje, povećalo je oduševljenje i energiju herojskih ruskih prvoboraca. S ljudima koji su, njih jedva stotinak na broju, svojim samoprijegorom i svojim junaštvom doveli apsolutistički carizam dotle da je već morao pomišljati na mogućnost i uslove kapitulacije — s tim ljudima mi se nećemo kavžiti zbog toga što su svoj ruski narod držali za izabrani narod socijalne revolucije. No njihove iluzije ne treba da postanu i naše. Vrijeme izabranih naroda zauvijek je prošlo.

Za vrijeme te borbe kapitalizam je u Rusiji živo napredovao i sve više i više postizao cilj koji nije ostvario terorizam: prinuditi carizam na kapitulaciju.

Carizmu je trebalo novaca. Ne samo za njegov luksuz na dvoru, za njegovu birokratiju i prije svega za njegovu armiju i njegovu spoljnu politiku zasnovanu na korupciji, nego naročito za njegove jadne finansije i njima odgovarajuću šašavu željezničku politiku. Inostranstvo nije ni htjelo ni moglo da i dalje podmiruje sve careve deficite; morala je da pomogne sama zemlja. Dio željezničkih akcija morao se upisati u samoj zemlji, dio zajmova takođe. Prva pobjeda ruske buržoazije sastojala se u željezničkim koncesijama, koje su akcionarima donijele sve buduće dobitke, a državi natovarile sve buduće gubitke. Zatim su došle subvencije i premije industrijskim preduzećima, zaštitne carine u korist domaće industrije koje su, na kraju krajeva, uvoz mnogih artikala upravo onemogućile. Ruska država, sa svojom bezgraničnom zaduženošću i sa svojim potpuno potkopanim kreditom u inostranstvu, ima direktan fiskalni interes u vještačkom razvijanju domaće industrije. Državi stalno treba zlata za plaćanje dužnih kamata inostranstvu. No u Rusiji nema zlata, tamo je u opticaju samo papir. Dio zlata pritiče od propisanog naplaćivanja carine u zlatu, što tu carinu povisuje za otprilike 50%. Ali najveći dio pritiče od viška izvoza ruskih sirovina nad uvozom stranih industrijskih proizvoda; devize koje potiču od tog viška vlada kupuje u zemlji papirom, a za njih dobija zlato. Ako dakle vlada želi da kamate inostranstvu plaća drukčije, a ne novim inostranim zajmovima, ona mora da se brine da ruska

industrija što brže toliko ojača da bi mogla zadovoljiti sve unutrašnje potrebe. Otud zahtjev da Rusija mora postati od inostranstva nezavisna, sama sebi dovoljna industrijska zemlja, otud grčeviti napori vlade da kapitalistički razvitak Rusije u toku nekoliko godina dovede do kulminacije. Jer ako se to ne dogodi, ne preostaje drugo nego da se posegne za metalnim ratnim fondom koji leži nagomilan u državnoj banci i državnoj kasi, ili pak — državno bankrotstvo. I u jednom i u drugom slučaju to bi bio kraj ruske spoljne politike.

Jedno je jasno: u takvim okolnostima mlada ruska buržoazija ima državu potpuno u svojoj vlasti. U svim važnim ekonomskim pitanjima država joj mora ugađati. Ako mlada ruska buržoazija još trpi despotsko samodržavlje cara i njegovih činovnika, to je samo zato što joj ovo samodržavlje, i bez toga ublaženo korumpiranošću birokratije, pruža više garancija nego promjene u buržoaskoliberalnom smislu, čije posljedice, pri unutrašnjoj situaciji u Rusiji, niko ne može da sagleda. I tako pretvaranje Rusije u kapitalističkoindustrijsku zemlju, proletarizacija velikog dijela seljaka i propadanje stare komunističke općine napreduju sve bržim tempom.

Da li je od te općine spašeno toliko da bi ona u datom slučaju, kao što smo se Marks i ja 1882. godine još nadali, u skladu s preokretom u Zapadnoj Evropi, mogla postati polazna tačka komunističkog razvitka, ne bih mogao da odgovorim. Sigurno je pak ovo: da bi od te općine ostao sačuvan neki ostatak, prvi je uslov obaranje carskog despotizma, revolucija u Rusiji. Ta revolucija će istrgnuti ne samo veliku masu nacije, seljake, iz izolovanosti njihovih sela, koja sačinjavaju njihov »mir«, njihov svijet, i dovesti ih na veliku pozornicu, na kojoj će upoznati spoljni svijet, a time i same sebe, svoj vlastiti položaj i sredstva za spas iz sadašnje nevolje, nego će i radničkom pokretu Zapada dati novi podstrek i nove, bolje uslove za borbu, i time ubrzati pobjedu modernog industrijskog proletarijata, bez koje današnja Rusija, ni polazeći od općine ni polazeći od kapitalizma, ne može da dođe do socijalističkog preobražaja.

(Prevela MARA FRAN)

F. Engels

SELJAČKO PITANJE U FRANCUSKOJ I NJEMAČKOJ

Buržoaske i reakcionarne stranke neobično se čude što sad najedanput i svuda kod socijalista dolazi na dnevni red seljačko pitanje. Zapravo bi trebalo da se čude što se to nije dogodilo već mnogo prije. Od Irske do Sicilije, od Andaluzije do Rusije i Bugarske, seljak je veoma bitan faktor stanovništva, proizvodnje i političke snage. Izuzetak su samo dvije oblasti Zapadne Evrope. U Velikoj Britaniji u užem smislu krupni zemljoposjed i krupna zemljoradnja potpuno su istisnuli seljaka koji živi od svog gazdinstva; u Pruskoj istočno od Labe već je nekoliko vijekova u toku isti proces, pa se i tamo seljak sve više »odstranjuje« ili bar ekonomski i politički potiskuje u pozadinu.

Kao faktor političke snage seljak se dosad ispoljava u većini slučajeva samo svojom apatijom, koja ima korijene u izoliranosti seoskog života. Ta apatija velike mase stanovništva je najjače uporište ne samo parlamentarne korupcije u Parizu i Rimu nego i ruskog despotizma. Ali ta apatija nije nesavladljiva. Poslije pojave radničkog pokreta buržujima u Zapadnoj Evropi, naročito tamo gdje preovladava seljačko parcelno vlasništvo, nije baš bilo teško da socijalističke radnike učine u seljačkoj mašti sumnjivima kao partageux, kao »pristalice dijeljenja« i da ih omraze kao lijene i pohlepne varošane koji bacaju oko na seljačko vlasništvo. Nejasne socijalističke težnje februarske revolucije od 1848. godine brzo su bile uklonjene s puta pomoću reakcionarnih glasačkih listića francuskih seljaka; seljak, koji je htio da ga ostave na miru, izvukao je bio iz riznice svojih uspomena legendu o seljačkom caru Napoleonu i stvorio drugo carstvo. Svi zna-

mo koliko je francuski narod stajao ovaj jedan seljački podvig; od njegovih posljedica trpi on još i danas.

Ali otada se mnogo štošta promijenilo. Razvitak kapitalističkog oblika proizvodnje presjekao je životni nerv sitnog gazdinstva u poljoprivredi; ono neodoljivo nazaduje i propada. Konkurencija Sjeverne i Južne Amerike i Indije preplavila je evropsko tržište jeftinim žitom, toliko jeftinim da mu nijedan domaći proizvođač ne može da konkurira. Krupnom zemljoposjedniku i sitnom seljaku podjednako lebdi pred očima propast. A kako su i jedan i drugi zemljoposjednici i seoski žitelji, krupni zemljoposjednik se nameće kao prvoborac za interese sitnog seljaka, a sitni seljak — uopće uzevši — prima tog prvoborca.

Na Zapadu je za to vrijeme izrasla snažna socijalistička radnička partija. Neodređene slutnje i težnje iz vremena februarske revolucije postale su određene, šire i dublje, pretvorile su se u program koji odgovara svim zahtjevima nauke, s određenim, opipljivim zahtjevima; te zahtjeve zastupa u njemačkom, u francuskom, u belgijskom parlamentu sve veći i veći broj socijalističkih poslanika. Osvajanje političke vlasti od strane socijalističke partije primaklo se već prilično blizu. Ali, da bi osvojila političku vlast, ta partija mora najprije poći iz grada na selo, mora postati snaga na selu. Socijalistička partija, koja se od drugih partija razlikuje jasnim shvaćanjem veze ekonomskih uzroka s političkim posljedicama, koja je stoga odavno opazila da se pod ovčjom kožom krije vučji lik krupnog zemljoposjednika koji se nameće za prijatelja seljaku, — smije li partija da seljaka osuđenog na propast mirno ostavi u rukama njegovih lažnih zaštitnika dotle dok se on iz pasivnog protivnika industrijskih radnika ne pretvori u aktivnog? I eto nas već usred seljačkog pitanja.

I

Seosko stanovništvo kojemu se mi možemo da obratimo sastoji se iz vrlo različitih sastavnih dijelova, a ti sastavni dijelovi su opet u pojedinim krajevima vrlo različiti.

Na zapadu Njemačke, kao i u Francuskoj i Belgiji, dominira sitna proizvodnja parcelnih seljaka koji su u većem broju slučajeva vlasnici, a u manjem broju slučajeva zakupci svojih komada zemlje.

Na sjeverozapadu — u donjoj Saskoj i Šlezvig-Holštajnu prevladavaju krupni i srednji seljaci, koji ne mogu da izlaze na kraj bez slugu i sluškinja i čak nadničara. Isto je tako u jednom dijelu Bavarske.

U Pruskoj istočno od Labe i u Meklenburgu imamo oblast krupnog zemljoposjeda i krupne proizvodnje s mlađima, poljoprivrednim radnicima i nadničarima, a ovdje-ondje sitne i srednje seljake u relativno malom broju, koji stalno opada.

U srednjoj Njemačkoj nalazimo sve ove oblike proizvodnje i posjeda u raznim proporcijama, drukčijim u svakom mjestu, bez određenog prevladavanja jednih ili drugih oblika na nekoj većoj površini.

Osim toga ima krajeva razne veličine u kojima vlastita ili pod zakup uzeta oranica nije dovoljna da se na njoj prehrani porodica nego služi samo kao podloga za neku kućnu industriju, osiguravajući toj industriji inače neshvatljivo niske nadnice koje njenim proizvodima, i pored sve inozemne konkurencije, omogućavaju stalnu prođu.

Koja od tih pododjeljenja seoskog stanovništva mogu biti pridobivena za socijaldemokratsku partiju? Mi razmatramo to pitanje, samo se po sebi razumije, samo u njegovim općim crtama; mi izdvajamo samo oštro izražene forme; za uzimanje u obzir prelaznih stupnjeva i mješovitog seoskog stanovništva nedostaje nam prostora.

Počnimo sa sitnim seljakom. On je za Zapadnu Evropu ne samo najvažniji od svih seljaka uopće nego nam i za čitavo pitanje pruža kritičan slučaj. Ako smo načisto s našim stavom prema sitnom seljaku, onda imamo sva osloništa za određivanje našeg stava prema ostalim sastavnim dijelovima seoskog stanovništva.

Pod sitnim seljakom razumijevamo ovdje vlasnika ili zakupca, naročito vlasnika, jednog komadićka zemlje — ne većeg od onog koji on sa svojom porodicom, po pravilu, može da obradi i ne manjeg od onog koji prehranjuje porodicu;

Dakle, taj sitni seljak je, kao i sitni zanatlija, radnik, koji se od modernog proletera razlikuje po tome što još posjeduje svoja sredstva za rad;dakle, ostatak jednog načina proizvodnje koji pripada prošlosti. Od svog pretka — kmeta, podložnika ili u sasvim izuzetnim slučajevima i slobodnog seljaka koji je obavezan da daje dažbine i obavezan da ide na tlaku — on se razlikuje u trojakom pogledu. Prvo, po tome što ga je francuska revolucija oslobodila od feudalnih tereta i službi koje je bio dužan da čini vlastelinu i dala mu u većini slučajeva, bar na lijevoj obali Rajne, njegovo seljačko dobro u slobodno vlasništvo. — Drugo, po tome što je izgubio zaštitu i učešće u samoupravnoj seoskoj zajednici, a time i svoj udio u pravu na korišćenje ranijom zajedničkom zemljom. Zajedničke zemlje su ga lišili, izigravši ga, dijelom bivši feudalni gospodar, dijelom prosvjetiteljsko-rimskopravno-birokratsko zakonodavstvo, pa je tako sitni seljak izgubio mogućnost da ishranjuje svoju tegleću stoku bez kupovanja stočne hrane. U ekonomskom pogledu gubitak prava na zajedničku zemlju nije ni blizu izravnan ukidanjem feudalnih tereta, i broj seljaka koji ne mogu da drže vlastitu tegleću stoku neprestano raste. — Treće, današnji seljak se razlikuje po tome što je ostao bez polovine svoje ranije proizvođačke djelatnosti. Ranije je on sa svojom porodicom izrađivao, iz sirovina koje je sam proizveo, najveći dio potrebnih mu industrijskih proizvoda; preostali dio potreba podmirivali su susjedi u selu koji su se pored zemljoradnje bavili zanatom i kojima se većinom plaćalo drugim proizvodima i uslugama. Porodica, a još više selo, bila je dovoljna sama sebi, proizvodila je gotovo sve što joj je bilo potrebno. To je bila gotovo čisto naturalna privreda; novac gotovo i nije bio potreban. Kapitalistička proizvodnja je tome učinila kraj putem novčane privrede i krupne industrije. Ali ako je korišćenje zajedničkom zemljom bilo jedan od osnovnih uslova opstanka seljaka, uzgredna industrijska djelatnost bila je drugi. I tako seljak pada sve niže. Porezi, nerodica, diobe među nasljednicima i sudski procesi gone jednog seljaka za drugim lihvaru, zaduženost postaje sve općija i za svakog pojedinog seljaka sve teža — ukratko, naš sitni seljak, kao i svaki ostatak preživjelog načina proizvodnje, neopozivo je osuđen na propast. On je budući proleter.

Kao takav trebalo bi da rado sluša socijalističku propagandu. Ali nekiput ga u tome još sprečava njegov duboko usađeni smisao za vlasništvo. Ukoliko mu borba za njegov ugroženi komadić zemlje postaje teža, utoliko se on grčevitije hvata za nj i utoliko više gleda u socijaldemokratu koji govori o predaji zemljišnog vlasništva u ruke čitavog društva isto toliko opasnog neprijatelja kao i u lihvaru i advokatu. Kako da socijaldemokratija savlada tu predrasudu? Šta ona može da pruži propadajućem sitnom seljaku a da se ne iznevjeri samoj sebi?

Ovdje imamo praktično uporište u agrarnom programu francuskih socijalista marksističkog pravca. Taj program je utoliko vredniji pažnje što dolazi iz klasične zemlje sitnog seljaštva.

Na marseljskom kongresu 1892. usvojen je prvi agrarni program partije. On zahtijeva za seoske *radnike*-bezemljaše (tj. nadničare i sluge): minimalnu nadnicu koju utvrđuju strukovni savezi i općinska vijeća; seoske sudove dobrih ljudi u kojima će polovicu članova sačinjavati radnici, zabranu prodaje općinske zemlje i davanje državne zemlje u zakup općinama, koje će i svoju zakupljenu zemlju davati pod zakup asocijacijama porodica seoskih radnika-bezemljaša radi zajedničkog obrađivanja, uz zabranu upotrebe rada najamnih radnika i pod kontrolom općine; penzije za starce i invalide koje se namiruju iz specijalnog poreza na krupno zemljišno vlasništvo.

Za *sitne seljake*, među kojima se ovdje posebno još uzimaju u obzir i zakupci, zahtijeva se: nabavljanje poljoprivrednih strojeva od strane općine radi davanja na posudu seljacima po cijeni koštanja; stvaranje seljačkih zadruga za kupovanje gnojiva, cijevi za drenažu, sjemena itd. i za prodaju proizvoda; ukidanje poreza na prenos vlasništva zemlje ako vrijednost ne prelazi 5.000 franaka; arbitražne komisije, po irskom uzoru, za snižavanje pretjerano visokih zakupnina i za odštetu dojakošnjim zakupcima i napoličarima (métayers) za povećavanje vrijednosti zemljišne parcele koje je nastalo uslijed njihovog truda; ukidanje člana 2102 Code civil-a, koji vlasniku zemlje daje pravo zaloga na žetvu, i ukidanje prava vjerovnika da plijeni žito na zeleno; utvrđivanje onog dijela od oruđa, žetve, sjemena, gnojiva, tegleće stoke,

ukratko od svega što je seljaku neophodno potrebno za vođenje gazdinstva, koji ne može da se plijeni; revizija odavno zastarjelog općeg zemljišnog katastra, a dok se to ne izvrši — lokalna revizija u svakoj općini; najzad, besplatna nastava u poljoprivrednim produžnim školama i poljoprivredne. ogledne stanice.

Kao što se vidi, zahtjevi koji se postavljaju u interesu seljaka — oni koji se postavljaju u interesu radnika ovdje nas se zasad ne tiču — ne idu daleko. Dio njih je u drugim zemljama već ostvaren. Zakupački izabrani sudovi pozivaju se izričito na irski uzor. Seljačke zadruge već postoje u porajnskim oblastima. Revizija katastra je u čitavoj Zapadnoj Evropi stalna pobožna želja svih liberala i čak birokrata. I ostale tačke mogle bi se ostvariti a da postojećem kapitalističkom poretku ne bude nanesena neka bitna šteta. Ovo govorim naprosto radi karakteriziranja programa; ja mu te stvari ne zamjeram — naprotiv.

S tim programom partija je kod seljaka najrazličitijih predjela Francuske postigla takve rezultate da je — apetit dolazi kad jedeš — smatrala za potrebno da se još više prilagodi ukusu seljaka. Osjećalo se, dakako, da se stupilo na opasno tlo. Kako da se pomogne seljaku, seljaku ne kao budućem proleteru nego kao sadašnjem seljaku posjedniku, a da se ne naruše osnovni principi općeg socijalističkog programa? Da bi se predusreo taj prigovor, stavljena je ispred novih praktičnih predloga teoretska motivacija koja pokušava da dokaže da princip socijalizma traži da se sitno seljačko vlasništvo štiti od propasti koju donosi kapitalistički način proizvodnje, iako je samim autorima motivacije potpuno jasno da je ta propast neizbježna. Pogledajmo izbliže motivaciju kao i zahtjeve koji su usvojeni u septembru ove godine na kongresu u Nantu.

Motivacija počinje ovako:

»Uzimajući u obzir da prema tekstu općeg programa partije proizvođači mogu biti slobodni samo ukoliko posjeduju sredstva za proizvodnju;

»uzimajući u obzir da su u oblasti industrije ta sredstva za proizvodnju već dostigla takav stupanj kapitalističke centralizacije da mogu biti vraćena proizvođačima samo u kolektivnoj ili društvenoj formi; da to međutim — bar u današnjoj

Francuskoj — nipošto nije slučaj u oblasti poljoprivrede, gdje se sredstvo za proizvodnju, naime zemlja, još u mnogo mjesta nalazi u rukama pojedinih proizvođača kao individualni posjed;

»uzimajući u obzir da, iako je ovo stanje za koje je karakteristično parcelno vlasništvo neminovno osuđeno na propast (est fatalement appelé à disparaître), socijalizam ipak nije pozvan da ubrzava tu propast, jer se njegov zadatak ne sastoji u tome da vlasništvo razdvaja od rada nego, naprotiv, da spoji u istim rukama oba ova faktora svake proizvodnje, razdvajanje kojih ima za posljedicu ropstvo i bijedu radnika koji je pretvoren u proletera;

»uzimajući u obzir da dok je s jedne strane dužnost socijalizma da poljoprivredne proletere ponovo vrati u posjed — u kolektivnoj ili društvenoj formi — velikih imanja, poslije eksproprijacije sadašnjih dokonih vlasnika, dotle je s druge strane njegova isto toliko kategorička dužnost da seljake koji sami obrađuju zemlju održi u posjedu njihovih komadića zemlje nasuprot fiskusu, lihvaru i presizanjima novonastalih krupnih zemljovlasnika;

»uzimajući u obzir da je svrsishodno da se ta zaštita proširi na proizvođače koji pod imenom zakupaca, ili napoličara (métayers) obrađuju tuđu zemlju i koji su, ako eksploatiraju nadničare, na to u izvjesnoj mjeri prisiljeni eksploatacijom koja se vrši nad njima samima —

»radnička partija — koja, suprotno od anarhista, za preobražaj društvenog poretka ne računa na povećanje i proširenje bijede nego oslobođenje rada i društva uopće očekuje samo od organizacije i zajedničkih napora radnikâ gradova i sela, od njihovog uzimanja u ruke kako vlade tako i zakonodavstva — usvojila je slijedeći agrarni program, da bi na taj način sve elemente seoske proizvodnje i sve vrste djelatnosti koje pod raznim pravnim osnovima obrađuje nacionalno tlo ujedinila u istoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja: feudalnosti zemljoposjeda.«

Da vidimo sad tu »motivaciju« izbliže.

Prije svega, postavku francuskog programa koja kaže da sloboda proizvođača pretpostavlja posjedovanje sredstava za proizvodnju treba dopuniti postavkama koje dolaze odmah iza nje — da je posjedovanje sredstava za proizvodnju moguće samo u dvije forme: ili u formi individualnog posjeda koja za proizvođače nikad i nigdje nije postojala kao opća forma i koju progres industrije svakog dana sve više onemogućava, ili pak u formi kolektivnog posjeda, tj. u formi za koju je razvitak samog kapitalističkog društva već stvorio materijalne i intelektualne pretpostavke: dakle, da *kolektiv-*

no uzimanje u posjed sredstava za proizvodnju treba izvojevati svim sredstvima koja proletarijatu stoje na raspolaganju.

Dakle, kolektivni posjed sredstava za proizvodnju postavlja se ovdje kao jedini glavni cilj koji treba da bude postignut. On se postavlja ne samo za industriju, gdje je teren već pripremljen, nego uopće, dakle i za poljoprivredu. Individualni posjed nije, kako kaže program, nigdje i nikad važio kao opći za sve proizvođače; upravo zato, i jer ga industrijski napredak ionako uklanja, socijalizam nije zainteresiran na njegovom održanju nego na njegovom uklanjanju; jer ondje gdje postoji i ukoliko postoji individualni posjed, on onemogućava kolektivni posjed. Ako se već pozivamo na program, onda se pozivajmo na cijeli program koji znatno modificira postavku citiranu u Nantu time što u njoj izrečenu opću istorijsku istinu stavlja u zavisnost od uslova u kojima ona danas jedino i može ostati istina u Zapadnoj Evropi i Sjevernoj Americi.

Posjedovanje sredstava za proizvodnju od strane pojedinih proizvođača ne daje danas tim proizvođačima više nikakvu stvarnu slobodu. Zanatstvo u gradovima je već upropašćeno, u velegradovima kao što je London ono je čak već sasvim iščezlo zamijenjeno krupnom industrijom, švic-sistemom i bijednim fušerima koji žive od bankrotstva. Sitni seljak koji živi od svog rada niti je u sigurnom posjedu svog komadića zemlje niti je slobodan. On, kao i njegova kuća, njegovo dvorište, njegovih nekoliko njiva pripadaju lihvaru; njegova egzistencija je nesigurnija od egzistencije proletera, koji bar ovda-onda doživljuje mirne dane, što se izmučenom dužničkom robu ne događa nikad. Uklonite član 2102 građanskog zakonika, osigurajte seljaku zakonom dio inventara, stoke itd. na koji se ne može da stavi zabrana, i vi ga svejedno nećete spasiti od bezizlazne situacije u kojoj mora sam »dobrovoljno« prodavati svoju stoku, u kojoj mora tijelo i dušu zapisati lihvaru, sretan što je dobio kratko odlaganje roka. Vaš pokušaj da zaštitite sitnog seljaka u njegovome vlasništvu ne štiti njegovu slobodu nego samo naročitu formu njegovog ropstva; on mu produžuje položaj u kome ne može ni da živi ni da umre; pozivanje na prvi pasus vašeg programa je ovdje, prema tome, potpuno neumjesno.

Motivacija veli da se u današnjoj Francuskoj sredstvo za proizvodnju, naime zemlja, još u vrlo mnogim mjestima nalazi u rukama pojedinih proizvođača kao individualni posjed i da zadatak socijalizma nije da vlasništvo rastavlja od rada nego, naprotiv, da oba ova faktora svake proizvodnje spoji u istim rukama. — Ovako opće formulirano, ovo posljednje, kao što smo već nagovijestili, nikako nije zadatak socijalizma; naprotiv, njegov zadatak je samo predaja sredstava za proizvodnju proizvođačima u *kolektivni posjed*. Čim ovo izgubimo iz vida, gornja postavka zavodi nas na pogrešnu misao da je socijalizam pozvan da sadašnje fiktivno vlasništvo koje seljak ima na svoju njivu pretvori u stvarno, dakle sitnog zakupca u vlasnika, a zaduženog vlasnika u vlasnika bez dugova. Socijalizam je, doduše, zainteresiran na tome da ta fiktivnost seljačkog vlasništva iščezne, ali ne da iščezne na ovakav način.

U svakom slučaju, otišlo se tako daleko da je u motivaciji programa bilo moguće bez okolišenja izjaviti da je dužnost socijalizma, i to njegova kategorička dužnost da »seljake koji sami obrađuju zemlju održi u posjedu njihovih komadića zemlje nasuprot fiskusu, lihvaru i presizanjima novonastalih krupnih zemljovlasnika«. Motivacija stavlja time socijalizmu u kategoričku dužnost da izvrši nešto što je u prethodnom pasusu proglasila za nemoguće. Ona mu nalaže da »održi« parcelno vlasništvo seljaka, iako sama kaže da je to vlasništvo »neminovno osuđeno na propast«. Fiskus, lihvar i novonastali krupni zemljovlasnici — šta su oni drugo do oruđa pomoću kojih kapitalistička proizvodnja ostvaruje tu neizbježnu propast? Kojim sredstvima treba da »socijalizam« štiti seljaka protiv tog trojedinstva, vidjet ćemo niže.

Ali u svome vlasništvu treba da bude zaštićen ne samo sitni seljak. Isto tako je »svrsishodno da se ova zaštita proširi na proizvođače koji pod imenom zakupca ili napoličara (métayers) obrađuju tuđu zemlju i koji su, ako eksploatiraju nadničare, na to u izvjesnoj mjeri prisiljeni eksploatacijom koja se vrši nad njima«. Ovdje već dolazimo na sasvim neobično područje. Socijalizam se sasvim specijalno okreće protiv eksploatacije najamnog rada. A ovdje se proglašuje da je kategorička dužnost socijalizma da štiti francuske zakup-

ce kad ovi »*eksploatiraju* nadničare« — doslovno tako! I to zato što su na to u izvjesnoj mjeri prisiljeni »eksploatacijom koja se vrši nad njima«!

Kako je lako i prijatno kotrljati se niza stranu kad si već jedanput na strmoj ravni! Ako sad dođe njemački krupni i srednji seljak i zamoli francuske socijaliste da kod njemačkog partijskog rukovodstva porade na tome da ga njemačka socijaldemokratska partija štiti pri eksploatiranju njegovih sluga i sluškinja, pa se kod toga pozove na »eksploataciju koja se vrši nad njima samima« od strane lihvara, poreznika, špekulanta žitom i trgovca stokom, — šta će mu oni odgovoriti? A ko im jamči da im i naši krupni agrarci neće poslati grofa Kanica (koji je također podnio jedan predlog sličan njihovom — da uvoz žita pređe u ruke države) i tako isto zamoliti socijalističku zaštitu za svoje eksploatiranje poljoprivrednog radnika, pozivajući se na »eksploataciju koja se vrši nad njima« od strane berze, lihvara i špekulanata žitom?

Ovdje treba odmah reći da naši francuski prijatelji nikako ne misle tako loše kao što bi moglo da izgleda. Naime, gorespomenuti pasus treba da se odnosi samo na jedan sasvim specijalan slučaj, to jest na ovaj: na sjeveru Francuske, kao i u našim oblastima gajenja šećerne repe, daje se seljacima u zakup zemlja na kojoj moraju gajiti šećernu repu pod vrlo teškim uslovima; oni moraju da repu prodaju određenoj tvornici po cijeni koju ta tvornica odredi, moraju da kupe određeno sjeme, da upotrijebe određenu količinu gnojiva, a pored svega toga ih pri preuzimanju šećerne repe bezočno varaju. Sve ovo je dobro poznato i nama u Njemačkoj. Ali kad se već htjelo tu vrstu seljaka uzeti pod svoju zaštitu, onda je to trebalo reći direktno i izričito. Ovakav kakav jeste, u svojoj beskrajno općoj formulaciji, taj pasus predstavlja direktno narušavanje ne samo francuskog programa nego i osnovnog principa socijalizma uopće, i njegovi sastavljači neće smjeti da se tuže, ako ova nemarna redakcija bude s najrazličitijih strana iskorišćena suprotno njihovoj namjeri.

Isto se tako mogu pogrešno tumačiti završne riječi motivacije, po kojima socijalistička radnička partija ima za zada-

tak da ujedini »sve elemente seoske proizvodnje, sve vrste djelatnosti koje pod raznim pravnim osnovima obrađuju nacionalno tlo, u istoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja: feudalnosti zemljoposjeda«. Ja poričem baš to da je zadatak socijalističke radničke partije ma koje zemlje da prima u svoje krilo osim seoskih proletera i sitnih seljaka još i srednje i krupne seljake ili čak zakupce velikih imanja, kapitalističke uzgajače stoke i druge kapitalističke obrađivače nacionalnog tla. Neka feudalnost zemljoposjeda izgleda svima njima kao zajednički neprijatelj. Mi možemo u izvjesnim pitanjima ići zajedno s njima, za određene ciljeve boriti se neko vrijeme na njihovoj strani. A u našoj partiji mi, doduše, možemo trebati individuume iz svake društvene klase, ali apsolutno ne možemo trebati nikakvih interesnih grupa kapitalistâ, srednje buržoazije ili srednjeg seljaštva. Ni ovdje nije tako rđavo mišljeno kao što izgleda; na sve to sastavljači očigledno nisu pomišljali; ali, na žalost, strast za uopćavanjem ih je zavela, i neka se ne čude ako ih hvataju za riječ.

Iza motivacije dolaze novi dodaci samom programu. Oni pokazuju istu nemarnu redakciju kao i motivaciju.

Član po kojemu općine treba da nabavljaju poljoprivredne strojeve i da ih daju na posudu po cijeni koštanja mijenja se u tom smislu da, prvo, općine dobivaju za tu svrhu državnu pomoć u novcu i da, drugo, sitnim seljacima daju strojeve na raspolaganje besplatno. Ova dalja koncesija zacijelo neće sitnim seljacima, čije njive i način vođenja gazdinstva dopuštaju samo neznatnu upotrebu strojeva, mnogo pomoći da dođu na zelenu granu.

Dalje: »Zamjena svih postojećih posrednih i neposrednih poreza jednim jedinim progresivnim porezom na sve dohotke koji prelaze 3.000 franaka«. — Sličan zahtjev nalazi se već godinama u gotovo svakom socijaldemokratskom programu. Ali da se on postavlja specijalno u interesu sitnih seljaka — to je novo i to samo dokazuje kako je slabo izračunat njegov domet. Uzmimo Englesku. Državni budžet iznosi tamo 90 milijuna funti sterlinga. Od toga se 13,5 do 14 milijuna pribavlja porezom na dohodak; ostalih 76 milijuna u manjem dijelu oporezovanjem poduzeća (pošta, telegraf, taksene marke), a kudikamo većem dijelu porezom na artikle masovne

potrošnje, stalnim otkidanjem u sitnim, neprimjetnim iznosima — koji kad se saberu daju milijune — od dohodaka svih građana, poglavito siromašnijih. U današnjem društvu jedva je i moguće da se državni rashodi pokrivaju na drugi način. Pretpostavimo da se u Engleskoj svih 90 milijuna podmiruje putem neposrednog poreza na dohotke koji premašuju 120 funti sterlinga (3000 franaka). Prosječna godišnja akumulacija, godišnji porast ukupnog nacionalnog bogatstva, iznosila je 1865—1875, po Gifenu, 240 milijuna funti sterlinga. Recimo da ona sad iznosi 300 milijuna godišnje; porez od 90 milijuna progutao bi gotovo trećinu čitave akumulacije. Drugim riječima, nešto takvo ne može da poduzme nijedna vlada osim socijalističke; a kad socijalisti budu na kormilu, oni će morati da provedu takve stvari kraj kojih ova poreska reforma figurira samo kao trenutan, sasvim neznatan predujam, i pri čemu će se sitnim seljacima otvoriti sasvim druge perspektive.

Čini se da sastavljači programa uviđaju i sami da će seljaci na tu poresku reformu morati dugo da čekaju, pa im zato stavljaju »dotle« (en attendant) u izgled: »ukidanje zemljarine za sve seljake koji žive od svog rada i smanjenje tog poreza za sve hipotekom opterećene zemlje«. Druga polovina tog zahtjeva može se odnositi samo na *veća* seljačka dobra nego što ih može obraditi sama porodica, pa prema tome opet predstavlja zaštićivanje onih seljaka koji »eksploatiraju nadničare«.

Dalje: »sloboda lova i ribolova bez ikakvih ograničenja osim čuvanja divljači, ribe i usjeva«. — Ovo zvuči vrlo popularno, ali drugi dio rečenice ukida prvi. Koliko zečeva, jarebica, štuka i šarana otpada već danas u čitavom seoskom hataru na jednu seljačku porodicu? Da li toliko da bi svaki seljak mogao loviti više nego *jedan* dan u godini?

»Smanjenje zakonske i običajne kamatne stope« — dakle obnovljeni zakoni protiv lihve, obnovljen pokušaj da se uvede jedna policijska mjera koja je u toku dvije hiljade godina uvijek i svuda krahirala. Ako sitni seljak dođe u situaciju u kojoj je za njega manje zlo da ode k lihvaru, onda će lihvar uvijek naći sredstva da ga isisa a da pri tom ne dođe pod udar zakona protiv lihve. Ta mjera mogla bi u najbo-

ljem slučaju služiti za umirenje seljaka, ali koristi mu ne nosi nikakve; naprotiv, ona mu otežava kredit baš onda kad mu je najpotrebniji.

»Besplatna liječnička pomoć i davanje lijekova po cijeni koštanja« — u svakom slučaju to nije specijalna mjera za zaštitu seljaka; njemački program ide dalje i zahtijeva i besplatne lijekove.

»Odšteta porodicama rezervista za vrijeme vojne vježbe« — već postoji, iako u sasvim nedovoljnom obliku, u Njemačkoj i Austriji, i također nije specijalno seljački zahtjev.

»Sniženje prevozne tarife za gnojivo, poljoprivredne strojeve i proizvode« — u Njemačkoj je u principu provedeno, i to uglavnom u interesu — krupnih zemljoposjednika.

»Neodložni pripremni radovi na stvaranju jednog plana javnih radova u svrhu melioracije zemljišta i unapređenja poljoprivredne proizvodnje« — sve ovo ne izlazi iz oblasti neodređenosti i lijepih obećanja i također je, prije svega, u interesu krupnog zemljoposjednika.

Ukratko, poslije sveg snažnog teoretskog razmaha motivacije, praktični predlozi novog agrarnog programa ne objašnjavaju nam nimalo kako će francuska radnička partija izvesti to da sitne seljake održi u posjedu njihovog parcelnog vlasništva, koje je, prema njenim vlastitim riječima, osuđeno na propast.

II

U jednoj tački naši francuski drugovi imaju bezuvjetno pravo: *protiv* sitnog seljaka nije u Francuskoj moguć nijedan trajan prevrat. Meni se samo čini da oni, da bi prišli seljaku, nisu polugu stavili ondje gdje treba.

Kako se čini, oni polaze od težnje da pridobiju sitnog seljaka od danas na sutra, po mogućnosti već za iduće opće izbore. Oni se mogu nadati da će to postići samo putem veoma smjelih općih obećanja, a da bi za njih našli opravdanje, prinuđeni su da se posluže još mnogo smjelijim teoretskim obrazloženjima. Ako pogledamo izbliže, vidjet ćemo da ta opća obećanja protivrječe sebi samima (obricanje da će održati jedno stanje za koje su sami izjavili da je neminovno osuđeno na propast) i da su pojedine mjere ili pot-

puno neefikasne (zakoni o lihvi), ili da su to opći radnički zahtjevi, ili zahtjevi koji idu na ruku i krupnom zemljoposjedu, ili, najzad, zahtjevi koji su za sitnog seljaka od vrlo malog značenja; tako da čisto praktični dio programa sam ispravlja pogrešni razmah u početku i velike riječi motivacije, koje izgledaju opasne, svodi na stvarno bezazlenu mjeru.

Kažimo otvoreno: pri predrasudama koje izviru iz čitavog njihovog ekonomskog položaja, iz njihovog odgoja, njihovog izoliranog načina života, a koje pothranjuju buržoaska štampa i krupni zemljoposjednici, mi možemo masu sitnih seljaka pridobiti od danas na sutra jedino tako da im obećamo nešto što sami znamo da ne možemo održati. Mi im moramo obećati ne samo da ćemo po svaku cijenu štititi njihov posjed protiv svih ekonomskih snaga koje navaljuju na nj, nego da ćemo ga osloboditi i od onih tereta koji ga već sada tište: da ćemo zakupca pretvoriti u slobodnog vlasnika a da ćemo vlasniku koji grca pod hipotekom platiti njegove dugove. Kad bismo to i mogli, mi bismo opet bili ondje odakle se današnje stanje nužno razvija iznova. Mi seljaka ne bismo oslobodili, mi bismo mu pribavili samo kratko odlaganje onog što ima da dođe.

Ali nama i nije u interesu da seljaka pridobijemo od danas na sutra pa da on, kad ne održimo obećanje, od sutra na prekosutra opet otpadne od nas. Seljak koji od nas očekuje da mu ovjekovječimo njegovo parcelno vlasništvo nije nam potreban kao član partije, kao god što nam nije potreban ni sitni zanatlija koji hoće da se ovjekovječi kao majstor. Takvim je ljudima mjesto među antisemitima. Neka idu k njima, neka od njih uzimaju obećanja da će im spasiti njihovo sitno gazdinstvo; kad tamo doznaju kakvo je značenje tih blještavih fraza i kakve melodije gude antisemitske gusle, onda će oni sve više i više uviđati da smo mi, koji malo obećavamo i koji tražimo spasenje u sasvim drugom pravcu, — da smo mi ipak pouzdaniji ljudi. Kad bi Francuzi imali, kao što mi imamo, bučnu antisemitsku demagogiju, teško da bi učinili nantsku pogrešku.

Kakav je naš stav prema sitnom seljaštvu? I kako ćemo morati da postupimo s njime onog dana kad državna vlast pripadne nama?

Prvo, apsolutno je pravilna postavka francuskog programa da mi predviđamo neminovnu propast sitnog seljaka, ali da nipošto nismo pozvani da tu propast ubrzavamo našim zahvatima.

Drugo, isto tako je očigledno da onda kad budemo u posjedu državne vlasti nećemo moći ni da mislimo na to da sitne seljake nasilno ekspropriramo (svejedno da li s odštetom ili bez odštete), kao što ćemo to morati da učinimo s krupnim zemljoposjednicima. Naš zadatak u odnosu na sitnog seljaka sastoji se prije svega u tome da njegovo privatno gazdinstvo i privatni posjed prevedemo u zadružni, ali ne silom nego pomoću primjera i pružanja društvene pomoći za tu svrhu. A tada ćemo, svakako, imati dovoljno sredstava da sitnom seljaku stavimo u izgled preimućstva koja mu već sada moraju biti jasna.

Još prije gotovo dvadeset godina danski socijalisti, koji u svojoj zemlji imaju samo jedan grad u pravom smislu riječi, Kopenhagen, pa su, prema tome, izvan njega upućeni gotovo samo na propagandu među seljacima, istakli su slične planove. Seljaci jednoga sela ili župe — u Danskoj ima mnogo zasebnih velikih majura — trebalo bi da svoju zemlju sastave u jedno veliko imanje, da je obrađuju za zajednički račun, a prinos da dijele srazmjerno prema uloženom zemljištu, novcu i radu. U Danskoj igra sitni posjed samo sporednu ulogu. Ali ako ovu ideju primijenimo na neku oblast, s parcelnim zemljoposjedom, vidjet ćemo da pri sjedinjavanju parcela i pri vođenju krupnog gazdinstva na cjelokupnoj njihovoj površini jedan dio dotad zaposlenih radnih snaga postaje suvišan; u toj uštedi rada i jeste jedno od glavnih preimućstava krupnog gazdinstva. Za te radne snage može se naći zaposlenje na dva načina: ili će se seljačkoj zadruzi staviti na raspolaganje novi kompleksi zemlje iz susjednih velikih posjeda, ili će im se pribaviti sredstva i mogućnost za uzgrednu industrijsku djelatnost, po mogućnosti i pretežno za vlastitu upotrebu. U oba slučaja one će biti stavljene u bolji ekonomski položaj i u isto vrijeme će općem društvenom rukovodstvu biti osiguran utjecaj koji je potreban da se seljačke zadruge postepeno prevedu u višu formu i da se prava i dužnosti kako zadruge u cjelini tako i njenih pojedinih članova izjednače s pravima i dužnostima ostalih

grana velike zajednice. Kako će se to izvesti u pojedinostima u svakom specijalnom slučaju, zavisit će od okolnosti danog slučaja i od okolnosti pod kojima ćemo osvojiti javnu vlast. Možda ćemo tako moći da tim zadrugama pružimo još i druge koristi: preuzimanje njihovog cjelokupnog hipotekarnog duga od strane Narodne banke uz veliko sniženje kamate, predujmove iz društvenih sredstava za organiziranje krupne proizvodnje (predujmove koji se ne moraju ni obavezno ni prvenstveno sastojati u novcu nego u potrebnim proizvodima: mašinama, umjetnom gnojivu, itd.), i još druge.

Glavna stvar pri svemu tome jeste i ostaje da seljacima jasno pokažemo da im mi možemo spasiti, održati njihov posjed kuće i zemlje jedino na taj način što ćemo ga pretvoriti u zadružni posjed i zadružnu proizvodnju. Individualno gazdinstvo uvjetovano individualnim posjedom upravo i jeste ono što seljake goni u propast. Budu li insistirali na individualnoj proizvodnji, oni će neizbježno ostati bez kuće i posjeda, a kapitalistička krupna proizvodnja potisnut će njihov zastarjeli način proizvodnje. Tako stoje stvari. I sad dolazimo mi i pružamo seljacima mogućnost da sami uvedu krupnu proizvodnju, ne za račun kapitalista, nego za svoj vlastiti zajednički račun. A zar je nemoguće objasniti seljacima da je to u njihovom vlastitom interesu, da je to njihovo jedino sredstvo spasa?

Mi ne možemo ni sad ni ikad obećati parcelnim seljacima održanje individualnog vlasništva i individualnog gazdinstva pred nadmoćnošću kapitalističke proizvodnje. Mi im možemo jedino obećati da nećemo protiv njihove volje nasilno zadirati u njihove odnose vlasništva. Mi se možemo, dalje, založiti za to da se borba kapitalistâ i krupnih zemljoposjednika protiv sitnih seljaka već sada vodi sa što manje nezakonitih sredstava i da se po mogućnosti spriječi direktna pljačka i prevara kakve se sada dešavaju često i prečesto. Ovo će polaziti za rukom samo u izuzetnim slučajevima. U razvijenom kapitalističkom načinu proizvodnje niko ne zna gdje prestaje čestitost a počinje prevara. Ali uvijek će postojati znatna razlika u tome da li javna vlast stoji na strani varalice ili na strani prevarenog. A mi stojimo odlučno na strani sitnog seljaka, mi ćemo poduzeti sve što god bude ikako moguće da njegovu sudbinu učinimo snošljivijom, da

mu olakšamo prelaz u zadrugu, ako se on za to odluči, i čak da mu omogućimo, ako ne bude mogao da odmah stvori odluku, da na svojoj parceli dobije produžni rok za razmišljanje. Mi ćemo to učiniti ne samo zbog toga što smatramo da sitni seljak koji živi od svog rada virtuelno pripada nama, nego što je to i u direktnom interesu partije. Ukoliko će veći biti broj seljaka kojima ćemo uštedjeti stvarni pad u proletarijat, koji ćemo još kao seljake moći da pridobijemo za sebe, utoliko će se društveni preobražaj izvršiti brže i lakše. Nama ne može konvenirati da s tim preobražajem čekamo dotle dok se kapitalistička proizvodnja ne razvije svuda do svojih krajnjih konsekvenca, dok i posljednji sitni zanatlija i posljednji sitni seljak ne padne kao žrtva kapitalističke krupne proizvodnje. Materijalne žrtve koje će u tom smislu u interesu seljakâ trebati doprinijeti iz javnih sredstava mogu s gledišta kapitalističke ekonomike izgledati samo kao bačen novac, ali one su usprkos tome odlično uložen novac, jer će možda da uštede desetostruki iznos pri rashodima za društvenu reorganizaciju u cjelini. U tom smislu možemo, dakle, sa seljacima postupati vrlo liberalno. Ovdje nije mjesto da se upuštamo u pojedinosti, da iznosimo određene predloge u tom pravcu; ovdje možemo da govorimo samo o općim i osnovnim linijama.

Prema tome, mi ne možemo ne samo partiji nego ni sitni seljacima učiniti goru uslugu nego dajući obećanja koja pobuđuju ma i samu pomisao na to da namjeravamo trajno održati parcelno vlasništvo. To bi značilo direktno zatvoriti seljacima put k njihovom oslobođenju, a partiju dovesti na nivo trivijalnog antisemitizma. Naprotiv. Dužnost naše partije je da seljacima neprestano predočava apsolutnu bezizlaznost njihovog položaja dokle god vlada kapitalizam, apsolutnu nemogućnost da im se sačuva parcelno vlasništvo kao takvo, apsolutnu sigurnost da će kapitalistička krupna proizvodnja pregaziti njihovo bespomoćno, zastarjelo sitno gazdinstvo kao željeznički vlak ručna kolica. Budemo li to činili, postupat ćemo u skladu s neizbježnim ekonomskim razvitkom, a taj razvitak će sitnim seljacima sigurno otvoriti uši za naše riječi.

Uostalom, ne mogu da ostavim ovu temu a da ne izrazim uvjerenje da i sastavljači nantskog programa imaju u suštini

iste poglede kao i ja. Oni su i suviše pronicljivi a da ne bi znali da i ono zemljište koje se sad nalazi u parcelnom vlasništvu mora da pređe u zajednički posjed. Oni sami priznaju da je parcelno vlasništvo osuđeno da nestane. Referat Nacionalnog vijeća na kongresu u Nantu, koji je sastavio Lafarg, potpuno potvrđuje to mišljenje. On je na njemačkom jeziku objavljen u berlinskom »Sozialdemokrat«-u od 18. oktobra ove godine. Već same protivrječnosti u načinu izražavanja nantskog programa odaju da ono što sastavljači stvarno kažu nije ono što oni žele da kažu. Ako njih ne razumiju i ako njihove izjave zloupotrebljavaju, kako se to u stvari već i dogodilo, onda su oni za ovo, dabome, sami krivi. U svakom slučaju oni će morati da svoj program pobliže objasne, a idući francuski kongres morat će da ga temeljito revidira.

Pređimo sad na krupnije seljake. Ovdje vidimo, uglavnom uslijed dioba nasljedstva ali i uslijed zaduženja i prinudnih prodaja zemlje, čitavo šarenilo prelaznih stupnjeva od parcelnog seljaka do krupnog seljaka koji drži cijeli stari posjed i čak više od toga. Tamo gdje srednji seljak živi među parcelnim seljacima, on se od njih ne razlikuje bitno po svojim interesima i shvaćanjima; on zna iz vlastitog iskustva koliko je njemu sličnih već dospjelo među sitne seljake. Ali tamo gdje prevladavaju srednji i krupni seljaci i gdje vođenje gazdinstva uopće zahtijeva pomoć slugu i sluškinja, tamo stvar stoji sasvim drukčije. Radnička partija mora, naravno, u prvom redu da se zauzima za najamne radnike, dakle za sluge, sluškinje i nadničare; već samim tim ona ne može seljacima da daje nikakva obećanja koja u sebi uključuju dalje postojanje najamnog ropstva radnikâ. Ali tako dugo dok krupni i srednji seljaci i dalje postoje kao takvi, tako dugo oni ne mogu da izlaze na kraj bez najamnih radnika. Ako je, dakle, davanje nade parcelnim seljacima u njihovo trajno postojanje kao parcelnih seljaka s naše strane naprosto glupost, pokušaj da krupnim i srednjim seljacima obećamo to isto već bi se graničio direktno s izdajom.

Ovdje opet imamo paralelu s gradskim zanatlijama. Oni su, doduše, već više propali nego seljaci, ali ipak ima još i takvih koji pored šegrta zapošljavaju i kalfe, ili kod kojih šegrti rade posao kalfa. Oni od tih zanatlija koji hoće da se

ovjekovječe kao takvi neka idu k antisemitima, dok se ne uvjere da im ni tamo nema pomoći. Ostali, koji uviđaju neizbježnost propasti njihovog načina proizvodnje, neka dođu k nama, ali neka također budu spremni da u budućnosti dijele sudbinu koja čeka sve ostale radnike. Isto je tako s krupnim i srednjim seljacima. Nas, naravno, više interesiraju njihove sluge, sluškinje i nadničari nego oni sami. Ako ti seljaci hoće da im se garantira da će njihovo gazdinstvo i dalje postojati, onda im to apsolutno ne možemo pružiti. Njihovo mjesto je onda kod antisemita, u Seljačkom savezu i sličnim strankama koje nalaze zadovoljstvo u tome da sve obećaju a ništa ne ispune. Mi znamo ekonomsku istinu da će i krupni i srednji seljak neizostavno podleći konkurenciji kapitalističkog gazdinstva i jeftinoj prekookeanskoj proizvodnji žita, kao što to dokazuje sve veća zaduženost i svuda primjetno propadanje i tih seljaka. Mi protiv tog propadanja ne možemo da učinimo ništa nego da i ovdje preporučimo udruživanje posjeda u zadružna gazdinstva u kojima se najamni rad sve više i više odstranjuje i vrši priprema za postepeno pretvaranje u ravnopravne grane velike nacionalne proizvodne zadruge. Ako ti seljaci uvide neizbježnost propasti svog sadašnjeg načina proizvodnje, ako odatle izvuku potrebne zaključke, neka dođu k nama, a naša će dužnost biti da i njima, koliko god možemo, olakšamo prelaz na nov način proizvodnje. U protivnom slučaju mi ih moramo prepustiti njihovoj sudbini i obratiti se njihovim najamnim radnicima, kod kojih ćemo zacijelo naići na odziv. Nasilne eksproprijacije mi ćemo se, vjerojatno, odreći i ovdje, a u ostalim stvarima moći ćemo računati na to da će ekonomski razvitak i ove tvrđe glave opametiti.

Sasvim jednostavno stoji stvar samo kod krupnog zemljoposjeda. Ovdje imamo neprikriveno kapitalističko gazdinstvo, i tu ne vrijede nikakve skrupule. Ovdje imamo pred sobom masu seoskog proletarijata, i naš je zadatak jasan. Čim naša partija bude u posjedu državne vlasti, ona će krupnog zemljoposjednika morati prosto naprosto da eksproprira isto kao i tvorničare u industriji. Da li će se ta eksproprijacija izvršiti s odštetom ili bez odštete, to većinom neće zavisiti od nas nego od okolnosti pod kojima ćemo doći u posjed vlasti, a naročito i od držanja same gospode krupnih zemljoposjed-

nika. Mi nipošto ne smatramo da je odšteta nedopuštena u svim okolnostima; Marks mi je — i kako često! — iznosio kao svoje mišljenje da bismo najjeftinije prošli kad bismo cijelu tu bandu mogli da isplatimo. Ali o tome nećemo ovdje govoriti. Velika imanja koja će na taj način biti vraćena zajednici morat ćemo da prepustimo na iskorištavanje, pod kontrolom zajednice, poljoprivrednim radnicima koji ih već sada obrađuju i koji će imati da se organiziraju u zadruge. Pod kojim modalitetima, o tome sad ne možemo još reći ništa određeno. U svakom slučaju, ovdje pretvaranje kapitalističkog gazdinstva u društveno već sasvim pripremljeno i može da se izvrši prekonoć, baš kao i, na primjer, kod tvornice g. Krupa ili fon Štuma. A primjer tih poljoprivrednih zadruga uvjerit će o preimućstvima zadružnog gazdinstva i posljednje parcelne seljake koji će se možda još opirati, a zacijelo i mnoge krupne seljake.

Ovdje dakle možemo seoskim proleterima otvoriti perspektivu, koja je isto tako sjajna kao i ona koja se otvara pred industrijskim radnikom. I zato je pridobivanje poljoprivrednih radnika u Pruskoj istočno od Labe za nas samo pitanje vremena, i to veoma kratkog. A kad budemo imali te poljoprivredne radnike, odmah će u cijeloj Njemačkoj dunuti drugi vjetar. Stvarno polukmetstvo poljoprivrednih radnika istočno od Labe je glavni temelj vladavine pruskih junkera, a time i specifične pruske hegemonije u Njemačkoj. Baš junkeri istočno od Labe koji sve više i više padaju u dugove, osiromašavaju i žive parazitski na državni i tuđi trošak, i koji se upravo zbog toga sve grčevitije hvataju za svoju vlast, i jesu ti koji su stvorili i koji održavaju specifično pruski karakter birokratije kao i oficirskog hora u armiji; njihova nadmenost, ograničenost i arogancija učinile su da je njemačko carstvo pruske nacije — i pored sve očiglednosti toga da je ono momentano neizbježno kao sada jedino ostvarljiv oblik nacionalnog jedinstva — toliko omrznuto kod kuće, a u inozemstvu, uprkos svim blistavim pobjedama, toliko malo poštovano. Moć tih junkera počiva na tome što oni u zatvorenom području sedam staropruskih pokrajina — dakle u otprilike jednoj trećini cijelog državnog područja — raspolažu zemljišnim posjedom koji ovdje povlači za sobom i društvenu i političku moć, i to raspolažu ne sa-

mo zemljišnim posjedom nego, pomoću tvornica šećera i pecara, i najznačajnijim industrijama tog područja. Ni krupni zemljoposjednici ostale Njemačke ni krupni industrijalci nisu u tako povoljnom položaju; ni jedni ni drugi ne raspolažu jednim zatvorenim kraljevstvom. I jedni i drugi su razbacani na velikom prostoru i vode konkurentsku borbu, kako među sobom tako i s drugim društvenim elementima koji ih okružuju, za društvenu i političku hegemoniju. Ali ova prevlast pruskih junkera sve više gubi svoju ekonomsku osnovu. Zaduženost i osiromašenje i ovdje se nezadrživo šire, usprkos svoj državnoj pomoći (a od vremena Fridriha II ta pomoć ulazi u svaki normalni junkerski budžet); samo faktično polukmetstvo, sankcionirano zakonodavstvom i običajem, i njime uvjetovana mogućnost bezgranične eksploatacije poljoprivrednih radnika održava još nekako nad vodom junkerstvo koje tone. Bacite sjeme socijaldemokratije među te radnike, dajte im hrabrosti i zbijte ih u borbi za njihova prava — i junkerskoj vladavini bit će kraj. Velika reakcionarna snaga, koja za Njemačku predstavlja isti barbarski i zavojevački element kao i ruski carizam za cijelu Evropu, splasnut će kao probušeni mjehur. »Odabrani pukovi« pruske armije postat će socijaldemokratski, i tim će se izvršiti pomjeranje masa koje nose u svom krilu čitavu revoluciju. Zato je pridobijanje poljoprivrednih radnika istočno od Labe kudikamo važnije nego pridobivanje zapadnonjemačkih sitnih seljaka ili čak južnonjemačkih srednjih seljaka. Tu, u Pruskoj istočno od Labe, leži naše odlučujuće bojište, i zato će vlada i junkeri poduzeti sve da nam onamo zatvore pristup. I ako dođe — kao što nam prijete — do novih nasilnih mjera za sprečavanje širenja naše partije, onda će se to dogoditi u prvom redu zato da se poljoprivredni proletarijat istočno od Labe ogradi od naše propagande. Nama je to svejedno. Mi ćemo ga ipak osvojiti.

Napisao F. Engels u novembru 1894.
Štampano u časopisu
»Neue Zeit« za 1894.

(Prevela NATAŠA TKALEC)

mo zemljište posjedom tlači, [illegible] počinje
cama, najznačajnijim industrijama tog područja. Ni kapitali-
zemljoposjednici ostale Njemačke ni [illegible]
su u tako povoljnom položaju; ni jedni ni drugi ne raspolažu
jednim zatvorenim kraljevstvom. I jedni i drugi se razme-
ćaju na velikom prostoru i vode borbu [illegible]
među sobom kao i s drugim [illegible] elementima koji ih
okružuju, za ekonomsku i političku hegemoniju. Ali ova pre-
vlast pruskih junkera sve više gubi svoje ekonomsko osno-
vu. Zaduženost i osiromašenje i ovdje se bezuslovno šire,
uprkos svoj državnoj pomoći (a od Fridriha Vilhelma II ta
pomoć ulazi u svaki normalni junkerski budžet); samo fak-
tično polukmetstvo, sankcionirano zakonodavstvom i običa-
jem, i njime omogućena neograničena eksploatacija po-
ljoprivrednih radnika održava još nekako nad vodom junk-
kerstvo koje tone. Bacite sjeme socijaldemokratije među te
radnike, dajte im hrabrosti i ulijte im borbu za njihova
prava — i junkerskoj vladavini bit će kraj. Velika reakcio-
narna snaga, koja za Njemačku predstavlja isti barbarski, o-
savajački element kao ruski carizam za cijelu Evropu,
splasnut će kao probušeni mjehur. »Odabrani puk« pruske
armije postat će socijaldemokratski, i time će se izvršiti
pomjeranje snaga koje nosi u sebi čitavu revoluciju.
Zato je pridobijanje poljoprivrednih radnika istočno od Labe
kudikamo važnije nego pridobijanje zapadnonjemačkih sit-
nih seljaka ili čak južnonjemačkih srednjih seljaka. Tu, u
Pruskoj istočno od Labe, leži naše odlučujuće bojište, i zato
će vlada i junkerstvo poduzeti sve da nam onamo zatvore pri-
stup. I ako dođe — kao što nam prijete — do novih nasilnih
mjera za sprečavanje širenja naše partije, onda će se to do-
goditi prvom redu zato da se poljoprivredni proletarijat
istočno od Labe odvoji od naše propagande. Nama je to sve-
jedno. Mi ćemo ga ipak osvojiti.

Napisao F. Engels u novembru 1894.
Štampano u časopisu
»Neue Zeit« za 1894.

(Prevod: NATAŠA TRALIĆ)

V. I. Lenjin

MARKSISTIČKI POGLEDI NA AGRARNO PITANJE U EVROPI I RUSIJI

PROGRAM PREDAVANJA[1]

Predavanje I. *Opšta teorija agrarnog pitanja.* Formiranje kapitalističke zemljoradnje. Razni oblici porasta tržne zemljoradnje i formiranje klase poljoprivrednih najamnih radnika. Marksova teorija rente. Buržoaski karakter koncepcija takozvane kritičke škole (g.g. Bulgakov, Herc, David,

[1] Lenjinov rad »Marksistički pogledi na agrarno pitanje u Evropi i Rusiji« predstavlja program predavanja o agrarnom pitanju koja je Lenjin februara 1903. godine održao na Višoj ruskoj školi društvenih nauka u Parizu, i koncept prvog predavanja. Škola je otvorena 1901. godine od strane liberalnih profesora koje je carska vlada istjerala s visokih školskih ustanova u Rusiji. Slušaoci škole bili su uglavnom revolucionarna omladina iz ruske kolonije u Parizu i ruski studenti, a škola je radila legalno. Pri izradi spiska predavača za održavanje predavanja o agrarnom pitanju, savjet škole je bio predvidio i pozvao esere V. M. Černova i K. R. Kačorevskog. Pariska grupa iskrovaca, saznavši da se eserima za iznošenje njihovih pogleda daje legalna tribina, odlučila se da pokuša dobiti mogućnost da u školi istupi jedan predstavnik marksističkog gledišta i zatražila je od savjeta škole saglasnost da predavanja održi Vl. Iljin (literarni pseudonim V. I. Lenjina). Pritom je bilo navedeno da je Vl. Iljin poznati marksist i autor legalnih knjiga: »Razvitak kapitalizma u Rusiji« i »Ekonomske studije«.

Pariski iskrovci su uz pomoć slušalaca škole, socijaldemokrata, uspjeli da od savjeta škole dobiju saglasnost i odluku o pozivu Vl. Iljinu da održi predavanja. Zvanični poziv je bio upućen decembra 1902. godine. Kasnije je rukovodstvo škole saznalo da je Vl. Iljin ustvari V. I. Lenjin i pokušalo je izmijeniti svoju odluku smatrajući nepoželjnim istupanje u prostorijama škole jednog nelegalnog političkog publicista, ali im ovo nije pošlo

Černov, donekle Maslov i dr.)[2] koja prirodnim zakonima (kao što je ozloglašeni zakon opadajuće plodnosti zemlje) pokušava da objasni postojanje danka koji zemljoposjednici ubiraju od društva. Protivrječnosti kapitalizma u zemljoradnji.

Predavanje II. *Sitna i krupna proizvodnja u zemljoradnji.*

---

za rukom. Lenjin je na Višoj ruskoj školi društvenih nauka održao četiri predavanja, koja su imala ogroman uspjeh.

Lenjin je svojim predavanjima na Višoj ruskoj školi pridavao veliki značaj. U pripremi za predavanja proučio je ogromnu masu literature o agrarnom pitanju, djelimično je preveo članak F. Engelsa »Seljačko pitanje u Francuskoj i Njemačkoj«, napravio izvode iz »Kapitala« K. Marksa i njegovog članka u »Novim rajnskim novinama« o agrarnom pitanju, a takođe iz velikog broja knjiga i članaka ruskih i stranih autora (P. P. Maslova, A. N. Engelharta, V. P. Voroncova, E. Štumpfa, Rokinjia, L. Nosiga, G. Bjotgera i dr.).

Lenjin je bio napisao dva koncepta — plana predavanja. Program predavanja je Lenjin pripremio unaprijed i poslao prije njihovog održavanja. Koncept prvog predavanja koji donosimo u ovoj knjizi zapisao je jedan slušalac škole za vrijeme predavanja, a Lenjin ga je naknadno redigovao. *Prev.*

[2] *Bulgakov, S. N.* (1871—1944) — buržoaski ekonomist, filozof-idealist koji je 90-tih godina pripadao »legalnim marksistima«, a poslije revolucije 1905—1907. prišao kadetima. Od 1918. godine počeo da radi kao pravoslavni sveštenik, a 1922. godine bio je protjeran iz SSSR.

Herc (Hertz), *Fridrih Oto* (rođ. 1878. g.) — austrijski ekonomist socijaldemokrat — revizionist.

David, Eduard (1863—1930) — jedan od lidera desnog krila njemačke socijaldemokratije, po zanimanju ekonomist.

Černov, V. M. (1876—1952) — jedan od lidera i teoretičara partije esera, a u godinama 1902—1905. urednik eserovskog lista »Revolucionarna Rusija«. Godine 1920. emigrirao je iz SSSR i u emigraciji je pokušao da naučnom socijalizmu suprotstavi reformistički »konstruktivni socijalizam«.

Maslov, P. P. (Iks) (1867—1946) — ekonomist, socijaldemokrat, autor niza radova o agrarnom pitanju. Poslije rascjepa u RSDRP približio se menjševicima, a poslije Oktobarske socijalističke revolucije povukao se iz političke aktivnosti i počeo se baviti pedagoškim i naučnim radom. Od 1929. godine radio kao član Akademije nauka SSSR. Lenjin je oštro polemisao sa stavovima Maslova koje je ovaj iznio u svojoj knjizi »Uslovi razvitka poljoprivrede u Rusiji« (»Uslovija razvitija seljskogo hozjajstva v Rossii«). *Prev.*

Napori takozvane kritičke škole da prikrije robovanje sitnog proizvođača u savremenom društvu. Analiza monografskih studija, potpuno naopako shvaćenih od strane te škole (M. Heht. K. Klavki, Auhagen).[3]

Predavanje III. *Nastavak. Badenska anketa.* Potpuna potvrda marksističkih koncepcija njenim rezultatima. Opšti podaci njemačke agrarne statistike. Bajka o latifundijskom izrođavanju krupnog kapitala. Mašine u zemljoradnji. Sve slabija radna stoka u srednjeseljačkom gazdinstvu. Zadruge u zemljoradnji; njemački skupni podaci od 1895. godine o mljekarskim zadrugama. Razlika u obliku između zadruga u zemljoradnji i trustova u industriji, koja je omela takozvanu kritičku školu da shvati da su i jedni i drugi potpuno slični po svojoj društveno-ekonomskoj sadržini.

Predavanje IV. *Tretiranje agrarnog pitanja u Rusiji.* Osnovi pogleda na svijet narodnjaka i njegov istorijski značaj kao primitivnog oblika agrarne demokratije. Centralni značaj seljačkog pitanja (obščina[4] i narodna proizvodnja). Raslojavanje seljaštva na seosku buržoaziju i seoski proletarijat. Način proučavanja toga procesa i njegov značaj.

---

[3] *Heht* (Hecht) *Moric* — njemački buržoaski ekonomist i statističar.

Klavki (Klawki), *Karl* — njemački buržoaski ekonomist.

Auhagen, Hubert — njemački buržoaski ekonomist. *Prev.*

[4] *Obščina* — seoska zajednica za zajedničko iskorišćavanje zemlje s posebnom samoupravnom organizacijom. U istoriji Rusije odigrala je veliku ulogu. Pomen o njoj nalazi se već u prvim pisanim istorijskim dokumentima iz XI—XII vijeka (»Ruskaja pravda«). Uređenje ruskog sela u epohi feudalizma bilo je neraskidivo povezano s obščinom. Ona je po svojoj ekonomskoj sadržini bila slična germanskoj marki, ali se zbog specifičnih uslova duže održala i tokom vremena dobila neka posebna obilježja. Ova seoska zajednica, čija je osnova bila kolektivna svojina na zemlju, krajem XIX i početkom XX vijeka bila je predmet oštrih raspri. Mnogi društveni pokreti i struje u ruskoj društvenoj misli ovog doba (slavjanofili, buržoaski liberali, revolucionarni demokrati, narodnjaci) raspravljali su o obščini, njenoj suštini, porijeklu i mogućnostima iskorišćavanja obščine kao osnovne seoske ćelije budućeg socijalističkog društva (na čemu su ponikle narodnjačke iluzije o »obščinskom socijalizmu«). Realna podloga većine shvatanja koja su idealizovala obščinu ili gajila iluzije o njoj kao »klici socijalizma« bila je nerazvijenost kapitalističkih društvenih odnosa u carskoj Rusiji. *Prev.*

Zamjena feudalne privrede kapitalističkom. Reakcionarni karakter narodnjačkih koncepcija. Zahtjevi savremenog istorijskog momenta: ukidanje ostataka kmetstva i slobodan razvoj klasne borbe na selu.

KONCEPT PRVOG PREDAVANJA

Opća teorija

Marksova teorija o razvitku kapitalističkog načina proizvodnje odnosi se na zemljoradnju kao i na industriju. Ne smiju se brkati osnovne crte kapitalizma i razni njegovi oblici u zemljoradnji i industriji.

Da razmotrimo u čemu se sastoje osnovne karakteristične crte i osobeni oblici procesa koji dovode do kapitalističkih odnosa u zemljoradnji. Uzrok nastajanja tog procesa je dvojak: 1) robna proizvodnja i 2) to što se kao roba ne pojavljuje proizvod, već radna snaga. Kad se ta snaga uključuje u razmjenu, čitava proizvodnja postaje kapitalistička, stvara se posebna klasa proletarijata. Porast robne proizvodnje i razvitak najamnog rada u zemljoradnji odvija se u drukčijem obliku nego u industriji, usljed čega može da izgleda kako je Marksova teorija tu pogrešno primijenjena, ali, potrebno je znati u kakvom obliku zemljoradnja postaje kapitalistička. Za to je potrebno, prije svega, razjasniti dvije pojave:

I. Kako se razvija tržna zemljoradnja? i

II. Kako se manifestuje stvaranje radničke klase?

I. Osnovna pojava tog procesa ogleda se u brzom porastu industrijskog stanovništva i iznošenju artikala proizvodnje na tržište. Znači, za široki razvitak robne proizvodnje u poljoprivredi neophodan je širok razvitak nepoljoprivrednog stanovništva. Taj proces se ispoljava u raznim oblicima i zapaža u zemljama koje uvoze i izvoze žito. Brzi porast industrijskog stanovništva stvara pomanjkanje žita u industrijskim zemljama, odnosno nemogućnost da se u uslovima nepromijenjenog sistema tehnike prođe bez uvoza žita iz drugih zemalja. Povećanje tražnje žita dovodi do

toga da se uz privatnu svojinu na cjelokupnu zemlju stvaraju monopolske cijene.

To je značajno za objašnjenje rente.

Sam proces stvaranja tržne zemljoradnje ne odvija se sasvim isto kao u fabričkoj industriji: u industriji se to odvija u jednostavnom i direktnom obliku, dok u zemljoradnji vidimo drugo: tamo preovlađuje miješanje tržne i netržne zemljoradnje. Tu se sjedinjuju različiti oblici. U svakom određenom području na tržište se, uglavnom, iznosi *jedan*, bilo koji, proizvod. Proizvodnja spahije a naročito seljaka, s jedne strane je robna, dok sa druge — ona zadržava svoj karakter proizvodnje za sopstvenu potrošnju.

Potreba da se dođe do novca prouzrokuje prelaz od naturalne privrede ka tržnoj. Vlast novca pritiskuje seljaka ne samo u Zapadnoj Evropi već i u Rusiji. Zemska statistika[5] pokazuje da potčinjavanje seljaka tržištu uzima ogromne razmjere čak i tamo gdje su jaki ostaci patrijarhalne privrede.

II. Proces stvaranja klase najamnih radnika ogleda se u raspadanju seljaštva na dva sloja: 1) farmeri koji gledaju na zemljoradnju kao na industriju i 2) najamni radnici. Taj proces često nazivaju diferencijacijom seljaštva. U Rusiji se taj proces ispoljio naročito oštro. Njega su ekonomisti zapazili još za vrijeme feudalnog sistema.

---

[5] *Zemsku statistiku* koristio je Lenjin, pored druge opširne literature o ruskoj zemljišnoj opštini i seoskom gazdinstvu, za proučavanje procesa raspadanja seljaštva na seosku buržoaziju i seoski proletarijat. Zemski statistički organi pri gubernijskim i sreskim upravama (osnovanim poslije reforme 1861) sprovodili su statistička ispitivanja (popise seljačkih gazdinstava po domaćinstvima, analize seljačkih budžeta itd.) i izdavali mnogobrojne preglede i statističke zbornike za srezove i gubernije u kojima je bio sabran bogat statistički materijal. Ali zemski statističari, među kojima su preovlađivali narodnjaci, mahom su tendenciozno obrađivali i nepravilno grupisali statističke podatke. Iza stubaca prosječnih brojeva iščezavala su bitna obilježja i razlike pojedinih grupa seljaštva, koje su se izdvajale usljed razvitka kapitalizma. Lenjin je podatke zemske statistike svestrano proučavao, pažljivo provjeravao i obrađivao. On je sastavljao svoje sopstvene tabele i proračune, naučno grupisao dobijene podatke o seljačkim gazdinstvima i dao njihovu marksističku analizu. Koristeći bogati materijal zemske statistike, Lenjin daje stvarnu sliku ekonomskog razvitka Rusije. *Prev.*

Osobenosti stvaranja.

Taj proces odvija se neravnomjerno. Uporedo sa stvaranjem klase najamnih radnika vidimo postojanje patrijarhalnog sistema i stvaranje novog, kapitalističkog. Klasa najamnih radnika vezana je ovako ili onako za zemlju: oblici procesa biće, prema tome, jako raznovrsni.

O VLADAVINI KAPITALISTIČKE ZEMLJORADNJE

Renta

Stanovništvo kapitalističke zemlje dijeli se na 3 klase: 1) najamni radnici, 2) zemljoposjednici i 3) kapitalisti. Pri proučavanju sistema moraju se ignorisati lokalne specifičnosti, gdje tako određena podjela možda još ne postoji.

Glavna podjela proizvoda jeste, prema Marksu, podjela na potrebni proizvod i višak proizvoda. Izvjesni dio tog viška proizvoda i jeste zemljišna renta, i to baš onaj dio koji ostaje poslije odbijanja prosječnog profita na kapital. Prosječni profit se u razvijenom kapitalističkom društvu stvara pod utjecajem konkurencije koja vrši raspodjelu viška proizvoda između kapitalista ne srazmjerno broju radnika, već srazmjerno količini čitavog kapitala uloženog u preduzeće.

Stvaranje prosječnog profita Marks razmatra u III knjizi »Kapitala«. Na parcelama različite plodnosti kapital će davati različiti profit: na lošijoj zemlji profit će biti manji, na boljoj — veći, ekstra. (Još prije Marksa Rikardo[6] je

---

[6] *Rikardo, David* (1772—1823) — istaknuti engleski ekonomist, autor niza radova u kojima je dostigla svoj vrhunac klasična buržoaska politička ekonomija. Zastupajući interese buržoazije u borbi s ostacima feudalizma, Rikardo se zalagao za princip slobodne konkurencije i zahtijevao odstranjivanje svih ograničenja koja su kočila razvitak kapitalističke proizvodnje. Istorijski značaj Rikarda za ekonomsku nauku leži prije svega u njegovoj radnoj teoriji vrijednosti i otkrivanju suprotnosti između radničke najamnine i kapitalističkog profita.

Rikardo je smatrao robnu proizvodnju i kapitalizam za vječnu i jedinstvenu formu društvene proizvodnje.

Kritiku Rikardovih teoretskih pogleda dao je K. Marks u »Kapitalu«, »Teorijama o višku vrijednosti« i drugim radovima. *Prev.*

postavio osnove teorije rente). Usljed monopola cijena na tržištu žita i opšte oskudice u žitu cijena se određuje prema lošijoj parceli zemlje. Višak profita koji se dobija na zemlji boljeg kvaliteta ili na zemlji koja se nalazi blizu tržišta, u odnosu na lošu i najudaljeniju zemlju, zove se, prema Marksu, *diferencijalnom* rentom.

Rentu od farmera oduzimaju zemljoposjednici.

Različite visine ekstra profita mogu da budu dvije vrste: 1) ona koja nastaje od razlike u plodnosti, i 2) ona koja nastaje od različite primjene kapitala. Dalje. Osim monopola privatnog gazdinstva na zemlji postoji monopol privatne svojine na zemlju: zemljoposjednik može da ne dâ zemlju farmeru, dok se cijena žita ne podigne, a tada on uzima *apsolutnu* rentu, koja predstavlja elementarni monopol. On može da bude: 1) monopol u čistom obliku (onda, analizirajući strogo, on se ne može nazvati rentom). Drugo, apsolutna renta može da se uzima od ekstra profita na zemljišni kapital usljed sljedećih uslova. U zemljoradnji je tehnika na nižem stupnju, zbog čega je dio promjenjivog kapitala (= koji stvara profit) veći nego u industriji. Usljed toga mora i dio profita u zemljoradnji biti veći nego u industriji. I eto, monopol zemljoposjeda sprečava da se visoki profit u zemljoradnji izravna sa niskim profitom u industriji. Iz većeg profita u poljoprivredi koji se ne može izravnati i uzima se apsolutna renta u pravom smislu riječi. Za njen izvor služi povećanje cijene žita. Diferencijalna renta, pak, uzima se iz proizvoda. Posljednje godine, koje se karakterišu uključenjem novih zemalja u trgovinu, dovele su do krize.

Cijena zemlje predstavlja kapitaliziranu anticipiranu rentu. Zbog toga se ona razmatra kao dohodak od izvjesnog kapitala. Za kupovinu zemlje potrebno je utrošiti kapital koji može da daje dohodak visine prosječne rente. Usljed toga je brzi razvoj industrije jako nabijao rentu u Evropi i utvrdio je.

Veliki dio nedavno izdate knjige Maslova: »Uslovi razvitka poljoprivrede u Rusiji« posvećen je teoriji rente, i u tom pitanju Maslov ima potpuno pogrešna shvatanja, ponavlja argumente buržoaskih takozvanih »kritičara« Marksa, kao što su g. Bulgakov i dr. Marks je pokazao da je stara

engleska politička ekonomija suviše jednostavno gledala na to pitanje, i to ne kao na proces koji stvara naročite istorijske uslove, već kao na proces koji stvara prirodne uslove, usljed čega je ona rasuđivala: renta se stvara usljed nužnosti prelaza sa boljih parcela zemlje na lošije. Ali postoji i obrnuti prelaz, jer postoje usavršavanja. Kritičari su otišli nazad od Marksa — ka buržoaskoj ekonomiji.

Drugo skučeno shvatanje teorije rente — to je spajanje zakona stvaranja diferencijalne rente sa zakonom opadanja plodnosti zemljišta, po kome se na istoj parceli zemlje profit, navodno, smanjuje. Rikardo objašnjava prelaz sa boljih parcela zemlje na lošije *nemogućnošću* sve većeg i većeg ulaganja kapitala. — Od ruskih »kritičara« svi su ustali u odbranu teorije opadanja plodnosti zemljišta, kao i Maslov koji u ostalim pitanjima želi da ostane marksist. Ali argumenti za odbranu te teorije nisu otišli dalje od takvih duhovitosti kao što je ona prema kojoj se ne prizna ta teorija, onda se mora priznati da se sa jednog parčeta zemlje može da ishrani čitava jedna država.

Marks se borio protiv te teorije. Ona razmatra utrošak kapitala aritmetički i zapada u grešku, ignorišući uslove opšte privrede. Ako pretpostavimo da je ulaganje sve većeg kapitala uvijek moguće, onda bi ona bila tačna, ali takva stvar pretpostavlja preuređenje sistema, dok sistemi u zemljoradnji postoje vjekovima, što je ulaganju kapitala nametnulo određene granice. Ako se tehnika ne mijenja, onda je dalje ulaganje kapitala nemoguće ili je moguće u skučenim granicama. Marks ukazuje da se ni u industriji na jednom određenom zemljištu proizvodnja ne može razvijati neograničeno: ako preduzeće zauzima određenu površinu zemlje, onda, da bi se ono razvilo, biće potrebno povećati tu površinu. *Ako* se, pak, zemlja racionalno obrađuje, onda to mora samo da poboljša proizvodnju, i otuda Marks zaključuje da to ne samo da nije nekorisno u pogledu zemlje, već obrnuto. Baš to *»ako«* su ignorisali protivnici Marksove teorije. Prema tome, Maslov, kao tobožnji marksist, može svojim shvatanjima po tom pitanju mnoge da dovede u zabludu. Njegova knjiga predstavlja jedan od mnogobrojnih primjera našeg vremena — ići nazad, umjesto da se ide naprijed.

Poljoprivredno stanovništvo smanjuje se apsolutno, ali poljoprivredna proizvodnja napreduje. U toku XIX vijeka taj napredak bio je usko vezan s porastom zemljoradnje. On karakteriše jednu od osnovnih crta postojećeg kapitalističkog sistema, koja se ispoljava u tome što se u zemljoradnji stvara konkurencija, tržište za nju i diferencijacija stanovništva. On je snažno podstakao razvoj zemljoradnje, ali je svaki korak napretka bio praćen nastajanjem protivrječnosti, koje su stvorile nemogućnost da se iskoriste sve proizvodne snage nove, naučne zemljoradnje. Kapitalizam stvara krupnu proizvodnju i konkurenciju praćene rasipanjem proizvodnih snaga zemlje. Koncentracija stanovništva u gradu prouzrokuje napuštanje zemlje, stvara se normalna razmjena materija. Obrada zemlje ne poboljšava se ili se ne poboljšava onoliko koliko bi se morala poboljšavati.

Socijalistička kritika odavno je skrenula pažnju na to (Marks). Gospodin Herc, a kod nas u Rusiji zatim gospoda Bulgakov, Černov, Struve[7] isticali su da je teorija Marksa, koji se oslanjao na Libiha,[8] zastarjela. Takvo mišljenje »kritičara« potpuno je pogrešno. Narušavanje ravnoteže između eksploatacije zemlje i đubrenja zemlje, što izaziva kapitalizam, nesumnjivo je (uloga odvajanja grada od sela). Kod mnogih autora koji nisu na strani marksističke teorije, već njene »kritike«, njihovi sopstveni podaci govore protiv njih.

---

[7] *Struve, P. B.* (R.N.S.) (1870—1944) — buržoaski ekonomist i publicist, jedan od lidera liberalno-monarhističke partije kadeta. Devedesetih godina bio je jedan od istaknutih predstavnika »legalnog marksizma«. Već u svom prvom radu »Kritičke primjedbe k pitanju o ekonomskom razvitku Rusije« (1894), Struve je, kritikujući narodnjaštvo istupio s »dopunama« i »kritikom« ekonomskog i filozofskog učenja K. Marksa i solidarisao se s predstavnicima vulgarne buržoaske političke ekonomije, propovijedajući maltuzijanstvo. Struve je bio jedan od teoretičara i organizatora buržoasko-liberalnog »Sojuza osvoboždenija« (1904—1905) i urednik njegovog ilegalnog organa »Osvoboždenija«. Od obrazovanja partije kadeta postao je član njenog CK, a poslije Oktobarske socijalističke revolucije član Vrangelove kontrarevolucionarne vlade, beloemigrant. *Prev.*

[8] *Libig* (Liebig), *Justus* (1803—1873) — istaknuti njemački hemičar i jedan od utemeljivača agrohemije. *Prev.*

Na primjer, Nosig.[9] Prema njegovim podacima ispada da se proizvodne snage zemlje ne nadoknađuju, da joj ne vraćaju ono što uzimaju od nje. Potrebno je vještačko i stočno đubrivo. Od prosječno 60.000 kilograma đubriva koje se upotrijebi na jednom hektaru zemlje potrebno je da 1/3 bude prirodno đubrivo, ali postojeći sistem zemljoradnje nije u stanju da to pruži.

Prema tome, utjecaj kapitalizma u zemljoradnji ispoljava se u sljedećem:

Ona zahtijeva slobodu najamnog radnika i istiskuje sve oblike stare zavisnosti. Ali poljoprivredni najamni radnici ostaju u potlačenom položaju. Izrabljivanje se povećalo i zahtijeva veću borbu.

Kapitalizam je u ogromnim razmjerama povećao danak koji uzimaju zemljoposjednici, visinu diferencijalne i apsolutne rente. Pretjerano visoka renta stvara prepreku daljem razvoju zemljoradnje.

Napisano februara 1903.
(Prevela MIRA VLAHOVIĆ)

9 *Nosig* (Nossig), *Alfred* (rođ. 1863. g.) — njemački buržoaski ekonomist, publicist i pjesnik. *Prev.*

V. I. Lenjin

PROLETARIJAT I SELJAŠTVO

Počinju seljački ustanci. Iz raznih gubernija dolaze vijesti da seljaci napadaju spahijske dvore, da konfisciraju spahijsko žito i spahijsku stoku. Carska vojska, do nogu potučena od Japanaca u Mandžuriji, osvećuje se na golorukom narodu poduzimajući ekspedicije protiv unutrašnjeg neprijatelja — protiv seoske sirotinje. Gradski radnički pokret dobiva novog saveznika u revolucionarnom seljaštvu. Pitanje odnosa svjesne avangarde proletarijata, socijaldemokratije, prema seljačkom pokretu dobiva neposredno praktično značenje i mora da bude stavljeno na idući dnevni red u svim našim partijskim organizacijama, pri svakom istupanju propagandistâ i agitatorâ.

Socijaldemokratija je već mnogo puta isticala da seljački pokret stavlja pred nju dvojak zadatak. Mi moramo da ga bezuvjetno podržavamo i guramo naprijed ukoliko je on revolucionarnodemokratski pokret. Mi moramo u isti mah nepokolebljivo stajati na svom klasnom proleterskom gledištu, organizirajući seoski proletarijat, slično gradskom i zajedno s njim, u samostalnu klasnu partiju, razjašnjavajući mu neprijateljsku suprotnost između njegovih interesa i interesa buržoaskog seljaštva, pozivajući ga u borbu za socijalističku revoluciju, pokazujući mu da oslobođenje od ugnjetavanja i bijede ne leži u pretvaranju nekolikih slojeva seljaštva u sitne buržuje, nego u smjenjivanju čitavog buržoaskog poretka socijalističkim.

Ovaj dvojaki zadatak socijaldemokratije podvlačen je često u staroj »Iskri«, počevši od br. 3, tj. još prije prvog seljačkog pokreta 1902. godine; on je izražen i u našem par-

tijskom programu; on je bio ponovljen i u našem listu (br. 3). Sada kad je naročito važno da se taj zadatak objasni s njegove praktične strane, interesantno je navesti napomene Karla Kautskog, koji je u njemačkom socijaldemokratskom časopisu »Die neue Zeit« objavio članak »Seljaci i revolucija u Rusiji«. Kao socijaldemokrat, Kautski nepokolebljivo brani istinu da pred našom revolucijom ne stoji *sada* zadatak socijalističkog prevrata nego uklanjanja političkih prepreka s puta razvitka postojećeg, tj. kapitalističkog, načina proizvodnje. I Kautski nastavlja: »U odnosu između seljaka i spahije revolucionarni gradski pokret mora ostati neutralan. On nema nikakvog razloga da se postavlja između seljaka i spahije, da istupa u obranu drugog protiv prvih; njegove simpatije su potpuno na strani seljakâ. Ali on nema ni zadatak da huška seljake na spahije, koji danas u Rusiji igraju sasvim drugu ulogu nego što ju je igralo, na primjer, feudalno plemstvo »starog režima« u Francuskoj. Uostalom, gradski revolucionari, čak i kad bi htjeli, mogli bi vrlo malo utjecati na odnos između spahija i seljaka. Taj odnos će spahije i seljaci već odrediti sami između sebe«. Da bi se pravilno shvatile ove napomene Kautskog, koje bi, istrgnute iz veze, mogle izazvati mnoge nesporazume, treba svakako imati u vidu i ovu njegovu napomenu na kraju članka. »Pobjedonosna revolucija — veli on tamo — zacijelo ne bi naišla na naročite teškoće u tome da velike latifundije najgorih neprijatelja revolucije upotrijebi za poboljšanje proleterskih i seljačkih uslova života«.

Čitalac koji bude pažljivo uporedio sve ove tvrdnje Kautskog lako će u njima vidjeti upravo ono socijaldemokratsko postavljanje pitanja koje smo mi malo prije ocrtali. Pojedine netačnosti i neodređenosti u izrazima Kautskog mogu se objasniti letimičnošću njegovih napomena i nedovoljnom upoznatošću s agrarnim programom ruske socijaldemokratije. Suština stvari je u tome da odnos revolucionarnog proletarijata prema sporu između seljaka i spahija ne može u svim slučajevima i u svim uslovima biti jednak pri različitim peripetijama ruske revolucije. U jednim uslovima, u određenim konstelacijama, taj odnos mora biti ne samo odnos simpatija nego i direktne podrške, i ne samo podrške nego i »huškanja«. U drugim uslovima taj odnos može i mora biti

neutralan. Kautski je, sudeći po njegovim gore citiranim napomenama, tačno uhvatio tu dvojaku stranu našeg zadatka, — za razliku ne samo od naših »socijalista-revolucionara«, koji su potpuno utonuli u vulgarnim iluzijama revolucionarne demokratije, nego i od mnogih socijaldemokrata koji su, slično Rjazanovu ili Iksu,[1] tražili »jednostavno«, za sve kombinacije jednako rješenje zadatka. Osnovna pogreška takvih socijaldemokrata (i svih socijalista-revolucionara) jeste u tome što oni ne stoje dosljedno na klasnom gledištu i, tražeći jednako rješenje zadatka za sve kombinacije, zaboravljaju na dvosruku prirodu imućnog i srednjeg seljaštva. U svojim računima oni operiraju, u suštini, samo sa dvije klase: ili sa spahijama i »seljačko-radničkom klasom«, ili sa vlasnicima i proleterima. A faktično su pred nama tri različite, po svojim najbližim i po svojim konačnim ciljevima, klase: spahije, imućno i dijelom srednje seljaštvo, i, najzad, proletarijat. Faktično zadatak proletarijata, pri takvom stanju stvari, ne može da ne bude dvostran, i sva teškoća socijaldemokratskog agrarnog programa i agrarne taktike u Rusiji sastoji se u određivanju, što jasnijem i tačnijem, toga u kojim uslovima je proletarijat obavezna neutralnost, a u kojim podrška i »huškanje«.

Rješenje tog zadatka može biti samo jedno: zajedno sa seljačkom buržoazijom protiv svakog feudalizma i protiv feudalaca spahija, zajedno s gradskim proletarijatom protiv seljačke i svake druge buržoazije, to je »linija« seoskog proletera i njegovog ideologa socijaldemokrata. Drugim riječima: podržavati i gurati seljaštvo sve do svakojakih oduzimanja kakvog mu drago »svetog« spahijskog »vlasništva« *ukoliko* to seljaštvo istupa kao revolucionarnodemokratsko. Odnositi se nepovjerljivo prema seljaštvu, organizirati se odvojeno od njega, biti spreman na borbu protiv njega *ukoliko* to seljaštvo istupa kao reakcionarno ili antiproletersko. Još drukčije: pomoć seljaku kad njegova borba protiv spahije donosi koristi razvijanju i učvršćivanju demokratije; neutralnost prema seljaku kad je njegova borba protiv spahije isključivo prečišćavanje računa indiferentnih za proletarijat i za demokratiju između dvije frakcije zemljoposjedničke klase.

[1] Pseudonim: P. P. Maslova. *Prev.*

Razumije se, ovakav odgovor neće zadovoljiti ljude koji prilaze seljačkom pitanju bez dobro promozganih teoretskih koncepcija, koji jure za popularnom i efektnom »revolucionarnom« (na riječima) parolom, koji ne shvaćaju ogromnu i ozbiljnu opasnost revolucionarnog avanturizma upravo u oblasti seljačkog pitanja. U odnosu prema takvim ljudima — a njih je sada već poprilično među nama, njima pripadaju socijalisti-revolucionari, i razvitak revolucije zajedno sa seljačkim pokretom jamči da će se njihovi redovi povećati, — u odnosu prema takvim ljudima socijaldemokrati moraju čvrsto braniti gledište klasne borbe nasuprot svakoj revolucionarnoj rasplinutosti, trezveno ocjenjivanje raznorodnih elemenata seljaštva nasuprot revolucionarnoj fazi. Govoreći praktično i konkretno, najbliže ćemo prići istini ovim tvrdnjama: nijedan od protivnika socijaldemokratije u agrarnom pitanju ne vodi računa o činjenici da kod nas u evropskoj Rusiji postoji čitav sloj (1—2 miliona domaćinstava od ukupno oko 10 miliona domaćinstava) imućnih seljaka. U rukama tog sloja je najmanje polovina svih oruđa proizvodnje i svega vlasništva kojim raspolaže seljaštvo. Taj sloj ne može postojati bez unajmljivanja slugu i nadničara. Taj sloj je, nesumnjivo, neprijatelj feudalizma, spahija, birokratije, on može da postane demokrat, ali još je nesumnjivije njegovo neprijateljstvo prema seoskom proletarijatu. Svaki pokušaj da se u agrarnom programu i taktici zabašuri, zaobiđe to klasno neprijateljstvo jeste svjesno ili nesvjesno napuštanje socijalističkog gledišta.

Između seoskog proletarijata i seljačke buržoazije nalazi se sloj srednjeg seljaštva, u čijem položaju ima crta i jednog i drugog od ta dva antipoda. Zajedničke crte u položaju svih tih slojeva, svega seljaštva kao cjeline, čine, nesumnjivo, demokratskim i sav njegov pokret, ma kako velike bile ove ili one manifestacije nesvjesnosti i reakcionarnosti. Naš zadatak je da nikad ne silazimo s klasnog stanovišta i da organiziramo najtješnji savez gradskog i seoskog proletarijata. Naš je zadatak da objasnimo sebi i narodu *stvarni* demokratski i revolucionarni sadržaj koji se krije iza sveopće ali maglovite težnje za »zemljom i slobodom«. Zato je naš zadatak najenergičnija podrška i guranje naprijed te težnje,

istovremeno s pripremanjem elemenata socijalističke borbe i na selu.

Da bismo tačno odredili odnos socijaldemokratske radničke partije u praksi prema seljačkom pokretu, treći kongres naše partije mora donijeti rezoluciju o podršci seljačkog pokreta. Evo nacrta takve rezolucije koja formulira gore izložene i u socijaldemokratskoj literaturi mnogo puta razvijane poglede, i koju treba da sad pretresa što širi krug partijskih radnika:

»Socijaldemokratska radnička partija Rusije, kao partija svjesnog proletarijata, teži k potpunom oslobođenju svih trudbenika od svake eksploatacije i podržava svaki revolucionarni pokret protiv sadašnjeg društvenog i političkog uređenja. Stoga SDRPR najenergičnije podržava i sadašnji seljački pokret, zalažući se za sve revolucionarne mjere koje mogu da poprave položaj seljaštva i ne zaustavljajući se u tom cilju pred eksproprijacijom spahijske zemlje. Pri tome SDRPR, kao klasna partija proletarijata, nepokolebljivo teži k samostalnoj klasnoj organizaciji seoskog proletarijata, ni za trenutak ne zaboravljajući zadatak da mu razjašnjava neprijateljsku suprotnost njegovih interesa i interesa seljačke buržoazije, da mu razjašnjava da samo zajednička borba seoskog i gradskog proletarijata protiv čitavog buržoaskog društva može dovesti do socijalističke revolucije, koja jedina može stvarno osloboditi od bijede i eksploatacije svu masu seoske sirotinje.

Kao praktičnu parolu agitacije među seljaštvom i kao sredstvo unošenja najveće svjesnosti u taj pokret, SDRPR postavlja neodložno stvaranje revolucionarnih seljačkih komiteta radi svestrane podrške svih demokratskih preobražaja i njihovog ostvarenja u pojedinostima. I u takvim komitetima SDRPR će težiti k samostalnoj organizaciji seoskih proletera u cilju, s jedne strane, podrške svega seljaštva u svim njegovim revolucionarnodemokratskim istupanjima, a s druge strane — u cilju zaštite istinskih interesa seoskog proletarijata u njegovoj borbi protiv seljačke buržoazije.«

»Vperjod« br. 11,
23. (10) marta 1905.

(Preveo dr ZVONKO TKALEC)

V. I. Lenjin

O NAŠEM AGRARNOM PROGRAMU

(PISMO III KONGRESU)

Nov seljački pokret, koji svakog dana raste i jača, opet gura u prvi plan pitanje našeg agrarnog programa. Osnovni princip tog programa, razumije se, ne može da izazove neslaganja i sporove. Partija proletarijata mora podržavati pokret seljaštva. Ona neće nikad braniti sadašnji spahijski zemljoposjed od revolucionarne navale seljakâ, ali uporedo s tim ona će uvijek težiti k razvijanju klasne borbe na selu i unošenju svjesnosti u tu borbu. Te principe, meni se čini, prihvaćaju svi socijaldemokrati. Neslaganje počinje tek onda kad te principe treba primjenjivati na stvarnost, kad ih treba formulirati u programu prema zadacima momenta.

Stvarnost najbolje rješava sva moguća teoretska neslaganja, i ja sam uvjeren da će brzi tok revolucionarnih događaja odstraniti među socijaldemokratijom i ta neslaganja u agrarnom pitanju. Teško da će neko poricati da nije naša stvar zanositi se projektima svih mogućih agrarnih reformi, da mi moramo učvršćivati veze s proletarijatom, *podržavati* seljački pokret ne gubeći pri tome iz vida vlasničke tendencije seljaka-gazde, tendencije čije će neprijateljstvo prema proletarijatu izlaziti na vidjelo to prije i oštrije što će se revolucija brže kretati naprijed.

No s druge strane jasno je da sadašnji revolucionarni moment zahtijeva potpuno određenu konkretnu parolu. Takvom parolom mora postati formiranje *revolucionarnih seljačkih* komiteta i naš partijski agrarni program ju je veoma pravilno istakao. U seljačkom pokretu ima masa neznanja,

nesvjesnosti, i bilo bi krajnje opasno praviti sebi na račun toga bilo kakve iluzije. Mužikovo neznanje izražava se prije svega u nerazumijevanju *političke* strane pokreta — u nerazumijevanju, na primjer, toga da bez korjenitih demokratskih preobražaja u *čitavom* političkom uređenju *čitave države* apsolutno nisu mogući nikakvi solidni koraci na putu proširenja zemljoposjeda. Seljaku je potrebna zemlja, i njegov revolucionarni osjećaj, njegov instinktivni, primitivni demokratizam *ne može* da se izrazi drukčije nego u stavljanju ruke na spahijsku zemlju. Ovo neće, dabome, niko poricati. Socijalisti-revolucionari zaustavljaju se na toj postavci umjesto da toj maglovitoj težnji seljaštva priđu s klasnom analizom. Socijaldemokrati tvrde na osnovi takve analize da čitavo seljaštvo teško da *može* solidarno ići dalje od zahtjeva za vraćanjem zemljišnih odrezaka, jer će iza granica takve agrarne reforme neizbježno jasno izbiti antagonizam između seoskog proletarijata i »valjanog seljačkog gazde«. Socijaldemokrati, razumije se, ne mogu imati ništa protiv toga da mužik koji se digao na ustanak »dokraja dotuče spahiju«, da mu uzme *svu* zemlju, ali se oni ne mogu upuštati u avanturizam u proleterskom programu, ne mogu zastirati klasnu borbu protiv vlasnikâ ružičastim perspektivama takvih reorganizacija zemljoposjeda (mada i demokratskih reorganizacija) koje će značiti samo pregrupaciju klasa ili kategorija vlasnikâ.

Dosad je kod nas u programu stajao zahtjev za vraćanjem odrezaka, a u raznim komentarima programa govorilo se da odresci nisu nikakva pregrada, nego »vrata da bi se pošlo dalje«, da će proletarijat rado podržati seljaštvo na tom daljem putu, ali obavezno se osvrćući i dobro gledajući za svojim privremenim saveznikom, seljakom-gazdom, ne pušta li on svoje gazdinske nokte. Sada, pred licem revolucionarnih događaja, nehotice iskrsava pitanje: nije li svrsishodnije prenijeti *ovaj* princip naše taktike iz komentara u sam program? Program je ipak oficijelni općepartijski izraz pogleda socijaldemokratije, a svaki komentar nužno je više ili manje lično gledanje ovog ili onog socijaldemokrata. Nije li stoga razumnije unijeti u program općenitiji princip naše politike u tom pitanju, a u komentarima razvijati potrebne mjere, pojedine zahtjeve kao što su, na primjer, odresci?

Da bih konkretnije objasnio svoju misao, navest ću ovdje formulaciju koju bi dobilo odgovarajuće mjesto u našem programu: (SDRPR zahtijeva prije svega)... »4) osnivanje revolucionarnih seljačkih komiteta radi odstranjenja svih ostataka feudalizma, radi demokratskog preobražaja svih uopće seoskih odnosa i radi donošenja revolucionarnih mjera za poboljšanje položaja seljaštva koje se ne zaustavljaju pred oduzimanjem zemlje spahijama. Socijaldemokratija će podržavati seljaštvo u svim njegovim revolucionarno-demokratskim poduhvatima, braneći samostalne interese i samostalnu organizaciju seoskog proletarijata.«

U predloženoj formulaciji u program je uneseno ono što se dosad obično razvijalo u komentarima, a »odresci« se iz programa prenose u komentare. Takva promjena ima tu prednost da se u programu jasnije pokazuje posebnost proleterskog stava, a jasnoća u takvom važnom pitanju nadoknađuje sve redakcione nezgode (takva nezgoda je uključenje u program, umjesto određenog zahtjeva, objašnjenja koje se obično stavlja u komentar). Uostalom, treba napomenuti da u našem programu već ima takvih objašnjenja: uporedi, na primjer, tačku o borbi protiv reformi vezanih s učvršćenjem policijsko-birokratskog tutorstva. Prednost je također i to što program jednom zauvijek odstranjuje apsurdnu misao da socijaldemokratija govori seljaku da ona dalje od odrezaka ne može i ne smije da ide. Tu misao je potrebno odstraniti jasnom formulacijom programa, a ne ograničavati se na njeno objašnjavanje u komentarima. Nedostatkom formulacije koju predlažem može izgledati to što se u njoj ne navode nikakvi određeni načini eksproprijacije zemlje. No da li je to, tačno uzevši, nedostatak?

Socijaldemokrati koji su pisali o agrarnom pitanju više puta su pokazivali koliko je neumjesno da se u tom pogledu upuštamo u pravljenje kojekakvih projekata, jer će najglavnija mjera agrarne reforme — nacionalizacija zemlje — *u policijskoj državi* nužno biti izopačena i poslužit će zamagljivanju klasnog karaktera pokreta. Međutim, sve druge mjere za preobražaj agrarnih odnosa bit će pri kapitalističkom uređenju samo približavanje nacionalizaciji, bit će samo djelimične mjere, samo neke od mogućih mjera, tj. takve na koje socijaldemokratija nikako ne namjerava da *sebe ograničuje.*

U ovaj mah je socijaldemokratija protiv nacionalizacije, i čak su socijalisti-revolucionari pod utjecajem naše kritike počeli da se kudikamo opreznije odnose prema toj nacionalizaciji (uporedi nacrt njihova programa s njihovom prijašnjom »smionošću«).

No stvar je u tome da nas revolucionarni pokret vodi k demokratskoj republici, koja je jedan od naših najbližih zahtjeva, pored ukidanja stajaće vojske itd.

A pri demokratskoj republici, pri naoružanju naroda, pri postojanju drugih sličnih republikanskih mjera socijaldemokratija se ne može zaricati i vezivati sebi ruke u odnosu na nacionalizaciju zemlje. Dakle, nedostatak formulacije koju predlažem samo je prividan. U stvarnosti ona daje dosljednu klasnu parolu za dani trenutak, i to potpuno konkretnu parolu, ostavljajući u isto vrijeme sav prostor za one »revolucionarnodemokratske« korake koji mogu da se pokažu neophodni ili poželjni u slučaju povoljnog razvitka naše revolucije. U ovaj mah, a također i dalje do potpune pobjede seljačkog ustanka, revolucionarna parola nužno mora voditi računa o antagonizmu između *seljaka i spahije;* i tačka o odrescima sasvim je tačno podvlačila tu okolnost; međutim, raznorazne »nacionalizacije«, »predaje rente«, »socijalizacije« itd. — i u tom je upravo njihov nedostatak — ignoriraju i zamagljuju karakterističan antagonizam.

Formulacija koju predlažem u isto vrijeme proširuje zadatak revolucionarnih seljačkih komiteta do »demokratskog preobražaja uopće svih seoskih odnosa.« U našem programu seljački komiteti istaknuti su kao parola, pri čemu su potpuno pravilno okarakterizirani kao *seljački,* staleški, jer staleško ugnjetavanje može da bude uništeno samo snagama čitavog nižeg staleža. No ima li razloga ograničavati zadatke tog komiteta samo na agrarne reforme? Zar je za druge preobražaje, na primjer administrativne itd., potrebno stvarati *druge* komitete? Tà sva je nevolja seljaka, kao što sam već rekao, u potpunom nerazumijevanju političke strane pokreta. Kad bi uspjelo povezati, bar u pojedinim slučajevima, uspješne revolucionarne mjere seljaka za poboljšanje njihova položaja (konfiskacija žita, stoke, *zemlje)* s osnivanjem i djelatnošću *seljačkih komiteta* i s potpunim sankcioniranjem

tih komiteta od strane revolucionarnih partija (a, pri naročito povoljnim uslovima, od strane privremene revolucionarne vlade), tada bi se borba za privlačenje seljaka na stranu demokratske republike mogla smatrati dobivenom. A bez takvog privlačenja svi revolucionarni koraci seljaštva bit će vrlo nestabilni, i sve će njihove tekovine lako moći oduzeti društvene klase koje su na vlasti.

Najzad, govoreći o podršci »revolucionarnodemokratskih« mjera, predložena formulacija jasno povlači granicu između obmanljive, tobože socijalističke, *vanjštine* takvih mjera kao što je zaposjedanje zemlje od strane seljaka i njihovog stvarno demokratskog sadržaja. Da bi se vidjelo koliko je važno za socijaldemokrata povlačenje takve granice, dovoljno je sjetiti se Marksova i Engelsova stava prema agrarnom pokretu, na primjer, u Americi (Marks 1848. godine o Krigeu, Engels 1885. o Henri Džordžu). Razumije se, danas neće niko *negirati* seljački rat zbog zemlje, trku za zemljom (u polufeudalnim zemljama ili kolonijama). Mi potpuno priznajemo njenu zakonitost i progresivnost, ali u isto vrijeme pokazujemo njen demokratski, tj. u *krajnjoj liniji* buržoaskodemokratski sadržaj, i zato, podržavajući taj sadržaj, mi sa svoje strane unosimo posebne »ograde«, ukazujemo na »samostalnu« ulogu *proleterske* demokratije, na posebne ciljeve socijaldemokratije kao klasne partije koja teži k socijalističkoj revoluciji.

To su razlozi zbog kojih predlažem drugovima da na predstojećem kongresu pretresu moj predlog i da prošire odgovarajuću tačku programa u navedenom smislu.

»Vperjod« br. 12,
29. (16) marta 1905.
Potpis: — ъ

(Preveo dr ZVONKO TKALEC)

V. I. Lenjin

REVIZIJA AGRARNOG PROGRAMA RADNIČKE PARTIJE

bio zaključen od strane revolucionarnih partija (a, pri naročito povoljnim uslovima, od strane privremene revolucionarne vlade), tada bi se borba za privlačenje seljaka na stranu demokratske republike mogla smatrati dobivenom. A bez takvog privlačenja svi revolucionarni koraci seljaštva bit će vrlo nestabilni, i sve će njihove tekovine lako moći oduzeti društvene klase koje su na vlasti.

Najzad, govoreći o podršci revolucionarno-demokratskih mjera, predložena formulacija jasno povlači granicu između obmanjive, tobože socijalističke, vanjštine takvih mjera kao što je zaposjedanje zemlje od strane seljaka i njihovog stvarno demokratskog sadržaja. Da bi se vidjelo koliko je važno za socijaldemokrata povlačenje takve granice, dovoljno je sjetiti se Marksova i Engelsova stava prema agrarnom pokretu, na primjer, u Americi (Marks 1848. godine o Kriegeu, Engels 1885. o Henri Džordžu). Razumije se, danas neće niko negirati seljački rat zbog [illegible] za zemljom iz polu-feudalnim [illegible] primjer [illegible] isto vrijeme pokazujemo njen demokratski, [illegible] buržoasko-demokratski sadržaj i zato, podržavajući taj sadržaj, mi sa svoje strane unosimo posebne zagrade, ukazujemo na »samostalnu« ulogu proleterske demokratije, na posebne ciljeve socijaldemokratije kao klasne partije koja teži k socijalističkoj revoluciji.

To su razlozi zbog kojih predlažem drugovima da na predstojećem kongresu pretresu moj predlog i da prošire odgovarajuću tačku programa u navedenom smislu.

»Vperjod« br. 12
29. (16.) marta 1905.
Potpis: —n

(Prevod IVANKO TKALEC)

Potrebu revizije agrarnog programa radničke partije[1] danas svi priznaju. Posljednja konferencija »većine« (decembar 1905) formalno je pokrenula to sazrelo pitanje, koje je već stavljeno i na dnevni red kongresa ujedinjenja.

Naša je namjera da prvo damo sasvim kratak pregled postavljanja agrarnog pitanja u istoriji ruske socijaldemokratije, zatim pregled raznih nacrta programa koje danas predlažu socijaldemokrati i, najzad, skicu nacrta za koji mi plediramo.

I. LETIMIČAN PREGLED ISTORIJSKOG RAZVITKA POGLEDA RUSKE SOCIJALDEMOKRATIJE NA AGRARNO PITANJE

Ruska socijaldemokratija je od samog svog postanka priznavala ogromnu važnost agrarnog i specijalnog seljačkog pitanja u Rusiji i u sve svoje konstrukcije programa uključivala samostalnu analizu tog pitanja.

Suprotno mišljenje, koje često šire narodnjaci i socijalisti-revolucionari, osniva se na potpunom neznanju ili namjernom izvrtanju stvari.

Već u prvom nacrtu programa ruskih socijaldemokrata,

---

[1] Brošura *»Revizija agrarnog programa radničke partije«* posvećena je obrazloženju boljševičkog nacrta koji je, uime većine agrarne komisije Ujedinjenog CK SDRPR, bio podnesen IV kongresu (ujedinjenja). Brošura sadrži osnovne misli koje je kasnije Lenjin izložio u referatu o agrarnom pitanju na tom kongresu. *Prev.*

koji je objavila grupa »Oslobođenje rada«[2] 1884. godine, nalazi se zahtjev za »radikalnom revizijom agrarnih odnosa« i likvidacijom svih feudalnih odnosa na selu (pošto nemamo pri ruci staru socijaldemokratsku literaturu koja je izlazila u inostranstvu, prinuđeni smo da citiramo po sjećanju, garantujući za opšti smisao, ali ne za sam tekst citatâ).

Zatim, Plehanov je i u časopisu »Socijaldemokrat«[3] (krajem 80-ih godina) i u brošurama: »Sverusijsko osiromašivanje« i »Zadaci socijalista u borbi protiv gladi u Rusiji« (1891—1892) u više mahova i *najodlučnijim* izrazima isticao ogromnu važnost seljačkog pitanja u Rusiji, ukazivao čak na to da je u predstojećoj demokratskoj revoluciji moguć i »čornij peredjel«,[4] i da se socijaldemokratija nimalo ne plaši te perspektive i ne zazire od nje. Iako »čornij peredjel« nije nikakva socijalistička mjera, on bi dao ogroman podstrek razvitku kapitalizma, rastenju unutrašnjeg tržišta, podizanju blagostanja seljaštva, raspadanju obščine, razvitku klasnih suprotnosti na selu, likvidaciji svih tragova stare, feudalne Rusije.

Ovo ukazivanje Plehanova na »čornij peredjel« ima za nas posebnu istorijsku važnost. Ono jasno pokazuje da su socijaldemokrati odmah dali upravo ono teoretsko postavljanje agrarnog pitanja u Rusiji na kojem nepokolebljivo stoje i danas.

Ruski socijaldemokrati su od samog postanka svoje partije pa do danas uvijek branili slijedeće tri postavke. *Prvo.* Agrarna revolucija će neminovno biti dio demokratske revolucije u Rusiji. Sadržina te revolucije će biti oslobođenje sela od feudalnih odnosa. *Drugo.* Predstojeća agrarna revolucija će biti, po svom društveno-ekonomskom značenju, buržoaskodemokratska revolucija: ona neće oslabiti, nego će

[2] *Grupa »Oslobođenje rada«* — prva ruska marksistička grupa osnovana u Ženevi 1883. Njeni osnivači bili su G. V. Plehanov, V. I. Zasulič, L. G. Dajč, P. B. Akselrod i V. N. Ignatov. Postojala je do II kongresa SDRPR (1903). *Prev.*

[3] *»Socijaldemokrat«* (»Socijal-Demokrat«) — literarno-politički zbornik grupe »Oslobođenje rada«; izašla je jedna knjiga 1888. godine. *Prev.*

[4] *»Čornij peredjel«* — opšta (»crna«) nova raspodjela (redistribucija) zemlje. *Prev.*

ojačati razvitak kapitalizma i kapitalističkih klasnih suprotnosti. *Treće*. Socijaldemokratija ima sve razloge da najodlučnije podržava tu revoluciju, ističući pri tome ove ili one najbliže zadatke, ali ne vezujući sebi ruke i nimalo ne odbijajući da podrži čak i »čornij peredjel.«

Ko ne zna ove tri postavke, ko ih nije iščitao iz *sve* socijaldemokratske literature o agrarnom pitanju u Rusiji, taj ili ne poznaje stvar, ili zaobilazi suštinu stvari (kao što to stalno rade socijalisti-revolucionari).

Vraćajući se na istoriju razvitka pogledâ socijaldemokratije na seljačko pitanje, istaći ćemo od literature s kraja 90-ih godina »zadatke ruskih socijaldemokrata« (1897), gdje se odlučno pobija mišljenje o »ravnodušnom« odnosu socijaldemokrata prema seljaštvu i ponavljaju opšti pogledi socijaldemokratije, a zatim list »*Iskru*«. U njenom trećem broju, koji je izašao *u proljeće* (mart i april) *1901*. godine, tj. *godinu dana* prije prvog velikog seljačkog ustanka u Rusiji, štampan je redakcijski članak »Radnička partija i seljaštvo«, u kome se još jedanput podvlačila važnost seljačkog pitanja i postavljao, pored ostalog, među drugim zahtjevima i zahtjev za vraćanjem odrezaka.

Na taj članak može se gledati kao na prvu skicu onog agrarnog programa SDRPR koji je uime redakcije »Iskre« i »Zarje« objavljen u ljeto 1902. godine i koji je na II kongresu naše partije (avgust 1903) postao zvanični program partije.

U tom programu se *sva* borba protiv samodržavlja razmatra kao borba buržoaskog poretka protiv feudalizma, a principijelno gledište marksizma izraženo je najjasnije u osnovnoj postavci agrarnog djela: »U cilju uklanjanja ostataka feudalnog poretka, koji kao teško breme leži neposredno na seljacima, i u interesu slobodnog razvitka klasne borbe na selu partija zahtijeva...«

Gotovo svi kritičari socijaldemokratskog programa *prelaze* ćutke preko ove osnovne postavke: oni ne primjećuju slona.

Pojedine tačke agrarnog programa usvojenog na II kongresu sadržavale su, osim nespornih zahtjeva (ukidanje staleških dažbina, smanjenje zakupnine, slobodno raspolaganje

zemljom) još i zahtjev za vraćanjem otkupnih plaćanja i osnivanje seljačkih komiteta za povraćaj odrezaka i uklanjanje ostataka kmetskih odnosa.

Posljednja tačka, o odrescima, izazvala je najviše kritike u redovima socijaldemokrata. Tu tačku je kritikovala i socijaldemokratska grupa »Borba«,[5] koja je predlagala (ako me pamćenje ne vara) eksproprijaciju cjelokupne spahijske zemlje, kritikovao ju je i drug Iks[6] (njegova kritika zajedno s mojim odgovorom izašla je kao posebna brošura u Ženevi u ljeto 1903. godine, pred sam II kongres, čiji su je delegati imali pred sobom). Drug Iks je umjesto odrezaka i vraćanja otkupnih plaćanja predlagao: 1) konfiskaciju crkvene, manastirske i krunske zemlje, s tim da se ona preda »u posjed demokratske države«, 2) »progresivno oporezivanje zemljišne rente krupnih zemljoposjednika, kako bi ova forma dohotka prešla u ruke demokratske države i služila potrebama naroda« i 3) »prelazak jednog dijela privatnoposjedničke zemlje (krupnog zemljoposjeda), a ako je moguće i cjelokupne zemlje, u posjed krupnih samoupravnih javnih organizacija (zemstava)«.

Ja sam kritikovao taj program, nazivajući ga »pogoršanom i protivrječnom formulacijom zahtjeva za nacionalizacijom zemlje«, i podvlačio da seljački komiteti imaju značenje kao borbena parola koja mobiliše ugnjeteni stalež; — da socijaldemokratija ne smije sebi da vezuje ruke odričući se unaprijed, na primjer, »rasprodaje« konfiskovane zemlje; — da vraćanje odrezaka ni u kom slučaju *ne ograničava težnje* socijaldemokratije, nego samo ograničava mogućnost da i seoski proletarijat i seoska buržoazija istaknu zajedničke zadatke. Podvlačio sam da ćemo mi, »ako zahtjev za cjelokupnom zemljom bude zahtjev za nacionalizacijom ili predajom zemlje današnjem ekonomski jakom seljaštvu, taj zahtjev ocijeniti s gledišta interesâ proletarijata, *uzevši*

---

[5] *»Borba«* — emigrantska grupa (1901—1903) koja se ubrajala u SDRPR; odlukom II kongresa SDRPR (1903) bila je raspuštena.

Lenjin ima u vidu nacrt agrarnog programa koji je ta grupa objavila 1903. godine. Nacrt je sadržavao zahtjev za eksproprijacijom spahijske zemlje. *Prev.*

[6] *Iks* — pseudonim menjševika P. P. Maslova. *Prev.*

u obzir sve okolnosti (kurziv je naš); mi ne možemo unaprijed reći hoće li, na primjer,naše ekonomski jako seljaštvo, kad ga revolucija probudi za politički život, istupiti kao demokratskorevolucionarna partija ili kao partija poretka«. (Str. 35—36 pomenute brošure.)

Istu misao da odresci ne ograničavaju ni širinu seljačkog pokreta, ni našu podršku tom pokretu ako on pođe dalje, razvijao sam i u »Seoskoj sirotinji« (izašla 1903. pred II kongres), gdje su odresci nazvani »vratima«, a ne »pregradom«, a misao o prelazu *cjelokupne zemlje* u ruke seljaštva nipošto se ne odbacuje, nego se čak pozdravlja u određenoj političkoj situaciji.

U pogledu čornog peredjela pisao sam u augustu 1902. godine (»Zarja« br. 4, str. 176), braneći nacrt agrarnog programa:

»U zahtjevu za čornim peredjelom reakcionarna je utopija da se sitna seljačka proizvodnja može generalisati i ovjekovječiti, ali u njemu (osim utopije da »seljaštvo« može biti nosilac *socijalističke revolucije*) ima i revolucionarna strana, naime: želja da se putem seljačkog ustanka zbrišu svi ostaci kmetstva.«

Prema tome, literatura 1902—1903. pruža nepobitan dokaz da zahtjev za vraćanjem odrezaka autori te tačke nikad nisu shvatali u smislu ograničavanja širine seljačkog pokreta i naše podrške njemu. Ali bez obzira na to, tok događaja je pokazivao da ova tačka programa ne zadovoljava, jer pokret seljaštva raste u širinu i u dubinu ogromnom brzinom, i naš program izaziva u širokim masama nedoumicu, a partija radničke klase mora voditi računa o širokim masama i ne može da se poziva samo na komentare koji opšteobavezan program objašnjavaju argumentima neobaveznim za partiju.

Potreba revizije agrarnog programa je sazrijevala. U početku 1905. godine, u jednom od brojeva »boljševičkog« socijaldemokratskog lista »Vperjod« (koji je od januara do maja 1905. izlazio nedjeljno u Ženevi), bio je izložen nacrt izmjene agrarnog programa s uklanjanjem tačke o odrescima i zamjenjivanjem te tačke »podrškom seljačkih zahtjeva sve do konfiskacije cjelokupne spahijske zemlje«.

Ali na III kongresu SDRPR (maj 1905) i na istovremenoj »konferenciji« »manjine« pitanje revizije samog programa nije bilo postavljeno. Stvar se ograničila na izradu *taktičke* rezolucije. Obje polovine partije složile su se pri tome na podršci seljačkom pokretu *sve do konfiskacije cjelokupne spahijske zemlje.*

Tačno uzevši, ove rezolucije su unaprijed riješile pitanje revizije agrarnog programa SDRPR. Na posljednjoj konferenciji »većine« (decembar 1905. godine) usvojen je moj predlog da se izrazi želja za uklanjanjem tačaka o odrescima i o vraćanju otkupnih plaćanja, s tim da se te tačke zamijene ukazivanjem na podršku seljačkom pokretu sve do konfiskacije cjelokupne spahijske zemlje.*

Time ćemo i završiti letimičan pregled istorijskog razvitka pogledâ SDRPR na agrarno pitanje.

II. ČETIRI STRUJE UNUTAR SOCIJALDEMOKRATIJE U PITANJU AGRARNOG PROGRAMA

U ovom pitanju imamo danas, osim pomenute rezolucije »boljševičke« konferencije, dva gotova nacrta agrarnog programa — druga Maslova i druga Roškova, i nedovršene, tj. one koje ne daju gotov nacrt programa, primjedbe i mišljenja drugova Fina, Plehanova i Kautskoga.

Izložićemo ukratko poglede tih pisaca.

Drug Maslov predlaže nešto izmijenjen nacrt druga Iksa. Naime, iz nacrta Iksa on briše progresivno oporezivanje zemljišne rente i koriguje zahtjev predaje privatnoposjedničke zemlje u ruke zemstva. Korektura druga Maslova sastoji se, prvo, u tome što on izbacuje Iksove riječi: »ako je moguće i cjelokupne zemlje« (tj. da cjelokupna zemlja pređe u posjed zemstava); drugo, Maslov potpuno izbacuje Iksovo pominjanje »zemstva« i umjesto »krupnih javnih organizacija — zemstava« kaže »krupnih oblasnih organizacija«. Cijela odgovarajuća tačka glasi kod Maslova ovako:

»Predaja privatnoposjedničke zemlje (krupni zemljopo-

---

* Rezolucija je bila štampana u listovima »Rus«, »Naša Žiznj« i »Pravda«.

sjed) u posjed samoupravnih krupnih oblasnih organizacija. Minimum površine zemljišnih parcela koje podliježu izvlašćenju određuje oblasno narodno predstavništvo.« Prema tome, Maslov se odlučno odriče potpune nacionalizacije, koju Iks uslovno dopušta, i zahtijeva »municipalizaciju« ili, tačnije, »provincijalizaciju«. Protiv nacionalizacije Maslov iznosi tri argumenta: 1) nacionalizacija bi bila atentat na samoopredjeljenje nacionalnosti; 2) na nacionalizaciju svoje zemlje neće pristati seljaci, naročito seljaci sa vlastitom zemljom; 3) nacionalizacija će ojačati birokratiju, neizbježnu u klasnoj, buržoaskodemokratskoj državi.

Podjelu spahijske zemlje (»diobu«) Maslov kritikuje samo kao pseudosocijalističku utopiju socijalista-revolucionara, ne ocjenjujući tu mjeru u poređenju s »nacionalizacijom«.

Što se tiče Roškova, on neće ni podjelu ni nacionalizaciju, već samo zahtijeva da se tačka o odrescima zamijeni ovakvom tačkom: »Predaja seljacima bez otkupa sve one zemlje koja služi kao sredstvo za njihovo privredno porobljavanje« (vidi zbornik »Tekuščij moment«[7] str. 6 članka druga N. Roškova). Konfiskaciju crkvene i druge zemlje drug Roškov zahtijeva bez ukazivanja na »njihovu predaju u posjed demokratske države« (kako to hoće drug Maslov).

Dalje, drug Fin u svom nedovršenom članku (»Mir božij«,[8] 1906) odbacuje nacionalizaciju i naginje, očigledno, tome da se spahijska zemlja podijeli i preda u privatno vlasništvo seljaka.

Drug Plehanov u br. 5 »Dnevnika«[9] takođe se nijednom

---

[7] Zbornik *»Tekuščij moment«* (»Sadašnji moment«) izašao je u Moskvi na početku 1906. godine. Priredila ga je literarno-lektorska grupa pri Moskovskom komitetu SDRPR; odražavao je, uglavnom, gledište boljševika. Ubrzo poslije izlaženja bio je zaplijenjen. *Prev.*

[8] *»Mir božji* (»Mir Božij« = »Božji svet«) — književni i popularno-naučni mjesečnik liberalnog pravca; izlazio u Petrogradu od 1892. do 1906. Za vrijeme prve ruske revolucije u časopisu su sarađivali menjševici. Od 1906. izlazio pod naslovom »Sovremenij mir« (»Sovremennij Mir«). *Prev.*

[9] *»Dnevnik socijaldemokrata«* (»Dnevnik Social-Demokrata«) — neperiodički organ koji je izdavao G. V. Plehanov. Izlazio u Ženevi, s velikim prekidima, od marta 1905. do aprila 1912. Izašlo je 12 brojeva. Izdavanje »Dnevnika« bilo je obnovljeno 1916. godine u Petrogradu; izašao je jedan broj. *Prev.*

riječi ne dotiče pitanja određenih izmjena u našem agrarnom programu. Kritikujući Maslova, on samo brani »elastičnu taktiku« uopšte, odbacuje »nacionalizaciju« (pozivajući se na stare argumente »Zarje«) i kao da naginje podjeli spahijske zemlje među seljake.

Najzad, K. Kautski u svom odličnom radu »Agrarno pitanje u Rusiji« izlaže opšte osnove socijaldemokratskih pogleda na ovo pitanje, izražavajući svoje pune simpatije za podjelu spahijske zemlje, dopuštajući, izgleda, uz izvjesne uslove i nacionalizaciju, ali se uopšte ni jednom jedinom riječi ne dotiče ni starog programa SDRPR ni ijednog nacrta njegove izmjene.

Rezimirajući mišljenja o agrarnom programu SDRPR koja su se ispoljila u našoj partiji, dobijamo *četiri* osnovna tipa tih mišljenja:

1) agrarni program SDRPR ne smije da zahtijeva ni nacionalizaciju ni konfiskaciju spahijske zemlje (ovamo spadaju branioci sadašnjeg programa ili njegovih sitnih izmjena kao što su one koje predlaže drug N. Roškov);

2) agrarni program SDRPR mora da zahtijeva konfiskaciju spahijske zemlje, ne zahtijevajući nacionalizaciju zemlje ni u kakvoj formi (ovamo spadaju očigledno drug Fin i, možda, drug Plehanov, mada je njegovo mišljenje nejasno);

3) izvlašćenje spahijske zemlje uporedo sa specifičnom i ograničenom nacionalizacijom (»zemstvolizacija« i »provincijalizacija« Iksa, Maslova, Gromana i drugih);

4) konfiskacija spahijske zemlje i *u određenim političkim uslovima*, nacionalizacija zemlje (program koji predlaže većina komisije određene od strane Ujedinjenog Centralnog komiteta naše partije; taj program, za koji pledira pisac ovih redaka, štampan je niže, na kraju brošure).

Razmotrićemo sva ova mišljenja.

Pristalice sadašnjeg programa ili programa kakav predlaže drug Roškov polaze ili od pogleda da se konfiskacija krupnih imanja, koja dovodi do njihove podjele na sitna, uopće ne može da brani sa socijaldemokratskog gledišta, ili od pogleda da konfiskaciji nikako ne može da bude mjesta u programu, da je njeno mjesto samo u taktičkoj rezoluciji.

Počnimo od prvog mišljenja. Kažu nam da su krupna imanja napredan kapitalistički tip. Njihova konfiskacija, njihova podjela, jeste reakcionarna mjera, korak nazad ka sitnom gazdinstvu. Socijaldemokrati ne mogu da budu za takvu mjeru.

Takav pogled se nama čini nepravilan.

Mi smo dužni da uzimamo u obzir opći i konačni rezultat sadašnjeg seljačkog pokreta, a ne da taj rezultat utapamo u posebnim slučajevima i pojedinostima. Uzevši u cjelini, sadašnje spahijsko gazdinstvo u Rusiji više se zasniva na feudalno-polukmetskom nego na kapitalističkom sistemu gazdinstva. Ko to poriče, taj neće moći da objasni sadašnji široki i duboki revolucionarni seljački pokret u Rusiji. Naša pogreška pri postavljanju zahtjeva za vraćanjem odrezaka bila je u nedovoljnoj ocjeni širine i dubine demokratskog, upravo buržoaskodemokratskog pokreta u seljaštvu. Na toj pogrešci nerazumno je insistirati sada kad nas je revolucija mnogočemu naučila. Za razvitak kapitalizma rezultiraće iz konfiskacije cjelokupne spahijske zemlje neuporedivo veći plus od onog minusa koji bi se dobio od podjele krupnog kapitalističkog gazdinstva. Podjela neće uništiti kapitalizam niti će ga baciti nazad, nego će u ogromnoj mjeri očistiti, uopćiti, proširiti i učvrstiti tle za njegov novi razvitak. Uvijek smo govorili da nikako nije stvar socijaldemokrata da ograničavaju razmah seljačkog pokreta, a danas bi odricanje od zahtjeva konfiskacije cjelokupne spahijske zemlje nesumnjivo bilo očito ograničavanje razmaha jasno izraženog socijalnog pokreta.

Zbog toga oni drugovi koji se danas bore protiv zahtjeva za konfiskacijom cjelokupne spahijske zemlje takođe griješe, kao što griješe i engleski rudari čiji radni dan iznosi manje od osam sati, a bore se protiv zakonodavnog uvođenja osmočasovnog radnog dana u cijeloj zemlji.

Drugi drugovi čine ustupak »duhu vremena«. U programu — odresci ili izvlašćenje zemlje koja služi porobljavanju — kažu oni. U taktičkoj rezoluciji — konfiskacija. Ne treba, vele, miješati program i taktiku.

Na ovo ćemo odgovoriti da pokušaj povlačenja apsolutne granice između programa i taktike vodi samo do shola-

stike i pedanterije. Program određuje opće, osnovne odnose radničke klase prema drugim klasama. Taktika — to su pojedinačni i privremeni odnosi. To je, razumije se, tačno. Ali ne treba zaboraviti da je sva naša borba protiv ostataka feudalizma na selu pojedinačan i privremen zadatak u poređenju sa općesocijalističkim zadacima proletarijata. Ako se »ustavni režim« po Šipovljevom ukusu održi u Rusiji 10—15 godina, ti ostaci će nestati nanijevši bezbrojne patnje stanovništvu, no oni će ipak nestati, izumrijeće sami od sebe. Koliko-toliko snažan demokratski seljački pokret će tada biti nemoguć; nikakav agrarni program »u cilju uklanjanja ostataka feudalnog poretka« neće moći da se brani. Dakle, razlika između programa i taktike je samo relativna. A za masovnu partiju koja upravo sada istupa otvorenije nego ranije velika je šteta ako se u programu nalazi pojedinačan, ograničen i uzak zahtjev, a u taktičkoj rezoluciji — opći, širok i sveobuhvatan. Agrarni program naše partije ionako će trebati prilično skoro opet revidirati: i u slučaju ako se učvrsti dubasovsko-šipovski »ustav«, i u slučaju ako pobijedi seljački i radnički ustanak. Dakle, nema potrebe naročito juriti za tim da gradimo kuću za vječita vremena.

Prelazimo na drugi tip pogledâ. Kažu nam: konfiskacija spahijske zemlje, njihova podjela — da, ali nacionalizacija — nikako. U odbranu podjele pozivaju se na Kautskoga; ponavljaju pređašnje argumente svih socijaldemokrata (uporedi broj 4 »Zarje«) protiv nacionalizacije. Potpuno se i bezuslovno slažemo s tim da bi podjela spahijske zemlje danas predstavljala, uopće uzev, odlučno progresivnu mjeru i u ekonomskom i u političkom smislu. Slažemo se, dalje, i s tim da je u buržoaskom društvu klasa sitnih vlasnika, *u određenim uslovima,* »solidniji oslonac demokratije nego klasa zakupaca koji zavise od policijsko-klasne države, makar i ustavne«. *(Lenjin,* »Odgovor Iksu«, str. 27).

Ali mi mislimo da bi *ograničavati* se na ove argumente u sadašnjem momentu demokratske revolucije u Rusiji, ograničavati se na odbranu stare pozicije od 1902, značilo apsolutno ne uzimati u obzir bitno izmijenjenu socijalno-klasnu i političku konstelaciju. »Zarja« je augusta 1902. godine (sveska 4, Plehanovljev članak, str. 36) ukazivala na to da kod nas za nacionalizaciju plediraju »Moskovskije vje-

domosti«[10] i razvijala je nesumnjivo tačnu misao da zahtjev za nacionalizacijom zemlje ni izdaleka nije svuda i nipošto nije uvijek revolucionaran. Ovo posljednje je, naravno, tačno, ali se u tom istom Plehanovljevom članku (str. 37) ističe da *»u revolucionarnoj epohi«* (kurziv Plehanovljev) eksproprijacija krupnih zemljoposjednika može kod nas da bude nužnost i da će se u izvjesnim okolnostima pitanje eksproprijacije nužno postaviti.

Nema sumnje da se stanje stvari sada bitno izmijenilo u poređenju sa 1902. godinom. Revolucija se visoko vinula 1905. godine i sada prikuplja snage za nov polet. O tome da »Moskovskije vjedomosti« pledіraju za nacionalizaciju zemlje (u iole ozbiljnom smislu) ne može biti ni govora. Naprotiv, odbrana neprikosnovenosti privatnog vlasništva na zemlju postala je osnovni motiv i govora Nikolaja II i vapaja Gringmuta i kompanije. Seljački ustanak već je razdrmao feudalnu Rusiju, i sve nade umirućeg samodržavlja počivaju sad isključivo na pogodbi sa spahijskom klasom, smrtno uplašenom seljačkim pokretom. Ne samo »Moskovskije vjedomosti« nego i »Slovo«,[11] organ šipovaca, diže hajku na Vitea i na »socijalistički« nacrt Kutlera, koji nije predlagao nacionalizaciju nego samo obavezni *otkup* jednog dijela zemlje. Bjesomučna obračunavanja vlade sa »Seljačkim savezom« i bjesomučne »dragonade« protiv pobunjenih seljaka najočiglednije pokazuju da se revolucionarnodemokratski karakter seljačkog pokreta već potpuno ocrtao.

Taj pokret, kao svaki duboki narodni pokret, već je izazvao i dalje izaziva ogroman revolucionarni entuzijazam i revolucionarnu energiju seljaštva. U svojoj borbi protiv spahijskog vlasništva na zemlju, protiv spahijskog zemljoposjeda, seljaci nužno dolaze i već su, preko svojih napred-

---

[10] *»Moskovskije vjedomosti* (»Moskovskie Vedomosti«=»Moskovske novine«). Vidi napomenu 31. *Prev.*

[11] *»Slovo«* — dnevni list; izlazio u Petrogradu 1904—1909. Od novembra 1905. do jula 1906. organ oktobrističke partije, a zatim organ ustavnomonarhijske partije »mirne obnove«, koja se u suštini nije ni po čemu razlikovala od oktobrista. *Prev.*

nih predstavnika, došli do zahtjeva za ukidanjem svakog privatnog vlasništva na zemlju uopće.*

Da je ideja općenarodnog vlasništva na zemlju uzela ogromnog maha među seljaštvom, u to ne može biti nikakve sumnje. Nesumnjivo je i to da ta ideja, bez obzira na svu neprosvijećenost seljaštva, bez obzira na sve reakcionarnoutopijske elemente njegovih želja, uopće uzev, ima revolucionarnodemokratski karakter.**

Socijaldemokrati moraju da čiste tu ideju od reakcionarnih i malograđansko-socijalističkih izvrtanja — to je van diskusije. No socijaldemokrati bi postupili sasvim pogrešno ako bi odbacili cio taj zahtjev, ne umjevši da izdvoje njegovu revolucionarnodemokratsku stranu. Mi moramo potpuno otvoreno i odlučno reći seljaku da je nacionalizacija zemlje buržoaska mjera, da je ona korisna *samo* u određenim političkm uslovima, ali kad bismo mi socijalisti istupali pred seljačkom masom s *golom* negacijom te mjere — to bi bila kratkovida politika. I ne samo kratkovida politika

---

* Vidi: »Odluke kongresâ Seljačkog saveza od 1. augusta i 6. novembra 1905«, Petrograd 1905, str. 6, i »Zapisnike osnivačkog kongresa Sverusijskog seljačkog saveza« (Petrograd 1905) passim.

** Drug Plehanov u br. 5 »Devnika« upozorava Rusiju da ne ponovi iskustva Van An-šia (kineski reformator XI vijeka koji je bez uspjeha uveo nacionalizaciju zemlje) i trudi se da dokaže kako je seljačka ideja nacionalizacije zemlje po svom porijeklu reakcionarna. Nategnutost ove argumentacije bode oči. Uistinu qui prouve trop, ne prouve rien (ko suviše dokazuje, ništa ne dokazuje). Kad bi bilo moguće porediti Rusiju XX vijeka sa Kinom XI vijeka, onda Plehanov i ja sigurno ne bismo govorili ni o revolucionarnodemokratskom karakteru seljačkog pokreta ni o kapitalizmu u Rusiji. Što se pak tiče reakcionarnog porijekla (ili karaktera) seljačke ideje nacionalizacije zemlje, to i u ideji čornog peredjela postoje sasvim nesumnjive crte ne samo reakcionarnog porijekla nego i njenog reakcionarnog karaktera u današnje vrijeme. Reakcionarnih elemenata ima u čitavom seljačkom pokretu i u čitavoj seljačkoj ideologiji, ali to nimalo ne opovrgava opći revolucionarnodemokratski karakter čitavog tog pokreta u cjelini. Zato Plehanov svoju tezu (da socijaldemokrati ne mogu u određenim političkim uslovima isticati zahtjev za nacionalizacijom zemlje) ne samo što nije ničim dokazao, nego ju je čak veoma oslabio svojom pretjerano nategnutom argumentacijom.

nego i teoretsko unakažavanje marksizma, koji je sasvim određeno utvrdio da je nacionalizacija zemlje moguća, zamišljiva, i u buržoaskom društvu, da ona neće zadržati, nego da će ubrzati razvitak kapitalizma, da je ona *maksimum* buržoaskodemokratskih reformi u oblasti agrarnih odnosa.

A zar može neko poricati da *danas* moramo istupiti pred seljaštvom upravo s maksimumom buržoaskodemokratskih reformi? Zar je moguće još i sad ne vidjeti vezu između radikalizma agrarnih zahtjeva seljaka (ukidanje privatnog vlasništva na zemlju) i radikalizma njegovih političkih zahtjeva (republika itd.)?

Ne, stav socijaldemokrata u agrarnom pitanju može da bude danas, kad se radi o tome da se demokratska revolucija dovede do kraja, samo ovaj: protiv spahijskog vlasništva, za seljačko vlasništvo pri postojanju privatnog vlasništva na zemlju uopće. Protiv privatnog vlasništva na zemlju, za nacionalizaciju zemlje *u određenim političkim uslovima*.

Tu dolazimo do trećeg tipa mišljenja: do »zemstvolizacije« ili »provincijalizacije« Iksa, Maslova i drugih. Protiv Maslova treba ovdje da jednim dijelom ponovim ono što sam 1903. govorio protiv Iksa, naime: da on daje »pogoršanu i protivrječnu formulaciju zahtjeva za nacionalizacijom zemlje«. (*Lenjin,* »Odgovor Iksu«, str. 42.) »Poželjno je (uopće govoreći) da zemlja — pisao sam tamo — pređe u ruke demokratske države, a ne *sitnih* javnih organizacija (tipa sadašnjeg ili budućeg zemstva).«

Šta predlaže Maslov? On predlaže mješavinu od nacionalizacije *plus* zemstvolizacija, *plus* privatno vlasništvo na zemlju, i to *bez ikakvog ukazivanja* na različite političke uslove u kojima je za proletarijat koristan (relativno) ovaj ili onaj sistem agrarne organizacije. U stvari, u tački 3 svog nacrta Maslov zahtijeva »konfiskaciju« crkvene i druge zemlje s tim da ona »pređe u vlasništvo demokratske države«. To je čista forma nacionalizacije. Pita se: zašto nije stavljena nikakva ograda s obzirom na političke uslove koji nacionalizaciju u buržoaskom društvu čine neškodljivom? Zašto *tu* umjesto nacionalizacije nije predložena zemstvolizacija? Zašto je izabrana takva formulacija koja *isključuje*

rasprodaju konfiskovane zemlje?* Na sva ta pitanja kod Maslova ne postoje odgovori.

Predlažući nacionalizaciju crkvene, manastirske i krunske zemlje, a u isto vrijeme ustajući protiv nacionalizacije uopće, Maslov pobija sam sebe. Njegovi argumenti protiv nacionalizacije dijelom su nepotpuni i netačni, dijelom sasvim slabi. Prvi argument: nacionalizacija je atentat na samoopredjeljenje nacionalnosti. Ne može se iz Petrograda raspolagati teritorijom Zakavkazja. — To nije argument već kompletni nesporazum. Prvo, naš program priznaje pravo nacionalnosti na samoopredjeljenje i, prema tome, Zakavkazje »ima pravo« da se samoopredijeli, odvojivši se od Petrograda. No nije valjda Maslov protiv »četirjohhvostke«[12] zbog toga što »Zakavkazje« može da ne pristane! Drugo, naš program uopće priznaje i lokalnu i oblasnu *široku* samoupravu, i, prema tome, govoriti da bi »petrogradska birokratija raspolagala zemljom Kavkazaca« (Maslov, str. 22) prosto je smiješno! Treće, zakon u »zemstvolizaciji« *zakavkaske* zemlje ipak će morati da donese *petrogradska* ustavotvorna skupština, jer valjda Maslov ne želi da svakoj perifernoj oblasti ostavi slobodu da zadrži spahijski zemljoposjed! Dakle, čio argument Maslova pada.

Drugi argument: »Nacionalizacija zemlje pretpostavlja predaju *cjelokupne* zemlje u ruke države. No zar će seljaci pristati da ma kome ustupe svoju zemlju dobrovoljno, naročito seljaci sa vlastitom zemljom?« (Maslov, str. 20.)

Prvo, Maslov se igra riječima ili brka pojmove. Nacionalizacija znači predaju prava vlasništva na zemlju, prava dobijati rentu, a nikako i same zemlje. Nacionalizacija nipošto ne znači da će seljaci ma kome predati zemlju protiv svoje volje. Objasnimo to Maslovu primjerom. Socijalistička revolucija znači ne samo predaju vlasništva na zemlju nego i predaju same zemlje kao objekta privrede u ruke čitavog društva. Da li to znači da socijalisti žele da oduzmu sitnim

---

* Uporedi: *Lenjin,* »Odgovor Iksu«, str. 27: »Bilo bi nepravilno reći da će socijaldemokratija u svim uslovima i uvijek biti protiv rasprodaje.« Ići od pretpostavke da je privatna svojina neotuđiva i odricati se rasprodaje — nelogično je i nerazumno.

[12] »*Četveropreg*« (ruski »četirjohhvostka«) — skraćen naziv za demokratski izborni sistem koji uključuje četiri zahtjeva: opće, jednako, neposredno i tajno biračko pravo. *Prev.*

seljacima njihovu zemlju protiv njihove volje? Ne, nijedan razuman socijalist nikad nije predlagao takvu glupost.

Smatra li neko za potrebno da to posebno pominje u socijalističkom programu gdje se govori o zamjeni privatnog vlasništva na zemlju društvenim vlasništvom? Ne, nijedna socijaldemokratska partija to ne čini. Utoliko manje razloga imamo mi da izmišljamo nekakve strahote o nacionalizaciji. Nacionalizacija je predaja rente državi. Seljaci u većini slučajeva ne dobijaju nikakvu rentu od zemlje. Znači, pri nacionalizaciji oni neće morati ništa da plaćaju, a seljačko-demokratska država (koju Maslov prećutno pretpostavlja svojom zemstvolizacijom i koju on tačno ne definiše) uvešće još progresivni porez na dohodak i smanjiće plaćanja sitnih gazda. Nacionalizacija će olakšati mobilizaciju zemlje, ali ona ne znači nikakvo oduzimanje zemlje sitnim seljacima protiv njihove volje.

Drugo, ako se iznose argumenti protiv nacionalizacije s gledišta »dobrovoljnog pristanka« seljaka sa vlastitom zemljom, zapitaćemo Maslova: »da li će seljaci-vlasnici dobrovoljno« pristati na to da im ona »demokratska država« u kojoj će seljaci biti sila daje najbolju zemlju, naime spahijsku, crkvenu i krunsku, *samo u zakup*? Pa to znači: lošu, nadjelnu zemlju — eto ti u vlasništvo, a dobru, spahijsku — uzmi pod zakup. Crni hljeb uzmi badava, a za bijeli daj pare. Seljaci neće nikad na to pristati. Jedno od dvoga, druže Maslove: ili ekonomski odnosi izazivaju potrebu privatnog vlasništva i ono je korisno, — tada treba govoriti o podjeli spahijske zemlje ili o konfiskaciji uopće. Ili je moguća i korisna nacionalizacija cjelokupne zemlje, — i tada nema potrebe da se obavezno čini izuzetak za seljake. Spajanje nacionalizacije sa provincijalizacijom, a provincijalizacije sa privatnim vlasništvom prosto je zbrka. Može se garantovati da se ni *kod najpotpunije pobjede demokratske revolucije* takva mjera nikad ne bi mogla ostvariti.

III. GLAVNA POGREŠKA DRUGA MASLOVA

Ovdje se moramo zaustaviti na još jednoj misli koja proizlazi iz prethodnog, ali koja zahtijeva podrobnije razmatranje. Upravo smo rekli da se neostvarljivost Maslovljeva

programa može garantovati čak i kod najpotpunije pobjede demokratske revolucije. Uopće govoreći, »neostvarljivost« izvjesnih programskih zahtjeva u smislu nevjerovatnoće njihovog ispunjenja pri datom stanju stvari ili u najbližoj budućnosti ne može se smatrati kao argument protiv tih zahtjeva. K. Kautski je to izvanredno reljefno istakao u svom članku protiv Roze Luksemburg u pitanju nezavisnosti Poljske.* R. Luksemburg je govorila o »neostvarljivosti« te nezavisnosti, a K. Kautski je odgovarao da stvar nije u »ostvarljivosti« u pomenutom smislu, već u tome da li izvjesni zahtjev odgovara opštem pravcu razvitka društva ili opštoj ekonomskoj i političkoj situaciji u čitavom civilizovanom svijetu. Uzmite, na primjer, zahtjev njemačkog socijaldemokratskog programa da sve činovnike bira narod, govorio je Kautski. Razumije se, taj zahtjev je »neostvarljiv« s gledišta sadašnjeg stanja stvari u Njemačkoj. Pa ipak je taj zahtjev potpuno pravilan i neophodan, jer je on nerazdvojan sastavni dio dosljedne demokratske revolucije ka kojoj ide cio društveni razvitak i ka kojoj teži socijaldemokratija kao uslovu socijalizma i kao nužnom sastavnom elementu političke nadgradnje socijalizma.

Zato kad govorimo o neostvarljivosti Maslovljevog programa, podvlačimo riječi: kod najpotpunije pobjede demokratske revolucije. Mi nipošto ne govorimo o tome da je Maslovljev program neostvarljiv s gledišta sadašnjih političkih odnosa i uslova. Ne. Mi tvrdimo da upravo kod potpune i dokraja dosljedne demokratske revolucije, tj. upravo u takvim političkim uslovima koji će biti najdalji od postojećih i koji će biti najpovoljniji za radikalne agrarne reforme, upravo u takvim uslovima je Maslovljev program neostvarljiv ne zato što bi bio, tako da kažem, suviše velik, već zato što je s gledišta tih uslova suviše mali. Drugim riječima, ako ne dođe do potpune pobjede demokratske revolucije, onda ni o kakvom uništenju spahijskog zemljoposjeda, ni o kakvoj konfiskaciji krunske itd. zemlje, ni o kakvoj municipalizaciji itd. neće se moći ozbiljno ni govoriti. Obrnuto, ako dođe do potpune pobjede demokratske revo-

* Citat iz tog članka naveden je u broju 4 »Zarje«, u mom članku o nacrtu agrarnog programa.

lucije, onda se prevrat *ne može* ograničiti samo na municipalizaciju jednog dijela zemlje. Revolucija koja uklanja cjelokupan spahijski zemljoposjed (a upravo takvu revoluciju pretpostavljaju i Maslov i svi koji su za podjelu ili za konfiskaciju spahijskih imanja), — takva revolucija zahtijeva revolucionarnu energiju i revolucionarni elan koji će dostići još neviđeni stepen u istoriji. Pretpostaviti mogućnost takve revolucije bez konfiskacije spahijskog zemljoposjeda (Maslov govori u svom nacrtu programa samo o »izvlašćenju«, a ne o konfiskaciji), bez najšireg rasprostranjenja u »narodu« ideje nacionalizacije cjelokupne zemlje, bez stvaranja politički najnaprednijih formi demokratizma, znači pretpostaviti besmislicu. Sve strane društvenog života usko su među sobom povezane i u krajnjoj liniji potpuno podređene odnosima proizvodnje. Radikalna mjera uništenja spahijskog zemljoposjeda ne da se zamisliti bez radikalne promjene državnih formi (a ta promjena je pri datoj ekonomskoj reformi moguća samo u pravcu demokratizma), ne da se zamisliti bez toga da »narodna« i seljačka misao, koja zahtijeva uništenje najkrupnije podvrste privatnog vlasništva na zemlju, ne ustane protiv privatnog vlasništva na zemlju uopće. Drugim riječima: takva odlučna revolucija kao što je uništenje spahijskog zemljoposjeda sama po sebi neminovno daje najsnažniji podstrek čitavom društvenom, ekonomskom i političkom razvitku. Socijalist koji pitanje takve revolucije stavlja na dnevni red nužno mora razmisliti i o novim pitanjima, pitanjima, koja proističu iz te revolucije, mora razmotriti tu revoluciju ne samo s gledišta njene prošlosti nego i s gledišta njene budućnosti.

Upravo s te strane nacrt druga Maslova nikako ne zadovoljava. Taj nacrt nepravilno formuliše, prvo, parole koje sad i smjesta moraju da podstaknu, ojačaju, prošire i »organizuju« agrarnu revoluciju: takve parole mogu da budu samo *konfiskacija* cjelokupne spahijske zemlje i stvaranje u tom cilju neizostavno *seljačkih komiteta* kao jedino cjelishodne forme organâ lokalne, bliske narodu i jake revolucionarne vlasti. Taj nacrt je, drugo, nepravilan u tome što ne navodi tačno one političke uslove bez kojih »municipalizaci-

ja« ne samo što nije obavezno korisna mjera nego je čak sigurno štetna za proletarijat i seljaštvo, naime ne daje nikakvu tačnu i nedvosmislenu definiciju pojma: »demokratska država«. Taj nacrt, treće — i to jedan od njegovih najbitnijih i najteže uočljivih nedostataka — ne razmatra sadašnju agrarnu revoluciju s gledišta njene budućnosti, ne pokazuje zadatke koji neposredno proizlaze iz te revolucije, pati od nesklada između ekonomskih i političkih pretpostavki na kojima je izgrađen.

U stvari, pogledajte pažljivije najjači (treći) argument kojim se može braniti Maslovljev nacrt. Taj argument glasi: nacionalizacija će ojačati vlast buržoaske države, dok su municipalni i uopće lokalni organi takve države obično demokratskiji, nisu opterećeni rashodima za vojsku, ne vrše neposredno zadatke policijskog ugnjetavanja proletarijata itd. itd. Nije teško vidjeti da taj argument pretpostavlja *nepotpuno demokratsku* državu, naime takvu gdje baš najvažnija tačka, centralna vlast, ostaje najbliža starom vojno-birokratskom režimu, gdje su lokalne ustanove, kao drugorazredne i podređene, bolje, demokratskije od centralnih ustanova, tj. taj argument pretpostavlja *demokratsku revoluciju koja nije dovedena do kraja*. Taj argument *prećutno* pretpostavlja nešto srednje između Rusije iz vremena Aleksandra III, kad su zemstva bila bolja od centralnih ustanova, i Francuske iz vremena »republike bez republikanaca«, kad je *reakcionarna* buržoazija, zaplašena jačanjem proletarijata, stvorila antidemokratsku »monarhijsku republiku«, sa centralnim ustanovama koje su mnogo gore od lokalnih, manje demokratske, više zadojene duhom militarizma, birokratizma i policajštine. Maslovljev nacrt, u suštini, prećutno pretpostavlja da zahtjevi našeg političkog minimalnog programa nisu ostvareni potpuno, da samodržavlje naroda nije obezbijeđeno, da stajaća vojska nije ukinuta, da izbornost činovnika nije uvedena itd., — drugim riječima: da naša demokratska revolucija takođe nije došla do kraja, kao ni veći dio evropskih demokratskih revolucija, da je, kao i sve ove, okrnjena, izopačena, »vraćena unazad«. Maslovljev nacrt je specijalno prilagođen polovičnoj, nedosljednoj, nepot-

punoj ili okrnjenoj demokratskoj revoluciji, koju je reakcija »učinila neškodljivom«.*

Upravo ta okolnost i čini Maslovljev nacrt potpuno vještačkim, mehaničkim, neostvarljivim u gorenavedenom smislu te riječi, u sebi protivrječnim i nesigurnim, najzad, jednostranim (jer se prelaz od demokratske revolucije zamišlja samo kao prelaz ka antidemokratskoj buržoaskoj reakciji, a ne ka zaoštrenoj borbi proletarijata za socijalizam). Potpuno je nedozvoljeno *prećutno* pretpostavljati da demokratska revolucija nije dovedena do kraja, da nisu ostvareni osnovni zahtjevi našeg političkog minimalnog programa. Takva stvar se apsolutno ne smije prećutkivati, nego se mora sasvim tačno kazati. Kad bi Maslov htio da bude vjeran sebi, kad bi htio da iz svog nacrta ukloni svaki element nedorečenosti, unutrašnje lažnosti, morao bi reći: pošto će država koja će kod nas izaći iz sadašnje revolucije biti »vjerovatno« veoma malo demokratska, bolje je njenu vlast ne pojačavati nacionalizacijom, nego se ograničiti na zemstvolizaciju, jer će zemstva, »*treba vjerovati*«, biti bolja i demokratskija od centralnih državnih ustanova. Takva i samo takva je prećutna pretpostavka Maslovljeva nacrta. Zato kad on u svom nacrtu upotrebljava izraz »demokratska država« (tačka 3) i to bez ikakve ograde, on govori najveću neistinu, dovodi u zabludu samoga sebe i proletarijat i cio narod, jer u stvari »podešava« svoj nacrt upravo za *ne*demokratsku državu, za reakcionarnu državu, poniklu iz demokratizma koji nije doveden do kraja ili koji je »pročistila« reakcija.

Ako je tako — a nesumnjivo je tako — onda postaje jasna sva izvještačenost i »izmišljenost« Maslovljevog nacrta. U stvari, ako pretpostavimo državu sa centralnom vlašću reakcionarnijom od lokalnih vlasti, državu tipa treće francuske republike bez republikanaca, onda je prosto smiješno dopustiti misao da je u takvoj državi moguće uništiti spahijski zemljoposjed ili da se u njoj može ma i samo održati

---

* Kautski, na koga se poziva Maslov, u svojoj knjizi »Agrarfrage« posebno ukazuje na to da bi nacionalizacija, besmislena u uslovima Meklenburga, imala drugo značenje u demokratskoj Engleskoj ili Australiji.

uništenje spahijskog zemljoposjeda ostvareno revolucionarnim pritiskom. Svaka *takva* država u dijelu svijeta koji se zove Evropa, u vijeku koji se naziva XX, neminovno bi morala, zbog objektivne logike klasne borbe, *početi od čuvanja* spahijskog zemljoposjeda ili od njegove *obnove* ako je djelimično već srušen. Pa sav smisao, objektivni smisao svake takve poludemokratske, a faktički reakcionarne države jeste u tome da odbrani *osnovne* stubove buržoasko-spahijske i birokratske vlasti, žrtvujući samo najnebitnije prerogative. Jer koegzistencija reakcionarne centralne vlasti i relativno »demokratskih« lokalnih ustanova, zemstava, municipalnih uprava itd. u takvim državama objašnjava se jedino, isključivo time što se te lokalne ustanove bave *neškodljivim, za buržoasku državu* »kalaisanjem umivaonika«, snabdijevanjem vodom, električnim tramvajima i sličnim mjerama koje ne mogu da potkopaju *temelje* onoga što se zove »postojeći društveni poredak«. Bilo bi djetinjski naivno zapažanja o djelatnosti zemstava na snabdijevanju vodom i osvjetljenju proširivati na njihovu moguću »djelatnost« na uništenju spahijskog zemljoposjeda. To bi bilo isto kao kad bi gradsko vijeće nekog zabačenog francuskog provincijskog gnijezda, izabrano od samih socijaldemokrata, imalo namjeru da u cijeloj Francuskoj »municipalizuje« privatno vlasništvo na zemlju na kojoj su podignute privatne zgrade. Stvar i jeste u tome što se mjera koja uništava spahijski zemljoposjed po svom karakteru malčice razlikuje od mjera za poboljšanje snabdijevanja vodom, osvjetljenja, odvoza smeća itd. Stvar i jeste u tome što prva *»mjera«* najdrskije »zadire« u bitne osnove *cijelog* »postojećeg društvenog uređenja« ljulja i podriva te osnove džinovskom snagom, olakšava proletarijatu navalu na cio buržoaski poredak u razmjerama neviđenim u istoriji. Da, tu će svaka buržoaska država morati da se prije svega i najviše pobrine za održanje temelja buržoaske vladavine: sva prava i sve privilegije u području autonomnog kalaisanja umivaonika biće u tren oka ukinuti, čitava municipalizacija otići će odmah dođavola, svaka sjenka demokratizma u lokalnim ustanovama biće iskorijenjena »kaznenim ekspedicijama« čim budu dirnuti osnovni interesi buržoasko-spahijske države. S nevinim izrazom lica pretpostavljati municipalno-demokratsku autonomiju pri reakcio-

narnoj centralnoj vlasti i proširivati tu »autonomiju« na uništenje spahijskog zemljoposjeda — znači davati nepodražljive primjere očiglednih besmislica ili beskrajne političke naivnosti.

IV. ZADACI NAŠEG AGRARNOG PROGRAMA

Pitanje agrarnog programa SDRPR postalo bi znatno jasnije ako bismo pokušali da taj program izložimo u obliku jednostavnih i jasnih savjeta koje socijaldemokratija u epohi demokratske revolucije mora dati proletarijatu i seljaštvu.

Prvi savjet će neminovno biti ovaj: usmjeriti sve napore na potpunu pobjedu seljačkog ustanka. Bez takve pobjede ne može se ozbiljno govoriti ni o »oduzimaju zemlje« spahijama ni o stvaranju istinski demokratske države. A parola koja zove seljake na ustanak može da bude samo jedna: konfiskacija cjelokupne spahijske zemlje (nikako ne izvlašćenje uopće ili eksproprijacija uopće koji pitanje otkupa ostavljaju u sjenci) i obavezno konfiskacija od strane seljačkih komiteta dok se ne sastane ustavotvorna skupština.

Svaki drugi savjet (pa tako i parola »izvlašćenja« koju ističe Maslov, i čitava njegova municipalizacija) jeste poziv da se pitanje riješi ne ustankom nego pogodbom sa spahijama, pogodbom sa reakcionarnom centralnom vlašću, jeste poziv da se pitanje riješi ne revolucionarnim nego birokratskim putem, jer i najdemokratksije oblasne i zemske organizacije ne mogu da ne budu birokratske u poređenju sa revolucionarnim seljačkim komitetima koji tu, na licu mjesta, odmah moraju da se obračunaju sa spahijama i da se domognu prava koja podliježu sankciji svenarodne ustavotvorne skupštine.

Drugi savjet će neizbježno biti ovaj: bez potpuno sprovedene demokratizacije političkog uređenja, bez republike i faktički obezbijeđenog samodržavlja naroda ne treba ni misliti na očuvanje tekovina seljačkog ustanka ni na to da se učini ma kakav korak dalje. Taj naš savjet radnicima i seljacima moramo formulirati veoma jasno i tačno, kako ne bi bile moguće nikakve sumnje, nikakve dvosmislenosti,

nikakva kriva tumačenja, nikakva prećutna dopuštenja takve besmislice kao što je mogućnost uništenja spahijskog zemljoposjeda pri reakcionarnoj centralnoj vlasti. I zato, energično stavljajući u prvi plan naše političke savjete, mi moramo reći seljaku: kad uzmeš zemlju, moraš da ideš naprijed, inače će te spahije i krupna buržoazija neminovno potući i odbaciti nazad. Zemlju je nemoguće uzeti i zadržati bez novih političkih tekovina, bez zadavanja novog i još odlučnijeg udarca čitavom privatnom vlasništvu na zemlju uopće. U politici, kao i u svemu društvenom životu, ne ići naprijed — znači biti odbačen nazad. Ili će buržoazija, ojačavši poslije demokratske revolucije (koja prirodno jača buržoaziju), oduzeti sve tekovine i radnikâ i seljačke mase, — ili će proletarijat i seljačka masa prokrčiti sebi put naprijed. A to znači: republika i potpuno samodržavlje naroda. To znači: pod uslovom da bude izvojevana republika — nacionalizacija cjelokupne zemlje kao mogući maksimum buržoaskodemokratske revolucije, kao prirodan i nužan korak naprijed od pobjede buržoaskog demokratizma ka početku prave borbe za socijalizam.

Treći i posljednji savjet: organizujte se posebno, proleteri i poluproleteri grada i sela. Nemojte vjerovati nikakvim gazdama, makar i sitnim, makar i »radnim«. Nemojte se zanositi sitnim gazdinstvom dok se održava robna proizvodnja. Ukoliko se više približava pobjeda seljačkog ustanka, utoliko je bliže okretanje seljaka-gazde protiv proletarijata, utoliko je potrebnija samostalna proleterska organizacija, utoliko energičnije, upornije, odlučnije i glasnije moramo pozivati na potpunu socijalističku revoluciju. Mi podržavamo seljački pokret dokraja, ali moramo imati na umu da je to pokret druge klase, *ne one* koja može da izvrši i koja će da izvrši socijalističku revoluciju. Zato mi ostavljamo po strani pitanje šta da se radi sa zemljom u smislu njene raspodjele kao objekta privrede — to pitanje mogu da riješe i rješavaće ga u buržoaskom društvu samo krupne i sitne gazde. Nas pak prije svega (a poslije pobjede seljačkog ustanka gotovo isključivo) interesuje pitanje: šta da radi seoski proletarijat? Mi se bavimo i bavićemo se, uglavnom, tim pitanjem, ostavljajući ideolozima sitnog buržuja da iz-

mišljaju izjednačenost korišćenja zemlje i sve tome slično. Mi ćemo na to pitanje, osnovno pitanje nove, buržoaskodemokratske Rusije odgovoriti: seoski proletarijat mora da se samostalno organizuje zajedno s gradskim radi borbe za potpunu socijalističku revoluciju.

Prema tome, naš agrarni program mora se sastojati od tri osnovna dijela: prvo, od formulacije najodlučnijeg poziva na revolucionarnu seljačku navalu na spahijski zemljoposjed; drugo, od tačnog pokazivanja daljeg koraka koji pokret može i mora da učini radi učvršćenja seljačkih tekovina i radi prelaska od pobjede demokratije na neposrednu proletersku borbu za socijalizam; treće, od pokazivanja klasnih proleterskih zadataka partije, koji utoliko upornije iskrsavaju pred nama i utoliko upornije zahtijevaju svoje jasno postavljanje ukoliko je pobjeda seljačkog ustanka bliža.

Maslovljev program ne rješava nijedan od onih osnovnih zadataka koje sad mora da riješi SDRPR: taj program ne daje parolu koja sada, odmah, u epohi najantidemokratskije države usmjerava seljački pokret ka pobjedi, — taj program ne daje tačnu definiciju političkih reformi neophodnih za završenje i učvršćenje agrarnih reformi, — on ne ukazuje na mjere neophodne u oblasti zemljišne reforme pod uslovom najpotpunijeg i najdosljednijeg demokratizma, — on ne daje karakteristiku proleterskog stava naše partije prema svim buržoaskodemokratskim reformama. Taj program ne određuje ni uslove »prvog koraka«, ni zadatke »drugog koraka«, već trpa sve na jednu gomilu, počev od predaje krunske zemlje u ruke nepostojeće »demokratske države« i nastavljajući s predajom spahijske zemlje u ruke demokratskih municipaliteta iz straha od nedemokratskog karaktera centralne vlasti! Nerevolucionaran po svom praktičnom značenju, u datom momentu, izgrađen na pretpostavci potpuno vještačke i potpuno nevjerojatne pogodbe s polureakcionarnom centralnom vlašću, taj program ne može dati radničkoj partiji smjernicu ni u jednom od mogućih i zamišljivih puteva razvitka demokratske revolucije u Rusiji.

Da rezimiramo: jedini pravilni program pod uslovom demokratske revolucije biće ovaj: konfiskaciju spahijske zemlje i stvaranje seljačkih komiteta* mi moramo zahtijevati odmah i taj zahtjev ne smijemo ograničavati nikakvim klauzulama. Takav zahtjev je revolucionaran i koristan i s gledišta proletarijata i s gledišta seljaštva u svim, čak i najgorim uslovima. Takav zahtjev neizbježno povlači za sobom slom policijske države i jačanje demokratizma.

Ali ograničiti se na konfiskaciju nije moguće. U epohi demokratske revolucije i seljačkog ustanka mi ni u kom slučaju ne možemo bezuslovno odbacivati nacionalizaciju zemlje. Potrebno je sàmo usloviti taj zahtjev potpuno tačnim ukazivanjem na određen politički režim, bez kojega bi nacionalizacija mogla da nanese štetu proletarijatu i seljaštvu.

Takav program će biti potpun i cjelovit. On će dati bezuslovan maksimum onoga što je uopće zamišljivo u svakoj buržoaskodemokratskoj revoluciji. On neće svezati ruke socijaldemokratiji, jer će dopuštati i podjelu i nacionalizaciju u različitim političkim konstelacijama. On neće ni u kom slučaju unijeti razdor između seljaštva i proletarijata kao boraca za demokratizam.** On će istaći sada i odmah, u policijsko-samodržavnim političkim prilikama, parole koje su bezuslovno revolucionarne i koje revolucionišu te prilike,

---

* Slično Iksu, Maslov »vidi protivrječnost u tome što mi zahtijevamo ukidanje staleža i stvaranje seljačkih tj. staleških komiteta. U stvari, to je samo prividna protivrječnost: za ukidanje staleža traži se »diktatura« nižeg, ugnjetenog staleža, — isto onako kao što se za ukidanje klasa uopće, i među njima proleterske klase, traži diktatura proletarijata. Cio naš agrarni program ima za cilj uništenje feudalnih i staleških tradicija u oblasti agrarnih odnosa, a za takvo uništenje može se apelovati jedino na niži stalež, na ugnjetene tim ostacima feudalnog poretka«. *Lenjin*, »Odgovor Iksu«, str. 29.

** Da bi se odstranila svaka pomisao na to da radnička partija hoće da nametne seljaštvu bilo kakve projekte reformi nezavisno od volje seljaštva, nezavisno od samostalnog pokreta unutar seljaštva, nacrtu programa je priložena *varijanta* A, u kojoj se, umjesto direktnog zahtjeva nacionalizacije, govori prvo o tome da partija podržava težnju revolucionarnog seljaštva za ukidanjem privatnog vlasništva na zemlju.

postavljajući takođe i daljne zahtjeve za slučaj potpune pobjede demokratske revolucije, odnosno za slučaj takvog stanja stvari kada će dovršenje demokratske revolucije otvoriti nove perspektive i postaviti nove zadatke.

Tačno pokazivanje našeg posebnog proleterskog stava u čitavoj demokratskoj agrarnoj revoluciji je apsolutno potrebno u programu. Ne treba se plašiti toga što je takvom pokazivanju mjesto u taktičkoj rezoluciji ili toga što je to — ponavljanje opšteg dijela programa.

Radi jasnoće našeg stava i njegovog razjašnjenja masi vrijedi žrtvovati skladnu shemu podjele tema na programske i taktičke.

Odgovarajući nacrt agrarnog programa, koji je izradila većina »agrarne komisije« (»agrarnu komisiju« je naimenovao Ujedinjeni Centralni komitet SDRPR radi izrade nacrta novog agrarnog programa), mi i predlažemo.

V. NACRT AGRARNOG PROGRAMA

U cilju uklanjanja ostataka feudalnog poretka, koji kao teško breme leži neposredno na seljacima, i u interesu slobodnog razvitka klasne borbe na selu partija zahtijeva:

1) konfiskaciju cjelokupne crkvene, manastirske, krunske, državne, kabinetske i spahijske zemlje;

2) osnivanje seljačkih komiteta radi neodložnog uništenja svih ostataka spahijske vlasti i spahijskih privilegija i radi faktičnog raspolaganja konfiskovanom zemljom dotle dok svenarodna ustavotvorna skupština ne odredi novu agrarnu organizaciju;

3) ukidanje svih poreza i tereta koji danas padaju na seljaštvo kao na oporezovani stalež;

4) ukidanje svih zakona koji sputavaju seljaka u raspolaganju vlastitom zemljom;

5) davanje prava izbornim narodnim sudovima da snižavaju pretjerano visoke zakupnine i poništavaju pogodbe koje imaju dužničkoropski karakter.

Ako pak odlučna pobjeda sadašnje revolucije u Rusiji potpuno obezbijedi samodržavlje naroda, tj. stvori republiku i sasvim demokratsko državno uređenje, partija će se* boriti za ukidanje privatnog vlasništva na zemlju i predaju cjelokupne zemlje u zajedničko vlasništvo cijelog naroda.

Pri tome Socijaldemokratska radnička partija Rusije u svim slučajevima i pri svakom stanju demokratskih agrarnih reformi postavlja kao svoj zadatak da nepokolebljivo teži ka samostalnoj klasnoj organizaciji seoskog proletarijata, da mu objašnjava nepomirljivu suprotnost njegovih interesa i interesa seoske buržoazije, da ga odvraća od zanošenja sistemom sitnog gazdinstva koji, pri postojanju robne proizvodnje, nikad ne može da uništi bijedu masa i, najzad, da ukazuje na potrebu potpune socijalističke revolucije kao na jedino sredstvo uništenja svake bijede i svake eksploatacije.

Napisano u drugoj polovini marta 1906. Štampano početkom aprila 1906. kao zasebna brošura u izdanju »Naša Misl«.

(Prevela MIRA VLAHOVIĆ)

---

* *Varijanta* A.

...partija će podržavati težnju revolucionarnog seljaštva za ukidanjem privatnog vlasništva na zemlju i boriti se za predaju cjelokupne zemlje u vlasništvo države.

SADRŽAJ